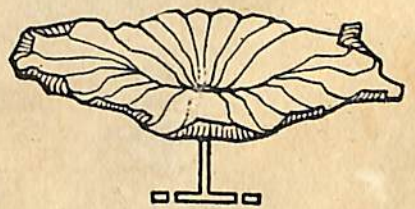
081
U-97

23 JUN 2009

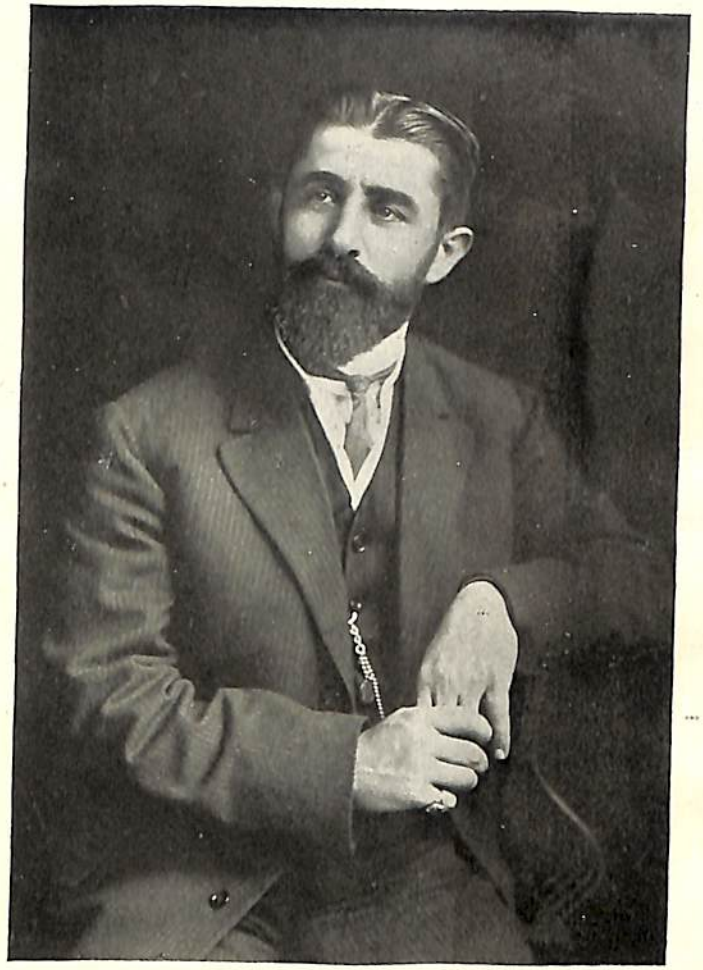
ԲԱՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ա. ՀԱՏՈՐ

ՄՈՒՇԵՂ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ



1912
ԿԻԼԻԿԻԱ ՏՊԱՐԱՆ
ՊՕՍՏՕՆ



ՄՈՒՇԵՂ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

031
Կ-37

Տիրոջ Հրամանով Գրաքննության
ենթարկված է
1914

22/12/914

ՄՈՒՇԵՂ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԲԱՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ա. ՀԱՏՈՐ

1912
ԿԻԼԻԿԻԱ ՏՊԱՐԱՆ
ՊՕՍՏՕՆ

4 JUL 2013

15488

Տպարան ԱԲԼԱԿԱՑ ՊՈՍՏՈՆ

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Библиотека
им. Ս. ՍԱՅԱՆԻՑԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

(943-61)
(372-90)
1299-91

ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ

Ազոց, որ ինկաք Ազգիդ, Հայրենիքիդ, եւ Եկեղեցիիդ սիրոյն եւ մարդկային արժանապատուութեան բարձրացումին համար,

եւ

Ազոց՝ որ՝ կանգուն, կը կռուիք վատութիւններու եւ բռնութիւններու դէմ.

ՀԵՂԻՆԱԿԸ

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԳՈՐԾԵՐԸ

1	Թուղթ Հովուական (Բ. տպ.)	$ 0, 25
2	Պատկերները . . .	» 0, 25
3	Դրուագներ (սպառած) .	» 1, 00
4	Հովիւին Խրատները .	» 0, 35
բ	» » Թուրքերեն .	» 0, 35
գ	» » Հայ–Թուրք	» 0, 75
5	Աստուածի ջարդը եւ պատասխանատուները .	» 0, 15
6	Les vepres Ciliciennes .	» 0, 50
7	Ընկերվարութիւն եւ Հայ ընկերվարականներ	» 0, 25
8	Վաղուան Հոգին . .	» 0, 05
9	Քրիստոնեական Բարոյականը	» 0, 25
10	» Վարդապետութիւնը	» 0, 25
11	Մանչեսթրի Հայ գաղութը (պատկերազարդ) .	» 0, 50
12	Աւետիսեանայ Տարեցոյցը (Ա. Տարի)	» 1, 00
13	Բանախօսութիւններ .	» 0, 50

Ա Ն Տ Ի Պ Գ Ո Ր Ծ Ե Ր

Նորընծայի մը խոսունիքը

Գ. Նարեկացի եւ իր ժամանակը

(Պսակուած Ոսկիբլեան մրցանակով)

Հայ բողոքականութեան ծագումները

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Հայ ազգը երեք տարիներէ ի վեր ազգային–ընկերական ծանր տագնապ մը կ'ապրի, կարմիր Ծովեն անցնող Իսրայէլացիներու անապատի կեանքն ալ աւելի ապրուածը...

Փոխանցումի եւ երկուքի շրջանն է, որուն մէջ կը գտնուինք, մեզմէ առաջնորդողի, եւ ստուար մեծամասնութիւն մը իրենց տարուածի հանգամանքով։

Ընկերական տեսութիւններու հրաբուխ մը կը ժայթքէ աւելի դի, ճիրաթաշաղ եւ օգտախնդիր վարդապետութիւններէ հրահրուած, որուն չաւալներուն տակ կուզեն թաղել աւելի քիչ որ կայ ազնիւ եւ վեհ մարդկային սրտին ու հոգիին մէջ։ Եւ այդ մահացումով կուզեն ազգ մը, ժողովուրդ մը, հաւասարիլ մը ապրեցընել...։

Աշխարհի ու մարդկութեան ազնուացումին ձրգտող մեծ գաղափարապաշտութեան գործատորներուն ձայնը արձագանգ չգտներ տներուն մէջ քոյր անունը, որոնք ճիրաթաշաղ վարդապետութիւններու անասնականութենէն կը ջանան յազեցընել իրենց ախորժակը։ Էմըրսըն ու Գարլայլ, որոնք մարդկութեան վերանցական (transcendant) դժերուն, եւ անոր հոգեկան ներոյժ ազդումին մարմնացումը եղան, կը ծաղրուին իբրեւ երազող բանաստեղծներ։ Եւ մտածողութեան դասապարտուեցաւ նոյն իսկ ճիրաթաշաղ

դպրոցի ունեն վարդապետներեն ունկնուն, Հերպերդ Սբենսըրի սա խօսքը. «Մարդկութիւնը կ'անբանանայ ու կը վատասեռի, անիկա ուսուցումը կը գործածէ պարկեշտ եւ ազնիւ ըղձալը մոռցընելու համար: Եւ ասի այն պատճառով, որ մեծ կեանքը բանականութեան (raison) հետ նոյնացուցեր կամ շփոթեր ենք: Մենք խորհուրդին վերագրեր ենք կարեւորութիւն մը, զոր անիկա հեռի է ունենալէ մեր ներքին կեանքին մէջ. մենք ինչ ստորադասեր ենք բանականութեան, որ, հապէս, հազիւ երկրորդական դեր մը խաղացած է եւ կրնայ խաղալ: Կեանքին հոսող տարրերը բանականութիւնը չէ, այլ զգացողութիւնը, զգացումն եւ ազնիւ յոյզի իր կրկնակ դերին մէջ» (Facts and Comments, 1903):

Այսօրուան մեր ուսուցումը, պետոր շունչերէ առաջնորդուած, մեզ ետ նոյն տխուր իրականութիւնը կը ցուցադրէ մեզի: Երբ նոյն իսկ առողջ եւ հասուն դատողութիւնը, Սբենսըրի վարդապետութեամբ, ամբողջ կեանքը չէ, եւ ո'չ ալ անոր ամենակարեւոր դերակատարը, ալ ուրեմն, ի՛նչ բառերով պիտի կրնանք որակել, խնդումի գործը բոլոր անոնց, որոնց խոկ մտքը. եւ թերուս դատողութիւնը, մտացած ազգայնաս սկզբունքներու, ինքնակոչ առաջնորդողի դերն են ստանձներ իրերու խորը թափանցելու վճռակին շա՛տ հեռի ապրող ժողովուրդի մը մէջ:

Անոնք իրենց ամբոխավարի գործունեութեանը մէջեն, մեզի կրսեն, թէ «տգէտ եւ ստրուկ ժողովուրդին վերածնութիւնը հաւանր որոշ կը պատրաստենք»: Բայց. իրապէս, պատրաստածնին որոշ մը չէ, այլ դազան մը, իր մէջ ծարերու համար Հայր, իր ազգութիւնով ու իր Կրօնական մտածումներով:

Ուրիշներ են անոնք, որոնք իրենց շիտ տեսութիւններուն եւ խաւար մտածումներուն հանդէպ ատելածներ կը շինեն, ինչպէս Կարգիդոնացիները, իբրեւ առաջուր առարկայ ծախելու համար զանոնք, եւ ալ չեն գիտեր, թէ իրենց կերտած կուռքերը չա՞ր թէ բարերար ոյժ մը պիտի ունենան, չեն անդրադառնար նոյն իսկ թէ անոնց ծնցուցած արդիւնքը աղետաբե՞ր է թէ ո՛չ, ազգերու կեանքին համար:

Իտուարդ Շուրէ երբ կը խօսի գեղարուեստի վերածնութեան (Renaissance) դարուն նիստմարթ. կը գրէ. «Ժամանակաբար մեծ դարերը իրենց յաղթութեան կառքին ետեւէն կը քաշեն նաեւ մեծ սխալներ: Վերածնութիւնը կարծեց, թէ կրցաւ արուեստն ու գեղեցկութիւնը պաշտպանել իրեն զարդարանքի զգեստ մը, իր կատարի ու ապրանած կեանքին վրայ, ինքզինքը գեղեցիկ ու զօրաւոր ընելու համար: Անկէ է որ առաջ եկան այն պղտոնական բոնաւորները, գեղեցկապաշտ բախտաւարտիկները (Condottieres dilettantes), տարփանոք առաջնորդները, Ս. Կուսի եւ Յիսուսի անաստուած նկարիչները, ոճագործ իշխանները սպասարկու այն դպրոցականները (humanistes), որոնք Տիտոս Լիվիոսի եւ Պլուտարքոսի մասին կը խօսէին, եւ Բրուտոսի եւ Կասոնի վրայ կը ճառէին: Այս էր նաեւ պատճառը բարոյական, ընկերական եւ քաղաքական անանկութեան այն քաղաքակրթութեան, ուր սուտ հեղինակութիւն մը կեղծաւոր հրճտնութեան ծածկոյթն էր եղած»:

Մեր մէջ այսօր գործող մեծ սխալները յաղթութեան կառքեր չեն ծռած: Մեծ դարու մը մէջ ապրող ՊԱՏԻԿ Ա.ՉԳԻ մը կրած մեծ պարտութեան հետեւանքներն են անոնք, շատ պզտիկ եւ նեղ ուղեղներէ ծնունդ առած, եւ որոնք ընկերական ու ազգային մեծ յաղթանակի մը յառաջընթացները պիտի չընդունին:

Այսօր Հայ ժողովուրդ՝ Ազգային նաւաբեկութենէ մը

յեռոյ ինքզինքը փնտռելու անողոք վիճակին մէջն է. բոլ տաւիր, որ անկա գտնէ ինքզինքը իր խախտուած, արիւնաներէ ներեղուած իր նիմերուն վրայ:

Անկա իր կեանքին համար Հոգիի մը, եւ իր կենցաղին զարգացմանը համար ճշմարտութեան մը պէտ ունի: Այդ երկուքին պակասը իր լինելութեան ժխտումն է: «Հոգին եւ ճշմարտութիւնը, այդ երկու առտուածային ոյժերը, որոնցմէ մին ծաղկուած է, եւ միւսը ճառագայթարձակ», այս երկուքը միայն պիտի կրնան Հայ ժողովուրդը առաջնորդել կիրճերու եւ կեանքի մեծ ծովերէն անդին դէպի խաղաղութեան եւ երջանկութեան ովասիսները: Փոխանակ այդ հոգիի, ու ճշմարտութեան նիմնաւորումով զբաղելու, մեր մէջ կարգ մը մարդիկ, կուսակցական բանապետութեան յիմարութենէն տարուած, ժողովուրդը մոլորցնելու եռեռ եղած են մանաւանդ երեք տարիներէ ի վեր:

Այսօր ժողովուրդը խաբուած մրն է իր գնացքին մէջ, եւ այդ խաբողներուն ու խաբուած ժողովուրդին կուզենք յիշեցնել Լինքրնի խօսքը. **«Կրնաք խաբել բոլոր ժողովուրդը՝ ժամանակ մը, ժողովուրդէն մաս մը, ամեն ժամանակ, բայց չէք կրնար ամբողջ ժողովուրդը խաբել ամեն ժամանակ»:**

Հայ ժողովուրդը պէտ է ըմբռնէ. թէ պատասխանատուութեան, հիասթափումի ժամանակը հասած է այլեւս:

Իւ ԲԱՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐս, այդ սխալը ուղղելու. եւ մեր ազգային վերաշինութեան ճամբուն մէջ մեր բռնելիք ուղղութիւնը ցոյց տալու համար միայն արտասանուած են. եւ անոնք հիմնուած են պատմական սա տուիւններուն վրայ, թէ 1) *Ազգ մը իր ժառանգական, բնատնական ընդունակութիւններովը, եւ իր մէջ ապրող յատկութիւններուն ազնուացումովը միայն կրնայ բարձրանալ եւ ապրիլ. թէ* 2) *Ազգերու բարձրացումին մէջ անհրաժեշտ է նկատի ունենալ անոնց հոգեկան յատկութիւնները, անոնց տեղերուն խորը թաղուած թաքուն ուժերը, զանոնք մամրագործելու եւ զանոնք շարունակ վառ պահելու համար. թէ* 3) *անհատներու եւ ազգերու մէջ*

կրօնական ոգին առնէ ներոյժ է եւ ներաարդկային կարեւոր շարունակ այդ յոյզերը վառ պահելու համար. եւ թէ վերջապէս, 4) *Հայ եկեղեցին կենսունակ շունչը դեռ անհրաժեշտ պէտ մրն է մեր ազգային գոյութեան համար, եւ այդ իսկ պատճառով պէտ է մամրագործել այդ եկեղեցին, վերապրեցընել Աստուածաշնչական ոգին անոր մէջ, անով վերապրեցընելու համար Հայ Ազգը, իր հաւատական անհատականութեան:*

Սոյն ԲԱՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐս արտասանուած Աներիկահայ Բեմին վրայ, (1910 *նոյ.*—1911 *դեկտ.*) *մասամբ հրատարակուած են, օր օրին, «Ազգ»ի մէջ իրենց աւելիով ու խտացած ձեւովը: Այս անգամ հատորով մը կ'աւելիովին անոնցմէ կարեւորագոյնները միայն, նոր ոգեշունչ մը ընդով անոնց վրայ, եւ զանոնք իրենց այս աւելիով վիճակով կը ներկայացընենք մեր ընթերցողներուն:*

Մեր ազգային–ընկերական ուսումնասիրութեան այս շարքը աւելի աշխատութիւն մը պիտի չըլլայ, եթէ նոյն իսկ աւելիկա կարող ըլլայ գոնէ քանի մը հատ ազգայնապէս մտորածներ դարձի բերել եւ նոր գիտակցութիւն մը շինել անոնց մէջ:

Եւ այդ արդիւնքը մեր բարոյական վարձատրութիւնը պիտի ըլլայ:

ՄՈՒՇԵՂ. ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

10 *Մայիս* 1911
Պոստն

ԱԶԳԻ ՄԸ ՍՏԵՂԾՈՒՄԸ
ԵՒ
ԱՆՈՐ ՊԱՀՊԱՆՈՒՄԸ

Պատմութեան դասերը՝ ազգին կեանքին մէջ, ամենէն ճշգրիտ ու փրկարար փորձառութիւնները կուտան մեզի։ Անոնք, որ օգտուիլ չեն գիտեր այդ դասերէն ու այդ փորձառութիւններէն, պատմութիւնը անոնց համար ահաւոր և անգառնալի վճիռ մը ունի.—ՄԱՀ։

Աչխարհի մէջ կեանքերը միեւնոյն օրէնքի մը համաձայն կ'ապրին։ Այդ կեանքերը ըլլան, ազգերունը թէ ժողովուրդներունը, համայնքներունը թէ անհատներունը, ունին իրենց ծնունդը, մանկութիւնը, չափահասութիւնը, ծերոյթը և մահը։ Գիտութեան բոլոր ջանքերը կը կատարուին կարելի եղածին չափ երկարելու անհատներու կեանքին տեւողութիւնը։ Գիտութիւնը դժոունակութեան երկար չունի մը կ'առնու այն օր, երբ կը յաջողի հիւանդի մը մնարը կանգնած, քանի մը վայրկեան գողնալ մահուան ճիրաններէն, և զանոնք բարդել հոգեվարքին դողդողջուն կեանքին վրայ։ Հիւանդութիւններու դէմ պայքարը, և բաժէորեան հաստատութիւններու խաղաղ լուութեանը մէջ գիտուններու մտածկոտ ուսումնասիրութիւնը կան-

---

ԾԱՆՕԹ.— *1911 Մարտ 26ին Շէյխ-ի մէջ խօսուած։*

քի երկարութեանը նուիրուած ճգնութիւններ են միայն։

Ի՛նչ անհուն տարբերութիւն երէկի ու այսօրին միջև. կրօնի ճգնաւորներուն և գիտութեան ճգնաւորներուն միջև։ Երկուքին ալ աչխատութիւնը կեանքին նուիրուած է։ Բայց անոնք երկու հակառակ ուղղութեամբ կը քալեն. հակասութիւն մը կայ երկուքին միջև։ Պատմութեան և արդի գաղափարներու ըմբռնումին մէջ երեւան բերուած այդ հակասութիւնը մենք առելի ժամանակին կը պարտինք, քան թէ մարդերուն։

Կրօնի ճգնաւորներուն մտածումն էր կարելի եղածին չափ չուտ կարճացընել մարմինի կեանքը, վայրկեան մը առաջ հոգիի կեանքը, կամ Յաւերժականութիւնը ապրելու համար։ Գիտութեան ճգնաւորներն ալ, որոնց մէջ կրօնական ոգին չէր, որ պիտի պակսէր. այդ միևնոյն յաւիտենականութեան կը ձգտին, բայց ո՛րքան տարբերութիւն ունի անոնց մտածումը առաջիններու խորհելակերպին։ Գիտութեան ճգնաւորները կը հաւատան միևնոյն ժամանակ, թէ աչխարհ հաստատուն անկիւնաքարն է Յաւիտենականութեան, թէ՝ ապրուած կեանքի մը թանկագին վայրկեանները յաւիտենականութիւն կոչուած չղթային ոսկի օղակներն են, թէ՝ «կեանքը ամբողջութիւն մըն է ոյժերու, որոնք մահուան դէմ կը կռուին», թէ՝ «ազգ մը, ինչպէս կենդանի էակ մը կրնայ տեւական ըլլալ չարունակական ստեղծումով մը», թէ այնքան մեծ կ'ըլլայ Յաւիտենականութիւնը, որքան չատ օղակներ դարբնուին կեանքի մէջ, չղթային երկարութեանը համար։

Սիրելի հայրենակիցներ,

կեանքին երկարութիւնը միայն տարիներու

գումարումէն չէ որ կը չափուի, այլ մանաւանդ ուաւելի ապրուած գործերէն, ստանձնուած ծառայութիւններէն, գործնականացուած գաղափարներէն, մարմնաւորուած անձնազոհութիւններէն, ցուցադրուած բարոյական, հոգեկան, իմացական և գիտնական ստեղծումներէն, դիւցազնական զոհողութիւններու կամաւորութենէն, մէկ խօսքով, յաւերժական մարդկային փրկութեան, յառաջդիմութեան, զարգացումին տարուած յաղթանակներէն, որոնք «չարունակական ստեղծումներն» են անհատական և հաւաքական կեանքերու։ Ահա թէ ինչո՞ւ համար Սոկրատ մը, Պղատոն մը, Մովսէս մը, Քրիստոս մը կ'ապրին ու պիտի ապրին, ահա թէ ինչպէս անոնք կրցան իրենց մարմինի կեանքին մէջ իսկ մասնակից ըլլալ Յաւիտենականութեան։ Պատմութիւնը անհատներու և ազգերու խորհուրդ չի հարցներ, Մարդկութեան մեծ զաւակները, մեծ հանճարները, մեծ առաքեալները, Քրիստոսները, վերստեղծիչները անմահացնելու համար։

Անհատներու անմահութեան զոյգ կը քալէ ազգերու ալ անմահութիւնը։ Մեռած անհատներու նման մեռած ազգեր ալ կան աչխարհի մէջ։ Հազարաւոր ազգեր ապրեցան մեր մոլորակին վրայ, ինչպէս միլիոնաւոր մարդեր, որոնց մեծագոյն մասը այլեւս չեն խօսիր մեզի. համր կը մնան անոնք ազգերու պատմութեան քարտէսին վրայ։ Եւ ինչպէս նշանաւոր խորհող մը կ'ըսէ, այդ առանց պատմութեան, և առանց չարունակական ստեղծումի կորսուած ազգերը այսօր ազգագրութենէ դուրս խորհրդաւոր ստուերներ են միայն... Մենք խարխափելով կը քալենք անոնց ամրակ քաղաքներուն վրայէն, կը հաւաքենք անոնց ձեռքով գործածուած խեցանօթները, անոնց չքագրամները և ջէն-

քերը. և մենք մեզի կը հարցնենք, թէ ինչ տեսակ մարդեր էին անոնք։ Համբը ազգերու չարքին մէջ էր երբեմն, եգիպտոս ալ, որուն համար Վոլդէր ըսաւ, թէ «Եգիպտոս յաւիտենապէս մեռած է»։ Բայց ահա օրին մէկը մեռած Եգիպտոս դուրս եկաւ իր մաստաբաներէն, իր գերեզմաններէն. մոմիաններուն ծոցը պահուած Մեռելոց գիրով, և միացած՝ Յոյներուն, Եբրայեցիներուն, Հռովմայեցիներուն, մեզի պատմեց, թէ ազգերը ինչպէս կը կազմուին, ինչպէս կը սիրեն ու կ'ատեն, ինչպէս կը պայքարին ու կը յաղթանակեն, ինչպէս կը հաւատան, և իրենց հաւատքը կը գործնականացնեն, մէկ խօսքով, թէ՝ ի՛նչպէս կ'ապրին ու կ'անմահանան։

Սիրելի հայրենակիցներ,

Խօսող ազգերուն պատմական դասերն են, որ իրը փորձառութիւն պիտի ծառայեն, ապրելու կոչուած, կամ կեանքի տենչացող Ազգերուն համար։ Մենք իրը հայ մարդ, մեր ցեղային գոյութեան կենսական հարցին մէջ, եթէ երբեք խզուինք պատմութեան փորձառութիւններէն, մեզի համար ստոյգ հաւանականութիւն մը գոյութիւն պիտի ունենայ. —ՓՁԱՑՈՒՄԸ, որ պիտի յայտնէ մեր դարաւոր ու արիւնոտ հոգեվարքին։ Մենք մեր ապրած դարաւոր եղերերգութեան արիւնոտ և ղժալացունց դրուագներուն մէջէն, ինքզինքնիս փրկելու միջոցներու ընտրութեան առեն յուրջ դատողութեան մը չհետեւեցանք ցարդ, մոլորեցանք ընդունայն յոյսերու բաւիղի մը մէջ, առանց սրամտաբանելու, կամ յետադարձ ակնարկ մը ձգելու պատմութեան դասերուն և փորձառութիւններուն վրայ. ուզեցինք մինչև այսօր, մեր վաղուան գոյութիւնը դընել անխոս ու անբառբառ սուերներու վրայ,

առանց երբեք մտածելու, թէ մեր չարունակական գոյութիւնը կախումն ունի ազգային կեանքի մը «շարունակական ստեղծումին», և թէ այդ ստեղծումի գերագոյն ուժը պէտք էր փնտռուէր ազգային հաւաքական Հոգիի մը մէջ, ուր՝ ազգային գոյութեան հարցին չուրջ անհատներու կուրծքին տակ սրտերը տրոփելին համաչափ ներդաշնակութեամբ, ուր զոհարերումը կատարեալ բլլար Հայ ժողովուրդէն Ազգ մը, Հոգի մը կազմելու մեր փափաքներուն մէջ։

Հայ ժողովրդին մէջ երկար դարերէ ի վեր տեսնուած անմիաբանութիւնը, և հատուած հատուածի, գաւառ գաւառի դէմ ունեցած հակառակութեան և ատելութեան ոգին, ազետաբեր իր բոլոր յանդուգնութիւններուն մէջ, մեզի հեռագնահետ սա հաստատութիւնները տանի, թէ մենք մեզմով Ա.ԶԳ մը կազմելու քաղաքական ընկերական գիտութեան չենք տիրացած։ Եւ դարերու ընթացքին մէջ մեր կրած բոլոր զրկումները, բոլոր տառապանքները, բոլոր մահասաքսուռ կսկիծներն ու չարդերը կրնան իրը ապացոյց ծառայել սա յայտնի իրողութեան, թէ մենք զուրկ կը գտնուինք Ա.ԶԳ մը կազմելու քաղաքական խմաստութենէն։

Մենք մեր առջեւ ունինք ազգերու պատմութիւնը և եթէ երբեք կին ազգերու ծագումը, և անոնց կազմաւորութիւնը ծրարուած կը մնայ առասպելներու մշուշի մը մէջ, միայն սա որոշ կը տեսնուի, թէ Հայրենիքներու աշխարհագրական դիրքերը անհուն ծառայութիւններ մատուցած են Ազգերու կազմաւորութեան գործին մէջ։ Միջավայրներն են եղած չատ անգամ ազգերու մեծութեան և անկումին պատճառները։ Այնպէս որ իրը Յունաստանի զանազան գաւառները հեռաւորներով և լեռներով բաժնուած, կերպոնախոյտ չանք մը ու-

(374.95)
1299.91 1943-61

դեղրեցին չարունակ, և առով Յունաստանի անկումը պատրաստեցին, անդին Հռոմէական պետութիւնը, չնորհիւ իր լայն ու երկար ճամբաներուն, իր հաղորդակցութեանց դիւրութիւններուն, իր քաղաքական կազմակերպութիւնը չինեց։ ԿԱՋՄԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆԸ ԱԶԳԻՆ ԻՍԿ Է։ Ասոր համար է, որ ըսուած է, «Ազգ մը կարենալ ըլլալու համար, պէտք է կազմակերպուիլ ու ապրիլ. պէտք է տեւել, պէտք է բարձրանալ մինչև (հաւաքական) անձնաւորութիւն»։

Ազգի մը կազմութեան գաղտնիքին, ոյժերուն, ազդակներուն կարենալ դիտակցելու համար, չի թափառինք պատմութեան խորհրդաւոր ճամբաներուն վրայ։ Լաւագոյն դաս մը ունինք այսօր աչքերնուս առջև. և կ'արժէ, որ անոր անդրադառնանք։ Պրիւնըթիէր, որ աշխարհածանօթ ուսումնասէր քննադատն է դրականութեան՝ և ընկերական գիտութեանց, կը գրէր, թէ «Միացեալ Նահանգները կը կազմեն ամենագեղեցիկ դաշտը փորձառութեան, որ երբեք ընծայուած ըլլայ մարդկութեան»։ Փորձառութեան այս ամենագեղեցիկ դաշտին մէջ, մեր աչքին զարնող առաջին պատահարներէն մին է ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ԱԶԳԻՆ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ։ Այս ազգին կազմութիւնը դեռ երէկի գործ մըն է. չունի հին պատմական ազդերու արշալոյսին ո՛չ մթաստուերները, ո՛չ անոնց առասպելահիւս բանաստեղծականութիւնը, որ մեկնաբանական ուսումնասիրութիւններու խճողումով մը մեղ մոլորցնէր։ Ամերիկան դեռ երէկ մոզայիք մըն էր աշխարհի ամեն կողմերէն, ու ամեն ազգերէն, գրեթէ դիպուածով կամ բախտին մէկ խաղովը նոր աշխարհի ափերուն վրայ նետուած անհատներու առանձին ներգրութեամբը չինուած։ Դեռ երէկ իւ-

րաքանչիւր Գաղթականութիւն, իւրաքանչիւր Նահանգ, ու նոյն իսկ իւրաքանչիւր քաղաք, տարբեր ազդութիւններու առանձնայատկութիւնովը կը բնորոշուէր։ Դեռ երէկ Հիւսիսի ու Հարաւի մէջ կատաղի թշնամութիւն մը կ'ապրէր ու կը չնչէր։ Բայց այսօր այս ամենուն տեղ, Ամերիկայի մէկ ծայրէն միւսը կը տեսնենք հասարակաց գիտակցութիւն (conscience), հասարակաց ՀՈԳԻ մը, որ ԱՄԵՐԻԿԱՑիին կամ Ամերիկեան ազգին կազմութեան կորիզը կազմեց։ Գրեթէ քառասուն և հինգ տարիներէ ի վեր աչխարհ զարմացումով մը տեսաւ նոր ազգի մը ծնունդը, և այդ ազգը Ամերիկացին է, հակառակ որ այդ ազգին հիմնարկութիւնը եղաւ 1783 ին։ Կ'արժէ պահ մը կանգ առնուլ պատմութեան այդ հրաչքին առջև, դիտելու և տեսնելու համար թէ ազգերը ինչպէս կը կազմուին։

Ֆրանսացի հեղինակ մը հիացումով կը դիտէր Ամերիկացին, և այս բառերով կ'ուզէր բացատրել այս նորահրաչ ժողովուրդին ծագումը. «Մեկնիլ Ամերիկայի մէջ նետուիլ կը գտնուիլ մարդկային գարունի մը փիթրումին։ Այս ձուլումին առաջ եկած է անծանօթ տեսակէ շինուած արձան մը. երբեմ նախընթաց օրինակ մը չունի անիկա։ Այդ մարդկային վերանորոգումին կամ անծանօթ տեսակէ շինուած արձանին անուն մը տալ սխեմ եր, եւ անիկա կոչուեցաւ ԱՄԵՐԻԿԱՑի։ Ոչ միայն անհիպ է անիկա, այլ մանաւանդ անանուանելի։ Անծանօթին եկած. որ դիպի անծանօթը կ'երթայ, աւեւն օր անիկա կ'աւերնայ, կը կծկուի, կը մեծնայ, կը նուազի, կը գունաւորուի, կը ջնջուի, կը մարգագործուի, կ'ապականուի, կը հասցասուի. ապշեցուցիչ ընտրողութիւն, որ տեղի կունենայ կախարդուած... ու դողահար խորհողի աչքին

առջեւ։... Աչխատութեամբ եւ յանդգնութեամբ դաշնակցած ցեղ մը»։ *Այս տողերուն մէջ մատնանշուած յանդգնութիւնն ու աչխատութիւնը նպատակ մը չեղան բնաւ, այլ իրր արդիւնարեր միջոցներ ծառայեցին Ամերիկեան ազգին ծնունդն ու կեանքը ապահովելու համար։*

Այսօր, սակայն, այդ արձանին իրր նիւթ ծառայող մեռոաղներուն ինչութիւնը ճշդուած է, չըլնորհիւ ազգագրական–ընկերաբանական հետազօտութիւններուն։ Եւ մարդիկ, եթէ հետաքրքրուին դիւրաւ պիտի կրնան ծանօթանալ անոնց։ Պզտիկ վերլուծում մը յայտնուած կարծիքներուն, տրուած ապացոյցումներուն, բաւական պիտի ըլլայ կարծեմ մեզի, ամփոփ գաղափար մը կազմելու Ամերիկեան ազգին կազմութեանը մասին, և այնուհետև անցնելու մեր ազգային գոյութեան հարցին։

Ազգերու կազմութեան և հիմնաւորութեանը համար անհրաժեչտ ուժերէն կարեւորներն են Հասարակաց Շահերը եւ Հասարակաց Հոգին։ Եւ Ամերիկացին այդ երկու ուժերը ունեցաւ այս երկրին մէջ։ Երկիրը իր բնական հարստութիւններով իր վրայ հրաւիրեց մարդիկ, որոնք դէռ երէկ լեզուով, նկարագրով, բարքով ու սովորութիւններով աննման, անծանօթներ էին մէկմէկու։ Երկրէն դուրս բերուած այդ անտեսական առաւելութիւնը պէտք էր պահպանել արտաքին ոտքնձգութիւններու դէմ։ Գաղթականներ, որոնք Ամերիկայ եկած էին տառապաճիւներով, կորովներով եւ յոյսերով լեցուն, և որոնք առաջին օրէն իսկ բնիկներուն հետ կռիւով սկսած, իրենց մէջ ցոյց տուած էին պահեստի ուժերու անպակաս մթերք մը, վարժուեցան իրարու հանդէպ ներողամտութեան լայն ոգի մը ցոյց տալ։ Հասարակաց Շինա-

*ւին դէմ կարենալ դաշնակցելու համար, նուազ վտանգաւոր թշնամիներ կը բարեկամանան, կը դաշնակցին աւելի վտանգաւոր թշնամիներուն դէմ։ Նիւթական չահերու պահպանումը, պէտք ունէր գաղթականներու միջև ծնունդով տնտեսական համերաշխութեան մը, և ինչպէս իրաւամբ կը գրէ Ֆիրմէն Րօզ (Firmen Roz) տնտեսական հաւասարաշխութիւնը իր առաջին եւ աւելնաստարական ձեւը եղաւ ազգային հաւասարաշխութեան։ Այդ համերաշխութեան պէտք ունէր Ամերիկայի ժողովուրդը, ո՛չ միայն իր գոյութիւնն ու չահերը պաչտպանելու համար, մէկ կողմէն՝ կարմրամորթներուն, և միւս կողմէն՝ Հին աչխարհի անիրաւ ոտնձգութիւններուն դէմ, այլ և պէտք ունէր ինքն իրեն բաւելու համար։ «Ճարտարագործ եւ բազմահարդ Արեւելքի իր ապրանքը կը ֆաշէ Արեւմուտքի ազարակներուն, Իր չուանաւորանիներ եւ կտաւի գործարանները կը սնուցանէ Հարաւի բամպակներով, Արեւմուտքի վարքերու գաղթականութիւնը ասոնց փոխարէն իրմէն կը պահանջէ երկրագործական մեքենաներ»։ Զանազան գաղութներու և զանազան Նահանգներու մէջ գոյութիւն ունեցող կարեւոր պէտքերու այս տուրեւառութիւնը բնական ազդակ մըն էր անոնց մէջ ըստեղծելու տնտեսական համերաշխութիւնը, որ ինչպէս ըսուեցաւ քիչ մը առաջ, կ՚դնէր ազգային համերաշխութեան մը ամենէն զօրաւ որ և չօչափելի հիմնաքարը։

Տնտեսական համերաշխութեան ամենակենսական տուիքը կրնար մէկ օրէն միւսը վտանգուիլ այսքան այլացեղ և այլակրօն ժողովուրդներու մէջ, եթէ դարերու ընթացքին մէջ, անոնց համար հասարակաց Հոգի մը չը չինուէր։ Այդ հասարակաց հոգին ստեղծողը եղաւ կրօնքը և կրօնական նե-

բողամտութիւնը։ Մասաչուսէթցի առաջին գաղթականները Փիւրիթէններ էին, և անոնք՝ իրենց նիւթական զարգացումին հետ Ամերիկայի հողին վրայ տարածեցին իրենց ո՛չ թէ գաւանութիւնները, այլ կրօնական ոգին։ 1835 ին երբ Թոքըվիլ Ամերիկա եկաւ երկրին ռամկավարութիւնը ուսումնասիրելու իր ուսումնասիրութիւններուն մէջ մատնանշեց, նաև Ամերիկայի կրօնական ոգին կատարած կենսական դերը։ 1903 ին Բոլ Ատամ «Ատուածեան խէալ» մը տեսաւ այս ժողովուրդին զարգացման մէջ կորիզ. իսկ Հանրի Պէրկի (Henry Bargy) կը յայտարարէ, թէ «կրօնական կամ քրիստոնէական միութիւն մըն է» Ամերիկեան ազգ ըսուածը Ճէյմս Պրայս կը գրէ. թէ «Քրիստոնէութիւնը ազգային կրօնք մըն է» Ամերիկայի մէջ։

Կրօնքը Ամերիկացիին մէջ հասարակաց հոգի մը, բարոյական մը չինեց, ընդհակառակը ազգային ծառին, որուն բունին վրայ ոստերն ու ճիւղերը տարբեր ուղղութիւններով աճեցան բիւրապատկուած։ Ամերիկայի մէջ «ազգային ոգին կրօնական ոգի» մը մնաց, և փոխադարձաբար, որովհետև հոս կրօնքները վարդապետական վիճաբանութիւններով չզբաղեցան, այլ ձգտեցան միմիայն հասարակաց հոգի մը ստեղծել, և ստեղծել ամերիկայացած ազգայնականութիւն մը, որ կրօնի չուքին տակ արդիւնագործէ, թշուառութեան սփոփանքին, և արդիւութեան փարատումին համար։ Ամերիկայի մէջ ազգայնացած կրօնքը իր բոլոր ձեւերուն, իր բոլոր յարանուանութիւններուն մէջ «կեդրոն մը եղաւ ընկերական գործունէութեան, և մարդկային աշխատանքի»։ Այս ձեւով կազմակերպուած կրօնք մը իրաւամբ պիտի կրնար ձեւակերտել Ամերիկեան Ազգայնականութիւնը, որ այսօր այնքան վիթխարի

գործունէութիւն մը կը ցուցադրէ աչխարհին։

Ազգերու գոյութեան խնդրոյն մէջ ամենէն զօրաւոր հիմերն անգամ կրնան խախտիլ, ամենէն ներչնչուած Հոգիները մէջ կրակը կրնայ մարիլ, եթէ չարունակական վերաստեղծումի չանքերը պակսին ազգերու մէջ։ Ամերիկա իր անտեսական հաստատութիւնը կարենալ պահպանելու համար չբաւականացաւ փոխադրութեանց և յարաբերութեանց այն պարզ միջոցներով, զոր բնութիւնը իրեն տրամադրած էր, նաւարկելի գետերուն, և լիճերուն միջև հաղորդակցութեանց չրանցքներ չինեց, և ամբողջ երկիրը ցանցեց երկաթուղիներով։ Այժմ մէկ երկաթուղիի գիծ, ամէն մէկ գետ ու գետակ ազգայնականութեան գաղափարը փոխադրեցին հիւսիսէն հարաւ, արեւելքէն արեւմուտք. զգացումը տարափոխիկ հիւանդութեան մը պէս պատուաստուեցաւ ամեն մէկ գաղութի, ամեն մէկ մարդու, և ստեղծուեցաւ ամերիկեան ազգային տիպարը, ինչ որ հաղորդակցութեանց ճամբաները ըրին տնտեսական համերաչխութեան պահպանութիւն համար, նոյնը դպրոցները ըրին կրօնական-ազգայնականութեան պահպանութիւն համար։

Ամերիկայի մէջ դպրոցները նուիրուեցան արհեստականին, և իմացականին, և անոնցմով Ազգին ու Հայրենիքին։ Անոր համար ըսուած է իրաւամբ, թէ «Ամերիկեան դպրոցին առաջին գործն է մանուկը կեանքի պատրաստել, և երկրորդ գործն է զանի ազգային կեանքի պատրաստել»։ Կառավարական օրէնք մը կը պահանջէ որ, Ազգային դրոշը դպրոցներու վրայ ծածանի դասերու ատեն։ Ամերիկացի աշակերտներու աչքը անոր կը յառի չարունակ, և ամեն առտու անոնք պարտաւորուած են ողջունելու այդ դրոշը։ Ամերիկայի պատմութիւնը՝

կրօնական ներողամտութեան ոգին, բարեգործութեան ընկերական գերազանց չարժուժը, դպրոցներու կազմաւորութիւնը, հաղորդակցութիւններու դիւրութիւնը։

Սիրելի հայրենակիցներ, եթէ մենք պատմութիւնէն առաջնորդուած ու լուսաւորուած. պատեհութիւնը ունենայինք բոլոր ազգերու կազմախօսութեան տեղեկանալու պատւական փաստերով, չեմ կարծեր, թէ ասոնցմէ տարբեր ազգականերու պիտի կրնայինք հանդիպիլ անոնց ծնունդքի յայտնութեանը մէջ։ Եգիպտոս կրօնական ազգ մըն էր, և կ'ուզէր մնալ իր հաւատալիքներուն մէջ. անոր համար էր, որ անոր քուրմերը անիծեցին ծովը որ օտար գաղափարներու դէմ Եգիպտոս արշաւանքին դիւրութիւն կ'ընծայէր։ Հռոմ կրօնական ազգ մըն էր, անոր համար իրմէն կարտաքսէր Քրիստոնէութիւնը, որ կեսարներու աստուածութեան գերեզմանը կը փորէր։ Իորայելացին կրօնական ազգ մը եղաւ, անոր համար իր Եհովան իր ազգութեան առանցքը կազմեց։

Հայ ժողովուրդը պատմութեան բոլոր օրերուն մէջ, եթէ չկրցաւ իր յաղթանակի և փառքի բովանդակ յայտնութեամբը տիրապետել մօտաւոր Ասիայի տարածութեանը վրայ, ես կը կարծեմ, թէ այդ պատմական ձախողանքին իրական պատճառները պէտք է փնտռել չգոյութեանը մէջ այն ազդակներուն, որոնք Ամերիկայի ազգը ծնցուցին։ Հայաստան լեռներով ու հովիտներով անջատուած գաւառներու կուտակում մըն է։ Հոն չարունակ մղուեցաւ գոյութեան պայքարը բնիկ և արշաւող կամ ըսենք նոր բռռով, գաղթական ժողովուրդներու միջև։ Ամեն լեռնամէջ իր խառնուածքը, իր սովորութիւնը ունէր, և ամեն ցեղային կուտա-

իր բոլոր մանրամասնութիւններով կ'աւանդուի աշակերտներուն, և անոնց մէջ Ամերիկեան ազգասիրութիւնը գոգռելու, անուցանելու միջոց մը կ'ըլլայ արժանապէս։ Ամեն գաղթական, ամեն ներունդ իր զաւակը կը մեծցնէ դպրոցներուն վրայ ծածանող այդ աստեղազարդ դրոշին տակ, որուն աստղերը որ և է նմանութիւն չունին Երլոբզի աստղին հետ. աւելի կը նմանին Բեթլեհեմի աստղին, որոնք մանկութիւնը դէպի կեանք և դէպի ազգային կեանք կ'առաջնորդին։ Եւ բոլոր անոնք, որ ազգային ոգիով դարբնուած՝ կը թողուն դպրոցական յարկը, իբր Ամերիկացի, ըլլան գործաւոր, թէ արուեստագէտ, ըլլան կրօնաւոր, թէ գրագէտ, միակ նպատակ մը միայն ունին անոնք, որ է աւելի շաւ ծառայել Ամերիկեան ազգին ու դրոշին։ Ու ալ չենք զարմանար, երբ կը տեսնենք ճարտարարուեստի ժեծ թրըսներուն քով կազմուած Կրօնի թրըսը և իւնացականութեան թրըսը, Ֆիրմէն Րօզի բառով, մէկը՝ Եպիսկոպոսներու ժողովով, և միւսը Ամերիկեան Ակադեմիայով։

Ասոնց վրայ բարգեցէք միսիոնարութեան, գութի խանդաղանդաքի ընկերական մեծ չարժումը, որուն գլուխը կը գտնուին եկեղեցիներն ու կիներու լէգէոնները, և պիտի համոզուիք, թէ ինչպէս այս երկրին գաղթականութեան անդամները, կամաւորապէս և սիրայօժար կը մտնեն Ամերիկեան ընկերական կազմին մէջ. այդ նորակազմ Ազգային մարմինին մէկ մէկ գործունեայ ու կենդանի բջիջները ըլլալու համար։

Ամերիկեան ազգին կազմութեան մէջ, ուրեմն, ամենէն զօրաւոր ազդակները եղած են Հաւատացեալ չանը, և անոր պահպանումին համար կազմուած տնտեսական համերաշխութիւնը, կրօնը և

գում իր կրօնքը, քաղաքական անկախութեան և մակընթացութեան իրերայաջորդ երեւոյթներ, վերջապէս յանգեցան կառավարական կազմութեան մը, որ, իր գագաթնակէտին կը հասնի Տիգրանի օրով, և մինչև Արշակունեաց թագաւորութեան վախճանը կը տեւէ, այսինքն մինչև մեր թուականին 428 տարին։ Բայց նոյն իսկ Հայկական թագաւորութեան այս չրջաններուն կարծես դեռ ազգային որոշ ուղղութիւն մը, որոշ ձգտում մը գոյութիւն չունի, ամբողջ Հայաստանի մէջ դեռ հասարակաց հոգին կազմութիւնը չէ՛ չեչտուած։ Ամեն գաւառ ու ժողովրդական հատուած ունի իր որոշ ուղղութիւնը, իր անջատ գոյութիւնը ըմբռնելու և պահպանելու անկախ ձգտումը։ Եւ այդ անկախ ձգտումներու հետեւանքովն էր, որ Հայ նախարարական տուներ, Հայկական թագաւորութեան և Հայ թագաւորներու հանդէպ ամենէն զէշ դերը կատարեցին, իրենց չափազանց անկախութեան սիրով, իրենց անմիաբանութեան պատճառով հայկական թագաւորութեան կործանումը փութացուցին։

Զուիցերիոյ մէջ իմ կատարած ուսումնասիրութիւններուս միջոցին, տեսայ, թէ կարգ մը նըմանութիւններ կամ հանդիսութիւններ կան Զուիցերիան կազմող ժողովուրդներուն և Հայ ժողովուրդին միջև։ Ասիոյ Զուիցերիան Հայաստանն է, և Արեւելքի Զուիցերիացին է Հայը։ Զուիցերիացին, իր զանազան նահանգներուն կամ գաւառներուն մէջ կը ցուցադրէ խառնուրդ ազգերու որոշ տիպեր։ Ձգերու առանձնայատկութիւնները հոն չա՛տ չեչտուած են միջավայրի բնական ազդեցութիւններէ։ Ամեն լեռնամէջ հոն որքանը եղած է ժողովուրդի մը, կամ ազգագրական ընտանիքի մը,

որ անկախ ըլլալ ուզած է։ Եւ գիտէք անչուշտ անկախ ըլլալ ուզել կը նշանակէ գերին ըլլալ իր միջավայրին, իր աւանդոյթներուն, իր կրօնական եւ ընկերական հաւատալիքներուն, իր մանաւանդ շահերուն՝ մէկ խօսքով, իր ընկերական, տնտեսական եւ բարոյական ձախատգրին։ Եւ պէտք է ապահով ըլլալ, թէ Հելուետիան ճիշդ հայ ժողովուրդի բախտին պիտի արժանանար, եթէ հասարակաց չահերու պաշտպանութեան խնդիրը զիրենք չմղէր արտաքսական համերաչխութեան մը, եթէ այդ համերաչխութիւնը զիրենք չառաջնորդէր կարգաւորութիւն մը, եթէ կրօնական ոգին և կրօնական ներողամտութիւնը նահանգային դաշնակցութեան չառաջնորդէր զիրենք, եթէ կրթութիւնը միտքերը այդ ուղղութեամբ չպատրաստէր, եթէ անհուն զոհողութիւններով ձեռք բերուած հաղորդակցութեանց դիւրութիւնները այդ լեռներու մէկ ծայրէն մինչը չփոխադրէին չարունակ Զուիցերիոյ լեռներուն վսեմութենէն չինուած հասարակաց հոգին, եթէ զիրենք չրջապատողներուն չահերը դիւրութիւններ չընծայէին անոնց։ Առանց այս պայմաններուն Զուիցերիան ամենէն խառնակ, ամենէն չհաղթմերկիրը պիտի ըլլար, և անիկա մինչև վերջ բաժնուած պիտի մնար Իտալիոյ, Գերմ. Աւստ. Լեհաստան. միջև, ինչպէս Հայաստան բաժնուած մնաց, նախ Սասանեան ու Հռոմէական կայսրութիւններու միջև, յետոյ Բիւզանդական և Արաբական տէրապետութիւններու միջև։ Զուիցերիոյ մէջ լատին միտքին և հոգեբանութեան ծնունդը եղող կարգապահութեան ոգին, միացած. երկրին ընդհանուր անտեսական կեանքի պահանջներուն հետ կրցաւ այդ տարբաժանուած երկրամասերէն պետութիւն մը և ազգ մը հիմնել, իրենց գաւառական անկախութեանը մէջ ապատներողամիտ ու բարեացակամ քաղաքացիներով։

Հայաստան չարունակ որսաբաժինը մնաց հեռաւոր պետութիւններու և դրացի իշխանութիւններու միջև: Հասարակաց չահը, և տնտեսական համերաշխութիւնը պակսեցաւ զանազան գաւառներուն մէջ. հասարակաց Հոգին տեղականացած մը նաց, և հաղորդակցութեանց դժուարութիւնները թողուցին, որ մասնաւոր գաւառներ, իրենք իրենց մէջ ամփոփուած՝ չկարենան ընդհանուր ամբողջութեանը մէջ իրենց որոշ բաժինը բերել: Այդ իւրաքանչիւր նահանգի մէջ սահմանափակուած ու հայկական տեղական դրոշմով մը «մասնաւորուած հայրենասիրութիւնը կայսերապաշտ հայրենասիրութիւններու» դիւրին որսը պատրաստեց, և այսպէսով թշնամին անարգել իր դիւանագիտութիւնը մտցուց Հայաստանի լեռներուն գիրկը, իբրև արգելիչ ոյժ մը Հայկական ազգային կազմութեան մը իրականացումին:

Սիրելի Հայրենակիցներ.—Հայկական պատմութեան մէջ որոշ ժամանակ մը ունինք, որը գերազանցօրէն կը ցուցնէ, թէ մեր նախնիք ի՛նչպէս ըմբռնեցին ազգային գոյութեան մը կազմութեան պայմանները. և թէ ի՛նչպէս աշխատեցան անոնց գործնականացումին: Այդ պատմական և անմոռանալի չրջանը կը պարունակուի 420—451 թուականներուն մէջ: Այդ մեծ չրջանին գործող երկու մեծ դէմքերը եղան Սահակ Պարթև և Մեսրոպ վարդապետ, որոնց ժամանակին կը զուգադիպէր Արշակունեաց թագաւորութեան կործանումը: Սահակ և Մեսրոպ տեսան, թէ այն ատեն Հայկական գոյութեան միակ նեցուկը եղող թագաւորութիւնը դատապարտուած էր ուշ կամ կանուխ տեղի տալ արտաքին բռնապետութիւններու ազդեցութեանը, և այնուհետև պիտի չգանուէր ո՛չ մէկ

ուժ, որ կարենար Հայկական գոյութեան ապագան ապահովել: Նահանգներէն մէկ մասը կապուած դեռ, իր հեթանոսական սովորութիւններուն. և հակամէտ՝ Մազդեականութեան, որ պարսկական պետական ոյժին կրթնած դէպի Հայ աշխարհը խուժելու պատրաստ էր, մէկ մասը Աստրական և միւս մասը Ցունական եկեղեցիներուն ենթակայ, յունածէս և աստրախօս արարողութիւններու տարուած, դատապարտուած պիտի ըլլային յամր բայց ապահով ձուլումի մը, և այնուհետև հազիւ քանի մը էջ պատմութեան պիտի խօսէին Հայ ցեղին անցեալ գոյութեանը վերաբերմամբ:

Անոնք—Սահակ և Մեսրոպ— հոգիի մեծ անձնուիրութիւններով լեցուն, իրենց մշտաբուխ արցունքներու ընդմէջէն տեսան ապագայի քամնցրնող հեռանկարը, և գերմարդկային հոգեհայեցութեամբ մը չափելով ահաւոր անդունդը, փորր ած՝ Հայութեան առջև, ուզեցին լեցնել զայն ուժով մը, որ կարող ըլլար զօրութեան և խանդի նոր երակներ բանալ հակառակութիւններով թուլցած հոգիներուն խորը: Անոնք ջանացին՝ սեւ օրերու մէջ երազուած լուսաչող կարելիութիւնները իրականութիւններու վերածել: Անոնք Սինայի օրինակը ունէին իրենց աչքին առջև: Մովսէս Քանանացիին, Սեմականէն, Եգովմացիին, և անապատի զանազան թափառականներէն ժողովուրդ մը, Աշդի մը չինած էր, Սինայէն բերուած երկու քարէ տախտակներով: Անոնք գիտէին, թէ յաղթականները վարդկային փոշիներէն ժողովուրդներ, եւ մարգարէները կրօններ շինած էին: Անոնք գիտէին, թէ բարձունքներէն խօսող ձայներն էին, որ ժողովուրդներու մէջ հասարակաց ըմբռնում, հասարակաց գաղափար, հասարակաց հոգի կը չինեն, ու իրենք ալ իբրև նոր մարգա-

բէներ, որոնք կոչումը ունէին ժողովուրդի մը առաջնորդելու, միեւնոյն մեծ գաղափարին նուիրուեցան։ Եւ Սահակի ու Մեսրոպի ձեռքով գրատնուած գիրը, և Աստուածաչունչի թարգմանութիւնը, իբրև նոր քարէ տախտակներ, Հայ ժողովուրդին իսպառ գլուեցան, անկէ իրական Ա.ԶԳ մը կազմելու համար։

Մենք, Սիրելի Հայրենակիցներ, մինչեւ այսօր Սահակի ու Մեսրոպի վրայ նայեցանք պարզապէս իբր ջերմեռանդ ու պարզուկ վեղարաւորներու վրայ։ Եւ այդպէսով անոնց կատարած գործին անսահման նշանակութիւնը պզտիկցուցինք։ Անոնց վանականի վեղարին տակ մեծ դիւանագէտները ապրեցան, ազգային անզուգական զոյգ դիւանագէտները, զոր իրենք Հայ ազգը ունեցաւ իր ազգային գոյութեան ամբողջ պատմութեանը մէջ։ Անոնք քաղաքական քայքայուած իշխանութեան մը տեղ կ'ուզէին հոգիներու թագաւորութիւն մը հիմնել, Հոգի մը տալով Հայուն։ Այդ հոգին հայերէն խօսող Աստուած մը պիտի կրնար տալ ժողովուրդին, անոր համար, ինչպէս կ'ըսէ պատմիչը, ուզեցին որ «Աստուած հայերէն խօսի» հայ ժողովուրդին հետ։ Կ'րնդունիմ, թէ Աստուածաչունչի թարգմանութիւնը անհրաժեշտ կը նկատուէր կրօնական տեսակէտով, բայց կրօնքը Սահակի ու Մեսրոպի տեսութեամբ միջոց մըն էր ազգային գոյութեան պահպանութեան։ Անոր համար է որ Հայ ըրիստոնէութիւնը կ'ազգայնանայ, և նոյն իսկ իր ազգային ու կրօնական անկախութիւնը ապահովելու համար 451 թուականին գոհարաւոր Վարդանի ժողովը կը մերժէ։ Անոր համար է որ Մեծն Սահակի չունէին տակ Մամիկոնեան Ասիծնները կը ծնին, ու կը դիւցազնանան։ Անոր համար է, որ

Հայ Պատմութիւնը կ'ըսեղծուի։ Անոր համար է որ հայ վարժարանները, հայ դաստիարակութիւնը կը կազմակերպուին։ Ազգային գիտակցական ծնունդի այդ թուականէն սկսեալ այլ եւս Հայ Ըրիստոնէութիւնը կը դադրի միայն կրօնք մը ըլլալէ. անիկա Հայութեան ազգայնականութեան միջուկը կ'ըլլայ, և կ'ըլլայ միջոց մը պարզապէս հայ հոգեբանութեան մէջ սահզծելու հատարակաց հոգի մը, որ կարենայ Ա.ԶԳը ծնելու։ Նախատեսած թագաւորութիւնը մարմին մըն էր, հակառակութիւններով, նախապարսկական նախանձոտութիւններով չլատուած, և երկու անզուգական և հեռատես դիւանագէտները—Սահակ և Մեսրոպ—ուզեցին հիւանդ ևար մնին տեղը դնել առողջ հոգի մը։ Անոնք,—Սահակ և Մեսրոպ — ժ-թ. դարու խմաստասէրներէն չատ առաջ, Ըրնանէն չա՛տ կանուխ գիտցան, թէ «ազգը հոգի մըն է, հոգեկան սկզբունք մըն է», թէ «ազգը մեծ համերաշխութիւն մըն է»։ Անոնք Լաքորդէրէն չատ կանուխ, համոզուած էին, թէ «ժողովուրդ մը որուն մէջ հոգիները միացած չեն, կրնայ ժողովուրդի մը արտաքին երեւոյթները պահել, բայց իրականին մէջ ժողովուրդ մը ըլլալէ կը դադրի, եւ պատահար մը ուշ կամ կանուխ գիմիը պիտի ձգէ այլեւս գոյութիւն չունեցող ազգերու շարքին մէջ»։ Եւ իրենց այդ գիտակցութիւնը, և քաղաքային ու ընկերական պատահարներու դէմին հանդէպ իրենց ճանաչողութիւնը՝ թելադրեց գիրենք Հայ ազգը հոգիով մը կերտելու։

Սիրելի հայրենակիցներ, Սահակ և Մեսրոպ ըրին ինչ որ կը տրամադրէր իրենց դիւանագիտութիւնը, ա՛յնքան պայծառատես քաղաքականութիւնը. ըրին ինչ որ կարելի էր ընել նոյն ժամանակին, և ինչ որ ապերասիտ միջավայրը կը թոյլատ-

րէը ընել։ Անոնք չէին կրնար տնտեսական ազդակներ ստեղծել, տնտեսական գետնի վրայ համերաշխութիւն մը գոյացնելու համար, անոնք չէին կրնար լեռներու մէջ երկաթուղիներ չինել կամ փոստուղիներ բանալ, հաղորդակցութիւններու դիւրութեան համար, բայց անոնք Ամերիկացի ազգին կազմակերպութենէն առաջ, միեւնոյն սիստեմը, միեւնոյն միջոցները գործածեցին Հայ ազգին կազմաւորութեանը մէջ։ Եթէ վերջին երեք դարերուն մէջ միայն Բրիստոնէութիւնը ազգային կրօնքը եղաւ Ամերիկացի Ազգին, ինչպէս կը գրեն ձեր Պրայս և ուրիշներ, Սահակ և Մեսրոբ 15 դար առաջ ազգայնացուցին այդ կրօնքը Հայաստանի մէջ։ Եթէ Ամերիկայի մէջ դպրոցները ազգային զգացումին նուիրուեցան. Սահակ և Մեսրոպ միեւնոյն նպատակին 15 դար առաջ եկեղեցիներու կուչտին անկեցին Հայ դպրոցները։ Եթէ մեր դարուն՝ ընկերական բարեգործութիւնը Ամերիկայի մէջ գործածուեցաւ տարաբախտ գաղթականութեան անդամներու մէջ սերմանելու պարկեշտ քաղաքացիութեան սերմերը, Սահակ և Մեսրոպ իրենց կազմած որբանոցներով, հիւանդանոցներով, և անկելանոցներով միեւնոյն նպատակին ձգտեցան չատ կանուխէն։

Այս պարագաները ցոյց կուտան, թէ Սահակ և Մեսրոպ վանական մթնոլորտի տակ մեծցած երկու Հոգիներ էին, որոնք գործաւորը եղան մեր ազգին կազմութեանը, և անոր տեւականութեան հիմունքը դրին։ Դէ եթէ երեք օր մը Հայ Ազգը վայրկեանը եկած համարի Ցաղթութեան բլուրները վրայ կանգնելու ազատութեան կոթողներ, ամեն քաղաքի ու գիւղերու հրապարակներուն վրայ բարձրացող զոյգ արձանները պէտք է ըլլան

Սահակինն և Մեսրոպինը, իբրեւ ազգին ստեղծողներուն։ Եւ Ա.ԶԳԸ պէտք է պարտաւոր զգայ ինքզինքը, յարգանքի ու երախտագիտութեան իր տուրքը վճարելու Հայ ինքնագոյութեան և Հայ ազգային վերածնութեան այդ երկու անմահ դիւցազներուն։ Հայ ազգի կազմութեան արի գործաւոր այդ երկու դիւցազներէն մին, Սահակ՝ Պարթեւներու ժառանգական հայրենասիրութիւնը ունէր, և միւսը՝ Մեսրոպ, այդ հայրենասիրութիւնը գործնականացընելու իմաստութիւնը. Սահակ ազգին սիրտն էր որ կը զգար, և Մեսրոպ ազգին ղեկը՝ որ կը խորհէր։ Ժառանգական հայրենասիրութիւնը չնեւնիր, եթէ արիւն տուի անոր, եւ ուշ կամ նուազ կ'արդիւնագործէ։ Ամերիկայի առաջին գաղթականներուն ամբողջ մտասեւեռումը եղած էր անկախութիւնը և ազատութեան ոգին։ Այդ անկախութեան ոգին կազմակերպուեցաւ առաջին անգամ Վերճինիայի մէջ, և հոն երեսան եկաւ self governmentի նախնական ձեւը Hous of burgresses «Պուրժուաներու տուն» անունով, որ իր առաջին նիստը ունեցաւ 1619 յուլիս 30 ի ուրբաթ օրը։ Այս ինքնավարութեան հիմնադիրներէն մէկն էր Ձէֆըրսըն, որուն թոռներին մին, ուրիշ Ձէֆըրսըն մը, իր պապուն ձեռնարկէն 157 տարի վերջ Ամերիկայի անկախութեան Ցայտարարութիւնը կը խմբագրէր։ Հոգին չմեռնիր ազգերու և սերունդներու մէջ, աւելի կը կենդանանայ չարունակական վերստեղծումներով և կը դիմէ իր վերջնական յաղթանակին։ Սահակի մէջ Պարթեւներու մեծ հոգին կ'ապրէր, ժառանգականօրէն իրեն փոխանցուած, և անիկա իր հոգիին յաղթանակը կը նուիրագործէր Մեսրոպի միացած, Հայուն տալով իր ազգային կազմակերպութիւնը և զայն պահպանելու գաղտնիքը։

Սիրելի հայրենակիցներ.—մեր ռահվիրաութեան ընթացքին, քանի մը անգամներ չեշտեցինք շարունակական ստեղծումի կամ վերստեղծումի գերը ազգերու և անհատներու ճակատագրին վրայ։ Փիւնանք, թէ կեանք չկայ առանց այդ վերստեղծումին։ Տիեզերական—կենդանական գործարանաւորութիւնը «չարունակական վերստեղծումի» օրէնքով միայն կը տեւէ, կ'ապրի և կը յաւերժանայ։ Ամերիկայի մասին խօսած առենին բոլոր ընկերաբանները և ուսումնասիրող միտքերը համաձայնած են սա սկզբունքին վրայ, թէ ծերութիւնը անկարողութիւն ունի է. թող ծերը ձգէ իր տեղը, երբ իր գործը կատարած է։ Երիտասարդութեան բազառորութիւնն է հոս։ Ասիկա, սակայն, միայն Ամերիկայի ճակատագիրը վարող օրէնքը չէ՛. տիեզերքի օրէնքն է անիկա։ Այն մարդերը, որոնք կը թողուն, որ ժամանակէ առաջ ծերանան, աչխարհի մէջ տեղ չունին։ Այն ազգերը՝ որոնք իրենց ծերութիւնը չեն զարմանար իրենց հոգիին չարունակական վերստեղծումովը, անոնք պիտի սահպուին իրենց տեղը ուրիշներուն թողուլ, և քաչուիլ ասպարէզէն, կեանքը մաճուան և յաւիտենական վերստեղծումներու չարունակական փոխանակութիւնն է։

Մեր ազգային մեծագոյն տառապանքը, ազատաւոր փորձանքը սա եղաւ, որ մենք մեր ազգային դժբախտութեան չարունակութեանը մէջ կարծես մոռցանք հրամայողական օրէնքը, և կա՛մ ծրատուած մեր ազգային արիւնոտ վիչտերուն մէջ, և կա՛մ զբաղուած մեր բնակերական, ու կուսակցական կռիւներով, ատելութիւններով ու հակառակութիւններով, չկրցինք մեր ազգային գոյութեան խարիսխը եղող հասարակաց հոգին պահել չարունակական վերստեղծումով։

Սահակի և Մեսրոպի ստեղծած հոգին ուժգնօրէն երեան եկաւ, ատելի առոյգ, ու ատելի կեն-

դանի ձեւով, Աւարայրի դաչտին վրայ, Տարօնեան սարերու բարձունքը, և Անիի ատերակները այդ հոգին պահեցին իրենց տակ։ Ու մեր պատմութեան այդ փառաւոր դրուագներուն յաջորդեց հոգեկան վատասեռումը, ազգային ինքնապահպանութիւնը շարունակական վերստեղծումի օրէնքին հանդէպ մեր անտարբերութիւնով։ Հայ տղան իր պատմութիւնը մոռցաւ, հայ մարդը իր պարտականութիւնը լքեց, և չարունակական ճգնաժամ մը՝ իբրև պատանք, մեր գոյութիւնը խանձարուրեց։ Ամեն գործ որ չկրկնուիր, կը մեռնի, ամեն կարողութիւն որ չզարգացուիր, կը բթանայ, ամեն արեւ որ չարունակաբար լոյս չբզխեր իր սկաւառակէն, մարած կը համարուի։ Մարդկային ու ազգային նուիրական կիրքերը չարունակ վառ պահելու համար չարժումներու պէտքը զգալի է միչտ։ Ըսուած է, թէ մեր յուզումները կախումն ունին մեր շարժ ու ձեւերեն, մեր դիրքեն, մեր գործերեն։ Աւերիկայի մէջ դպրոցական տևևուկներու ձեռք կուտան պզտիկ դրոշներ, զոր օդին մէջ կը շարժեն յաղթական կամ պարտութեան ձեւական չափով, զանոնք իրենց կուրծքին վրայ կը սեղմեն. օր մը դուրսը իրականանալու կոչուած միտումներով մը։ Ու այս գրքէ— անդրտակից չարժումներն են, որ չարունակական վերստեղծումով մը Ամերիկացի տղուն մէջ կը կազմեն ապագայ գիտակից ազգասէրն ու հայրենասէրը։

Բարեկամներս, երբ ես աչքս կը դարձնեմ մեր ազգային անկերպարան կացութեան վրայ, որ այսօրուան տիրող իրականութիւնն է, մեր Հայրենիքի մէջն ու դուրսը, երբ կը տեսնեմ ցաւքիլը Սահակ—Մեսրոպի ձեռքով կազմակերպուած Հայ Հասարակաց Հոգիին, երբ կը տեսնեմ, խորունկ

ցաւով մը, Ազգային Հոգիին դասալքումը կամ վատասերումը զանազան ընկերական խաւերու մէջ, չեմ կրնար ինքզինքս զսպել, ըսելու համար կիւսթաւ Լը Պոնի հետ, թէ մեզի հասած ենք այն վրիռական վայրկեանին, ուր աւելն ոմ պարտաւորուած պէտք է զգայ իմիզիմիը առաքեալ մը ըլլալու, պաշտպանելու հաւատո ընկերական շենքը աղանդաւորներու աւերիչ բարբարոսութեանը դէմ: Այն մտածում, ամեն ձեռնարկ, ազգային և ընկերական ամեն ուղղութիւն իր յառաջ բերած արդիւնքէն կը չափուի: Եթէ բարբարոսութիւնը կ'արհամարհենք անոր հետ, որ անիկա կը քանդէ ամեն ինչ որ կայ, դարերու աշխատութեանց կուտակումին իբր արդիւնք, պէտք է արհամարհենք նաև անտարբերութիւնը, որ մեզի միևնոյն արդիւնքը կը ցուցադրէ: Տուն մը միայն հրդեհով չէ, որ կը քանդուի, այլ և նորոգութեանց պէտքին առջեւ ցոյց տրուած անտարբերութիւնով: Հարստութիւն մը չի՛ճանար միայն թալանով, այլ և կը փճանայ սխալ գործածութեամբ և անհոգիս վատնումներով: Հոգի մը միայն բռնակալութեամբ չպղծուիր, այլ և իր կամաւոր ինքնամոռացումով. ճրագ մը միայն հովէն չմարիր, այլ և իւղին սպառումով: Եւ մեր ազգային քայքայումին մէջ, եթէ բարբարոսութիւնը, հրդեհը, թալանը, հովը իրենց աւերիչ դերը խաղացին, չմոռնանք, թէ մեր անհոգութիւնը, մեր ոյժերուն անհոգիս և յոռի վատնումը, մեր իւղին սպառումը չա՛ւ աւելի մեծ դեր մը խաղացին մեր ազգային քայքայումի գործին մէջ:

Եկած է ժամանակը, որ մեզմէ ամեն մարդ պէտք է գործաւոր մը, առաքեալ մը ըլլայ ազգային վերաշինութեան գործին: Պատմութեան մէջ Սահակով և Մեսրոպով ստեղծուած Հասարակաց

Հոգի մը ունինք, պէտք է համոզուինք, թէ առանց այդ հոգիին Հայ ազգը գոյութիւն չունի: Անոնց Հոգիին պատկերը մեր հոգիներուն մէջ և անոնց սկզբունքը մեր սրտերուն մէջ ապրեցընելով միայն կրնանք դարերու ընթացքին ինքզինքնիս վերստեղծել, և մեր գոյութեան անբռնաբարելիութեան իրաւունքը ճանչցրնել մարդկութեան: Եթէ ազգային վերաշինութեան ճամբուն մէջ, մենք մեզմով չենք կրնար անմիջապէս անտեսական նոր չահեր ստեղծել, կրնանք սակայն, մեր պզտիկ չահերուն չուրջ ստեղծել տնտեսական համերաշխութիւն մը, մեծ ու պզտիկ ընկերակցութիւններով:

Եթէ չենք կրնար մեր երկրին մէջ հաղորդակցութեան նոր դիւրութիւններ ստեղծել անմիջապէս. մենք մեզմով, կրնանք մեր վարժարանները ծաղկեցընել, և զանոնք, առաջուան պէս Ազգային Հաւաքական Հոգիին, Հաւաքական Գիտակցութեան վառարաններ չինել:

Եթէ չենք կրնար այլասեռ տարրերէ Ա.ՋԳ մը չինել, կրնանք չինուած Ա.ՋԳ մը պահել, մեր մէջ զօրացընելով ազգայնացած կրօնքի մը կենսատու հոգին, որ աստուածային կոչումը ունի մեզ իբրեւ մարդ և իբրեւ ազգ պահպանելու աշխարհի ամեն կողմերուն վրայ: Մենք հիմա կ'ապրինք ժամանակի մը մէջ, ուր ահարկու պայքար մը կայ, լոին ու յաղթական պայքար մը ազգերու միջեւ. վա՛յ պարտեալին: Պայքարը կը մղուի կատաղօրէն տնտեսական, ընկերական ու ազգային գետնի վրայ. ընտանեկան ու հայրենական աշխարհագրական սահմանները կարծես նեղ կուգան կայսերապաշտ տիրապետութիւններու Երկրագունդը, որ այնքան ազգերու գերեզմաններ տուաւ, կարծես, թէ տեղի կուտայ նոր ծրագիրներու յաղթանակին առջեւ:

Ազգերու պայքարը, որ երբեմն տիտաններու պայքար կը դերազանցէ, կը մղուի մերթ մթին ու երկիւղալի անգունդներու գլուխը, և մերթ յաղթութեան և փառքի սահմանուած եղիւսեան դաշտերու մէջ։ Գերեզմաններ պիտի չը պակսին ինկողներուն համար. դաշտերը մարդկային միսով ու արիւնով կը պարարտանան։ Պահակներ ալ պիտի չպակսին Յաղթողներուն համար, որչափ ատեն դիւցազներ ապրին, կռուին ու յաղթանակեն.

Մենք, Սիրելի Հայրենակիցներ, այսօր այդ պայքարի բանակներուն մէկ թեւը կը կազմենք մեր ազգային գոյութեամբը։ Վատահ ըլլանք, թէ մեր բարոյական գոյութեան, և մեր ազգադրական լինելիութեան իրր երաշխաւորութիւն, պէտք է ազնիւ յաղթանակներու nostalgieին ծնունդ տանք մեր հոգիներուն մէջ, որոնք փոխակերպուելու բաղմական ուսումներով կամ կռուելի խաբեբայ խապրիկներով. պէտք է նուիրուին գիտակցութեան և անձնուիրութեան կեանքին, պէտք է մկրտուին, անգամ մըն ալ, այն հոգիով որով ազգը չինուեցաւ ու իր գոյութիւնը ամրապնդեց։

Եւ այդ գոյութիւնը, որուն պէտք է ձգտի Հայ Ռամկավարութիւն մը, երազներով, մասալներով, ցնորքներով չկրնար ապրիլ։ Ամերիկայի ազգային վերազարթնումի և կազմաւորութեան առաջին օրերուն, գիտակցութեան, ինքնավստահութեան, և արիութեան ձայնը բարձրացուց (1837 օգոստ 31ին) Ralph Waldo Emerson, երբ Գէմպրիճի բեմէն սա բառերով խօսեցաւ իր հայրենակիցներուն։

«Մենք շատ երկար ատեն մտիկ ըրինք Եւրոպայի նրբամիտ (raffinees) մուսաներուն։ Մարդիկ արդէն կը կասկածին, թէ Ամերիկայի ազատ մարդուն միտքը երկչոտ, նմանող և անգոյն է... Եղբայրներ ու բարեկամներ, մեր կարծիքը այդպես պիտի չըլլայ. եթէ Աստուած ուզէ, մեր կարծիքը այդպես պիտի չըլլայ։ Մենք մեր սեփական ոտքերուն վրայ պիտի քալենք, մենք մեր սեփական ձեռքերով պիտի աշխատինք՝ և մեր հոգիին համեմատ պիտի խօսինք։

Էմերսընի այս ձայնը, զոր Փարքերը «Հինգերորդ Աւետարանը» յորջորջեց, Ամերիկեան ժողովուրդին իմացական և բարոյական անկախութեան հիմունքը դրաւ, և արդէն գոյութիւն ունեցող Հոգիի ու Բնութեան կրօններէն Ամերիկացիին ԿԵԱՆՔԻ ԿՐՕՆԸ չինեց։ Կեանքի այս կրօնքն է որ կ'ապրի այսօր Ամերիկան, իր չոգենաւներուն և երկաթուղիներուն վրայ բեռցուցած, ինչպէս կը գրէ, Ուայթ Հուիթմէն, խահանայապետական Ասիան եւ առատական–բագաւորական Եւրոպան։

Թէպէտ արդէն ուշ, բայց կրնանք ըսել, թէ ժամանակն է, որ մենք ալ զօրացնենք մեր սեփական ոտքերը, դէպի կեանք, ազգային կեանքը քալելու համար, զօրացնենք մեր ձեռքերը, կեանքի պատճառներուն և յաղթութեան գաղտնիքներուն տիրանալու համար, զօրացնենք մեր սիրտերը՝ աւելի ուժով կռուելու համար, ու վերջապէս, զօրացնենք մեր Հոգիները, Աստակ — Մեսրոպեան չունչով, ղոհաբերութեան ճամբուն վրայ չկաղալու համար։

Այդպէսով է, որ Հայ ազգութեան բարոյական և տնտեսական յաղթանակին գրոչը պիտի կրնանք պանծացընել դարերու և ապագայի խաւարին մէջ։

ԱԶԳԻՆ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ
ԵՒ
ԱՆՀԱՏԻՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

Թող ցլմբէր գոռոզութենէն ծառ էր էբէոսորը էր ծէզ մլուկ հէցոգ հոգին. ուրվհեթե ֆելիցիէն և վեթդն վրայ հէռնալով է, որ պէտ իրնոյ էիլ մը մօթինել ծէր հէցոգ ռոբլայն: Վ Լ Ի Ֆ Ի

Սիրելի Հայրենակիցնե՛ր,

Այս իրիկուան սա զուտ ազգային համաժողովին մէջ իմ առաջադրած նիւթիս մասին խօսելէ առաջ, նախ չնորհակալութիւնս կը յայտնեմ Ցրէզնօի և չրջակայքի հայ գաղթականութեան, որ իր համակրանքովը կը չրջապատէ զիս հոս ժամանուելէս առաջ ու հիմա, և այդպէսով մոռցընել կուտայ ինծի մշտանալած կեանքի մը դառնութիւնները, որոցմէ՝ սակայն, հոգիս իր գոյութեան և ոյժի անունդը կը ծծէ։

Տարուան մը միջոցին, իմ ճամբորդութիւններուս զիս առաջնորդեցին երկրէ երկիր, գաղթականութենէ գաղթականութիւն, և զիս չփուսի մէջ դրին զանազան երկիրներու և զանազան հատուածներու հետ՝ Մարսիլիոյ, Փարիզի ու Մանչեսդրի

ԾԱՆՕԹ. — 1911 յուլիս 2 ին Ցրեզնօի Էմփիայր թատրոնին մէջ խօսուած, 1000 է աւելի ունկնդիրներու ներկայութեան:

վաճառական գաղութէն վերջ, Զուիցերեան ուսանողական գաղութին, Արեւելեան Ամերիկայի գործաւոր գաղութէն վերջ, հիմա ինքզինքս կը գտնեմ Արեւմտեան սա հողագործ գաղթականութեան մէջ: Առաջին անգամն է, որ իրական և ճշմարիտ «Հայ Գաղութ»ի մը մէջ կը գտնուիմ, գաղութ մը՝ որ հողին կապուած է, որ իր տունն ու տեղը ունի, և իր ընտանեկան կեանքը, և իւրացուցած ու գործադրած է հող չունեցող ուարդը, ուարդ չունեցող հողին վարդապետութիւնը:

Արեւելքի մէջ հայ պանդխտութիւնն է, որ կ'ապրի իր բոլոր անորոշութիւններով, իր գործաւորական դառնութիւններով. իսկ հոս կ'ապրի հայ Գաղթականութիւնը, համեմատաբար աւելի հիմնաւորուած, ու բախտորոշուած, աւելի հաստատուն և կայուն հանգամանքով, որուն առեղծուած պայմաններուն առջեւ պահ մը կանգ չ'առնուլ և չ'ըխորհրդածել անկարելի պիտի ըլլար ուշադիր դիտողի մը, և զգայուն հայու մը համար:

Բաղդատմամբ անոնց, որ իրենց պանդխտութեան օրերուն գերի եղած են գործարաններու մարդակեր մեքենաներուն, և անոնց, որ հայրենիքի ու բնագաւառի քաղաքային ու ընկերական զրկումներու և ճնշումներու մէջ ամեն առաւօտ անորոշ և անստոյգ օրուան մը արեւը կ'ողջունեն, միշտ անակնկալներու ենթակայ, Դուք, Սիրելի հայրենակիցնե՛ր, սա օտար երկրին մէջ ձեզի համար ընտրեցիք էք Հայրենիք մը, որ այսօր, կը ժպտի ձեզի, և որուն այնքան երջանիկ ժպիտը. սակայն, չեմ խորհիր, թէ բաւական ըլլայ ձեր մէջ մարելու այն գերագոյն ըղձանքը, զոր ունիք ձեր բնագաւառին, ձեր արիւնաղանգ Հայրենիքին համար: Դուք ամենքնիդ ալ կը նմանիք, մասամբ, այն կէս–երջանիկ երկրագործին, որ իր արօրը պարարտ հողին մէջ պատուցած պահուն, մերթ ընդ մերթ իր աչքերը ետին կը դարձնէ, հեռաւոր հորիզոններէ անդին, արիւնոտ մշուշներու մէջ պարուրուող Հայրենիքի մը յիշատակներէն քաշուած: Ես այս ձեր կեցուածքն անգամ, ձեր այս հոգեբանական վիճակը ձեզի կը մատնանչէ պարտականութեան երկու ասպարէզները, որոնցմէ մին հոս՝ ձեր աչքին առջեւն է, և միւսը հեռուն. մէկը ձեր Գաղթավայրն է, միւսը ձեր Հայրենիքը: Ես այդ երկուքին կարենալ հասնելու, կարենալ բաւելու համար մարդուս կեանքը չատ կարճ պիտի ըլլար, բաղդատմամբ անջրպետին մեծութեան, և ընկերական ու տնտեսական պայմաններուն անողոքութեան, եթէ սրտերը լմուած չ'ըլլային անեղեւոյթ ոյժերով, որոնք մեր կեանքին ու մարմինին կաւը պիտի կենսաւէտէին, և մեզի կարող պիտի ընէին մեր կրկնակ պարտականութիւնները կատարելու:

Այդ անեղեւոյթ ուժերը կը ծնին մարդուս մէջ, հոգեկան յատկութիւններէ, որոնց կարենալ տիրանալու համար պէտք ունինք ազգային հոգեբանութեան մը և անհատական նկարագրի մը: Ես ես այսօր կ'ուզեմ այդ մասին խօսիլ ձեզի:

Ինչպէս նկարագիրը՝ անհատին, նմանապէս հոգեբանութիւնը ժողովուրդի մը և ազգի մը բարոյական, մտաւորական և հոգեկան կեանքին լուսանկարն է: Երկար տարիներ է վեր գաղտնի կոչուած գիտութիւններ կան, որոնք կը պնդեն, թէ անհատի մը գանկին կազմութիւնը, ձեռքերուն դիծերը ուսումնասիրելով, կրնան ըսել, թէ ի՛նչ բնաւորութեան, խառնուածքի և նկարագրի տէր է այս կամ այն մարդը: Ձենք կրնար որոշապէս ըսել, թէ ո՛ր-

քան ճշմարտութիւն կայ, այդ գիտնականներու պատմուածքին մէջ, բայց գիտութիւն մը կայ, որ անվրէպ կերպով մեզի կրնայ պատմել յաջողելու մեր ընդունակութիւնը, զարգանալու մեր կարողութիւնը, վերջապէս մեր կեանքին առնելիք կազմը ընկերական զանազան փոփոխութիւններու մէջ. և այդ գիտութիւնը հիմնուած է Ազգային հոգեբանութեան եւ անհատական նկարագրի ուսումնասիրութեանը վրայ։

Նկարագիրը, ինչպէս հոգեբանութիւնը անհատին և ազգին մէջ կը հիմնուի երկու ճամբով, ժառանգականութեամբ, և միջավայրի ու անհատական ջանքերու արդիւնքով։ Ստոյգ է որ ազգի մը հոգեբանութիւնը ո՛չ անհատի ջանքով կը չինուի, և ո՛չ ալ տարուան մը կամ դարու մը աշխատանքով։ Անիկա արդիւնք է դարերու և սերունդներու աշխատանքին ու գործունէութեանը։ Այս պատճառով է որ ըսուած է, թէ մեր կեանքին մէջ գործող առհնազօր ոյժերը. մեռած սերունդներու և անհետացած դարերու կուտակած ոյժերն են։ Մեռեալներն են, որ կ՛ապրին մեր մէջ, և կ՛իշխեն մեզմով կեանքի ու բնութեան երեւոյթներուն վրայ։ Գերեզմաններն են որ ժողովուրդի մը հոգեբանութեան կարկառուն գիծերը կը չինեն։ Բայց այդ հոգեբանութիւնը, որ կը յայտնուի հասարակաց հաւատալիքներու, հաւաքական բարքերու, և ազգայնացած հոգիի մը մէջ. պիտի չը կազմուէր բնաւ, եթէ օրերը և անհատները իրենց աշխատութեան բաժինով այդ յօրինուածութեանը չ՛օժանդակէին։ Անհատական նկարագիրը, ինչպէս ազգային հոգեբանութիւնը նման աշխարհի մեծութիւններուն՝ մանրիկներէ կազմուած են։ Անոնք կազմուած են պզտիկ ջանքերով, պզտիկ մաքառումներով. պզտիկ

զոհողութիւններով. անձնուիրութեան ու արդար փառասիրութեան անունով թափուած քրտինքի և արիւնի պզտիկ կաթիլներով։ Ինչպէս առանց անձրեւի պզտիկ կաթիլներու՝ հեղեղ, առանց աւազի պզտիկ հատիկներու՝ լեռներ, առանց մանկութեան՝ մարդկութիւն, և առանց սերմի՝ ծառ պիտի չունենայինք, մենք նկարագիր և ազգային հոգեբանութիւն պիտի չ՛ունենայինք, եթէ ամեն դար, ամեն սերունդ իր աշխատութեան. զոհաբերութեան, և անձնուիրութեան բարոյական տուրքով չի խոչորցնէր՝ չարունակաբար, դարերուն կողմէն իրեն փոխանցուած Ազգային Հոգեբանութեան նուիրական ըրամագլուխը։

Եւ ահա հոս է, որ անհատական ջանքերու և միջավայրի ազդեցութեան կարեւորութիւնը կը չեշտուի, և կը զուգորդուի ժառանգականութեան կարեւորութեանը հետ։ Երբ մենք Հայ ժողովուրդին դարաւոր Հոգեբանութիւնը կ՛ուսումնասիրենք, կը տեսնենք, որ՝ բազմատարմ Ասիական ժողովուրդներու հոգեբանութեան, անիկա չատ կանուխէն կլլած է իր մէջ ծրարել համեմատաբար մաքուր և բարձր ընդունակութեան մը անհրաժեշտ կարողութիւնը։ Այս ազգային վիճակը աւելի արժէք կ՛ունենայ՝ դիտողի մը աչքին, երբ նկատի կ՛առնու իր ապրած միջավայրին աննպաստ պայմանները։ Օտար ազդիւններէ մեզի աւանդուած պատմութիւն մը չատ յատկանշական է Հայ հոգեբանութիւնը ցոյց տալու համար իր մեծութեանը մէջ։ Երբ օր մը, Մեծն Տիգրան, Տիգրանուհի և Կիւրոս սեղանակից կ՛ըլլային իրարու, Տիգրան Կիւրոսի գեղեցկութենէն ազդուած իր կնոջ Տիգրանուհիին խորհուրդը կ՛ուզէր իմանալ։ Հայ Թագուհին կը պատասխանէր, թէ «Իմ Տիգրանիս սրտի

գեղեցկութիւնը գերազանցող չ'կայ»։ Տիգրանուհի բերնով Հայ ցեղին հոգեբանութեանը մէջ արմատացած պարկեշտութիւնն ու հոգեկան և սրտի գեղեցկութիւններու հանդէպ չինուած պաշտամունքն էր, որ կը խօսէր այդ պահուն։ Երկրորդ յատկանշական կողմը այդ հոգեբանութեան, անկախութեան և մեծութեան ոգին էր, այն ազնիւ փառասիրութիւնը, որ ազգերն ու անհատները բարձրացուց տափակութիւններէ վեր, և զանոնք ձգտեցուց դէպի բարին, ճշմարիտն ու գեղեցիկը։ Դիժբախտաբար յետագայ դարեր այդ մաքրութեան մէջ պղտորումներ բերին պատուաստեցին։ Եւ այդ պղտորումները ա՛յն ատեն միայն սկսան սպրդիլ մեր մէջ, երբ Հայ միաքն ու սիրտը սկսան թուլնալ՝ արտաքին ազդեցութիւններու տակ, և իրենց մէջ սպանիլ անկախութեան ձգտումը, փառասիրութեան ոգին, և հիացումի զգացումը։ Լորտ Պայրըն, երբ կը խօսի հայերու մասին, կը գրէ. «Հայերը ինչքան լաւ որ ունին իրենց։ իսկ ինչ որ գէշ ունին իրենց դրացիներէն առած են, որովհետև իրենց պատմութեան չրջանին չեն չրջապատուած դրացիէ մը, որ նկարագրով իրենցմէ բարձր եղած ըլլայ»

Սիրելի Հայրենակիցնե՛ր,

Անգլիացի մեծ բանաստեղծին այս գնահատումը ճշմարտութիւն մըն է և անողոք ճշմարտութիւն մը։ Բայց ամեն ճշմարտութիւն արդարացում մը չ'կրնար ըլլալ ո՛չ ոքի համար։ Արտաքին ազդեցութիւններ գոյութիւն պիտի ունենան չարունակ. բայց վա՛յ այն մարդուն և ազգին, որ ինքզինքը ամբողջովին կը յանձնէ այդ ազդեցութիւններուն, և զեկը կորնցուցած նաւի մը պէս կը տարուբերի այդ ազդեցութիւններէն ծնած ալիք-

ներուն մէջև։ Բնութիւնը մարդուս գերազանց վարժապետն է. եթէ լեռները չարժէին հովերէն. ու ամեն ծառ խոնարհէը փոթորիկին առջև, այսօր ո՛չ անտառներու գեղեցկութիւնը պիտի ունենայինք մեր գլխուն վրաև իրրև հովանի, և ո՛չ ալ լեռներու երկնամերձ վսեմութիւնը իրենց ձիւնափառ կատարներով։ Արտաքին ազդեցութիւնները երկու ուղղութեամբ կը փչեն վատ են կամ բարերար. վա՛տ են՝ երբ խորչակի մը պէս կը փչեն և կը թոռմեցընեն մեր սիրտին ու հոգիին ազնուական ծաղիկները. բարերար են՝ երբ զեփիւռի մը պէս կուգան կեանք տալու առաքինութեան ծաղիկներուն։

Ալ անցած են ժամանակները, երբ Ոլիմպոսի մը կամ Մասիսի մը բարձունքէն Աստուածները կ'առաջնորդէին ազգերու պատմութեան։ Պատմութեան գերակատարը ՄԱՐԴՆ է հիմա, և պատմութիւն մը այնչափ արժէք ունի, որչափ բարձր է զայն կազմող ազգային–անհատական նկարագիրն ու հոգեբանութիւնը։ Ցեխով ու թուքով չաղուած պատմութիւններ կան, պատմութիւններ կան արիւնով չաղուած, և պատմութիւններ՝ որոնց առէջքը ազնիւ և մաքուր հոգիներու յիշերովը կազմուած է։ Պատմութիւնը՝ իրր ժողովուրդի մը անցեալ կեանքին յուշարարը, և ապագային փարոսը, մաքուր է և պատուաբեր՝ երբ անոր մէջ կը տեսնենք պատմութեան ծնունդ տուող ցեղին հոգեբանութեան մաքրութիւնը։ Հոգեբանութիւնը մաքուր է՝ երբ վճիտ է նկարագիրը ցեղը կազմող անհատներուն, և նկարագիրը վճիտ է ու պայծառ, երբ անհատին մէջ ազնիւ փառասիրութիւնը կայ, և հիացումի զգացումը։ Խորտակեցէք պատմութեան, հոգեբանութեան, նկարագրի, և հիացման զգացումի

չղթային օղակներէն մին և խորտակած պիտի ըլլաք ամբողջ չղթան։

Հիմա, Սիրելի հայրենակիցներ, մեր ազգային հոգեբանութեան ամենէն սկար կողմը հիացումի, դնահատումի, արդար դատողութեան պակասն է մեր մէջ։ Եւ այդ իսկ է ստուգանիշը քաղաքակրթութեան ճամբուն վրայ մեր ընկերումին, ի զուր չէ, որ ըսուած է, թէ ժողովուրդ ուր ա՛յնքան շատ խաղախարդուած կ՚ըլլայ, ո՛րքան շատ ունենայ իր մէջ իւասուն եւ հասարակաց բարոյականութեան պահպանութեան ու զարգացումին նուիրուած անշահախնդիր մարդեր։ Ցրէտէրիք Նիցչէ, երբ կը խօսէր իր օրերու լրագրութեան վրայ, սապէս կ՚ըսէր. «Տեսէ՛ք սա աւելցուքները, անոնք հիւանդ են մինչ, անոնք իրենց մաղձը կը փսխեն և անոր լրագիր անունը կուտան. անոնք գիրար կը լափեն, ու չեն կրնար գիրար մարսել»։ Նիցչէի խօսքը այսօր ալ ճշմարտութիւն մըն է չատ մը թերթերու համար. գժբախտ ճշմարտութիւն, որ արդիւնք է ազգային հոգեբանութեան, և անհատական նկարագրի սաորնացումին, արդիւնք է հիացման զգացումի պակասին, կ՚արհամարհուին սրբութիւնները, անհատներու պատիւը թեթեւօրէն խաղալիք կը դառնայ սաորին նկատումներու, որովհետեւ մարդիկ չեն կրցած գիտնալ, թէ հիացման և դնահատումի ոգին է, որ առողջ նկարագիր, մաքուր հոգեբանութիւն մը կը չինէ։ Աչխատեցէք, որչափ կրնաք, ձեր ամենամեծ կարելին ի գործ դրէք, Սիրելի Հայրենակիցներ, ձեր զաւակներու սրտին մէջ դրօշմելու դնահատումի, հիացման զգացումը։ «Թող ճշմարիտ դաստիարակութեան ծառաի երիտասարդը— կ՚ըսէ բարոյախօս մը — իր մէջ սլշակէ հիացումի ոգին, որովհետեւ զեղեցիկին ու վսեմին վրայ հիա-

նալով է, որ պիտի կրնանք իսչ մը մօտենալ մեր հիացումի առարկային»։ Ծաղրելու, զրպարտելու և լաւը արհամարհելու պէս վատ բան չկայ աչխարհի մէջ։ Հանճարին առաքինութեան, արժանիքին, անձնուրացութեան, մէկ խօսքով՝ հոգեկան և բարոյական գեղեցկութեան պաչտամունքը ներմուծեցէք ձեր զաւակներուն սրտերուն մէջ, և անոնց նկարագրին ու ազգային հոգեբանութեանը ադամանդէ հիմունքը դրած պիտի ըլլաք։

Վաղուան սերունդի սրտին մէջ այսպիսի հիմ մը գնելու դործը թերեւս աչխատութիւն մը չէ. ընդհակառակն անիկա յարատեւ աչխատութեան, յարատեւ զոհողութեան, յարատեւ կրկնութիւններու պէաք ունի։ Եւ արդարեւ ինչէ կեանքը, եթէ ոչ բարի կամ չար սովորութիւններու նմանօրինակ կրկնութիւն մը միայն։ «Ճարտասանութեան միակ և լուրջ կերպը կրկնութիւնն է» կ՚ըսէր Մեծն Նաբոլէոն։ Կրկնութիւնը ինչպէս վատութեան, նմանապէս առաքինութեան մեծ վարժապետն է։ Եւ դուք կրկնութեան ճամբով է, որ ձեր նիւթական բաները, և կեանքի նկարագիրը պիտի կրնաք չինել։ Ձեր սերունդին, ձեր զաւակներուն աչքին առջեւ դրէք տիպարներ, որոնց վրայ հիանան, և անոնց նմանելու աչխատին։ Այն բոլոր արձաններըը, որոնք այս երկրին փառքերն ու հասարակաց չէնքերը կը զարդարեն, վաղուան սերունդին առջեւ դրուած տիպարներ են, որոնցմէ ոմանք իրենց քաջութեամբն ու արիութեամբը, ոմանք զոհաբերութեան ոգիով, ուրիչներ տաղանդով ու պարկեչտութեամբ հիացումի առարկայ կը դառնան, և իրենց վրայ կը կաղապարեն մանկութեան մաքուր հոգին։ Գործնական ժողովուրդներ ասկէ տարբեր միջոց չունին աւելի մեծնալու համար։ Եւ երբ մեզի պէս

կարդ մը ժողովուրդներ անձնատուր եղած երազ-
ներու և մառաղներու կ'երեւակային այնպիսի վար-
դապետութիւններ ու մեթոտներ, զոր բնաւ ժիջոց
և պատեհութիւն պիտի չ'ունենան գործադրելու,
հոս, այս երկրին մէջ Ամերիկային աւելի առաջ
կ'երթայ գործնական սկզբունքներու ճամբով, և
մեծ կարեւորութիւն կուտայ արտաքին երեւոյթ-
ներու, զանոնք գործադրութեան դրուելիք ծրագրի
մը յառաջընթաց նշաններ համարելով։ Ամերիկա-
ցին կ'ըսէ. Ջանացէք երեւնալ ինչ որ կ'ուզեք ըլլալ.
մարդիկ ո՛չ միայն պիտի հաւատան թէ դուք այնպես
եք, այլ եւ՝ ուշ կամ կանուխ դուք այդպես պիտի
ըլլաք։ Եւրոպացիք Ամերիկեան այս ընկերական
վարդապետութեան «պլըֆի ներողը» կ'ըսեն քըմ-
ծիծաղով մը, բայց իրականութիւնը սա է, թէ այդ
երեւոյթները կրկնուելով բնաւորութիւն կ'ըլլան,
և մարդուս մէջ նկարագիրն է, որ կը չինեն։

Դուք, Սիրելի Հայրենակիցներ, երբ այս հա-
մոզումով ճամբայ ելլէք ձեր քաղաքացիի, հայու և
ծնողքի պարտականութիւնը կատարելու համար,
հակառակ ձեր չանքերուն՝ ինքզինքնիդ չըլլապա-
տուած պիտի գտնէք արտաքին աղդեցութիւններով։
Մի՛ վախնաք, սակայն անոնցմէ, որչափ սաեն ձեր
սրտին մէջ զօրաւոր հիմ մը ունիք։ Բարերախտա-
բար կը գտնուիք երկրի մը մէջ, ուր դեռ կան
մարդկային բարքերը ստորնացընող ընկերական
ապականութիւններ, կան նաեւ աւելի չա՛տ թիւով
գործունէութեան, կորովի, ձեռներէցութեան, զո-
հողութեան և անձնուրացութեան տիպարներ։ Անոնց-
մէ օգտուեցէք։ Ամերիկացին «տոլար չինող մեքե-
նայ մը չէ», միայն. ճշմարիտ Ամերիկացին մարդ
մըն է բառին ընդարձակ առումովը, որուն ֆիզի-
քական կորովը և առնական հոգին իր հոգեբանու-

թեան կառկառուն գիծերը կը կազմեն։ Անյագ գոր-
ծող մը, չհանգիստ հետամուտ, անխոնջ աշխատասէր
մը. ամեն օր ամեն վայրկեան ինքզինքը գերազան-
ցելու. իր կեանքին կէտ նպատակը ընտրած է կար-
ծես չահիլ՝ իր երկիրը չէնցընելու համար, չահիլ՝
բարեգործելու և նպաստելու համար իր երկրին յա-
ռաջդիմութեանը։ Ան կը ձգտի ամեն օր ինքզինքը
գերազանցել ուղղամտութեան մէջ, արդարութեան
մէջ, հայրենասիրութեան մէջ, անձնուիրութեան
մէջ, օրինապահութեան մէջ։

Երբ կ'ուսումնասիրէի Ամերիկահայ Պատմու-
թիւնը, և կ'ուզէի գիտնալ, թէ Ամերիկացիք ի՞նչ
գաղափար կազմած են Հայուն նկատմամբ, ինքզին-
քըս տխուր իրողութիւններու առջև գտայ։ Անոնք
հայերուն նկատմամբ սա կարծիքը չինած են, թէ
Հայերը ստախօս են, չարախօս են մէկ մէկու հան-
դէպ, մաքրութեան բարեկամ չեն, և անկարգապահ
են ընդհանրապէս։ Այս ոչ–պատուաբեր համոզումը
մենք չինեցինք անոնց մտքին մէջ, որովհետեւ մեր
Հայրենիքին մէջ մեզի հիացումի առարկայ ճշմարիտ,
մաքուր, և իդէական տիպարներ չ'ունեցանք։ Բրո-
նապետութիւնը, և քաղաքական ու կրօնական հա-
լածանքները մեր նկարագրի ու հոգեբանութեան
մաքուր գիծերը ջնջելու ծառայեցին. մենք հոն
աղգովին կեղծել սորվեցանք, և չարախօսութեան
ու զրպարտութեան մէջ մեր կեանքը, մեր ապրու-
տը փնտռեցինք։ Հիմա, որ համեմատաբար աւելի
բարձր և աւելի մաքուր միջավայր մ'ունիք, աշ-
խատեցէք վերստանալ մեր աղգային յատկոյն կա-
րողութիւնները, աշխատեցէք ինքզինքնիդ գերազան-
ցել բարութեան մէջ, առաքինութեան, աղնուու-
թեան, ճշմարտութեան և գնահատուժի կարողու-
թիւններուն մէջ, և գիտցէք, թէ ինքզինքը գերա-

զանգելու գործը պիտի տեւէ այնչափ, որչափ կեանքը պիտի տեւէ։ Ինքզինքը գերազանցել կը նշանակէ չարունակ յառաջդիմել։ Յառաջդիմութիւնը, սակայն, երկու ուղղութիւն ունի. ամեն քայլ կրնայ դէպի վեր և դէպի վար, դէպի ետ և դէպի յառաջ երթալ։ Դէպի վար և դէպի ետ յառաջդիմութիւնը յետադիմութիւնն է, վատերու, տկարներու, վատասերածներու, աննկարագիր մարդերու ձեռքով պատրաստուած ազգային մահկանացուն է։ Մինչդեռ ճշմարիտ յառաջդիմութիւնը վերելք մըն է, տիրապետութիւնն է բնութեան, նիւթին և անձին, օրըստօրէական յաղթանակը մաքուր ներչնչումներու, հիացումի առակայ տիպարներու, տիրապետութիւնն է ճշմարտութեան, արդարութեան, սիրոյ և մաքուր փառասիրութեան գաղափարին։ Ասոր համար էր, որ Ֆրանսայի պետական մարդը, Թիւրկո, որ Ֆրանսական Յեղափոխութեան միտքին պատրաստողներէն մին եղաւ, ըսաւ, թէ յառաջդիմութիւնը նիւթին վրայ մարդկային զօրութեան աստիճանական զարգացումն է։ յառաջդիմութիւնը մանաւանդ զարգացումն է իր բարոյականութեանը։ Ուստի պիտանի՛ք, թէ սուտին մէջ բարոյական, գրպարտութեան մէջ նկարագիր, գրական, ընկերական և անհատական խարդախութիւններու մէջ մաքուր հոգեբանութիւն, հիացումի և գնահատումի ոգիին զուրկ մարդուն մէջ նկարագիր փնտռել պիտի նմանէր աղբանոցի մէջ ադամանդ փնտռելուն։

Բայց մենք նկարագրի պէտք ունինք, ազգային մաքուր հոգեբանութեան մը պէտք ունինք, գիտական և բարոյական ոյժի, առողջութեան պէտք ունինք հոս՝ այս գաղթավայրին մէջ իբրեւ պարկեշտ քաղաքացիներ, օգտակար ըլլալու համար մեր տուներուն և մեր զաւակներուն, և իբրեւ Հայեր

օգտակար ըլլալու համար, մեր ազնիւ օրինակովը, մեր ներչնչումներովը, մեր նիւթական և բարոյական օժանդակութիւններովը՝ մեր տառապող Հայրենիքին ու հայրենակիցներուն։ Այդ օգտակարութիւնը կարենալ արտադրելու, այդ մաքուր նկարագիրը կարենալ ունենալու, այդ առողջ հոգեբանութիւնը կարենալ չինելու համար ըսինք, թէ ամեն բանէ առաջ գնահատումի և հիացումի զգացումը ունեցէք, և ամեն օր ինքզինքնիդ գերազանցելու տրամադրութիւնը։

Այս ամենը ունենալու համար որոշ ուղղութիւն մը պէտք է մարդուս, և ուղղութիւնը պահպանելու համար, ըստ իս սապէս պէտք է ընել։

Ընտրէ նպատակդ, որ քու անձիդ և հասարակաց բարիքին համար չինուած ըլլայ, և առանց դանդաղելու քալէ։ Ճամբուդ վրայ արհամարհէ գիտցիր վատութիւնները, թո՛ւք աղտոտութիւններու վրայ, մի՛ հետաքրքրուիր անոնցմով և աչքդ ու մտածումդ յառէ չարունակ վսեմ և բարձր տիպարներու։ Ուղղակի թէ անուղղակի կերպով մի՛ քաջալերեր չուրջդ ծլարձակող ստորնութիւնները, քալէ՛ ու գործէ՛ նպատակիդ համար, և այսպէսով դուն ուժի եւ ժառանգակի կրկնակ խնայողութիւն մը ըրած պիտի ըլլաս։ Յաղթականները այս ճամբով և այս ուղղութեամբ քալած են և վստահ եղէք, թէ ճշմարտութիւնն ու արդարութիւնը չեն մեռնիր, և անոնց յաւտնութեան առջեւ ուշ կամ կանուխ կը լռեն չարախօս լեզուն, անիրաւ բերանը, ապականուած սիրտը, և այլասերած հոգին։ Եւ այնատեղէք մաքուր բարքերու, մաքուր սիրտերու, ազնիւ հոգիներու քանակը չատցընել և որակր բարձրացնել այս գաղութին մէջ։

Այս նպատակին հասնելու միջոց մը ունինք

մեր կեանքին մէջ։ Այդ միջոցը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ կատարեալ ներդաշնակութեան մէջ պահել մարդկային ԿԱՄԲը, ԽԵԼՔԸ և ՁԳԱՑՈՒՄԸ։ Մարդկութեան մէջ անհատներ կան, որոնք խելք ունին, և որոնց՝ սակայն սիրտը ապականուած է. անոնք մեր ազգին ու իրենց առնչութեան օգտակար ըլլալէ շատ հեռի են. ժողովրդական առածը այնպիսիներուն համար կ'ըսէ. «Աղէկ իւղ է, բայց չունի սիկի մէջ կոխուած է»։ Անհատներ ալ կան, որոնք խելացի են և զգայուն, և որոնց մէջ կամքը կը պակսի. անոնք կը նմանին գեղեցիկ շօֆօրներուն, որոնք առանց երթալու համար իրենց մէջ պէտք եղած ուժը չ'ունին։ Մենք մեր գաղթավայրերուն և մեր Հայրենիքին մէջ աւելի շատ տառապած ենք անոր համար, որ մեր սիրտը մեր ուղեղն, ու մեր ուղեղը՝ մեր կամքէն շատ հեռի կ'ապրին։ Աստուած մեզի Հայերուս ամենաամէն բարիքը ըրած պիտի ըլլար, եթէ բացառաբար մեր սիրտը, և մեր ուղեղը միասին դրած ըլլար մեր գանկին մէջ։ Անոնցմէ մէկը մեր կուրծքին տակ, և միւսը մեր գանկին մէջ բանտարկուած, շատ անգամ ո՛չ միայն իրարմէ տեղեկութիւն չ'ունին, այլև իրարու հակառակ ուղղութեամբ կը շարժին ու կը գ·րծեն։ Առողջ միտք, մաքուր սիրտ և զօրաւոր կամք իրարու միացած՝ պիտի կազմեն մեր անպարտելի ոյժը, և մեր յաջողութիւններուն դասին պիտի հիւսեն։

Երեք ամիս առաջ, երբ Շիքագոյի Հնութեանց Թանգարանը կ'այցելէի, ինքզինքս դէմ առ դէմ գտայ Մատակաւգարեան նուագարանի մը, և չը կրցի զարմանքս զսպել։ Այդ նուագարանը քնար մըն էր, տարօրինակ, իր տեսակին մէջ, մարդկային գանկէ չինուած։ Գանկին վերի մասը սղոցուած, և անոր վրայ դափ մը անցուած ըլլ. չուրջէն դէ-

պի վար կը կախուէին մագերը, և դափին վրայ քնարին թելերը կ'երկարէին։ Մարդկային գանկին վրայ երկարող թելերուն վրայէն Մատակաւգարեան անչուշտ նուագեց իր երջանկութեան ու դժբախտութեան երգերը։ Այդ բարբարոս նուագարանին տեսքը զիս սոսկացուց առաջին անգամ. ամբարշտութիւն մը փորձեցի տեսնել անոր մէջ, սրբապղծութիւն մը մեռելական խաղաղութեան, որ կը ժպըրհէր գերեզմանի մը հանգիստը խռովել ուրախութեան մը երգով։ Մտածումս, սակայն, կամաց կամաց հաշտուեցաւ գաղափարին հետ, որ ծնունդ տուած էր այդ նուագարանին։ Ինարը հետզհետէ այլաբանական երեւոյթ մ'առաւ, և տեսակ մը խորհրդապատկերը եղաւ մարդկային կեանքին։ Չէ՞ մի որ բանաստեղծներն ալ մարդկային սիրտը քընարի մը նմանցուցած են, և իրենց ամենէն մաքուր երգերը, հոգիին ամենէն եթերային օրհնութիւնները թռթռացուցած են սրտի թելերուն վրայ։ Եւ Մատակաւգարեին կեանքի ամենէն հզօր ներդաշնակութիւնը կազմելու համար, ուրիշ բան ըրած չէը, եթէ ոչ՝ տգիտաբար և անզգալաբար, սրտին թելերը փոխադրած գանկին մէջ։

Սիրելի Հայրենակիցնե՛ր, եթէ կ'ուզէք, որ դուք ալ յաջողիք. և ձեր կեանքը կազդուրող, չինող ու ներչնչող մեղեդի մ'ըլլայ ձեր ազգին ու մարդկութեան համար, ձեր սրտին թելերը անցուցէք ձեր գանկէն, և ձեր կորովին ու կամքին մատնորով հնչեցուցէք ձեր սրտին ու գանկին, կամ ձեր ղգացումին ու խելքին երգը՝ ձեր և ձեր սեռունդին միխիթարութեանը համար։

ՔԱՂԱՔԱՑԻԻՆ ԴԻՐՔԸ
ՎՏԱՆԳԻՆ ԱՌՋԵՒ

Երբ հասարակութեան մը մէջ ոմն մարդ, հասարակաց գործ մասին խօսած ատեն ըսե. իմ ի՛նչ փոյթս. հասարակաց գործը իշխածն է։ ՄՈՆԹԷՍՔԻԷՕ

Սիրելի Հայրենակիցնե՛ր

Ազգի մը կամ ժողովուրդի մը պատկանող անհատները, որոնք պետութեան մը քաղաքացիներն են, իրենց ընկերական դաւանանքին ճակատը պէտք է գրեն իրենց քաղաքացիական պարտականութիւնը։ Այդ պարտականութեան գիտակցութիւնը և յանձնառութիւնն է, որ պիտի իրագործէ մարդկային ընկերութեան ամենավեհանձն և բարձրագոյն մտածումներն ու խորհուրդները։ Քաղաքացիներուս համար հասարակաց գործը ամենասուրբ գործերն են, և այդ գաւերուն հանդէպ և անոնց իսպաս դրուելու համար պարկեշտ քաղաքացիին մէջ փընտռուած առաջին բանը պարտաճանաչութիւնն է, հառանգն է. այդ գաւերուն հանդէպ նուիրումն է։ Հո՛ն՝ ուր այդ հառանգը և այդ նուիրումը կը պակսին, ժողովուրդները ճակատագրուած կ՛ըլլան իրենց մեծութեան պատուանդանը կորսնցնելու, և անհատական, կուսակցական, ընկերական կամ պետական բռնապետութիւններու ոտքին տակ սո-

---

ՍԱՆԹՕՓ. — Խօսուած Նիւ Եորքի մէջ 1911 Յունվարին։

ղալու կը դատապարտուին։ Այս պատճառով էր անչուշտ, որ Եւրոպական Յեղափոխութեանց և Սահմանադրական-Ռամկավարական կարգերու Հայը Մոնթէսքիէօ ըսաւ. Երբ կառավարութեան մը մէջ աւելի մարդ հաստատակաց դատի մասին խօսած տեսնես ըսէ. ԻՄ Ի՛ՆՉ ՓԱՅԹՍ, հաստատակաց դատը կորսուած է։ Մոնթէսքիէօէն վերջ Թոքըվիլ, յետոյ Միչլէ, «Ռամկավարութեան Մարգարէն» և էտկար Քինէ «Ռամկավարութեան դաստիարակը» միևնոյն իմաստութեամբ խօսեցան, և երեւան բերին սա պարագան, թէ ժողովուրդը անտարբեր հանդիսատես մը չէ պատմութեան բանագործութիւններուն (drame), թէ ժողովուրդը ինքն է պատմութեան դերակատարը, դիւցազնը, և երբ Թոքըվիլ ժողովուրդը կը բացատրէ մեզի, իր անխոնջ ճամբորդի յամառութեամբ և իր իմաստասէր-վերլուծող միտքի փորձառականութեամբ, և երբ Միչլէ, չնորհիւ իր արուեստագէտի, մարգարէի և բանաստեղծի մաքրասէր զգացումներուն, մեզի կը սիրցընէ ժողովուրդ ըսուած յարաչարժ զանգուածը, չեն մոռնար միեւնոյն ժամանակ գծել այն բաւարար ուղղութիւնը, որուն պէտք է հետեւի ժողովուրդ մը, ազգ մը, պետութիւնը կազմող ամեն անհատ, ամեն խորհող ու զգացող մանրիկ, ժողովրդապետութեան կամ Ռամկավարութեան սկզբունքը պատուաւորապէս արդիւնագործելու համար։ Գաղափարները կը յղացուին, ո՛չ թէ գաղափար մնալու համար, այլ ընդհակառակն անոնք կը յղացուին ժողովրդական բարոյն տեսակէտով արդիւնագործուելու համար, ինչ որ է ծաղիկը պտղատու ծառին վրայ, նոյնն է գաղափարը մարդուն մէջ, երկուքն ալ առանց պտուղի չատ աննշան արժէք մը պիտի ունենային։ Մաքի և սրտի տաժանելի երկունքը

ապերախտ գործ մը պիտի ըլլար, եթէ զայն գործնականացընելու յօժարութիւնը պակէր մարդկութեան մէջ։ Բոլոր մեծ գիւտերը, որոնք մարդկութիւնը պանծացուցին, բոլոր յառաջդիմութիւնները, որոնք մարդկային քաղաքակրթութեան վերելակող սանդուղին մատները աւելցուցին, արդիւնք են նախ՝ գաղափարին, ու յետոյ՝ այդ գաղափարը գործնականացընելու յօժարութեան։ Անտարբերը, անհոգ, իմ ի՛նչ փոյթս ըսելու վարժուող անհատները ու ազգերը յաւիտենական լճացումի մը կեանքը միայն կրնան ապրիլ, և անոնց ու գետնաքարշ սողուններու միջև գտնուած անջրպետը, թուղթէ պատուար մը միայն պիտի ըլլայ։

Սիրելի Հայրենակիցնե՛ր, Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց նախորդ նախագահը Ռուզվէլթ, օր մը երբ կը խօսէր Ամերիկայի կատարելիք դերի մասին, իրաւ ճշմարիտ և գիտակից Հայրենասէր մը իր խօսքը հայրենակիցներու ուղղելով, կ'ըսէր. Մենք ժողովուրդ մըն ենք. մենք մեծ դեր մը կատարելու կոչումը ունինք, Ամեն ժողովուրդ իր գոյութեան իրաւունքը ապացուցանելու համար, պէտք է խորհի, և որդեգրէ, սա սկզբունքը, թէ ինք մեծ դեր մը կատարելու կոչումն ունի, իր պատմական, և աշխարհագրական դիրքին համեմատութեամբ, իր ազգագրական, բարոյական ընդունակութեան չափով։

Հայ ժողովուրդը իր աշխարհագրական, իր պատմական, և իր ազգագրական դիրքով, իր քաղաքակրթական ընդունակութիւններով, սահմանադրական Թիւրքիոյ իրեւ հաւատարիմ քաղաքացին, պէտք է ընդունի, թէ ինք այդ երկրին վերածնութեան գործին մէջ դեր մը կատարելու կոչումը ունի. պէտք է ընդունի, թէ մեծ կոչում մը

ունի նաև համամարդկային, համասլաւական կամ հոժարքրքական ձուլումի քաղաքականութիւններուն հանդէպ պահպանելու իր ազգայնական ինքնուրոյնութիւնը, ըլլայ Թուրքիոյ, ըլլայ Ռուսիոյ, ըլլայ ամբողջ տիեզերքին մէջ, թէ՝ պէտք է ըլլայ մէկը այն տարրերէն, որոնք քաղաքակրթութեան իրենց ընդունակութեամբ ինքզինքնին իսպառ կը դնեն իրենց Ընտանիքին, իրենց Հայրենիքին, իրենց Ազգին, ու այդպէսով ամբողջ մարդկութեան պատին ծառայելու։ Անհատներ ու ժողովուրդներ իրենց այդ մարդկայնական կոչումին կարենալ ծառայելու համար, պէտք է տիրացած ըլլան կարգ մը յատկութիւններու, որոնք զօրաւոր երաշխաւորութիւնները պիտի ըլլան իր կարողութիւններուն։ Այդ յատկութիւնները կամ կարողութիւներն են, նախ կոչուած յարմար ԲԱՐԻ ՆՊԱՏԱԿԸ, երկրորդ, այդ նպատակին տրամադրելի ԶՈՀՈՂՈՐԹԵԱՆ ՈԳԻՆ, երրորդ նպատակը գործնականացընող ՁՕՐԱՒՈՐ ԿԱՄՔը։ Նպատակի, կամքի և զոհողութեան այս երրորդութիւնը, անբաժանելի ըստ ինքեան, առաջին քայլն է ժողովուրդներու և Համակալարութեան կոչումը արդարացնելու համար։ Ցրանսացի իմաստասէր մը, հիմնուած ժողովուրդներու կոչումին և Համակալարութեան նպատակին նուիրուած այս սկզբունքներուն վրայ, կը գրէր Համակալարութիւն մը հաստատելու միջոցն է զայն կազմող անհատներու իւրաքանչիւրին մէջ ստեղծել անձնական արժանապատուութիւնը կամ գիտակցութիւնը, իրաւունքի զգացումը, եւ զայն պաշտպանելու քաջութիւնը։ Անոնք որ այս միջոցներուն մէկէն կամ միւսէն զուրկ են, և ամբողջովին չեն որդեգրած, երրորդութիւնը, նպատակին, զոհողութեան ոգիին, և կամքին, անոնք որ կա՛մ անձնական անժանապատութիւն չունին, կա՛մ իրաւունքի զգացումը, և կա՛մ զայն պաշտպանելու քա-

ջութիւնը, անոնք կը նմանին ա՛յն մեքենաներուն, որոնց մէջ պզտիկ անիւ մը, ճախարակի մը պակասը, անգործածելի և նոյն իսկ անարժէք կ՚ընէ վիթխարի մեքենան։

Հայ ժողովուրդը այսօր այդ անգործածելի, ու նոյն իսկ ըսեմ անարժէք մեքենային կը նմանի։ Անհատական և կուսակցական եսականութիւնը մէկ կողմէն, անուաւր անտարբերութիւնը միւս կողմէն չարիքի անուաւր մթերք մը ստեղծած են մեր ազգային կազմին մէջ, ուր մաքուր նպատակը հետզհետէ կ՚անտեսուի, և անոր տեղ կը դրուին ազատոտ կիրքեր։ Ազգային ակնարկուած չարիքը, ուրկէ այսօր առաւել քան երբեք կը տառապինք, երկու ակերէ կը բղխի։

Այդ ակերէն մին կուսակցական գործելակերպի ծայրայեղութիւնն է, կարգ մը մարդերու մէջ, և միւսը՝ անչարժութեան կամ անտարբերութեան չափազանցութիւնը ժողովրդեան մեծամասնութեան մէջ։ Ես ուզէի պիտի նախընտրէի սիրել զանոնք որոնք զոհողութեան ոգի և գործելու կամք ունին, հոգ չէ թէ անոնց գործելակերպը վնասակար ուղղութիւն մը առած է դէպ առաջնորդողներու թուլնաւոր ներշնչումին տակ, քան զանոնք, որոնք ինքզինքնին ցոյց կուտան մեզի բարի տրամադրութիւններով լեցուն, և որոնց մէջ գործելու կամք և զոհողութեան ոգի կը պակսի։ Քրիստոնէութեան մեծ քարոզիչներէն մին Վինէ, իրաւամբ բսած է. Աշխարհի բարի տրամադրութիւններով լեցուն է, բայց եթէ այս բոլոր բարի տրամադրութիւնները իրարու միացընենք մեկ կամք չեն արժեր։ Եւ չէ՞ որ Վինէէն առաջ բանաստեղծը երգած է, Դժոխքն ալ սպարկուած է բարի տրամադրութիւններով, որոնք չեն գործնականացած զոհողութեան ոգին, և կամքի

ոյժը պակասած ըլլալուն համար։ Ինձի համար կամ-
քէ զուրկ, զոհողութեան ոգիէն թափուր, բայց
բարի կամեցողութիւններով լեցուն ժարդիկ կը նը-
ժանին այն տակառներուն, որոնց մէջ բարի նպա-
տակներու համար դրուած թուղթեր լեցուած են,
և որոնք տեղերնէն չարժելու կարողութիւնը չ'ու-
նին։

Սիրելի Հայրենակիցնե՛ր, գիտեմ, թէ գնահա-
տումիս այս կերպը չատ ախորժ պիտի չի պատճառէ
ձեզի։ Բայց պէտք է գիտնաք, թէ ձեզի ախորժ
պատճառելու, ձեր ֆէյֆը բերելու կոչումը չեմ
զգար իմ մէջս։ Կրնան ամբոխավարներ նոյն իսկ
ձեր թերութիւնները չոյել, ձեզի հաճելի չողչողուն
փրազներով դրսեւորել մեր ազգային երեւակայական
մեծութիւնները, և սուտիւններու եաին թաղել
ծայրայեղ գործունէութեան հիւանդագին, վատախ-
տարակ վիճակը, և ծայրայեղ անտարբերութեան
ստորնութիւնը. կրնան բանաերու խորերէն ազա-
տութիւն, բռնապետութեան արգանդէն Սահմա-
նադրութիւն ծնուցած ըլլալու յաւակնոտութեամբը
գինովցած կռունկի թեւերուն վրայ կապել Հայ
անկախութեան մը, կամ Հայ ինքնավարութեան
մը դրոշը. մինչև Արարատի բարձունքը տնկելու
համար։ Ես ո՛չ այդ դրոշը ունիմ և ո՛չ ալ ծիրա-
նին, իրեւ պատանք ծառայեցընելու համար Հայու-
թեան մեռելային անտարբերութեանը, ազգային
նուիրական գաղափարներու, սկզբունքի և համո-
զումի առջև։ Ես իրականութիւն մը միայն կը տես-
նեմ, և այդ անաւոր իրականութիւնը ժողովրդեան
անտարբերութիւնն է հասարակաց դատի մը առ-
ջև, որ դատերուն նուիրականն է, և պէտք է այն-
պէս նկատուի հասարակաց և ազգային դատ մը
ըլլալուն համար։ Ես իրականութիւն մը միայն կը

տեսնեմ, ներկայիս մէջ, ու ապագային համար. և
այդ իրականութիւնը սա է, թէ երբ կառավարու-
թեան ձեր ձեռք, ամեն մարդ հասարակաց դատի մը
մասին խօսած ատեն ըսէ, իմ ի՛նչ փոյթս, հասարա-
կաց դատը կորսուած է։ Ես իրականութիւն մը
միայն կը տեսնեմ, և այդ իրականութիւնը սա է,
թէ Հայ ազգը ներկայիս մէջ ունեցած իր ազգա-
յին—ընկերական սա պայմաններով, սա գործելա-
կերպով, սա՛ վարուողութեամբ, և սա գերեզմա-
նային անտարբերութեամբ մեռնելու դատապար-
տուած է օտարութեան ու Հայրենիքին մէջ։

Ես երբ ես ալ ձեզի հետ կը վերլուծեմ սա այ-
լասեռած անտարբերութեան ծնուցիչ պատճառնե-
րը, կը տեսնեմ, թէ անոնց կարգին առաջինն է
մեր արեւելքցիի հոգեբանութիւնը, որ մեզի դիւր
կուտայ ժամերով մտասեւեռուիլ պարապութեան
վրայ, աւելի երազներու անձնատուր ըլլալ քան
իրականութեան, աւելի փափաքիլ քան գործել։
Մեր խորհուրդին մէջ, մեր մտածումին մէջ, մեր
կամքին մէջ բնական ծուլութիւն մը կայ, և մեր
ձեռքերը՝ ոչնչութիւններուն ու վատութիւններուն
անդամ ծափահարելու փութկոտ. կը դանդաղ-
չարժին մեծ պարտականութիւններու լծակին առ-
ջև։ Բարքերու և նկարագրի վատասեռութեան ար-
դիւնք մեր անտարբերութեան պատճառներէն երկ-
րորդը բռնապետութեան տիրականութիւնը եղաւ։
Մեր կրած ընկերային—քաղաքական պատրանքները,
և պատրանքի ճամբուն վրայ թափուած ապարդիւն
արիւնները մեզի յուսահատութեան մատնեցին, մեր
մէջ մարեցին ապագայական աղնիւ տենչանքներու
մաքուր կրակը. ու բռնութեան սալին վրայ ծե-
ծուած մեր հոգիները, փոխանակ պողպատուելու,
և արիւններէն յղփելու, անոնք փչրուեցան

մեր գլխուն իջնող մուրճի հարուածներուն տակ։ Երրորդ պարագայ մը, պիտի ըսէք, ինծի, թէ կուսակցութիւններու և կուսակցական չարքերու մէջ տարիներու ընթացքին երեւցող յոռետիւնները, մեծագործ գեղծումները, զիրար անպատուելու համար ստեղծուած զրպարտութիւններն ու լկտի վայրահաչութիւնները այս ժողովրդին մէջ ա՛լ աւելի չեչտեցին անտարբերութիւնը, և ասանկով ազգային հաւաքական կեանքը կազմալուծեցին։

Երբեք պիտի չկրնայի հաւատալ սա գաղափարին հետ, թէ այս ամէնը իրաւունք կրնային ուենթալ զմեզ անտարբերութեան մղելու։ Ընդհակառակն, ուր որ բռնապետութիւն կայ, հոն ազատութիւն մը ստեղծելու պէտքը հոգիները աւելի կը զօրացընէ, բաւական է որ այդ հոգիները ընդունակ ըլլան ազատութեան բարիքները գնահատելու։ Եւ ուր որ այդ գեղծումները կը գործուին, հոն աւելի շատ պէտք է գործելու մղուի արդարութեան տենչանքը։ Գիտնանք, թէ ո՛չ բռնութիւնները կը գադրին աշխարհի մէջ, և ո՛չ ալ գեղծումները։ Անոնց գոյութիւնը պատճառը պիտի ըլլայ յաւիտենական կռիւին, ազատութեան և արդարութեան դատին համար։ Եթէ բռնապետութիւնները պատճառ եղած ըլլային յուսահատութեան և անտարբերութեան, այսօր ազատ ազգեր գոյութիւն պիտի չ'ունենային, եթէ գեղծումները պատճառ եղած ըլլային յուսահատութեան և անտարբերութեան, այսօր ոչ մէկ ընկերական կազմակերպութիւն, նոյն իսկ ոչ մէկ Պետութիւն պիտի ապրէր։ Գերմանիոյ մէջ, Ֆրանսայի մէջ գործածուած գեղծումները, փոխանակ ժողովուրդները յուսահատցընելու, տեսակ մը խթան եղած են արդարութեան և ուղղութեան իրացումին համար։ Ամերիկեան քաղաքական կազմին և ընկերային–քաղաքական կազմակերպութիւններուն մէջ գործուած գեղծումները առասպելական ըլլալու աստիճան ցնցող եղած են, բայց ամերիկեան առողջ և տոկուն նկարագիրը չ'յուսահատիր, չ'անտարբերիր, ու առաւել քան երբեք մեծ կորովով, մեծ եռանդով կը հետապնդէ չարիքը ու չարագործները, և երկիրն ու ընկերային–քաղաքական կազմը մաքրագործելու կը հետապնդի։

Աշխարհի մէջ, որչափ ատեն որ ժողովուրդներու հաւատքն ու յոյսերը չեն գործող մարդիկ գտնուին, —և գժբախտաբար պիտի գտնուին միշտ— ամենէն մեծ ճշմարտութիւններն անգամ, ամենէն մաքուր կրօններն անգամ ձեւազեղծելու աղանդաւորական փորձեր տեղի պիտի ունենան։ Վարդերու վրայ բուսած փուշն է այդ սկզբունքները չեն գործող գեղծումի օրին։ Նիւ Եորք քաղաքը սկզբունքներու գեղծումին մէկ ահաւոր օրինակը ընծայեց, գրեթէ ամբողջ դար մը, երբ իր մէջ ղեկավարութիւնը կը հետամտէր Ռամկավարութեան ամենամաքուր սկզբունքներուն գործնականացումին։ 1822ին երբ կարգ մը չհամոզի դիւանագէտներ (Politiciens) ինքզինքին տեղաւորեցին այդ ընկերութեան մէջ, անոնք՝ Ռամկավարական չափիկին տակ եղած ահաւոր բռնապետութիւն մը։ Այդ բռնապետութիւնը 1855 — 1863ի չրչանին, ահաւոր ոյժ մը եղաւ, և Թէմմենիի չղթան, Ուի՛լեըմ

Թուխտով գարբնուած, եղաւ Նիւ Եորքի անտեսական կեանքին կերուբեան օղակը։ Ռինկէն դուրս մնացող ոևէ անհատ, հակառակ իր իրական արժանիքներուն, չէր կրնար հասարակաց պաշտօններու կոչուիլ։ Եւ Ռինկը իր ամբողջ ոյժը տրամադրած էր իր անդամներուն անձնական ու հաւաքական չահերուն պաշտպանութեանը, հոգ չէր թէ այդ չահերը ապօրինի ըլլային։

Նիւ Եորքի ժամանակակից պատմութիւնը կ'ըսէ, թէ Ռինկը առաջին անգամ իր ոզէտ ընտրողներուն ժիլոցով ձեռք ձգեց դատարանները, որպէսզի իր անդամները առանց պատժուելու երկիւղին կարող ըլլան իրենց գողութիւնները չարունակել։ Դատարաններէն վերջ ձեռք ձգեց Նիւ Եորքի Քաղաքապետարանը, ուր 1869ին ձեռք բերուած նոր Շարթին չնորհիւ կրցան կատարելագործել իրենց burocratique աւազակութիւնը։ Պատմութիւնը կ'ըսէ թէ Ռինկի չրջանին, Court Houseի չինութիւնը և Broadwayի ընդլայնումը ահագին գողութիւններու, գայթակղութիւններու դուռ բացին, այնպէս որ իրաւամբ ըսուեցաւ, թէ Պոռոտիչ ճշնաrhs գողերու անձնաւ մը եղաւ։

Դիտէ՞ք, Սիրելի Հայրենակիցնե՛ր, թէ ո՛վ եղաւ այդ զայացունց գայթակղութիւններուն վերջ մը տուողը, կառավարութի՞ւնը, բնաւ։ Թէ՛ մէնի Ռինկը իր պաշտպանները, իր ընկերները, իր բարեկամները ունէր կառավարութեան ժողովներուն մէջ, Դատարանները իր ձեռքն էին, ժողովուրդն էր, որ ցցուեցաւ այդ կազմակերպութեան դէմ, արթննալով 1871ին Նիւ Եորք Թայմզի մէջ հրատարակուած վաւերագրութենէ մը, եւ ամերիկեան ժողովուրդը, որ դատարանական ձեւակերպութիւններու առընթեր Լինչի օրէնքով մըն ալ

կառավարուած էր, այդ հրամայողական բոպէին կառավարութենէն անկախ, դատարաններէն դուրս ծառացաւ վերջնումներուն դէմ, և կազմեց պարկեշտ ու պարտաւանանչ խաղաթղիներու Քոմիտէն, որ կոչուեցաւ եօթանասնից Քոմիտէ, և որ յետոյ Քաղաքացիներու Միութիւն (Սիթիզէնս Եունիըն) անունը առաւ։ Ռինկի անդամները փախան արտասահման, ոմանք բանտարկուեցան, և Նիւ Եորք քաղաքը քիչ մը չնորհքի բերուեցաւ, Սիթիզենս Եունիընի հայրենասէր չանքերուն չնորհիւ։

Սիրելի Հայրենակիցնե՛ր, չէ՞ք խորհիր, թէ այսօր Հայ ազգը իր մէջ կը տնուցանէ Թէմմենիի մը ծնունդը։ Անիկա հակառակ իր համամարդկային սկզբունքներուն, հակառակ ազգային դաստիարակութեան և ազգային հաւատքի հետ իր խզումին, հակառակ կրօնքի, հաւատքի ու եկեղեցիի հանդէպ իր տուած հրաժեշտին, իրերու սինիք մէկ հոգեբանութեամբը ազգ պատուի դրօշին և ազգ. չահերու պաշտպանութեան կեղծապարիչ դիմակաւորումով անիկա առելութիւն, կոիւ, արիւն կը սերմանէ ազգին ծոցին մէջ, և երբ խաւարին ու տրամաբանութեան փաստը կը դիմակալերծէ զինքը, ան՝ կոիւի ձեռնոցը կը նետէ ազգին երեսին, փայլը իբր փաստ գործածելով։ Այն բոլոր յանդգնութիւնները, այն բոլոր ամբաստանութիւնները, այն բոլոր սպառնական ժեստերը, որոնցմով իր գոյութիւնը կ'ուզէ ապացուցանել անունով ազատական ու գործքով բռնապետական հայ Թէմմէնի Ռինկը, ուրիշ նպատակ չ'ունի, եթէ ոչ աւելի՛ չհչտել, աւելի՛ արմատացընել ժողովուրդին մէջ արդէն իսկ գոյութիւն ունեցող վախի զգացումը, և անտարբերութեան նախասիրութիւնը։ Որովհետև անոնք չատ լաւ գի-

տեն, թէ իրենց միանալու անտրամադիր, ու միևնոյն ժամանակ անտարբերութեան յօժարակամ ժողովուրդ մը իրենց գործակիցն է։

Y. D'Autriac իր La France d'Aujourd'hui գործքին մէջ, խօսելով Ֆրանսական ազգին տեւականութեանը մասին, կը գրէ. Եթէ մեր կառավարութիւնը կրցաւ կանգուն մնալ 40 տարիներէ ի վեր, անիկա այս վիճակը կը պարտի ո՛չ թէ իր սեփական ոյժին, այլ՝ իր բշնաւիճներուն ցկարուքեանը։ Այսօրուան մեր մէջ գոյութիւն ունեցող ազգային բրոնապետութեան հերոսները այս միևնոյն բառերով պիտի խօսէին մեզի, եթէ անկեղծ ըլլալու քաջութիւնն ունենային անոնք, Բայց պէտք չիկայ անոնց դիմել, գիտնալու համար, թէ ի՛նչ է անոնց ոյժ կարծուածին գաղտնիքը։ Պատերազմներու մէջ չատ անգամ բերդեր կ'առնուին, ո՛չ թէ յարձակողնեբուն զօրութեանը պատճառով, այլ բերդապահ զինուորներու, բերդապահ քաղաքացիներու վատութեան պատճառով։ Եւ այդ ապիկարութեան նըշանը ամեն բանէ առաջ ու ամեն բանէ վեր անտարբերութիւնն է, և բարի նպատակները, ազնիւ գաղափարները արժեցընող, մէկ խօսքով պարկեշտ քաղաքացիներու յատուկ պարտականութիւնները գործնականացնող կամքի պակասը։ Արթնցուցէք այդ կամքը, ու աւելի հանդարտ խիղճ մը պիտի ունենաք, ու պետ պիտի չգգաք ինքինքիդ հսկել տաղու գաղտնի ոստիկաններէ, անձերնիդ պաշտպանելու նպատակաւ։ Հասարակական գործակցութեան մէջ, ամեն պարկեշտ քաղաքացի իր դրացիին գաղտնի ոստիկանը, պահապանը կ'ըլլայ, և փոխադարձ օժանդակութեան, փոխադարձ օգնութեան սկըզբունքէն զատ զօրաւոր ոյժ չ'կայ անհատական և հասարակական չահերն ու կեանքերը պաշտպանելու համար։

Ես կը հաւատամ, թէ ժողովուրդի ամեն մէկ անհատ, ո՛րչափ ալ աննշան համարուած ըլլայ, ոյժի մանրիկ մըն է մարդկային մեծ գործաւորութեան մէջ։ Բայց միևնոյն ժամանակ կը հաւատամ, թէ ոյժերը ոյժ ըլլալէ կը դադրին, և անօգուտ կը դառնան, մինչեւ որ անոնք չ'միանան օրէնքի մը տակ, և որոշ ուղղութեամբ մը իրենց օգտակարութեանը չ'ձգտին։ Շոգին ոյժ մըն էր, նախապատմական դարերէ ի վեր, բայց չոգին օգտակար եղաւ միայն այն օրէն, երբ Ճէյմս Հուայթ մը զայն մանուածոր օրէնքներու հպատակեցուց, և գործածեց չոգեշարժ մեքենաներու համար։ Ելեքտրականութիւնը ոյժ մըն էր, ու անիկա ընդունայն վազեց չրվէժներէն, հովերէն, առանց օգուտի, մինչև որ Էմիսըն մը զայն կազմող մանրիկները ենթարկեց կազմակերպական օրէնքներու և զանոնք անցուց թարակ թելերու մէջէն։ Բնութեան մէջ միևնոյն օրէնքն է որ կ'իշխէ ոյժի բոլոր մանրիկներուն, անոնցմէ օգտակարութիւն մը ծընցընելու համար։ Մենք այսօր ազգային ոյժերու անհաշուելի վատնումը, սպառումը կ'ապրինք կա՛մ մեր սխալ ուղղութիւններով և կամ մեր մահացու անտարբերութեամբը։ Եւ չենք կրցած դեռ այդ ոյժերուն ընդունարանը կամ տիևառնօն պատրաստել։

Մենք չենք կրնար պահանջել, որ ամեն մարդ միևնոյն կերպով ըմբռնէ, խորհի, զգայ, ապրի, ու որդեգրէ կեանքի բոլոր մանրամասնութիւնները։ Այս տեսակ պահանջումը պիտի չկրնար հաստատիլ մարդկային յառաջդիմական պահանջներուն։ Ատիկա պիտի նշանակէր կեանքի բանաստեղծութիւնը ջնջել, և մարդկութիւնը ենթարկել չատամուղ տափակութեան մը։ Մարդկութեան յառաջ-

1. Ռամկավարութեան առաջին նպատակն է ազատութիւնը ստեղծել, եւ անհատներու տալ անձնական անկախութեան առողջ գաղափարը եւ գիտակցութիւնը, —եթէ ազատութիւնը իր մէջ ընդգրկէ անհատներու իրաքանչիւրին քմահաճ ազատութիւնը, կը հեռանայ իր կոչումէն, և կ'ըլլայ անսանձ ապերասանութիւն մը, որուն համար կը դադրին ուրիշներու անձնական իրաւունքները, անձնական արժանապատուութիւնը գոյութիւն ունենալէ: Ռամկավարութեան ձեռք բերել ուզած մարդավայել ազատութենէն անջատ ազատութիւն մըն է ազատական կոչուած բռնապետներու գործադրած կեղծ ազատութիւնը, որ մամուլի և խօսքի իրաւունքը կը բռնաբարէ ընդդիմադիրներուն համար, և ինքզինքին իրաւունք կուտայ միեւնոյն մամուլը և խօսքը պատչաճից սահմաններէն անդին տանելու, զրպարտութիւններով, քսութիւններով, սեւացուիի գծուծ գրութեամբ: Անոնց քով կը պակսի բոլորովին հակառակորդին հանդէպ ցոյց տրուելիք յարգանքի վեհանձնութիւնը: Ռամկավար մէկը ազատութիւնը կը դաւանի իր ողջամիտ, լայն և անկաչկանդ ըմբռնումովը, կը յարգէ ու կը պաշտպանէ զանի, որովհետև կը հաւատայ, թէ ազատութիւնը անհրաժեշտ գետինն է մարդկայնական զարգացումներուն:

2. Ռամկավարութիւնը կ'ընդունի և կը քարոզէ Օրհնիին յարգանքը, եւ անոր հանդէպ տածուելիք պատկառանքը: —Օրէնքը ազգի մը անդամներուն և կամ հայրենիքի մը քաղաքացիներուն ընդհանուր կամքին արտայայտութիւնն է: Կրնան օրէնքները թերի ըլլալ, կրնան օրէնքները տիրող տարբի մը մեծամասնութեան ձայնով այնպէս մը չինուած ըլլալ, որ կերպով մը վնասեն փոքրամասնութեան

դիմութեան ապացոյցներէն մին գաղափարի ու բռնութեան զանազանութիւնն է, անոնք են մարդկային կազմակերպութեան ամենէն գեղեցիկ զարդերն ու դրուագները: Վայրենութեան մէջ այդ զարդարանքները գոյութիւն չ'ունէին, և մարդկութեան ամեն մէկ անհատ միւսին ճչգրիտ մէկ հայելացումն էր միայն: Բայց Սիրելի Հայրենակիցնե'ր, ազգերու գոյութիւնը ապահովող հիմ մը պէտք է, և այդ հիման վրայ պէտք է մեկտեղին համոզումները, ազգերուն գոյութիւնը արժեցնող հոգի մը պէտք է, և անհրաժեշտ է որ այդ հոգին միեւնոյն ուժգնութեամբ, միեւնոյն զարկերով տրոփէ ազգային ամեն մէկ անհատի կուրծքին տակ: Եւ կարծեմ, առանց այլեւայլի մենք կրնանք ամենքնիս ալ բաց ճակատով յայտարարել, թէ Հայ ազգին գոյութեան իրրեւ հիմ, Հայ ազգին իրրեւ հոգի Ռամկավարութիւնը միայն ունինք: Անոր պատմական անցեալը, իր բոլոր տխուր ու երջանիկ, ժպտուն ու արիւնոտ դրուագներով, անոր ցեղային հոգեբանութիւնը զայդ կը հաստատեն, եւ ասիկա այնքա'ն ճշմարիտ է, որ ո'չ միայն հայ Ռամկավարները յանուն Ռամկավարութեան կը խօսին Հայ ժողովուրդին, այլ և ընկերվարականները, այլ և անիշխանականները, այլ և նոյն իսկ ազատական բռնապետները եւ այս վերջիններս այդ անունով կը խօսին, ոչ թէ Ռամկավարութեան բարեկամ ըլլալնուն համար, այլ պարզապէս հայ ժողովուրդին ռամկավարական համոզումները, միտումները չնահագործելու համար:

Այս չնահագործումին ապացոյցը ներկին է բոլորովին, և կը բղխի Ռամկավարութեան սկզբունքներուն և անոնց գործերուն միջև գոյութիւնուն եղող այրաուու և վրան բաց հակադրութենէն: Արդ՝

մը ընկերական ձգտումներուն, իրաց այս կացութիւնը մեզի իրաւունք չի տար բռնաբարելու Օրէնքը և մանաւանդ օրէնքին ոգին, կը բողոքենք, առանց անոնց դէմ ընդվզելու, և կ'աշխատինք անոնց արդարութիւնը կատարելագործել։ Օրէնքին դէմ ցոյց տրուած արհամարհանքը զօրութիւն մը չէ օրէնքը կարեւոր կատարելագործելու համար։ Օրէնքի հանդէպ պատկառանք չ'ունեցող ժողովուրդները իյնալու դատապարտուած են։ Դժբախտաբար ազատական բռնապետութիւնը Օրէնքին հանդէպ իր ցոյց տուած արհամարհանքովն է, որ կ'ուզէ իր գոյութիւնը ապացուցանել, և ամբոխավարութեան իր գործելակերպով ժամանակ ժողովուրդին մէջէն Օրէնքին յարգանքը կը խլէ։ Անցեալները, Ճուլիա Հաուի յիշատակին նուիրուած հանդէսի մը մէջ սեւամորթ փաստաբան մը, Մր. Լուիզ, սեւամորթներու դատին պաշտպանութիւնը ընելով, կ'ըսէր ներկաներուն. Հասարակաց կարծիք շինեցէք, եւ հասարակաց կարծիքը օրենք պիտի շինէ։ Մեր ամբոխավարները հասարակաց կարծիք մը կերտել կը ջանան, ոչ թէ օրէնք չինելու, այլ արդէն իսկ գոյութիւն ունեցող Օրէնքը ջնջելու համար։ Անդունդ մը կայ սեւամորթ փաստաբանին, և հայ ամբոխավարին մտածումին ու գործելակերպին միջև։

3. Ռամկավարութիւնը ազատութեան և օրէնքի յարգանքին սկզբունքները պաշտպանել ուզելով, նպատակ ունի ժողովուրդները դէպի յառաջդիմութիւն, կամ զարգացում, դէպի անհատական եւ ազգային կատարելագործում տանիլ։ —Ան՝ իր այս սրբազան նպատակին հասնելու համար չի մոռնար յարգել անցեալը, և անոր փրկարար դասերը. կը յենու իր ազգային աւանդութիւններուն. ոսոտում

չ'ընդունիր, և բարեչըշութեան խաղաղ օրէնքը կ'որդեգրէ։ Ազատական–բռնապետները բարեչըշութեան օրէնքը կ'արհամարհեն, գէթ գործնականին մէջ, կը խզուին ազգային ամեն աւանդութենէ. կ'արհամարհեն սրբութիւնները, կը պայքարին կրօնական ողջմտութեան դէմ իսկ, և մեր հասարական չինուածքը կը փորձեն դնել ոչ թէ հաստատուն հիմերու վրայ, այլ՝ աւազներու վրայ։ Քաղաքացիական չիմարութեան մը գործաւորութիւնն է, որ կը փորձուի մեր մէջ։ Սիրելի Հայրենակիցնե՛ր, դուք իրրև արեւելքի ժողովուրդ և իրրեւ Հայաստանի գաւառացիներ, գիտէք, թէ երբ տունի մը հիմերը կը դնէք, անոր անկիւնաքարին վրայ գառնուկի մը կամ աքաղաղի մը արիւնը կը թափէք, այն միամիտ համոզումով, թէ այդ թափուած արիւնը խորհրդաւոր ոյժ մը պիտի ըլլայ մեր չինուածքին ամրութեանը։ Հայ ազգին հիմերը բիւրաւոր մարտիրոսներու մաքուր և կենդանացրնող արիւններով օծուած են։ Այդ արիւնով լմուած չաղախը անփլուելի ոյժ մը ունի իր մէջ, և ազգային գաւաճանութիւն մը պիտի ըլլար ազգային վերաչինութեան գործը այդ զօրաւոր հիմէն դուրս, աւազի, օդի վրայ դնտեղել ուզելը։ Ահա թէ ինչո՛ւ Ռամկավարութիւնը իրրև սրբազան մասունք կը յարգէ Հայ անցեալը և Հայ աւանդութիւնները, և զանոնք կ'ուզէ գործածել իր ձեռք բերելիք ազգային զարգացումին իրրև անկիւնաքարը, իրրև հիմունքը։

4 Ռամկավարութիւնը կը սիրէ խաղաղութիւնն ու անդորրութիւնը, որովհետև կը հաւատայ, թէ անիկա է միակ նպաստաւոր գետինը փափաքուած զարգացումներն ու յառաջդիմութիւնները արդիւնաւորելու համար։ Ու խաղաղութեան հա-

մար իր ունեցած սէրն է, որ զինքը կը հարկադրէ իր գործունէութեան չրջանին մէջ, հրաժեչտ տալ նոյն իսկ յեղափոխութեան փայփայուած գաղափարին, այնչափ ատեն որ կարելի է։ Ռամկավարութիւնը կը ջանայ կարելին ընել երկարելու համար այդ խաղաղութեան չրջանը, հոն կարենալ իր մեծագոյն ծրագիրը, նկարագրի, բարոյականի, ողջմըտութեան, կամքի մեծութեան ծրագիրը յաջողցնելու համար։ Իր խաղաղութեան նպատակին կը հետամտի այն համոզումով, թէ պարկեչտ քաղաքացիներու համար ողջամիտ յառաջդիմութեան խօսքը աւելի դօրաւոր է քան անգիտակից ոտիան։ Օրէ օր կրկնուած տխուր փորձերը ցոյց կուտան, թէ կեղծ ազատականները բարեկամ չեն խաղաղութեան, Յեղափոխութեան կը հաւատան անոնք, և որ աւելի է ընկերական բարեկարգութեան ճամբուն վրայ խիզախ ոտտումներու կը հաւատան անոնք։ Մենք ալ կը հաւատանք Յեղափոխութեան, բաւական է որ այդ յեղափոխութիւնը ծնունդն ըլլայ ժողովուրդի մը հոգեբանական պէտքերուն, և հրամայողական բոլէի մը։ Բայց մարդիկ, որ Թուրքիոյ Սահմանադրութեան առջև ջեկաշ, Եւրոպայի առջև միջազգային ընկերվարական, Թուրքիոյ Հայ ժողովուրդին առջև յեղափոխական, և Ամերիկայի ափերուն վրայ, Հայ իմիճավարութեան մը քարոզիչներն ու աւետաբերները կ'ըլլան. մենք կը չուարինք գիտնալու համար, թէ իրենց այս չորս դիմակներէն որի՞ն տակ անկեղծ պիտի նկատենք զիրենք։ Անկեղծութեան պակասը յոռի ախտանիչ մըն է ուրէք անձի վրայ, ըլլայ անհատ, թէ ընկերութիւն։

5. Ռամկավարութիւնը կ'ընդունի Հայրենիքին գոյութիւնը, և կը յարգէ ու կը սիրէ անոնց

ներիրականութիւնը։ —Հայրենիքներու գոյութիւնը սերտօրէն կապուած է ընտանիքներու գոյութեան, և ընտանիքներու գոյութիւնը՝ անհատներու գոյութեան։ Անհատը ո՛րքան գոյութիւն ունենայ գոյութիւն պիտի ունենայ թէ՛ տունը և թէ՛ ընտանիքը։ Հայրենիքը ընտանիքին և տունին ընդլայնումն է։ Ինչպէս անհատի մը գոյութիւնը չի վնասեր ուրիչ անհատի մը, ընտանիքի մը գոյութիւնը ուրիչ ընտանիքի մը, Ռամկավարութիւնը կ'ընդունի, թէ հայրենիքի մը գոյութիւնը չի վնասեր ուրիչ հայրենիքներու։ Հայրենիքները՝ տիեզերքին, և ազգերը մարդկութեան բաղկացուցիչ մասերն են, ոյժ և կազմակերպուած անդամներն են տիեզերական մարդկութեան։ Եւ Ռամկավարութիւնը իր այս որոչ ըմբռնումով երբ կը սիրէ Հայրենիքի հոգին, միեւնոյն ժամանակ կ'աչխատի այդ հոգիին վրայ բուսած թրթուրները մաքրել, և տիեզերական հաւասարաչխութիւնը ստեղծել, ազգերու և հայրենիքներու միջև գոյութիւն ունեցող կապերը ամրապնդելով, և բնաջնջելով մարդկութեան եղբայրակցութեան վնասող ուղղութիւնները։ Ռամկավարութիւնը, սակայն, իր այս համամարդկային գաղափարներէն չ'անդամալուծուիր, և երբ կը տեսնէ իր ազգին ու Հայրենիքին դէմ սպառնացող վտանգը. կը ցցուի՝ իր ազգային արժանապատուութեամբ, կռուելու իր ազգին ու Հայրենիքին դատին համար, և նախաձեռնար կը սկսէ անձնասպան ըլլալ Սահմիական երկրորդ պատերազմի հերոսներէն Բրուտուլոս Պապիոսի նման, քան, թէ իգին առերեսուիլ խաղաղութեան մը իր ազգն ու հայրենիքը Հռոմայեցիներուն յանձնելու ամօթը։

Եւ այս ատենը Ռամկավարութիւնը իբր իր քաղաքական դաւանանքը կ'ընդունի, Սիրելի Հայ-

բենակիցնե՛ր, որովհետև կը հաւատայ թէ ազատութիւնը պաշտպանելով, Օրէնքը յարգելով, դէպի յառաջդիմութիւն երթալով, և ազգի ու Հայրենիքի գաղափարը պաշտելով, ծառայած կ՚ըլլայ ԱՐԴԱՐՈՒԹԵԱՆ։ Արդարութենէ մեծ ու բարձր սկզբունք չ՚կայ բնաւ։ Ան է որ կը պաշտուի նոյն իսկ Աստուծոյ մէջ։ Եւ եթէ երբեք պատմութիւնը քրքըրենք, անոր արիւնոտ էջերէն պիտի տեսնենք, թէ արդարութեան նպատակին, և անոր ճամբուն վրայ թափուած արիւններուն չափ արիւն չէ՛ թափուած ուրիշ ոչ մէկ գաղափարի ու դատի համար։ Եւ արիւններ տակաւին պիտի թափուին ալ։ Որովհետև պահանջուած արդարութեան հազիւ մէկ աննշան մասը միայն իրագործուած է աշխարհի մէջ։ Արդարութեան տաճարին անկիւնաքա՛րը միայն դրուած է այնչափ մարտիրոսութիւններէ և այսչափ դարերէ ի վեր, և մարդկութեան պարտքն է այդ աստուածային տաճարին շինութեան գործաւորները դառնալ։

Սիրելի Հայրենակիցներ, մենք ամենքնիս ալ իբրև մարդ և իբրև ազգի մը անհատներ արդարութեան մեր գործաւորի հանգամանքովը պարտաւոր ենք կատարել մեր քաղաքացիական պարտականութիւնը։ Մի՛ ջոնանաք ձեր բարի տրամադրութիւններով, ձեր փափաքներով, ձեր բարեացակամութիւններով։ Այդ ամենը ամուլ պիտի մնան, և նոյն իսկ վնասակար, եթէ զանոնք արդիւնաւորող կամքը, զոհողութեան յօժարութիւնը չ՚մըչակէք ձեր մէջ։ Մի՛ ժոռնաք, թէ դուք ազգային հաւաքական ոյժի մը մասնիկներն էք. միաձուլեցէք այդ ոյժի մասնիկները, և չանացէք ձեր վրայ ծանրացող, զձեզ սպանող անտարբերութիւնները թօթափել։ Աւերիկան, ուր կ՚ապրինք, կամքի հըզօր ազգ մըն է։ Ինքզինքնիդ պատուաստեցէք այդ կամքէն, այդ ոգիէն։

Ազգերու ազատագրութեան պատմութեան մէջ ցեղերու անձնաւորութիւնը խորհրդանշող առաքեալներ կան, որոնք իրր սրբազան մասունք իրենց մոգութիւնը պիտի ունենան ապագայ սերունդներու համար։ Կրօնասէր Ամերիկայի չատ վերանցական, ու յաճախ չատ չոր վարդապետականութեանը կից, Հայրենասէր, ու նոյն իսկ Հայրենամոլ Ամերիկա մը կայ։ Այս Ամերիկան հակառակ իր տաճարներու մասունքներէ զերծ չոր ու ցամաք դատարկութեան, ունի իր ազգային մասունքը, այն Independence-Bell կոչուած Զանգակը. զոր 1780ի անկախութեան պատերազմին, Ուոշինկթըն հնչեցուց Միացեալ Նահանգաց ազատութեան նուիրուած առաջին զինուորները զէնքի տակ կանչելու համար։ Ասկէ քանի մը տարի առաջ դպրոցական հանդէսի մը առթիւ, այդ Զանգակը զինուորներու հսկողութեամբ 28 ժամ աչակերտներու տրամադրութեան տակ դրուեցաւ։ Լրագիրները կը պատմեն, թէ եռանդուն և ազդասէր բարեպաշտութեամբ մը, աչակերտները այդ զանգակը պըտըտցուցին թափորով, և 50.000 աչակերտ անոր տակէն անցաւ, իր ազգասիրութեան, իր նուիրումին իր զոհաբերութեան ուխտը կատարելով։

Ապագայ պարկեշտ քաղաքացիներու հանդիսաւոր ուխտն էր այդ անցքը։

Սիրելի Հայրենակիցներս. մեր ազգային սա ճգնաժամին մէջ, ուր հաւաքական կամքի, հաւաքական զոհաբերութեան, հաւաքական բարեկամեցողութիւններու, հաւաքական պարտականութիւններու կատարման պէտքը կայ ամեն ժամանակէ

աւելի, Ուխտաւորի մը պէ՛տ անցէք ազգային դըրոշին տակէն, զոր Ռամկավարութիւնը պատուաւորապէս Հայ քաղաքացիներու գլխուն վերև կը բարձացընէ։ Անիկա Ուոլինկֆըրնի Զանգակին մար տաչունչ պանգիւնը չ'ունի. անոր նչանաբանը սկզբունք մըն է, ազատութեան, օրէնքի, յառաջդիմութեան, Հայրենիքի և արդարութեան խաղաղ սկըզբունքը։

Ձչմարիտ և պարկեչտ քաղաքացիներու համագործակցութեան սկզբունքն է անիկա. Հայութեան դարաւոր սկզբունքը, որ ձեզի կը հրաւիրէ Սիրիզեան Եուևիրևի դերին, ներկայ և ապագայ Թէմէնի Ռինկերու հանդէպ։ Քալեցէք գործելու, զոհողութեան յօժար կամքով մը գօտեպնդուած, դէպի Ազգը, որուն զաւակներն էք։

Հայ ազգը իր հարազատ ու չ'վատասեռած զաւակներուն պէտք ունի։



ՀԵՏԱՔՐՔՐՈՒԹԵԱՆ ԴԵՐԸ՝ ԱԶԳԵՐՈՒ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԻՆ ՄԷՋ

Սիրելի Հայրենակիցներ,

Պարտականութիւն մը ունիմ նախ ձեզի յայտնելու, որ է չնորհակալ ըլլալ այն գործնական համակրութեան մասին, զոր ցոյց կուտաք այս երեկոյ, ինձ ընդունելու համար ձեր ներկայութեամբը պատուելով այս ժողովը։ Սոյն չնորհակալութենէս վերջ կ'անցնիմ բուն նիւթին, զոր ինձի մատակարարեցին ինձմէ առաջ խօսող յարգելի բանախօսները։

Փիչ մը առաջ Բրոֆ. Անանիկեան իր խօսքը ձեզի ուղղելով կրսէր. խաղաչիև ու ազգային կեանքին մօտեցիր։ Այդ միթենցումը կարենալ իրագործելու համար ամեն բանէ առաջ պէտք է հետաքրքրութիւն ունենաք։ Ես չեմ կրնար հաւատալ, թէ մարդիկ կրնան ուրէք բանի, ուրէք դաղափարի ուրէք համոզումի ու սկզբունքի մօտենալ, առանց կանխաւ անով հետաքրքրուելու։ Հետաքրքրութիւնը ամեն մեծ գործերու, ամեն յառաջդիմութիւններու և գիւտերու սկզբնաւորութիւնն է եղած։ Հետաքրքրութիւնը մարդկային մարին մէկ կարողութիւնն է։ Ամենէն բեղմնաւորը թերևս, եթէ անիկա լաւ կերպով մշակուի մարդերու մէջ։ Ես չեմ ուզեր խօսիլ այն միւս հետաքրքրութեան մա-

---

ԵԱՆՕԹ.—Խօսուած՝ Նիւ Գրիքրնի մէջ 19 փետր. 1911 ին։

սին, որ փորոգի ու ցած մարդերու աչքառու թե-
րութիւնը կը կազմէ, վատաբար հետաքրքիր մար-
դերու համար իմաստասէր մը ըսած է, թէ անոնց
հետաքրքրութիւնը չկրնալով ինքզինքն գրսեղի,
պէտք ունի ուրիշներուն զբաղումներովը զբօսնուլու
Այդ հետաքրքրութիւնը՝ ծագրելի է մեզ գործերու
վերաբերմամբ, եւ զգուելի՝ կարեւոր գործերու մէջ։

Ծաւալի է ըսել, թէ այդ փոքրոգութեան քե-
սու հետաքրքրութիւնը գոյութիւն ունի նոյն իսկ
ազատ երկիրներու մէջ ապրող, ու ինքզինքին
իբր մտաւորականներ մեղի ծախել ուզող անհատ-
ներու մէջ ալ։ Այս պարագան ցոյց կուտայ, թէ
անոնք ա՛յնքան ազատուած են ներքնապէս, և
ա՛յնքան սարսին է իրենց նկարագիրը, որ Ազատու-
թիւնը՝ հակառակ իր ամենակարողութեան, չէ կրր-
ցած անոնց բարքերու և ապականուած նկարագիր-
ներու խլեակներուն վրայ մաքուր գիծ մը դրոշմել։
Եթէ անոնք քաղութիւնը ունենային ինքզինքին
դիտելու, և իրենց անձերով հետաքրքրուելու, եթէ
անոնք բիչ մը աղնիւ ըլլալու կարողութեան տիրա-
նային, վստահ եղէք, բարեկամներս, թէ անոնք իսկ
պիտի ամչնային իրենց նկարագրի վարնոցութենէն,
իրենց հոգիներու զզուելիութենէն։ Ես իմ կողմէս
այդպիսիներուն ազնիւ ըլլալու կարողութիւնը կը
մաղթեմ, և կը չարունակեմ իմ նիւթս։

Հետաքրքրութիւնը իր ծնունդքի զանազան
փուլերուն մէջ կը ցուցնէ, թէ ինքը բնական մէկ
պահանջն է մարդկային միտքին։ Որչափ առանձ ըն-
կերական և հասարակական կեանք մը կայ աշխարհի
մէջ, մարդիկ միշտ հարկադրուած պիտի ըլլան հե-
տաքրքրուելու։ Նոյն իսկ անոնք, որ ընկերութիւն-
ներէ կը փախչին, և կ՚երթան անապատներու մէջ
միանձնական կեանքը ապրելու, անոնք անգամ չեն
կրնար իրենց մէջ սպաննել հետաքրքրութեան պա-

հանջը։ կը պատմուի, թէ Թեբայիտի անապատին
մէջ ալեւոր ճգնաւոր մը, որ երկար տարիներէ ի վեր
խղուած էր աշխարհէն, ու մարկային յարաբերու-
թիւններէ, ամեն անգամ հետաքրքրութիւնը կու-
նենար նոր եկող ճգնաւորի մը հարցնելու, թէ
աշխարհի մէջ տակաւին տուներ կը չինուի՞ն, թէ
տակաւին կ՚ամուսնանա՞ն մարդիկ, թէ տակաւին
կը գործե՞ն։ —Մարդիկ պիտի ամուսնանան, պիտի
վ՚երաշինեն, ու պիտի գործեն, որովհետեւ աշխարհ
անապատական միանձութիւններու բոյն մը չէ,
անիկա վաճառատեղի մըն է գործունէութեան, չինու-
թեան, չարժումի և վերածնութեան։

Ամենէ միտքերը պիտի հետաքրքրուին չարու-
նակ, ոչ թէ մարդկային խօսքերը, գործերն ու
կեանքերը խծբծելու, քաշքշելու, այլ պիտի հե-
տաքրքրուին մասնակցելու համար լաւագոյն գոր-
ծերու, յառաջդիմական ուղղութիւններու, ճարտա-
րարուեստական, ընկերային ու քաղաքական սկզբ-
բունքներու գործնականացումին։ Անհատներու
կենսագրութեամբ չզբաղիր հետաքրքրութիւնը,
այլ գործերու կենսագրութեամբ։ Ամեն լաւագոյն
սէր, ամեն մարդասէր բաղձանք հետաքրքրութեան
պատուղն է եղած։ Մարդիկ մէկ անգամէն սիրելու,
գործելու չեն սկսած։ Աստիճանական կեանքի մը
նշանները զգալի են ամեն ճամբու վրայ։ Ամեն
հաստատուն և տեւական գործ այդ աստիճանական
յառաջդիմութեամբ իրագործուած է։ Վերելակող
սանդուխը իր աստիճանները ունի կեանքի ամեն
ճամբու վրայ։ Ոստումներով վերելակել ուզողնե-
րը խորտակուելու, իյնալու պատահականութիւնը
ունին իրենց առջև, մինչ աստիճանաբար բարձրա-
ցողները ամեն քայլափոխի հաստատուն սանդխա-
մատ մը կրնան գտնել իրենց ոտքը դնելու համար։

Այսպէս է նաև գաղափարներու և համոզումներու ճամբուն մէջ։ Որպէսզի մարդիկ կարենան համոզում մը, գաղափար մը, սկզբունք մը սիրել, ամեն քանէ առաջ պէտք է հետաքրքրուած ըլլան անով։ Հետաքրքրութիւնը ծանօթութիւն կը ծնի, ծանօթութիւնը՝ սէր, սէրը՝ գործ, և գործը՝ անձնուիրութիւն։ Անոնք որ այս ճամբով չեն քալեր, չեն կրնար ո՛չ տեւական սէր ունենալ, ո՛չ հաստատուն գործ, և ո՛չ ալ երաշխաւորուած անձնուիրութիւն։ Սէրն ալ, գործն ալ, անձնուիրութիւնն ալ արդիւնք են այն ծանօթութեան, զոր հետաքրքրութիւնը կուտայ մեզի, և մեր մէջ հաւատք մը, դաւանանք մը կը ստեղծէ։ Ուր որ հետաքրքրութիւն չկայ, ծանօթութիւն չկայ, ուր ծանօթութիւն չկայ հոն սէր չկայ, ուր որ սէր չկայ, հաւատք չկայ, և գործն ու անձնուիրութիւնը հաւատքին զաւակներն են, ու կը մնան։ Աչխատեցէք մարդկային միաքին ազնուական կարողութիւնը եղող այդ հետաքրքրութիւնը արթնցնել ձեր մէջ, եթէ կուզէք սիրել ձեր մարդկայնական, ընկերային և քաղաքական կոչումը։

Բայց հետաքրքրութիւնը կ՚արթննայ հոն, ուր դիտելու պատեհութիւն, և տեսնելու ազատութիւն կայ։ Բռնապետական վիճակը և դերութեան կեանքը հետաքրքրուելու պատեհութենէն և ազատութենէն կը զրկեն մեզի, և կը տանին մեզի փոքրոգիներու հետաքրքրութեանը։ Առէ՛ք, օրինակի համար, հայ մանուկ մը, և բաղդատեցէք Ամերիկացի տղու մը հետ։ Հայ մանուկը բնազատաւոր մէջ չրջապատուած պետական ու ծնողական կաչկանդումներէ, չրջապատուած գաղափարի, համոզումներու, ճարտարապետական ամլութիւններէ, և ստրկացած՝ նախապաշարումներու, և հասարակաց ան-

միտ կարծիքի մը չղթաներուն տակ, չկրնար տեսնել ազնիւ բան մը, որով հետաքրքրուի, կարենալ սիրելու համար զայն։ Անիկա կը մնայ ու կը մեծնայ ստրուկ, նեղմիտ, անզգայացած՝ լաւագոյն մտածումներու և գեղեցիկ արտայայտութիւններու հանդէպ։ Ու ալ չենք զարմանար մենք, երբ հայ ցեղը կը տեսնենք զուրկ կարգ մը աչքառու կարողութիւններէ։ Ստրկութիւնը, տունի մը մէջ ապրուած ըլլայ թէ բռնաւոր պետութեան մը մէջ, մարդէն կը գողնայ այն կարողութիւնները, որոնք զինքը ճչմարիտ մարդ մը չինելու կոչումը ունին։ Հոս դուք պատեհութիւնը ունիք տեսնելու Ամերիկացի տղան, Հոս քաղաքակրթութիւնն ու ազատ քաղաքացիութիւնը տղան չրջապատեցին այն ամեն առարկաներով, վիճակներով, և կեանքերով, որոնք ամեն քանէ առաջ տղուն հետաքրքրութեանը կը խօսին։ Տունը, թաղը, չուկան, գործարանը, դպրոցը, պարտէզը ամենքն ալ միեւնոյն ուղղութեամբ կը խօսին, կը թելադրեն, կը ներչնչեն տղուն։ Տղոց խաղալիքները, դպրոցական առարկաները նչանաւոր գիւտերու, մեծ մեքենաներու, գեղարուեստի մնրանքարներ են, որոնք տղուն մէջ կ՚արթնցընեն հետաքրքրութիւնը, և չատ կանուխէն անոր կը ներչնչեն գեղեցկին սէրը, արուեստին հաւատքը և կորովի ու ձեռներէցութեան ոգին։ Եւ երբ կը տեսնենք մենք ազատ ազգերու ազատ զաւակները, որոնք քաղաքակրթութեան և ճարտարարուեստի ամեն ճիւղերուն մէջ հսկայաքայլ կը յառաջդիմեն, ալ չենք զարմանար, որովհետև գիտենք, թէ անոնց սերունդը չատ կանուխէն, տղայութեան միջոցին, հետաքրքրութեան միջոցվ կը սերմանուին անոնց սրտին ու միտքին մէջ։

Ազատութեան մէջ հետաքրքրութեան միջոցով սերմանուած նկարագիրը մը բարոյականի և պատասխանատուութեան հիմունքը կը դնէ մարդուս մէջ։ Գերիները և ստրուկները չեն կրնար ո՛չ բարոյական ունենալ և ո՛չ ալ պատասխանատուութեան զգացում։ Իրաւ, ստոյգ է, թէ օրհնաբեր ու սովորութիւնները, բռնաւորներն ու դահիճները անզօր են մարդկութիւնը կազմող ներքին ազատութեան դէմ, բայց ասոնց ամենքն ալ կարողութիւնը ունին մեր մէջ մարելու հետաքրքրութիւնը, և ջնջելու զայն արծարծող, արթնցընող պատճառները, և այդ ջնջումն իսկ բաւական կըլլայ ամլութեան դատապարտելու մեր ազատութիւնը և անոր իրաւունքները։ Հայ կեանքը այս իրողութեան մէկ ճշմարիտ յայտնութիւնը եղաւ։ Ահա թէ ինչո՞ւ համար անհատներն ու ազգերը չարունակ կը ջանան իրենց քաղաքացիական ազատութեանը տիրանալու։

Բայց, Սիրելի Հայրենակիցներ, եթէ ամեն մարդու մէջ հաւասարապէս գոյութիւն ունի ազատութեան սէրը, մարդիկ հաւասարապէս միևնոյն կերպով չեն գործածեր իրենց տրուած ազատութիւնը։ Աւետարանին մէջ առած մը կայ, որ այս պարագան կը հաստատէ։ Հարուստ մը իր գերիներէն մէկուն տասը տաղանդ, միւսին հինգ տաղանդ, և երրորդին մէկ տաղանդ կը յանձնէ, որպէսզի գործածեն իրենց պատասխանատուութեան տակ, և ինքը օտար երկիր կը մեկնի։ Առաջին անգամն էր, որ պատասխանատուութեան կեանք մը պիտի ապրէին այդ մարդիկը իրենց տրուած ազատութեանը մէջ, և իրենց վստահուած միջոցներով։ Առաջին երկուքը պատուաւորապէս կը գործածեն իրենց ազատութիւնը և իրենց յանձնուած գու-

մարը կը չահեցընեն. իսկ երրորդը՝ որուն մէջ ազատութիւնը բարոյական մը չէ կրցած ըլլալ, կը կը թաղէ երեն յանձնուած տաղանդը, և անձկանօք իր տիրոջը կըսպասէ։ Անիկա իր այդ անպատասխանատու և անբարոյական վիճակով կրնար յանձնուած այդ գումարը վատնել ցոփութիւններու մէջ, և ասիկա ամենէն հեշտ ու ամենէն դիւրին բանը պիտի ըլլար իրեն համար, եթէ գերիներուն վրայ ճնշող մեծ և հուժկու զսպանակը, Վախը ղինքը չ'արգիլէր։ Սոյն պզտիկ և չինչ առակը յաւիտենական պատմութիւնն է մարդկութեան։

Ամեն անգամ որ տեսական թէ ժամանակաւոր ազատութիւն մը տրուի անհատներուն ու ազգերուն, ազատ մարդկութիւնը հաշիւ մը պիտի պահանջէ անոնցմէ, տեսնելու համար թէ անհատներն ու ազգերը ի՛նչպէս գործածեցին իրենց տրուած ազատութիւնը, թէ ի՛նչպէս ապրեցան իրենց պատասխանատուութեան եւ բարոյականի կեանքը։

Երբեք կ'աւարտի Ամերիկեան կեանքի վրայ գրուած հատոր մը։ Հմուտ բլոֆէսորը իր հոյակապ դիրքը կ'աւարտէր, սա խորհրդածութիւններով.

Ժամանակն եկած է, որ բոլոր ազատ ժողովուրդները հաշիւ տան, թէ ի՛նչ բանի գործածեցին իրենց ազատութիւնը։

Անիկա ժամանակը պիտի ըլլայ այն հայրենասիրութեան, որ ինքզինքը պատրաստ կը զգայ խաղաղութեան պարտականութիւններուն, եւ պատերազմի վտանգներուն։ Ժամանակը չէ արհամարհելու կամ մոռնալու անցեալը, այլ ընդհակառակն, յիշելու այն ազնիւ ոգին, որ 1865ին արիւնազանգ Ամերիկան վերականգնեց, եւ 1870ի փոշիին Ֆրանսան բարձրացուց փառաւոր կերպով։

Սիրելի Հայրենակիցներ, երբ ազատ մարդկու-

թիւնը ժառանգակը եկած կը հաւատայ հաշիւ պահանջել ազատ ազգերեն, Թէ ինչ քանի գործածեցին իրենց ազատութիւնը, կը կարծեմ Թէ մեզի համար ալ եկած է ժամանակը, որպէսզի մենք ալ այդ մի և նոյն հարցումը ուղղենք Հայ ժողովուրդին, Թէ ի՛նչ բանի գործածեց երկու տարուան ազատութիւնը Թուրքիոյ մէջ, եւ տասնեւհինգ–հսան տարուան ազատութիւնը Ամերիկայի մէջ: Ես այս հարցումը ընելու ժամանակը եկած է, քանի որ ընկերական պարկեշտութիւնը և քաղաքացիական պատասխանատուութեան հարցերը սպառնացող վտանգի մը երեւոյթը առնուլ սկսած են մեր մէջ: Պէտք է գիտակցինք մեր վիճակին, որով և անաչառ հաշուետուութեամբ մը, ուրկէ ներկան և ապագան կախուած է:

Չիչ մը առաջ Տիար Անանիկեան մեզի կըսէր, Թէ ինքը կը նախընտրէ փոխանակ ապագայով մը տահոգուելու, «իր քիթին տակ եղածները միայն տեսնել»: Անշուշտ յարգելի բանախօսը մեզի ըսել չ'ուզեց, Թէ ինք ներկան անջատ վիճակով մը կըմբռնէ: Բնաւ ժամանակը անբաժանելի է, ո՛չ մէկ ձեռք կրնայ խորտակել անցեալի, ներկայի և ապագայի իրարու հետ ունեցած կապերը: Ժառանգակը սերունդ մըն է, եւ աւելի սերունդ, նախ զաւակ մըն է, ու յետոյ հայր մը: Ես երբ քրոֆէսորը ներկան միայն հաշուի կ'առնու, պատճառը այն է, որ ինքն ալ ներկային մէջ կը տեսնէ երկրի զաւակը, եւ վաղուան հայրը: Աբբա Գլէյն երբ կը գրէ ՎԱՂՈՒԱՆ ԱՄԵՐԻԿԱՆ գիրքը, կըսէ, պէտք է երկուսան Ամերիկային հարցընել վաղուան Ամերիկային գաղեմիմներու —Ներկան երկրի գաղեմիմներուն, հաւզոդումներուն, հաւատիին, ժառանգորդն է, եւ վաղուան իրականութիւններուն, վաղուան կեանքին կեանքողը: Ուշադիր եւ թափանցող միտք մը կրնայ այսօրին մէջ կարդալ երկրի բոլոր յուզումները, տրոփումները. յոյզերը, առաքինութիւնները, հոգեկան եւ բարոյական հիւանդութիւնները: Հօր մը կամ մօր մը ապրած կեանքը ճանչնալու համար անհրաժեշտ չէ՛ անպատճառ տեսնել զերծնք. առէք անոնց զաւակը, և ժառանգականօրէն անոր իւրացուցած յատկութիւնները, վատ, յոռի, պարկեշտ քնաւորութեան գիծերը, քիչ մը ընդլայնեցէք, և ձեր աչքին առջև պիտի ունենաք անոր ծնողքը: Զաւակը հայելի մըն է, որ իր ծնողքին ապրած կեանքը եւ հոգեբանութիւնը կը ցուցնէ իր մէջ: Մի եւ նոյնն է նաեւ ժառանգականին համար: Այսօրուան առաքինութիւններուն ու թերութիւններուն մէջ է որ կը գտնուի երկրի ժառանգութիւնները եւս. եւ վաղը այսօրինեն տարբեր բան մը պիտի չ'ծնի, եթէ մենք ճշգրիտ հաշուենք մեր ներկան: Մենք չենք կրնար մեր սխալները չ'ուղղենք, մեր վնասները դադրեցնել չ'աշխատինք, եւ առողջ հետաքրքրութեամբ մը չ'ըղձանք ընկերական եւ անհատական կեանքի շատագոյն կողմերը, եթէ այդ հետաքրքրութեամբ մարդկային առեղի պայծառ, առեղի վճիռ եւ մեծ հորիզոններու չ'ձգտինք, եւ վաղուան պատասխանատու եւ բարոյիկ իրականութեան հայրերը, կամ ըսենք ստեղծողները ըլլալ չ'աշխատինք:

Հարցընենք, ուրեմն, Թէ ի՛նչ բանի գործածեցինք մեզի տրուած ազատութիւնը:

Սիրելի Հայրենակիցներ, ես իմ Եւրոպայի և Ամերիկայի ճանապարհորդութիւններուս միջոցին, երբ մտէն տեսնելու և քննելու պատեհութիւնը ունեցայ հայ գաղթային կեանքը, նեղեցէք, որ ըսեմ, Թէ ճշմարիտ և խորունկ պատրանք մը ունեցայ: Ես ես չափազանց ուրախ եմ, տեսակէտով մը, այդ պատրանքը ունենալուս, քանի որ այդ

ֆիին կեանքը: Ուշադիր եւ թափանցող միտք մը կրնայ այսօրին մէջ կարդալ երկրի բոլոր յուզումները, տրոփումները. յոյզերը, առաքինութիւնները, հոգեկան եւ բարոյական հիւանդութիւնները: Հօր մը կամ մօր մը ապրած կեանքը ճանչնալու համար անհրաժեշտ չէ՛ անպատճառ տեսնել զերծնք. առէք անոնց զաւակը, և ժառանգականօրէն անոր իւրացուցած յատկութիւնները, վատ, յոռի, պարկեշտ քնաւորութեան գիծերը, քիչ մը ընդլայնեցէք, և ձեր աչքին առջև պիտի ունենաք անոր ծնողքը: Զաւակը հայելի մըն է, որ իր ծնողքին ապրած կեանքը եւ հոգեբանութիւնը կը ցուցնէ իր մէջ: Մի եւ նոյնն է նաեւ ժառանգականին համար: Այսօրուան առաքինութիւններուն ու թերութիւններուն մէջ է որ կը գտնուի երկրի ժառանգութիւնները եւս. եւ վաղը այսօրինեն տարբեր բան մը պիտի չ'ծնի, եթէ մենք ճշգրիտ հաշուենք մեր ներկան: Մենք չենք կրնար մեր սխալները չ'ուղղենք, մեր վնասները դադրեցնել չ'աշխատինք, եւ առողջ հետաքրքրութեամբ մը չ'ըղձանք ընկերական եւ անհատական կեանքի շատագոյն կողմերը, եթէ այդ հետաքրքրութեամբ մարդկային առեղի պայծառ, առեղի վճիռ եւ մեծ հորիզոններու չ'ձգտինք, եւ վաղուան պատասխանատու եւ բարոյիկ իրականութեան հայրերը, կամ ըսենք ստեղծողները ըլլալ չ'աշխատինք:

Հարցընենք, ուրեմն, Թէ ի՛նչ բանի գործածեցինք մեզի տրուած ազատութիւնը:

Սիրելի Հայրենակիցներ, ես իմ Եւրոպայի և Ամերիկայի ճանապարհորդութիւններուս միջոցին, երբ մտէն տեսնելու և քննելու պատեհութիւնը ունեցայ հայ գաղթային կեանքը, նեղեցէք, որ ըսեմ, Թէ ճշմարիտ և խորունկ պատրանք մը ունեցայ: Ես ես չափազանց ուրախ եմ, տեսակէտով մը, այդ պատրանքը ունենալուս, քանի որ այդ

երջանիկ հիասթափումս դրդապատճառը պիտի ըլ-
լայ այսուհետև իմ գործողութիւններուս հիմնաւո-
րութեանը։ Ես պիտի փափաքէի, որ Թուրքիոյ
հայ ժողովուրդն ալ ինձի հետ ունենար այդ միևնոյն պատրանքը, որ ազգային տհասակէտով փըր-
կարար չրջանի մը սկզբնաւորութիւնը պիտի ըլ-
լար Ամբողջ հայութեան հետ, որ Հայրենիքի հո-
ղին կապուած կը մնայ, մենք երբ կը տեսնէինք
Ամերիկայէն դարձող մէկը, որ փողկապ մը ուներ,
իր օձիքին չուրջ, և փեսերպոն մը, իր երբեմնի շալ-
վարին տեղ, և որ 10—15 տարիներ ապրած էր Ամե-
րիկայի հողին վրայ, կամ Եւրոպայի գիրկը, մենք զին-
քը իմաստուն մը, գիտնական մը, զարգացած մը
կը կարծէինք, կը խորհէինք, թէ ամեն անոնք, որ
ազատութեան և քաղաքակիրթ ժողովուրդներուն
մէջ կ'ապրին, առաւել կամ նուազ չափով կը հա-
ղորդակցին մտաւորական և բարոյական չարժում-
ներու, կ'առինքնեն, կիւրացրնեն անոնցմէ մաս
մը, և չափով մը աւելի պարկեշտ ու աւելի իմաս-
տուն կը դառնան, քան այն հասարակ մահկանա-
ցուները, որոնք գիրութեան լուծին տակ ապրե-
լով, զրկուած էին այն երջանկաբեր հետաքրքրու-
թենէն, որ մարդերը դէպի պատասխանատուու-
թեան կեանքը կ'առաջնորդէ։ Անոր համար է, որ
Թուրքիոյ հայութիւնը անպայման այդ դարձուրնե-
րը դրաւ իր հասարակական գործերու գլուխը,
կանոնք թաղական, հոգաբարձու, վարժապետ, նոյն
իսկ Սզգ. Ներսիսեան չինելու յիմարութիւնը ու-
նեցաւ։ Եւ այսպէսով չատ մը աննկարագիր դա-
դարկապորտներ ազգային առաջնորդողի, ազգային
ինջրի դիրքին տիրացան։ Այդ ամեն դիրքերը այդ-
պիսիներուն տրուելէ առաջ սա հարցը պէտք էր
դրուէր մէջտեղ. թէ ասկե առաջ ինչ բանի գործա-
ծեցիր ազատութիւնդ։

Դուք, Սիրելի Հայրենակիցներ, այս հարցու-
մին հանդէպ կը լռէք ու պատասխան չէք տար։
Բայց ձեր լռութիւնը դիս չի չփոթեցըներ. խօսուն
իրողութիւններ կան, որոնք անսխալորեն կը պար-
զեն կացութիւնը, եւ մեզի կը պատմեն, թէ դուք ի՛նչ
բանի գործածեցիք ձեր ազատութիւնը։ Առնենք այդ
իրողութիւններէն մէկ քանին։

Արտասահմանի մէջ ազատութիւն մը կար, և
մեր երկրին մէջ բռնապետութիւն մը։ Արտասահ-
մանի ազատութիւնը իր չարաչար գործածումով
աւելի վնասեց մեր պատասխանատու դիրքին, երբ
արտասահման կուսակցական վէճերու ամենաազ-
տոտ երեւոյթները կը ցուցադրէր, երկիրը՝ գէթ
բռնապետական սոսկումներէն ահաբեկած, այդ
վատասեռումի խմորումէն անմասն կը մնար։ Եթէ
արիւնոտ բռնապետութիւնը հազիւ կրցաւ բանի մը
ԽԱՖԻՆներ ստեղծել պարկեշտ ժողովուրդներուն մէջ,
գէշ գործածուած ազատութիւնը բաւարարող չարա-
խօս, զրպարտիչ եւ հայհոյող անհատներու ստուար
թիւ մը ցուաւ ազգին։ Եթէ բռնապետութիւնը
անտարբերութիւնով մը չեչտեց մարած զգացումնե-
րը, գէշ գործածուած ազատութիւնը զգացումները
թունաւորեց, և բարքերու այլասեռումը, մինչև
ապերասանութեան տարաւ։ Բռնապետութեան մէջ
հայ ցեղը իր անհատական և ազգային բարոյականը
իբրև գարհուռ նուիրական կտակը, ծրարեց իր հո-
գիին խորը, մինչ գէշ գործածուած ազատութիւնը
դաղթական հայուն մէջ սպաննեց ֆիզիքական, բա-
րոյական և հոգեկան առողջութիւնները։ Եթէ վեր-
ջապէս, գաւառի հայութիւնը, իր մեծամասնու-
թեանը մէջ չ'ունեցաւ պատերազմի վտանգներուն
դիմագրաւող հայրենասիրութիւն մը, արտասահ-
մանի հայութիւնն ալ իր կողմէն չունեցաւ խաղա-

դուրեան պատականութիւններուն նուիրուած հայրենասիրութիւնը: Եւ անօրինակ վատասեռումի, արտասահմանի հայութիւնը մոռցաւ ու արհամարհեց իր անցեալը, փոքրամիտ մարդերու հետաքրքրութիւնը մշակելով, չկրցաւ գնահատել երէկի ոգին, որ ինչպէս ըսուեցաւ 1860–65ի հարաւի և հիւսիսի պատերազմին առեն Ամերիկան վերակազմեց, և 1870ի պատերազմէն վերջ Ֆրանսան բարձրացուց իր պատուոյ թեան փոշիներէն:

Սիրելի Հայրենակիցներ, այս պարագաները ցոյց կուտան թէ արտասահմանի, և մասնաւորապէս Ամերիկայի հայութիւնը չէ՛ կրցած օգտուիլ իր ապրած միջավայրէն, ո՛չ միայն անոր համար, որ պէտք եղած պատրաստութիւնը չունէր օգտուելու, այլ և անոր համար, որ իր նկարագիրը աղնուացընող և իր բարոյականը չինող բաներու հանդէպ պէտք եղած հետաքրքրութիւնը չ'ունեցաւ: Եւ ազատութեան սխալ գործածութիւնով մը, ո՛չ միայն իր առողջ կազմը բեռնաւորեց կարգ մը հիւանդութիւններով, այլ և կորսընցուց իր ցեղային պարկեշտութիւնը: Եթէ գոնէ քանքարաթաթաքոյց ծառային պէս բան մը չչահած առեններդ դէթ ձեզի տրուածն ալ պահած ըլլայիք, առիկա ալ առաւելութիւն մը պիտի նկատուէր ձեզի համար. որովհետև, ձեր կեանքին մէջ ազատութեան չնորհիւ վախի ղգացումը փարատած առեն պարկեշտ մարդերու համոզումը չէր հիմնուած:

Սիրելի Հայրենակիցներ, եթէ դուք պատեհութիւնը ունեցած ըլլայիք. ձեր տունի, խանութի, գործարանի, փողոցի և գաֆէներու կեանքէն դուրս ելնելու, և մտնելու Ամերիկան չարժող ընկերական խնդիրներու հոսանքին մէջ, եթէ հետաքրքրութեամբ Ամերիկացիներու ընտանեկան, պաշտօնական, ազգային և ընկերային կեանքով, կը հետաքրքրուիք, թէ ձեր այժմու եղածէն բոլորովին տարբեր վիճակ մը պիտի ապրէիք ձեր կեանքին մէջ: Աւա՛ղ, այդ հետաքրքրութիւնը չ'ունեցաք...

Ամերիկայի մէջ չորս վիճակ նշմարեցի ես, և որոնց պէտք ունէինք ժ'անք, և որոնցմէ բացարձակապէս զուրկ կը գտնուի Ամերիկահայը:

Այդ վիճակներէն առաջինն է ՕՐԻՆԱՊԱՀՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՀՆԱԶԱՆԴՈՒԹԵԱՆ ոգին —Հակառակ որ Ամերիկացին ամենէն ազատ ժողովուրդը նկատուած է, անիկա ամէն բանէ առաջ աշխատած է իր ազատութիւնը գնել օրէնքին հնազանդութեանը մէջ: Վախով չ'հնազանդիր օրէնքին, այլ համոզումով: Անիկա գիտէ ստրկութիւնը զանազանել օրէնքի հնազանդութենէն: Պատերու վրայ, հասարակաց պարտէզներու մէջ, ժողովուրդին ուղղուած պատուէրներ կան, և պարկեշտ քաղաքացիները ինքզինքին պարտաւոր կրզգան, հնազանդելա տրուած հրահանգներուն, թէ իսկ հսկողութիւն մը չգտնուի իրենց վրայ: Օրենքի հպատակութեան այս շարժուձը խորունկ հաւատոյ մը, հաւատքի մը, կարագրի մը արդիւնքն է: Հոս հասարակաց առաջ կարծիք մը կայ, որ կը գատապարտէ անկարգապահ, անհնազանդ և հասարակաց հանդէպ յարգանք չ'ունեցող քաղաքացին: Այդ ընկերական վիճակին մօտ բերէք Ամերիկահայ կեանքը, և բաղդատեցէք պահ մը, գիտնալու համար. թէ իր ազատութեան օրերուն, ո՛րքան բան կրցաւ իւրացընել օրինապահութեան և հնազանդութեան ոգիէն, Ոչինչ: Հայուն մէջ շեշտուած թերութիւնները ամենաամէնէն ահաւոր թերութիւնը, անհնազանդութիւնը եղած է: Ամերիկահայը դերու թենէն ու բո-

տրկութենէն փախած, երբ հոս է եկեր, այնպէս է կարծեր, թէ ազատութիւնը իր օրհնէր. իր հնազանդութեան պարտականութիւններէն չ'ուզեր: ընդհակառակը կըն ազատութիւնը աննահանջ գերութիւնն է։ Իրենապետութեան մէջ մարդիկ դասիճներու քմահաճոյքին, անոնց կամայականութիւններուն գերի են. իսկ ազատութեան մէջ՝ օրէնքին։ Բռնապետութեան չենած գերութիւնը զարհուրելի է, որովհետև մարդուս մէջ կըսպաննէ պատասխանատուութեան և բարոյականի ոգին, մինչ ազատութեան գերութիւնը քաղաքացիին կուտայ մարդուս մեծութիւնը չինող արժանապատուութիւնը, մարդուս բարոյական արժանիքին չափանիշը եղող պատասխանատուութեան ոգին։ Բռնապետութեան գերին գործիք մըն է։ մերթ լաւագոյն բաներու համար, բայց յաճախ գործիք մը վատութիւն և ապականութիւն արտադրելու։ Մինչ ազատութեան գերին մարդ մըն է բառին ընդարձակ առումովը։ Հռոմի գերիներէն չատ քիչեր գրական արտադրութիւնեբով պանծացուցին ինքզինքին, մինչ բիւրաւորներ արիւնի, աւերումի, քանդումի գործին մղուեցան մեքենաբար, ակայայօրէն։ Ազատութեան գերիները, սակայն, Քրիստոնէութեան մէջ հիմունքը դրին քսաներորդ դարու քաղաքակրթութեան։ Օրհնիմ մը կայ, որ պարտիը կը դնէ ազատ կաւեցողութեան առջեւ, եւ մեմ կըսեմ թէ կաւեցողութիւնը բարի է, երբ պարտիը կատարուած է։ Ազատութեան պատուէրն է այդ։ Ես ամէ դուրս ազատութիւն չեմ կրնար ըմբռնել։ Հայրենակիցներ, Ամերիկան տիպարն է ազատ կամեցողութեամբ ընդգրկուած պարտաճանաչութեան, օրէնքի յարգանքի, և հնազանդութեան։ Հետաքրքրուեցէք այդ կեանքին, և աշխատեցէք զայն իրացընել ձեր և ձեր ազգին

փրկութեանը համար։ Իզուր չէ՛ որ ըսուած է. ԹԷ ՕՐԻՆՔԻՆ ՍԻՐԸ ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ՀՈԳԻՆ Է։

Ամերիկայի մէջ ապրուած երկրորդ սկզբունքը ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՈԳԻՆ Է։ — Ձկայ երկիր մը աշխարհի մէջ, որ այնքան ընդարձակ և մեծ աստիճանի մը վրայ իրականացուցած ըլլայ՝ Ամերիկայի չափ, ընկերակցութեան ոգին։ Ամերիկացին հաւատացած է թէ ամեն յառաջդիմութիւն կրնայ հիմնուիլ միայն այդ փրկարար ոգիին վրայ։ Այժերու ցրուումը վատնում մըն է, որ անանկութեան կ'առաջնորդէ ազգերը։ Հետաքրքրուեցէք գիտնալու համար Ամերիկեան գիտական, վիճակագրական և ճարտարարուեստական զարգացումներուն պատճառը և պիտի տեսնէք, թէ Ամերիկեան հոգի վրայ հրաչագործող ոյժը ծնած է ընկերակցութեան ոգիէն։ Հազարաւոր ընկերութիւններ կան հոս, հարիւր հազար, նոյն իսկ միլիոնաւոր անդամներով, որոնց իւրաքանչիւրը իր ընտրած մասնագիտութեան շրջանակին մէջ դաշնակցած՝ մասնաճիւղերու հետ, հսկայաքայլ յառաջ կը տանին, Գիտութիւնէն անկախ, բարեգործութիւնը, դաստիարակութիւնը, ճարտարարուեստը, բարոյականի գործը, առողջութիւնը, և ամեն ինչ որ կապ ունի ազգին ճակատագրին հետ։ Օժանդակութեան մըն է, որ ովկիանոսէն փրթած, դէպի ցամաք կը խուժէ քաղաքացիներու կեանքը մաքրագործելու, արդիւնաւորելու, ազնուացընելու, վիչտերը ամոքելով, տգիտութիւնը փարատելով, հիւանդութիւններու դէմ մաքառելով։ Նոյն իսկ արուրքները կը մատակարարուին ընկերակցութիւններով, համագործակցութիւններով։ Եւ այդ նպատակներուն իրագործումին համար ընկերակցութիւնները միլիառներ կը ծախսեն և այդ միլիառները պար-

կեչտ քաղաքացիներու քանակն է. որ կը տրամադրէ Ամերիկայի մէջ գործող ընկերակցութեան ոգիին գոյութիւնը ապացոյց մըն է, թէ ճշմարիտ անհատապաշտութիւնը (individualisme), որ չնչտուած, բացուցական մէկ ուրիշ կողմն է Ամերիկացիին, երբեմ անհաշտ չէ ընկերակցութեան ոգիին (Collectiivsme) հետ։ Սիրելի Հայրենակիցներ, եթէ դուք հետաքրքրուած ըլլայիք Ամերիկեան կեանքի այս կողմով, ես վստահ եմ, թէ պիտի հարկադրուէիք զայն սիրել, զայն սիրով պիտի գործադրէիք, և գործադրութեան ճամբուն վրայ զոհողութիւններէ պիտի չընկրկէիք։ Ընդհակառակն հոս, Ամերիկահայը չատ վարնոց տեսակէն անհատապաշտութեան մը տիրացեր է, իր ազատութեան մասին կազմած սխալ համոզումովը։ Ես չկրցի գտնել գոնէ գիւղական հայ համայնք մը Ամերիկայի հողին վրայ, որ ինքն իր մէջ ապրեցուցած ըլլար ընկերակցութեան ոգին։ Ընդհակառակն ուր որ գացի, տեսայ պզտիկ հատուածներ անձնական ու ընկերական տեսլութիւններով, գաղափարներով, հակառակութիւններով խմորուած։ Անպատկառ հակառակասիրութիւն մը, լկտի և լրբենի զրպարտողութիւն մը չատերու նկարագիրը կը կազմէ. գլբար վնասելու, գլբար անուանարկելու կեանք մը կայ հոգիներուն մէջ, և ասի ընկերական ապականութեան փաստ մըն է։ Եթէ գլբար չէք սիրեր, գաղափարը սիրեցէք։ Եթէ տեսլութիւն ունիք մէկզմէկու հետ—ինչ որ ամօթ մըն է պարզապէս— սկզբունքի մը չուրջ համախմբուեցէք, բաւական է որ որդեգրուած սկզբունքը մարդկայնական ըլլայ, և չինարար, և համախառնուեցէք բարեգործական, կրթական, ճարտարական ընկերակցութիւններու դրոշին տակ։ Եթէ կուզիք, որ ազատութիւնը ձեզ պարտկէ,

գիտցէք անոր զգեստ մը շինել ձեզի, ձեր բորոտած մերկութիւնը հագուեցընելու համար, եւ պարկեշտ մարդու նկարագրով, պատասխանատու անհատի պատուաւոր դիրքով ձեր մէջը ապրեցուցէք ընկերակցութեան ոգին, որ կուսակցութիւններէ բարձր է, եւ իր մերձենչութիւնները կը ծծէ եղբայրական համագործակցութեան, պատուաբեր հաւասարաշխութեան համոզումներէն։ Հետաքրքրուեցէք Ամերիկեան կեանքին այս կողմով, և զանի իւրացընելու աչխատեցէք։

Ամերիկայի մէջ ապրուած երրորդ սկզբունքն է ԿՐՕՆԱԿԱՆ ՈԳԻՆ։—Ամերիկա կրօնական հատատալիքներու գերազանց երկիրն է եղած իր կազմակերպութեան առաջին օրէն ի վեր։ Ամերիկայի գաղթականութեան առաջին ռահվիրաններուն մէջ եթէ կային ցանցառ թուով անհանուն մարդեր, մութ անցեալով դատարկապորտներ, զոր հին աչխարհը արտաքսած էր իրմէն, այդ ռահվիրաններուն մեծագոյն մասը կը կազմէին մաքուր հոգիները, որոնք իրենց ճնշուած խղճին ու հալածուած կրօնական համոզումներուն գործադրութեանը համար ազատ գետին մը փնտռեցին։ Անոնց մէջն էին Քուէյքըրներու, Փիւրըթէններու, Մեթոտիստներու թարի ներկայացուցիչները։ Ու այսօր Ամերիկայի բոլոր ուսումնասիրող միտքերը, անխտիր կը խոստովանին, թէ մեծութեանց ճամբուն մէջ Ամերիկան ինչքան բան կր պարտի Ատլանտեանի ափերուն վրայ տնուցուած կրօնական ոգիին։ Ամերիկան իր ամբողջութեան մէջ կրօնական երկիր մըն է, դիտցէք ասիկա. և 85—90 միլիոն ժողովուրդին մէջ իրապես ԱՆԿՐՕՆ մարդեր չատ քիչ կը գտնուին թերեւս։ Անոնցմէ մեծագոյն մասը դասանանքի մը, եկեղեցիի մը կը պատկանին, և եկեղեցիի մը չպատկանող Ամերիկացիներն անգամ

տակաւին ինքզինքին ղուրկ չեն նկատեր կրօնական ոգիէ։ Այդ ոգին իրենց ազգային ողնաձուձը կը կազմէ։ Եւ այդ ոգին է, որ կ'արտացոլայ իրենց ընկերական, կրթական և բարեգործական բոլոր իրայայտնութիւններուն մէջ։ Չէք կրնար երբեք երեւակայել մէկը, որ դաւանանքի մը պատկանի, և որ գոնէ կիրակի օրը եկեղեցի չ'երթայ։ Անոնց եկեղեցիները, զոր տեսայ, իրական սրբարաններ են, որուն խաղաղ, անչշուկ և պատկառելի մթնոլորտին տակ, հոգիները կը նեղչնչուին, կ'աղօթեն, կը մտամփոփուին, և հոգեկան ներոյժ բախփանքով մը կը մեկնին անկէ աւելի կազդուրուած, աւելի մխիթարուած. Ամերիկայի մէջ ազատութիւնը գործածուած չէ կրօնական զգացումը սպաննելու համար, այլ գործածուած է զայն զօրացընելու համար։ Իռլանդիէն Ireland արքեպիսկոպոսին քաշած հետաքրքրով կը սէր. այս երջանիկ երկրին մէջ, որ մերն է, ազատութիւնն ու կրօնքը երկու բնական դաշնակիցներ են, եւ ձեռք ձեռքի տուած դէպի առաջ կը քալեն։

Սիրելի Հայրենակիցներ, ի՛նչքան բան կըրցաք չահիլ, ձեր հետ բերած աւանդական կրօնասիրութեանը մէջ, Ամերիկեան կրօնական ոգիէն։ Ոչինչ. և որ աւելի գէշն է ձեր ունեցածն ալ կորսնցուցիք հոս։ Եւ երբ կորսնցուցածնուդ հետ կը բաղդատեմք ձեր չահածները, կը տեսնենք որ Ամերիկայի մէջ աւելի տուժած էք քան չահած։ Ո՛ւր է ձեր եկեղեցին, ո՞ւր է ձեր կրօնական կազմակերպութիւնը, ո՞ւր է ձեր քահանան, քարոզիչը. Հոգաբարձուն։ Ո՞ւր էք դուք ձեր աղօթքի ժամերուն — կա՛մ անկողնի մէջ, և կամ սրճարանի մը անկիւնը։ Ես չատ անգամ գժուարութիւն կը կրեմ Ամերիկացիներուն հասկըցնելու, թէ մենք Հայերս

թուրք չենք, ինչպէս կուզեն պնդնել. թէ, մենք անջատ ու քրիստոնեայ ազգ մըն ենք. և անոնք ինծի կը հարցընեն. ապա ուրեմն ո՞ւր է ձեր նկեղեցին, ձեր կրօնական պաշտաւոնկիը։ Եւ ես կը խորհիմ, թէ իրաւունք ունին մարդիկը մեզ թուրք նկատելու, երբ կը տեսնեն, որ իրենց եկեղեցի գացած պահուն, հայերը գինետուն մը կամ սրճարան մը կը մտնեն։ Անոնք, որ իրենց հաւատքին մէջ կը թուլնան, իրենց ձեռքով խորտակած կրկան կեանքին զսպանակը։ Եւ խորտակուած, ջախջախուած զսպանակով ժողովուրդ մըն է եղած Ամերիկահայը։ Հաւատքին թուղուրիւնը արժանապատուելան տկարացում յառաջ կը բերէ մարդուս մէջ. եւ անոնք որ արժանապատուրիւն չ'ունին, կրնան վատ տեսակին եսասիրդ մը ըլլալ, բայց բնաւ չեն կրնար պատասխանատու եւ յառաջդիմաի տէր մարդ դառնալ։ Հետաքրքրուեցէք, Սիրելի Հայրենակիցներ, Ամերիկեան կրօնական ոգիով, և աչխատեցէք, որ այդ հետաքրքրութիւնը լայնօրէն, ուղղամտօրէն ունենաք, իբրեւ հաւատքի մը, կեանքի մը, զոհաբերութեան մը հիմունքը։ Եւ կարելի եղածին չափ չուտով կազմակերպուեցէք, և գործեցէք անկանոնապէս ցոյց տուէք, թէ ձեր կեանքին յառաջամուղ ոյժը կրօնական ոգիէն քաղած է։

Ամերիկայի մէջ ապրուած չորրորդ սկզբունքը ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ է։ — Ամերիկան, որ ինքզինքը չէզոքացած ցոյց կուտայ միջազգային խընդիրներէ, ինքն իր մէջ ունի ներոյժ կեանք մը, որ իր ծայրայեղ հայրենասիրութեամբը կը բնորոշուի։ Երէկ կարմրամորթ վայրենիներու երկիրն էր Ամերիկան։ Սրտի ժողովուրդին նախահայրերը պանդուխտներ, վտարանդիներ էին, մարդիկ, որոնք իրենց բնիկ հայրենիքին մէջ սիրիթարութիւն մը

չէին վայելած։ Այս հիւրընկալ ափը իր խորթ զաւակներուն առջև բացաւ՝ դարերու ընթացքին մէջ, իր կուրծքն ու թևերը, և իր ազգային շապիկին (1) մէջէն անցուց դժբախտութենէ, բռնութիւններէ բոլոր հալածուածները, և զանոնք Ամերիկեան ազգայնականութեան դրոշմով մը մկրտեց։ Անկախութեան և աղատութեան պատերազմի ժիջոցին, Ամերիկայի բոլոր եկեր զաւակները հայրենասիրութեան միևնոյն կրակովը հրահրուած, հսկայ մարմնի մը պէս, որուն ժէջ բիւրաւոր սրտեր միևնոյն տրոփումներով կը բաբախէին, ցցուեցան միասմուռ, և հայրենասէր տիկնոջ մը, Պէսթի Ճոն Ռոսի (Besty John Ross) ձեռքով չինուած անկախութեան աստղազարդ դրոշը պարզեցին ազատ Ամերիկայի գլխուն վրայ։ Այդ օրերէն ի վեր ազատ Ամերիկան ձգտում մը միայն ունեցաւ, որ է իրապես արմատացընել Հայրենասիրութիւնը իր ժողովուրդին ևիջ։ Ծնողները, դպրոցները, մատենադարանները, հրապարակները, հասարակաց պարտէզները, քաղաքապետարանները, ուր որ ալ երթաք, գիւղերուն ժէջ, թէ քաղաքներուն մէջ, պիտի գրանէք արձաններ, Ազատութեան դիւցազներուն նուիրուած, վերստաութիւններ՝ հայրենասէրներու բերնէն քաղուած, և որոնց ամենքն ալ որոշապէս չինուած են Հայրենասիրութեան զգացումը զօրացընելու։ Ամերիկացին ընդհանուր պատմութիւն չ'ըգիտեր, ըլլայ հին թէ նոր, Ամերիկացին իր պատմութիւնը միայն գիտէ, և գիտէ դիւցազնական բոլոր դրուագներովը։ Եւ եթէ կարելի ըլլար Ամերի-

1) Հայաստանի ժէջ երբ ամուլ կին մը զաւակ մը որդեգրէ, զանի իր շապիկին ժէջէն կ'անցընէ իբր թէ շապիկէն անցնողը իր արգանդէն ծնած կըլլայ։

կեան հայրենասիրութիւնը խտացընել քանի մը բառերու ժէջ, իր կրօնական բովանդակ ժխթիկանութեամբը, պիտի կրնայինք ասպէս ամփոփել. «Աստուած Ամերիկայի Աստուածն է, Ուշիները իր միակ մարգարէն է, ու Ամերիկա՝ Աւետեաց երկիրն է» բոլոր ազգերուն համար, Աւետեաց երկիրը, որ կաթ և մեղր կը բղխէ։ Այսօրինակ ազգասիրութիւն մը, հայրենասիրութիւն մըն էր, որ Նաթան Հէյլի (Nathan Hale) ըսել տուաւ «կը ցաւիմ որ ժէկ կեանք միայն ունիմ հայրենիքիս համար զոհելու»։ Բայց գիտնանք թէ, հայրենիքին համար ապրուած կեանք մը բիւրապատկուած կըլլայ զոհաբերութեան, անձնուիրութեան այն չափով, որով կ'ապրի ու կը մեռնի մարդ, իր հայրենիքին ճակատը զարդարող աստղերուն վրայ նորը աւելցընելով։

Սիրելի Հայրենակիցներ, դուք ո՛րքան հեռաքերքրուեցաք Ամերիկեան Հայրենասիրութիւնով, մէկ չափով, գիտեմ, Եւ ասոր համար է, որ ոչ, մէկ չափով, գիտեմ, եւ ասոր համար է, որ չկրցինք ոչ Ամերիկեան ճշմարիտ սիրիզհն րլլալ, և ոչ ալ նուիրուիլ ձեր թշուառ ու տարաբախտ հայրենիքին մեծութեան, և միութեանը գործին։ Ամերիկա ձեզի ձրի իրաւունք մը կուտար, իբր քաղաքացի օգտուելու իր ծոցին ժէջ, և դուք չուզեցիք օգտուիլ այդ իրաւունքէն, ձեր ժէջ Հայրենիքի մը սէրը ապրեցընելու համար։ Եւ իրաւունքին տիրանալ չուզող անհատը չատ դժուարութեամբ կը հաշտուի իր պարտքերուն հետ, մանաւանդ անանկ ժամանակ մը և անանկ ազգի մը ժէջ, ուր մարդիկ ապերասանօրէն իրաւախնդիր են եղած, առանց իրենց պարտականութիւններու մասին խորհելու։ Հայրենասիրութիւնը բարեւու ազ-

նուագումին կ'առաջնորդէ մարդս։ Հաւատքն մըն է Հայրենասիրութիւնը, եւ ամենաւսեմ հաւատքը, քանի որ Հայրենասիրական զգացումը ներդաշնակուած ըլլայ մարդկութեան սիրոյ զգացումին հետ։ Ամերիկայի Հայրենասիրութիւնը այդ գեղեցիկ վրայ հիմնուած է. անիկա հաւատքն է ազատ քաղաքացիներուն, և դաւանանքը քաղաքակիրթ մարդկութեան։ Հետաքրքրուեցէք Ամերիկեան Հայրենասիրութեամբ, ձեր պիակներուն մէջ փոխադրեցէք անոր ոգին, եթէ կուզէք որ իբր մարդ, իբր ազգի մը ներկայացուցիչը, լիքը հայրենիքի մը զաւակը ճանչցուիք և գնահատուիք։

Սիրելի Հայրենակիցներ, լեզուս քիչ մը խիստ է, և բառերս ոչ այնքան անուշ, երբ մեր ազգային կենսական թերութիւններու մասին կը խօսիմ ձեզի, և ձեզի ցոյց կուտամ ձեր կեանքին հիւանդագին կողմերը։ Ինձմէ առաջ յարգելի բանախօսներէն մին Հայուն առաւելութիւնները մատնանշեց։ Այդ առաւելութիւններուն մօտ թերութիւններն ալ կան ու կը մնան, երբ այդ գրական ու ժխտական յատկութիւնները, փառքի և ամօթի գումարումը նժարի թաթերուն վրայ կը դնենք, այն ատեն միայն կըզգանք մեր ազգային չարիքը, ներկայէն մէջ ազգային գոյութեան սպառնացող վտանգները։ Այդ վտանգները մեզ չեն սոսկացըներ, սակայն, ընդհակառակն անոնք մեզի իրաւունք կուտան ըսելու. կը տեսնենք մեր վէտռլգները, բայց անոնք մեզ չեն յուսահատցներ. մենք իտեալիստներ ենք, հետեւաբար եւ դժգոհ՝ ներկայէն. մենք յառաջեսներ ենք, հետեւաբար եւ հաւատք ունինք ապագային վրայ։

Բայց որպէս զի մեր հաւատքը իրականանայ, և մեր իտէալները մարմին առնեն, հետաքրքրուեցէք

լուսագոյն բաներով, հետաքրքրուեցէք քաղաքացիներու պարկեշտ ու աղնուական կեանքովը, և աշխատեցէք, որ ձեր հետաքրքրութիւնը՝ ծանօթութեան, ձեր ծանօթութիւնը՝ սիրոյ, ձեր սէրը հաւատքի, ձեր հաւատքը՝ գործքի, և ձեր գործը՝ անձնուիրութեան տանի ձեզ։

Այդպէսով կրնաք ապրիլ, և ապրեցընել մեր Ազգն ու Հայրենիքը։



ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ

Ժողովուրդ մը, որ յառաջդիմութեան ճամբուն վրչ կը մտնէ, չկրնար հեռու մնալ կուսակցական կազմակերպութիւններէն։ Կուսակցութիւնները, եթէ կարելի է այսպէս ըսել, ընկերական կեանքի տիւնւոներ են, ուրկէ մարդկային ուժերը կը բաժնուին ազգային ու ընկերական ուղղութիւններով, բարեբաստիկ կամ չարաղէտ արդինքներ յառաջ բերելու համար։

Այժմ ոյժ բարիքի մը, կեանքի մը օժանդակը չէ։ Այս երկրին վրչ դուք գիտէք, թէ եթէ ևկեկտրականութիւնը կը գործածուի ճարտարարուեստի յառաջդիմութեան, քաղաքներու լուսաւորութեան, փոխադրութեանց դիւրութեան, և հիւանդութիւններու բուժումին, այդ միեւնոյն շինարար ու արդիւնագործ եղեկտրականութեան հոսանքի մը կոչ, որ մինչև բանտարուն խորը կը մտնէ, եւ հոն կը դառնայ մահապարտներու կեանքը ապահովելու միջոց։ Դուք պիտի սիրէիք վայելել եղեկտրականութեան արտադրած բարիքները իր բոլոր ձեւերուն վրչ, բայց ձեռնէ և ո՛չ մէկը այնչափ անմիտ պիտի ըլլար երթալ ինքզինքը տեղաւորելու համար այն մարդասպան աթոռին վրայ, որ նահանգային բանտերու վրչ հաստատուած խորհրդաւոր սոսկումն է, ծանօթ եղեկտրիք չէր (electric chair) անունով։

ՍԱՆԹԹ. —Ամփոփում Պրինուորբրի մեջ արտասանուած բանախօսութեան։

Եթէ, սակայն անհատական կեանքերու համար մարդիկ չափազանց անձնասէր են, և կարելի եղածին չափ կը խորչին եղեռնի չերեր ու հպուժէն, դժբախտաբար չատ չեն խղճահարուելիք անոնք, ամբողջ ազգ մը, անոր նուիրականութիւնները, անոր պատմական անցեալը, անոր ապագայի տենչանքը եղեռնագործ աթոռներու կապկէն Սմիռն ատեն չատ ծանր արդիւնք չէ ազգային սպանութեան ձեռնարկը. ո՛րչափ ազգասէր, ո՛րքան եռանդուն հայրենասէրներ կան, որոնք՝ կուրցած սխալ վարդապետութիւններով, ամենէն անկեղծ հաւատքը ունին իրենց գործելակերպին ազգայնական վերածընչութեան: Այդպէս ըրին Հրեաները՝ որոնք գործիք դարձած քահանայապետական վատութիւններու, հռովմէական իշխանութիւնը բռնադատեցին անմեղին մահավճիռը ստորագրելու: Այդպէս ըրին հայ կաթուղիկները, որոնք կուսակցական պետերու կոյր գործիք դարձած, եղբայրասպանութեան գործաւորներ եղան:

Եռանդն ու գթացումը, իրրև ոյժ մը անսպառ աղբիւր, միայն բաւական չեն ազգի մը կեանքն ապահովելու համար: Քաղաքական եւ ընկերական իմաստութիւն մը անհրաժեշտ է փափաքուած նպատակին հասնելու, փափաքուած արդիւնքը կարենալ ձեռք բերելու համար: Եւ ահա այդ իմաստութիւնն էր, որ պակսեցաւ հայ կուսակցութիւններէ մէկ մասին մէջ:

Առանց արմատի ծառ չկայ, եւ առանց ակի՝ աղբիւր: Սմին կեանք որ գոյութիւն ունի կրնայ իր գոյութիւնը պահպանել իր արմատովը. փրցուր ծառին արմատները, և ծառը պիտի չորնայ. չորցուր աղբիւրին ակը, եթէ կրնաս, և աղբիւրը պիտի ցամքի: Մարդերու կեանքին արմատը մայրու-

թեան և հայրութեան մէջն է. ջնջէ ինայրութիւնն ու հայրութիւնը, եւ ներուինդը պիտի անհետի: Բառերու աւելի լայն իմաստով մը պիտի կրնանք ըսել, թէ ազգի մը պատմութիւնը, իր աւանդութիւնները, իր պատմական նուիրականութիւնները, իր ցեղային ընդունակութիւնները այդ ազգին արմատներն են, փրցուր այդ արմատները, իրրև աւերդ բաներ մէկ կողմ դիր զանոնք, և ահա ազգը կորնցուցած պիտի ըլլար իր գոյութեան ամենէն զօրաւոր ոյժը, և օրէ օր դէպի այլասեռումի առաջնորդուած, քիչ ժամանակէն ա՛լ պիտի կորնցընէր իր առանձնայատուկ իր սեփական զարգացումին ոյժերը, և պիտի մնէր մեռած ազգերու չարքին մէջ:

Հայ ժողովուրդը տարիներու երկար չրջանէ մը ի վեր հարուածուած Համիտեան բռնապետութեան կողմէն, իր ազգային ամենէն նուիրական զգացումներուն մէջ, մոլեռանուած իր ամենէն աղոյժ ու խոստումնալից երիտասարդութեան սպանդով, չլսուած՝ իր տնտեսական կեանքին մէջ, չարունակական ու ախտաւարիք թալաններով, համեմատաբար խաղաղ կեանքի մը պէտքը կ'ըզգար ու կ'երազէր մեր կորնցուցած ազգային ոյժերը վերագտնելու, և մեր վանգուած ազգային գոյութիւնը ապահովելու համար: Ջենէ ոմանք դեռ չատ պզտիկ էին, կարենալ այդ սոսկումի օրերուն տառապանքն զգալու համար: Ջենէ ոմանք այդ չարդի օրերուն մղուած կուրծին զինուորներն եղան, և ապրեցան այն վիշտն, անձկութեան և արիւնի օրերը, որոնք ստեղծուեցան հայութեան և հայ քրիստոնէութեան բնաջնջումին համար: Այդ սև օրերու հայածանքի առարկան Հայ կեանքն էր, Հայ Եկեղեցին, հայ պատիւը. հայ հարստութիւնը,

և Հայութիւնն ամբողջ, այնպէս որ ջարդերէ զերծ մնացին Արաբկերի այն երեք հազար գիւղացիները, որոնք վայրկենի մը տկարութիւնն ունեցան ուրանալու իրենց ազգութիւնը և կրօնքը, և ընդունելու Իսլամութիւնը, իր յարակից նշաններով։ Ես իմ պաշտօնավարութեանս միջոցին զգացի այն խորունկ վիշտը, զոր լացին այդ Իսլամացած, յետոյ դէպի Հայութիւն վերադարձող եղկելիները, որոնք աւելի նախամեծար կը սեպէին միւս նահատակներուն հետ իյնալ մարտիրոսութեան դաշտին մէջ, քան թէ վայրկենի մը տկարութեամբ աղարտել ինկողներուն արիւնը, և հայութեան զգացումը։ Ուրացումը աւելի ահաւոր էր իրենց համար քան մարդասպան եաթաղանին դաժան հարուածը։ Ցաւալի է որ այսօր այդ ազգային ուրացումի փորձերը կը կրկնուին, ո՛չ թէ բռնութեան ու ճնշումի տակ, այլ սխալ համոզումներու որդեգրումով մը, և այդ ուրացումը նուազ աղետաբեր պիտի չըլլար քան առաջինները, որոնք Հայ նահատակութեան պատմութեան սեւ ու նախատինքի էջերը բացին։

Ուրախ եմ, որ Ամերիկահայ գաղթականութեան այս պտղի հատուածին մէջ այսօր ինծի պատեհութիւնը կը տրուի խօսելու Ակումբի մը հոգիին, որ իր կազմակերպական ծրագրով, և իր ուխտուածի զոհաբերութեամբ նուիրուած է հայ կեանքին և անոր բնականոն ու իսկատիպ զարգացումին, և առով իսկ իր վրայ կը բերէ զուտ հայկական կազմակերպութեան մը բնոյթը։

Ռամկավար սկզբունքները, որոնց կը ձգտին դէպի յառաջդիմութիւն քալող ժողովուրդները, պատմութեան մէջ ո՛չ միեւնոյն ուղղութեամբ քալած են, և ո՛չ ալ միեւնոյն փրկարար արդիւնքները յառաջ բերած։

Ամերիկան, որ Ռամկավար երկրիներուն առաջինն է, իր անկախութեան օրերէն ի վեր իր մէջ ապրեցուցած է երկու մեծ կուսակցութիւններ, որոնք ծանօթ են Հանրապետական և Ռամկավար անուններով։ Պէտք է ըսել, թէ այս երկրին մէջ Հանրապետականները ռամկավար են, և Ռամկավարները՝ հանրապետական։ Որովհետև այս երկիրը Հանրապետական Ռամկավարութեան որբանն է։ Աւելին կայ, այսօրուան Ռամկավար կուսակցութիւնը՝ Ամերիկայի մէջ, մինչև 1832 թուականը հանրապետական էր, մինչդեռ այսօրուան հանրապետական կուսակցութիւնը մինչև 1860 թուականը կը ճանչցուէր Դաշնակցական և այլ անուններով։ Սա ատոյգ է, թէ Ամերիկայի մէջ կուսակցական կազմակերպութիւնը արդիւնք է Ամերիկայի գաղթականութեան երկու որոշ մասերուն, որոնք ճարտարարուեստի և տնտեսական կեանքի մէջ իրարու հակառակ երկու որոշ ուղղութիւններու կը հետեւէին։ Այդ երկու որոշ տիպարները կը կազմէին Հարաւի ծխախոտի մշակողները, որոնք պահպանողական եւ երկրագործ ազնուապետութիւն մը էին, և Նիւ Ինկլէնտի ճարտարագործ վաճառականները, որոնք յառաջդիմական եւ վաճառականական ռամկավարութիւն մը կը կազմէին։ Այս երկու ըմբռնումներն էին, որ կը չեչտէին Հարաւի և Հիւսիսի տարբերութիւնը, և այս տարբերութիւնն էր որ ծնունդ տուաւ գերիներու ազատագրութեան պատերազմին։ Ամերիկան այդ երկու կուսակցութիւնները ծնունդն էին տնտեսական ըմբռնումներու, և այնպէս ալ մնացին մինչև վերջ, հակառակ անուններու փոխոխութեան, այնպէս որ այսօր ամերիկացին Րիփըպլիքըն ըսելով կը հասկնայ այն կուսակցութիւնը, որ մաքսապաշտական դրու-

թիւնը, ամերիկեան իշխանութեան կեդրոնացումը և կայսերական հզօրացումը կը չատագովէ, մինչ Տէմոքրատ ընկերը կը հասկանայ այն կուսակցութիւնը, որ կը չատագովէ ապակեդրոնացումը, առեւտուրի ազատ փոխանակութիւնը, նկատուած տուրքը, և Սահմանադրութեան ոգիին ճշգրիտ գործադրութիւնը։

Հայ Ռամկավարութիւն մը բաղդատմամբ Ամերիկեանին, բոլորովին տարբեր կոչում մը ունի, տրուած բլլալով այն տարբեր պայմանները, որոնց մէջ կը գտնուի մեր երկիրը, Օսմ. Հայրենիքը։ Ամերիկեան Ռամկավարութիւնը տնտեսական—պատական նպատակ միայն ունի, որովհետեւ հոս Ամերիկեան ազգին գոյութեան սպառնացող ոեւէ վտանգ այլեւս կորուսած է իր նշանակութիւնը։ Գաղթականները ո՛րքան ալ ստուար բլլան Ամերիկայի մէջ, անոնք ո՛չ միայն վտանգ մը չեն Ամերիկեան ազգին, ընդհակառակն, անոնք ոյժ և ստուարացումի նոր տարրերը կը բերեն—երբեմն ապակառնութեան տարրեր ալ անչուշտ— այս ազգին համար։ Հայ Ռամկավարութիւնը աւելի լայն ու աւելի տաժանակիր գործ մը ունի կատարելիք մեր երկրին համար։ Անիկա իր քաղաքական և ընկերական ծրագիրներէն դուրս, ունի նաեւ իր ազգային ծրագիրը, որով կը ձգտի ա՛յնքան անմեղներու արիւնով մկրտուած Հայութեան Ազգային, ինքնուրոյն կեանքը պահպանել ձուլումի քաղաքականութեան դէմ, որ այսօր զուլումի քաղաքականութեան յօդորդած է Օսմ. Հայրենիքին մէջ։ Հայութեան հանդէպ նպատակները փոխուած չեն հոն, այլ նպատակին հասնելու միջոցները։ Որչափ տաճն որ նպատակը կը գործէ հայութեան հանդէպ, հայ կազմակերպութեան կոչումը և դերը պիտի չդադրին դո-

յութիւն ունենալէ։ Ձուլումի քաղաքականութեան դէմ Յեղափոխութեան միջոցը եւ ձուլումի քաղաքականութեան դէմ Հայ Ռամկավարութեան ո՛չ թէ ազգայնանալ այլ ազգային գործելակերպը շարժման մէջ դրուած է։ Եւ ազգային գոյութեան պահպանումի իր գործունէութեան ընթացքին Հ. Ս. Ռ. Կուսակցութիւնը պիտի ձգտի հայ ժողովուրդին մէջ ստեղծել դաւանական խնդիրներու վերաբերմամբ ներողամտութեան լայն ոգին, ազգին կրօնական հատուածներէն ամբողջութիւն մը կազմելու համար։

Ան կը ձգտի իրարու մօտ բերել աշխատաւոր պարիզիչ դասակարգը, պարտաճանաչ հարուստը, անձնուէր մտաւորականը եւ առաքինի բաղաքացին, որովհետեւ պատմութենէն վերացուած սա համոզումը ունի, թէ այս աշխարհի վարող միակ ոյժերը եղած են աշխատութիւն, հարստութիւն, տաղանդ եւ առաքինութիւն։

Միայն այդ ոյժերը իրարու մօտ բերելը բաւական պիտի չբլլայ փափաքուած ազգային կեանքը իրագործելու համար. պէտք է միեւնոյն ժամանակ այդ ոյժերը զօրացընել, զարգացընել։ Այսօր մեր երկրին մէջ գտնուած այդ ոյժերը, եթէ ո՛չ ընդունած գոն է խորապէս քայքայուած են։ Աչխատասիրութիւնը ապարէզ չունի, հարստութիւնը անակութեան մօտեցած է, մտաւորականութիւնը կորսնցուցած է իր ազնուականութիւնը կրթական գործին հանդէպ հանուած ժուռաբութիւններուն չնորհիւ, և առաքինութիւնը պղտորուած իր ակէն, ապրուած սորկութեան չնորհիւ։ Ուրեմն, Հայ Ռամկավարութիւնը կրկին առաքելութիւն ունի իր մէջ, այդ երկու առաքելութիւններն ալ շինելու եւ պահպանելու կոչումը։

Այդ չինուԹեան և պահպանուԹեան գործին համար կարծես ժամանակը հասած է, որ ամեն պարկեշտ ու պարտաճանաչ Հայ դինուորագրուի, որովհետև Հայ ազգը իր զաւակներուն զարգացումը, զոհաբերուԹեան պատրաստակամուԹեամբը, անոնց գիտակից ու առաքինի պարտաճանաչուԹեամբը պիտի ապրի, Եւ երբ կը տեսնեմ ՊրիճուԹըրի պզտիկ գաղուԹին մէջ կազմուած Հ. Մ. Ը. Ակումբը, իր անձնուէր ու պարկեշտ գործունէուԹեան նուիրուած, չեմ կրնար անտարբերուԹեամբ վերաբերուիլ իրենց հանդէպ։ Այդ ակումբի անդամներէն չատեր դեռ երէկ մանուկ էին և ուսանողներ իմ ձեռքիս տակ, Արաբկերի մէջ։ Անոնք հազիւ նետուած կեանքին ասպարէզը՝ ահա կը գտնուին ազգային գործունէուԹեան մը գլուխը, նուիրուած ու գիտակից իրենց պարտականուԹիւններուն։ Ակումբը Թէպէտ Բենիամինը իր եղբայրներուն մէջ, վստահ եմ Թէ Անդրանիկին չափ իր գնահատելի ծառայուԹիւնը պիտի ունենայ, իր անձնուիրուԹեան ոգիէն մղուած։

Կը վերջացընեմ խօսքս, անգամ մըն ալ չեշտելով սա իրողուԹիւնը, Թէ պահպանեցիք ազգին արուեստը, եւ այդ ազգին ծառը պտղաբերեցիք աշխատութեամբ, որուն փարած էք, հարստութեամբ, որուն հաւատար կը տմնիք. տաղանդով, որուն ծառաւը ունիք, եւ սերմերը ձեր մէջ, եւ առատիւութեամբ, որուն ներշնչումովը կ'ապրիք, և աշխատեցէք ազգայնացընել այդ քառակ ոյժերը Ձեր երջանկուԹեան և ՀայուԹեան մտաւորական, բարոյական ալնուացումին և ազատուԹեանը համար։

ՑԱՋՈՂՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Հայրենակիցնե՛ր,

Առածը կ'ըսէ Թէ «Լռեղը ոսկի է»։ Ժամանակներ կան, երբ լռելը ոճիր մը պիտի նկատուէր։ Այդ ժամանակին մէջ կ'ապրինք այս պահուս։ Այնպէս որ եԹէ հրաւիրուած ալ չ'ըլլայի, պիտի փաքէի խօսիլ ձեզի, հակառակ ինքզինքս յոգնած զգալուս։

Արդէն ձեզի քանի մը անգամ խօսելու պատեհուԹիւնը ունեցայ. բայց խօսեցայ, ազգային, ընդհանուր պարտականուԹիւններու մասին։ Այս երեկոյ կ'ուզեմ խօսիլ Ուստի հայ գաղԹականներու և անոնց ներկայացուցիչներուն, այս երկրին մէջ իրենց բռնելիք դիրքին և ուղղուԹեանը վերաբերմամբ, և ցոյց տալ, Թէ ի՛նչպէս պէտք է ապրինք հոս, որպէս զի կարող ըլլանք այս երկրին տնտեսական–ընկերական յառաջդիմուԹիւններէն, միևրոդ քաղաքակրթուԹենէն օգուտ քաղել։

Ամերիկա գերազանցօրէն գաղԹականուԹեան երկիրն է եղած։ Ամեն երկիր, ամեն ազգ, ամեն ժողովուրդը իր ներկայացուցիչը ղրկած է հոս, և անոնց խառնուրդովը է որ դարերը Ամերիկեան ժողովուրդը և Ամերիկեան քաղաքակրթուԹիւնը ըստեղծեր են։ կը տեսնենք Անգղիական, Ֆրանսա-

ԾԱՆՕԹ.—Խօսուած Ուստի մէջ 1910 Դեկտ. 13 ին։

կան, Գերմանական, Իտալական գաղթականութիւնները, որոնք՝ որոշ չափով մը կրցեր են դիրք չինել և հաղորդակից գտնուիլ այս երկրին տնտեսական – ընկերական չարժումներուն, ճեղերը՝ հոս միաձուլուած, բայց որոշ չափով մը իրենց ցեղային առանձնայատկութիւնը պահած, տենդոտ գործունէութեան մը մղուած են։ Սաքսոնին, Գերմանին, Լատինին ու Հրեային ինքնատպութիւնը կը չեզոտւի առեւտրական, կամ քաղաքային ընկերական զանազան ուղղութիւններու մէջ։ Հայն է, միայն, որ իր 30-35 տարիներու գաղթականի կեանքին մէջ, չէ կրցած բաւարար կերպով օգտուիլ երկրին նպաստաւոր պայմաններէն, և մնացած է յետամնաց դիրքի մէջ։ Պէտք է այս երեկոյ ձենք փնտռենք՝ պատճառները ուրիշներու յառաջդիմութեան, և Հայերուս յետամնացութեանը, որպէս զի գէթ վաղուան համար կարելի ըլլայ մեզի յաջողութեան ասպարէզներ ստեղծել։

Երկրի մը մէջ, որ իր օտարի հանդամանքով մեր առջև կը բացուի, մեր առաջին պարտաւորութիւնը պիտի ըլլայ ճանչնալ զայն, մանրակրկիտ և խղճամիտ ուսումնասիրութեամբ մը, երեւան բերելու համար այն ազդակները, որոնք յառաջդիմութիւններու ծնունդ կուտան։ Առանց այս ուսումնասիրութեան կարելի չէ բնաւ յաջողութեան նպաստաւոր գետին մը ստեղծել ո՛և է անհատի համար։ Բոլոր օտարները, որոնք յաջողած են, եթէ քննենք, պիտի տեսնենք, որ եթէ իրենց յաջողութիւնը կը պարտին, մասամբ՝ բախտին, մեծ մասամբ կը պարտին սակայն իրենց միջավայրը ուսումնասիրելու ոգիին։ Այսեն լեզուէ ուսումնասիրութիւններ կան այս երկրին տնտեսական, ընկերական և ընտանեկան կեանքի պայմաններուն

վերաբերմամբ։ Ոչ մէկ հայերէն ուսումնասիրութեան չ'հանդիպեցայ իմ պրպտումներուս միջոցին, և ստիպուած եմ հնթադրելու, թէ՝ Ամերիկահայ հրապարակագրութիւնը աչքի առջև ունենալով, նոյն իսկ բումերը թերացած են իրենց այդ պարտականութեանը մէջ։ Բախտին հաւատանք, բայց միեւնոյն ժամանակ հաւատանք, թէ բախտը չինողը մարդի սուր թափանցողութիւնն է, հնարամտութիւնն է, ոյժալայրին և պայմաններուն ճկգրիտ ծանօթութիւնն է։ Մենք Հայերս, մեր բնիկ սովորամոլութեամբ ինքզինքնիս խնայած ենք այդ տաժանքոտ աշխատութենէն, և ոչխարներու հանդարտ ու տոտիկ քալուածքով ընթացեր ենք այն հետքերուն վրայէն, ուրկէ մեր ղեկավարները կամ գաղթականութեան առաջնորդները քալեցին։ Եկած օրերնուս մտանք գործարանը, ուր մեր հետիհինեները կը գործէին, և մեր կեանքը Ամերիկեան գործը կը գործէին, և մեր կեանքը Ամերիկեան գործարանի մը չորս պատերուն մէջ սահմանափակեցինք. տեսանք կարապետ մը, կիրակոս մը, որ աշնի էր կամ պահակ, ու անոր ընդգրկած ասպրելչին միայն աչք անկեցինք, ու չ'ուզեցինք պատռել աւանդամոլութեան պայմանագրական պատուարները, և մեզ առաջնորդել անկոխ գետիններու, չ'մշակուած ասպարէզներու։ Եւ ասանկով չ'կրցինք զգալ ձեռներէցութեան ոգիին փրկարար դերը այս երկրին և աչխարհի ամեն կողմերուն վրայ։

Այս երկիրը չատ ճշդութեամբ նմանցուած է պատերազմի դաշտի մը։ Անհատներ ու խմբաւորումներ հակառակորդ բանակներու դերը կը կատարեն մէկ մէկու դիմաց, տալարնելու մրցանքը չտեսնելու համար, վա՛յ է եկեր քնացողին։ Անհրաժեշտ է որ հոս ամեն մարդ արթնութեամբ հսկէ

փախչող պատեհութեան վրայ, հրացանը աչքին, բռնելու համար կոյր բախտը, որ չատ անդամ անարժաններու գիրկը կ'իյնայ։ Հրացանը պարապ պահող կամ պատէն կախող ընտանւորին համար ո՛ևէ հաւանականութիւն չ'կայ յաղթելու։

Այդ արթնութիւնը ունենալու, և պատեհութենէն կամ բախտէն կարենալ օգտուելու համար կարգ մը պայմաններ կան, այդ պայմանները կարենալ ճանչնալու համար, պէտք է նախ ուսումնասիրել թէ Ամերիկացին ի՞նչպէս կը յաջողի այս երկրին մէջ։ Քանի մը օր առաջ մատենադարան գացի, ու խնդրեցի որ ինծի տան ֆրանսերէն գիրքեր, որոնք խօսէին ինծի Ամերիկեան ժողովուրդի ընկերական, ընտանեկան և տնտեսական կեանքի մասին։ Շատերուն մէջէն միայն երկու հատոր ընտրեցի. և երբ գիշերը առանձնութեան մէջ սկսայ թղթատել անոնցմէ մին, պատահաբար ինքզինքս գտայ էջի մը առջև, ուր կը խօսուէր Ամերիկեան ժողովուրդի յաջողութեան գաղտնիքին վրայ։ Հեղինակը երկուքի կը բաժնէ այն զանազան տեսութիւնները, որոնք յայտնուած էին՝ ցարդ, այս գաղտնիքին նկատմամբ։ Ոմանք, կ'ըսէր հեղինակը, կ'ըսեն, թէ՝ «Ամերիկացին կը յառաջդիմէ, որովհետև եսասէր է և դրամին միայն արժէք կ'ուտայ. ուրիշներ կը խորհին ընդհակառակն թէ իր կրօնքը աւելի բարձր աղբիւր մ'ունի, և կը բղխի անձնական արժանապատուութեան աներևաբարձր զգացումէն»։

Ամերիկացիին կեանքը չափազանց կնճռոտ է, և որպէսզի զի կարելի ըլլայ անոր գործունեութեան մէջ ցուցած ձեռներէցութիւնը և կորովը ճանչնալ իրապէս, պէտք է մտնել անոր տունը տեսնելու համար, թէ ի՛նչ դաստիարակութեամբ, ի՛նչ սովո-

րութիւններով կը մեծցընէ ան իր զաւակը, յետոյ պէտք է մտնել անոր դպրոցները, գործարանները, ագարակները, խանութները, տեսնելու համար, թէ ընտանիքին մէջ ամերիկացի զաւակներուն տրուած փորձառական դաստիարակութիւնը ինչ չափով կը կիրարկուի և կ'իրագործուի բուն իսկ գործի կեանքին մէջ։

Ինչ որ ալ ըսուի Ամերիկացիներու յաջողութեան պայմաններու մասին, բան իս վերոյիշեալ մէջբերումները՝ իրենց զանազանութեամբն ու տարբերութիւններով իրարու վրացած՝ կը կազմեն Ամերիկեան նկարագրին խոշոր գիծերը։ Ամերիկացին ամեն բանէ առաջ ու վերջ ձեռներէց է, արժանապատուութեան զգացումը ունի, եսասէր է և դրամասէր։ Եւ ես պիտի ուզէի, որ ամեն հայ ալ այս երկրին մէջ ու հայրենիքին մէջ միևնոյն յատկութիւններով երևան գար, գիտնալով, թէ առանց այդ յատկութիւններուն՝ յաջողութեան բախտաւորութիւնը չ'ունի։

1. Պէտք է ձեռներէցութեան ոգի ունենալ։ — Շատ հասարակ և չատ գեղջուկ բան մըն է հասարակաց ճամբաներէն քալելը. պէտք է յանդգնութիւնը ունենանք անկոխ գետիններէն, բլուրներէն վեր մագլցելու, մշակելու՝ հողեր, ուրկէ հարստութիւնը չէ ծծուած։ Եւ ասիկա ընելու համար պէտք է գիտնալ պատռելու մեր ոչխարամիտի շապիկը, կրծել մեր սահմանադրական բժժոջը, և ցոյց տալ, թէ մենք ալ ստեղծող, նախաձեռնող ոգի մը ունինք։ Ի զուր ինքզինքնիս կապեցինք գործաւորութեան սարկական չղթային, պէտք է գիտնանք և տեսնենք, թէ գործարաններու չորս պատերէն դուրս Ամերիկա մը կայ, որ կը չարժի, կ'ալեծփի, կը գործէ, կը պայքարի, կ'երկնէ ու կըստեղծէ։

Մինչև որ այդ չարժուին չի մտնակցինք, մեր ճակատագիրը կապուած պիտի մնայ մայեցընող մեքենային, և մեր կեանքը պիտի փոխ գործարաններու ազատ մթնոլորտին մէջ։ Գործաւոր եղած առաջին օրն իսկ պէտք է մեր մտածումն ըլլայ, թէ գործաւորութիւնը մեր սկզնական կեանքին առաջին օթեւանն է, թէ մենք աւելի վեր պիտի բարձրանանք, և թէ պիտի աշխատինք կարելի եղածին չափ կարճցընել մեր գործաւորութեան չրջանը, սկսելու համար՝ մեր ձեռնեբեղութեան ոգիով, աւելի անկախ, աւելի և արդիւնաբեր գործերու։

2. Արժանապատուութեան զգացումը բառոյական ոյժն է աւելնալօր։ —Այս զգացումն է, որ մարդս կանգուն կը պահէ, և չ'թողուր որ սողանք, քաշկըռտուինք գործաւորի սարկութեան ճամբուն վրայ։ Ով որ զուրկ կը գտնուի անձնական արժանապատուութեան զգացումէն, անոր մէջ կը պակսի ամենակենսական ոյժը մարդկայնական կոչումը արդարացընելու համար։ կը տեսնենք մարդեր, որոնք արհամարհուած և կոխկռտուած ըլլալով հանդերձ իրենց կրած նուաստացումը չեն զգար։ Անասնները կը նմանին փողոցներու մէջ կոխկռտուած և ապականուած սառերուն։ Պէտք է աշխատիլ մեր վրայ բերել ժայռերուն կոզքին փակած սառերուն վճիտ մաքրութիւնը, կարենալ դողայընելու համար մեր արժանապատուութեան զգացումը, իր բովանդակ վեհութեամբ։ Վերցուր մարդուն մէջէն, արժանապատուութեան զգացումը, և այլեւս անիկա պիտի դադրէր մարդ ըլլալէ։ Մեր անհատական և ազգային կեանքին մէջ, իրերու դժբախտ արդիւնքով մը, կարծես ժամանակ մը իվեր արժանապատուութեան զգացումը դադրեր է ուժգնօրէն խօսելէ մեզի հետ։ Ո՛րչափ մշակենք

արժանապատուութեան զգացումը, ա՛նքան աւելի կը յարգուինք ուրիչներէ, և կը բարձրանանք մեր աչքին։ Աչխատեցէ՛ք այդ զգացումը զօրացընել ձեր մէջ, իբրև գերրնտիր մասը ձեր կեանքին։

3. Ո՛վ որ կ'ըսէ թէ իմիք անձնասէր չէ, կը ցուցնէ, թէ կեղծաւոր մըն է, եւ միեւնոյն ժամանակ տկար տարաբաղդ մըն։ —Եսասիրութիւնը անհատական և ընկերական վատութիւն մըն է, իսկ եսասիրութիւնը՝ ընկերային առաքինութիւն մը։ Մարդիկ որ իրենց անձնասիրութիւնը չեն կրնար մշակել, և կը թողուն որ լուծուին տափակութեան կամ ուրիչներու եսականութեանը մէջ, կ'ապացուցանեն, թէ ո՛չէ առողջ գործ կատարելու անընդունակ կը գտնուին։ Անձնասիրութիւնը զօրաւոր կամքի մը գոլոցումն է, և միեւնոյն ժամանակ ընկերական սէրերու հիմունքը։ Աւետարանի պատուէրով մենք մեր ընկերը մեր անձին պէս պիտի նայինք։ Ո՞րեմն մեր ընկերական սէրերուն ստուգիչը կամ վաւերացուիչը մեր անձին սէրն է։ Անձնական տկար սէր մը, չ'կրնար ընկերական զօրաւոր սիրոյ փոխուիլ։ Որչափ ուժով սիրէք ինքզինքնիդ, այնչափ կը հաւատամ, թէ ձեր ընկերական սէրը ամուր է և տեւական, քանի որ ձեր ընկերը ձեր անձին պէս ու ձեր անձին չափ սիրելու յօժարութեան պտուղը պիտի ըլլայ անիկա։ Աչխատեցէք չեր կրցածին չափ ու աւելի Աստիրկեան բարի քաղաքացիներ ըլլալ։ Ասիկա արժանիք մը պիտի ըլլայ ձեզի համար։ Ատով ցոյց պիտի տաք Հայկական բարքերու մէջ ցայտուն հանգամանք ունեցող պարկեչտ քաղաքացիութեան յարմարութիւնը և յօժարութիւնը։ Բայց մի՛ մոռնաք ձեր մէջը անուշացնել և ուժովցընել անհատական ու ազգային անձնասիրութեան ոգին։ Ատով արժող մարդ

մը և յարգանքի արժանի Ազգ մը ըլլալնուդ ապացոյցը տուած պիտի ըլլաք, նապաստութիւնը ընկերական սէրերու ժխտումն է, մինչ անձնասիրութիւնը, ամուր և տեւական սկզբնաւորութիւնը այլասիրութեան,

4. *Սիրեցիք դրացին*, —Ձեմ ըսեր, թէ կծծի եղէք կամ ագահ. բնաւ։ կծծիութիւնը կամ ագահութիւնը չարիք մըն է, որ անհատին սիրտը կը մեռցնէ։ Ընկերական չարիքներուն ամենաթունաւորը աղբիւրը արծաթին պաշտամունքն է եղած. անոր համար ըսուած է թէ ոսկին եւ արծաթը շա՛տ աւելի մարդ ապականած են քան երկաթն ու պողպատը։ Դրամ վաստկելը և դրամը ծախսելը չատ աւելի կարեւոր գիտութիւն մըն է, քան աստղագիտութիւնը, եթէ աստղագիտութեան համար չըլլանք, մենք ու մեր հետ աշխարհ քան մը չ՚տուժեր։ Աստղերը նորէն կը ծագին, ու կուգան մեր ուղիտութեանը վրայ սփռելու իրենց լոյսերէ հիւսուած ոսկեղէն վերարկուն։ Արեգակնային դրութեան մասին մեր մէկ սխալ տեսութիւնը արեւի խաւարում չ՚կրնար պատճառել։ Մինչդեռ դրամ վաստկելու և դրամ ծախսելու մասին մեր ուղիտութիւնը, մեր սխալ մեթոտները, յոռի տեսութիւնները մեզ դէպի կործանում, դէպի սարսուռ, դէպի վատթարացում կը տանին։

Դրամը այժ մըն է որ մեծութիւններ, յառաջդիմութիւններ, գեղեցկութիւններ կը ծնցընէ։ Պէտք է պարկեշտութեամբ տիրանալ այդ այժին և չատ չքնաղ նպատակ մը չէ, այլ աւելի մարդկայնական—քաղաքակրթական նպատակներու հասնելու միջոց մը։ եթէ մինչեւ այսօր մեր իրապէս հայրենասէր փափաքները ամուլ մնացին, պատճառը այն էր, որ մենք մեր փափաքներուն մեծութիւնը չինող կամ կերտող դրամի այժէն զրկուած էինք։ Աչխատեցէ՛ք, Սիրելի Հայրենակիցներ, այդ այժը ձեռք բերել պարկեշտ միջոցներով, յամառ աշխատութեամբ, և ձեռներէց ոգիով, և դուք պատեհութիւնը պիտի ունենաք, դրամի մեծ կարողութիւնը գնահատելու։ եթէ կ՚ուզէք բարիք գործել, դրամ ունեցէք, եթէ կ՚ուզէք դրապէս ծառայել ձեր Ազգին ու Հայրենիքին, եթէ կ՚ուզէք մխիթարութեան հրեշտակներ ըլլալ մարդկային թշուառութեան ճամբուն վրայ, դրա՛մ ունեցէք։ Դրամ ունեցէք առանց անոր կերին դառնալու։ Դրամն ու քաղաքակրթութիւնը, դրամն ու յառաջդիմութիւնը գոյգ կը քալեն, բաւական է, որ մարդկային իմաստութենէն ու բարութենէն առաջնորդուին։ Եւ եթէ Թուրքիոյ մէջ յառաջդիմութիւնը կասեցաւ, պատճառն այն էր, որ հոն տիրող տգիտութիւնն ու բռնապետութիւնը ցամքեցուցին հարստութեան աղբիւրները, արժանապատուութիւն, ձեռներէցութեան ոգի և անձնասիրութիւն։

Վերոյիշեալ տարրերով կազմուած նկարագիր մը անպարտելի ոյժ մըն է։ Անիկա կը դիմանայ ամեն տեսակ դժուարութիւններու։ Նկարագիր (caractere) բառը երկու իմաստով կը գործածուի ամեն լեզուներու մէջ։ Կը նշանակէ փորագրուած գիր և մարդկային յատկութիւն։ Դուք տեսած էք գիր և մարդկային յատկութիւն։ Դուք տեսած էք գիր և մարդկային յատկութիւն։ Դուք տեսած էք

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆԸ

Բեմը ուրկէ կը խօսիմ այս երեկոյ, չէ այն սովորական բեմերէն, ուրկէ բարոյախօսները ու քարոզիչներ իրենց խօսքը կը լսեցընեն ժողովուրդի մը, որ հոգեկան սիրտիանքի քանի մը վայրկեաններ կ'ուզէ անցընել ընկերական ու տնտեսական կեանքի բիրտ պայքարին յոգնութիւններէն վերջ։ Այս երեկոյ այս բեմէն ինծի պատեհութիւնը տրուած է խօսելու անոնց, որոնք վաղուան սերունդին բարոյական ու մտաւորական վերածնութեան գործաւորները ըլլալու կոչումը ունին։

Մարդեր կան՝ որոնք կը սորվին պարզապէս իրենց ստացածը ուրիշներուն փոխանցելու համար։ Մեքենական գործողութիւն մ'է այս կատարուածը։ Անոնք կը նմանին այն միջնորդներուն, որոնք, ուրիշներուն հաչոյն ապրանք կը գնեն, առանց ինքզինքին կարենալ հաղուեցընելու կամ անուցանելու այն ապրանքէն, զոր կը գնեն ուրիշներու համար։ Մարդեր ալ կան, որոնք կը սորվին, և իրենց սորուածը ուրիշներու փոխանձելէ առաջ իրենք կ'ապրին իրենց աւանդուած գիտական ու բարոյական կեանքը, և երբ պարագան կուգայ, որ ուրիշներու փոխանցեն այդ աւանդը, այդ փոխանցումին մէջ կը գնեն իրենց կեանքին փորձառու-

---

ՄԱՆՕԹ.—Խօսուած Գրիմուորբի Ներմըլ Սրուլի երկաթեղ աշակերտներուն 1911 մայիս 7ին։

քաղաքային–ընկերական և տնտեսական փոխորիկներու մէջ։ Բայց գիտէք թէ նշանագրերը (caracteres) ինչպէս նաև նկարագիրը (caractere) մէկ օրով չեն չինուիր։ Նշանագրերը արդիւնք են համբերատարօրէն զարնուած մուրճի պզտիկ հարուածներու՝ գրոցին վրայ, որ պաշտօնը ունի այդ նշանագրերը փորելու, և անոնց յստակ ու մաքուր ձեւը տալու։ Մարդկային նկարագիրն ալ միեւնոյն ձեւով կը կազմուի։ Համբերատար աշխատութեան մը պէտք ունինք և տեւական՝ ծանր հիգերու, ջանքերու, տիրանալու համար այդ յաժին։ Մի՛ թեթեւանաք ձեր կոչումին, ձեր դերին մէջ և կատարելու փոյթով այդ նկարագիրը չինելու աշխատեցէք ձեր մէջ։

թենէն, իրենց սրտէն, ու իրենց հոգիէն մաս մը։ Այս աշխատութիւնը ա՛լ կը դարձի մեքենական չարժում մը ըլլալէ, ու կը կազմէ ճշմարիտ զոհաբերութեան, անձնուիրութեան գերընտիր մասը։ Բուն դաստիարակները, որոնք իրապէս իրենց կոչումին մարդը ըլլալ ուզած են, այս կերպով միայն կրցած են կատարել իրենց կոչումը, և ճշմարիտ օրհնութիւն մը եղած են ապագայ սերունդին համար։ Դաստիարակութեան մէջ, բարոյականի ու կրօնի ուսուցման խնդիրներու մէջ, դաստիարակի մը մեծագոյն յաղողութիւնը չկայանար իր հանճարին, ու մեթոտներուն, իր գիտական հմտութեան առատ պաշարին մէջ միայն, այլ մանաւանդ ու աւելի իր ապրած կեանքին, իր յուզագրած անձնական օրինակին մէջ։ Ի զուր չէր, որ քսան եւ հինգ դար առաջ Զինացի փիլիսոփան Կոնբուկիոս ըսաւ. «Ձեռ գիրք մը, ձեռ քարոզ մը, կրնան բարիք ընել, բայց բարի օրինակ մը աւելի մեծ պերճախօսութեամբ մը կ՚ազդէ սրտին։ Դաստիարակութեան և բարոյականի ամբողջ փիլիսոփայութիւնը հիմնուած է Զինացի իմաստասէրին այս արտայայտութեանը վրայ, և Քրիստոնէութիւնը՝ այս տեսակէտով, նոր բան մը չաւելցուց անոր վրայ։ Ամենազօր պատճառաբանութիւնը ապրուած կեանքն է ուրիշներուն մէջ առողջ համոզումներ չինելու ճամբուն վրայ։ «Երբ ուրիշին ինչ որ կուզես որ ուրիշ մը ընէ» քրիստոնէական դրական բարոյականին գրէթէ պատշաճեցումը եղաւ՝ ժողովուրդի մը առակներուն համար Ամիէլի սա բանաձեւը. «Եղիր ինչ որ կ՚ուզէ՛ ուրիշ մը ընել. ո՛չ թէ ձեր խօսքերը, այլ ձեր էութիւնը թող քարոզ մը ըլլայ»։

Մանկութիւնը պէտք ունի տիպարներու, մօ-

տեցներու, որոնք չինուած ըլլան գեղեցկագիտութեան, մաքուր հաւատքի, և առողջ բարոյականի արտադրած չաղախովը։ Դժբախտաբար այսօրինակ գործաւորներու պակասը զգալի կ՚ըլլայ օրէ օր։ Մարդկային քարերու ապականութեան օրըստօրէ աճումը այդ պակասով միայն կարելի է բացատրել։ Մարդկութիւնը իր մանկութեան մէջ մնացած ատեն, միտք մ՚ունէր, որ լուսանկարչական ապակիին չափ զգայուն է ընդօրինակելու համար այն ապաւորութիւնները, որոնք ցուցադրուած առարկայէ մը կը ճառագայթուէին։ Տգեղ տիպարներու ահագին ցիգոն մը կայ ուսանկութեան հոգիին այդ զգայուն փիկրին առջեւ։ Գեղեցիկ տիպարները, իրենց պատահական կամ բացառիկ հանգամանքով կարծես հաճոյք չեն պատճառեր տափակութիւններով յագեցած ամբոխին, վախին ու գեղեցկութեան ճաշակէն զրկուած խուժանը անտարբերութեամբ կ՚անցնի Միշէլ Անժէ արձաններուն, կամ Բրապէնթ նկարներուն առջեւէն, ու կատաղօրէն կը ծափահարէ արուեստի անուններով իրեն հրամցուած ոչնչութիւնները, կամ խէնէչուներ։ Համատարած ստորնացում մը կը տիրէ հիմա աշխարհի մէկ ծայրէն միւսը. «աշխատութիւն մը կայ առանց խանդավառութեան, հաճոյք մը՝ առանց ժպիտ, կրօն մը՝ առանց երիտասարդութիւն մը՝ առանց ազնւամտի, սէր մը՝ առանց խորհուրդի, արուեստ մը՝ ճառագայթումէ զուրկ։ Ազնուական իտէալը ուշացած հալածանքի մը առարկան է դարձած վատառնուած ժողովուրդներու կողմէն։ Բայց այդ արհամարհանքը բաւական չէ մեռցնելու համար բարութեան, սիրոյ, առաքինութեան, հաւատքի ու գեղեցկութեան իտէալը, որուն կը հետամտին իրեւ տիպար ծառայելու կոչուած ընտրեալ կիներ և

մարդկու, Աշխարհի հասարհներդ կ'անհետանայ այդ իհա-
ղը, չարերը կ'ուրանան զայն, թեթևամիտներդ կը
ծաղրեն զանի, անբարոյականներդ կը յարձակին ա-
նոր վրայ, խուժանը հազիւ կ'ընդունիարհ զայն, իսկ
ընտրուածներն են, որ կը պաշտեն զանի եւ անոր
պարգեւած հոգեկան գիւնովութիւնը կ'ըմբռնչնեն:

Դուք որ այս գրասեղաններուն առջև ինք-
զիքնիդ կը պատրաստէք վաղուան սերունդին բա-
րոյական գործաւորները, և անոր ապագային ըս-
տեղծողները ըլլալու, դուք այժմէն իսկ կոչուած
էք այդ ընտրեալներու թիւը ստուարացընելու:
Հիմա է որ ինքզինքնիդ պիտի կազապարէք ձեր
առջև դրուած պաշտօնութեան, համոզումի, գեղեց-
կութեան, հաւատքի, սիրոյ և անձնուիրութեան
վօսհիին վրայ, զոր Ամերիկեան Ազգը գիտցաւ կեր-
տել հին աչխարհէն իր հետ բերած մարքի ու սրտի
պաշարներուն չնորհիւ:

Խօսք մը կայ, որ կ'ըսէ, թէ «աշակերտը
վարժապետեն մեծ չէ»: Սխալ մըն է այդ խօսքը իր
ընդհանուր առումին մէջ, քանի որ ան պիտի
կրնար ամբողջ աչխարհի յառաջդիմութիւնը ջնջել,
եթէ ճշմարտութիւն մը եղած ըլլար: Ճարտարա-
գործ և զարգացած Ամերիկան ամենէն զօրաւոր
հերքումն է այդ սխալ դատողութեան: Առանց այդ
հերքումին աչխարհ վայրենութեան և բարբարո-
սութեան յաւիտենական բոյնը պիտի ըլլար: Քա-
նի որոշ դարուն հսկայ յառաջդիմութիւնը կը պար-
տինք վարժապետին բազդատմամբ՝ աչակերտին ցոյց
տուած մեծութեանը: Այն յարգելի բրոֆէսէորները,
որոնք իրրև դաստիարակութեան առաքեալներ,
իրենց փորձառութենէն, իրենց գիտութենէն, իրենց
սիրտէն ու հոգիէն մաս մը ձեզի կը փոխանցեն
ձեր մէջ չինելու համար փորձառու, պարկեչտ ու

անձնուէր մարդը. ինքզինքնիդ վարձատրուած պի-
տի զգան երբ գուք օր մը ցոյց տաք, թէ ձեր անձ-
նուիրութեամբ, ձեր սիրտով, ձեր հոգիով, ձեր
կեանքով գերազանցած էք զիրենք դաստիարակու-
թեան ասպարէզին մէջ: Միջակութենէն չձերբազա-
տուած, գեղեցկութեան եւ բարութեան անընդունակ
աչակերտ մը վանաչտ վիրճ է իր դաստիարակին
կը յուսամ, թէ այդ վէրքը գոյութիւն չունի այս
վարժապետանոցին մէջ:

Դաստիարակութեան գործին մէջ, անձնական
օրինակի, ապրուած կեանքի ազդեցութեան մա-
սին, ձեզի երկար ճառելը աւելորդ պիտի համա-
րիմ: Ես տեսայ ձեր վարժարանը, իր զանազան մա-
սերով, տեսայ, թէ հոս վիրաբառական մեթոտ մը
գործադրութեան դրուած է ամենէն պզտիկ պաք-
ներու դասարաններէն սկսած մինչև ընթացաւարտ-
ներու դասընթացքը: Աժեն գիտութեան աւանդում
առարկայական է հոս: Մանուկը թուղթի կամ փայ-
տի կտորներով հաչուել կը սորվի, ծաղիկ մը ունի
աչքին առջև բուսաբանութիւն սորվելու համար,
կերպընկալ (plastique) արուեստներու նախագիտե-
լիքները իւրացընելու համար մանուկներուն դիւ-
րաթախ մատները կաւի զանդուածներով կը զբա-
ղին: Ալ չեմ խօսիր քիմիաբանութեան և բնագի-
տութեան գործիքներուն վրայ, որոնք ժամէ ժամ
չարժման մէջ կը դրուին հոս տեսականօրէն աւան-
դուած դասերը փորձառականութեամբ մը աւելի
լաւ տպաւորելու համար ուսանողներու միտքին
մէջ: Մեքենան որ կը չարժի, էլեքտրական ոյժը՝
որ կը գործէ, ծաղիկը՝ որ կը ցուցադրուի, կաւը՝
որ կը ձեւակերպուի, աւանդուած նիւթերուն և
դասերուն բնական և դրական օրինակներն են,
առանց որոնց ձեր գիտութիւնը չատ բան պիտի

ուժէը կարհնալ հիմնական ըլլալու համար։

Աւելնաղուարին գիտութիւն մը կայ աշխարհի մէջ եւ այդ գիտութիւնը բարոյականն է։ Առաջ՝ արուեստները, ինչպէս բարոյականը ժառանգաբար կը փոխանցուէին իրարու, առանց դիտական հիմնաւորութեան։ Մարդիկ արհեստաւոր կ'ըլլային թութակաբար, եթէ կարելի է այսպէս ըսել, ու բարոյական կեանք մը կ'ապրէին ունակութեամբ։ Հիմա գիտութեան դարու մը մէջ կ'ապրինք. արուեստը գիտնականացած է, բարոյականն ալ պէտք է դրուի գիտնական կամ ըսենք գիտակցական հիմերու վրայ։ Եւ ամէն ուսուցուած, որ կը ձգտի այդ բարոյականին տարածմանն ու հիմնաւորութեան, պէտք է առարկայական, չօշափելի ըլլայ, և բարոյական գիտութեան ուսուցումը առարկայական ընելու միակ միջոցը ուսուցչին ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՕՐԻՆԱԿՆ է։ Որովհետեւ բարոյականը կեանքին գիտութիւնն է։ Միւս բոլոր գիտութիւնները առաւել կամ նուազ չափով օգտապաշտ գիտութիւններ են, կը զարդարեն աշխարհը, մղում կուտան ճարտարարուեստի, կը չահագործեն բնութեան ոյժերը. միայն Բարոյականն է որ ՄԱՐԴԸ կը չինէ, և կը մղէ մեծագոյն և անչահախնդիր զոհողութիւններու, և մարդկային վերածնութեան, հոգեւոր նորոգումի և չինութեան ամենակենսական գործին նուիրուած առաքեալներ կը պատրաստէ։

Աչխարհ այսօր առաւել քան երբեք պէտք ունի այդ առաքեալներուն։ Մոռթիւններու բռնապղծ, եւ տարափոխիկ ազդեցութիւնը մեկ կողմեն, եւ ժողովուրդներու ընկերական եւ քաղաքական ձերբազատումի ձիգերը միւս կողմեն, գիտնական բարոյականի մը պետը զգալի կ'ընեն աւելի ու աւելի։ Առանց ատոր մարդկութիւնը կրնայ վայրէջք մը

ունենալ դէպի հին օրերու բարբարոսութիւնը, որուն վրայ մեր դարը զարհուրանքով ու պժգանքով կը նայի։

Դէպի ազատութիւն քալող ժողովուրդները բարոյականի մը պէտք ունին իրենց հաւասարակշռութիւնը պահպանելու, և աչխարհի ընկերական համերաչխութեան չվնասելու համար։ Թայերան Ֆրանսայի նչանաւոր քաղաքագէտը կ'ըսէր, թէ Դաստիարակութիւնը ազատութեան անհրաժեշտ հակակչիռն է։ Եթէ մերթ ընդ մերթ մարդկութեան այս կամ այն հատուածը ազատութիւնը ապերասանութեան հետ չփոթեց, պատճառը այն է, որ անիկա դէպի ազատութիւն իր գնացքին մէջ զուրկ կը գտնուէր բարոյական դաստիարակութենէ։ Բարոյական դաստիարակութիւնը մոլութիւններու դէմ յաղթանակելու համար չինուած ադամանդէ զրահն է, որուն պէտք է զգեստաւորի ամէն մարդ, իր և աչխարհի բարիքին համար։ Ժողովուրդներու ինչպէս նաև անհատներու ազատութիւնը երաչխաւորելու, և այդ ազատութենէն ազգերու և մարդերու համար ճչմարիտ և տեւական երջանկութիւն մը չինելու համար այդ ադամանդէ զրահը պատրաստեցէք այժմէն. նախ ձեր անձին համար, որպէս զի կարող ըլլաք անով մտնել կեանքի ասպարէզը, և իբրև անյաղթելի տիպար մը ծառայել անոնց, որոնց պիտի առաջնորդէք։

Դուք վաղուան ճարտարապետներն էք, և արհեստաւորները՝ վաղուան կեանքերուն։ Երբ քննադատները կը վերլուծեն Իտալիոյ գեղարուեստական վերածնութեան դարը և կուսումնասիրեն Միչել Անժի ու Վիթթորիա Կոլոնայի բարեկամական յարաբերութիւնները, և անոր ազդեցութիւնը արուեստին վրայ, կըսեն, թէ անոնցմէ մին, Կոլո-

նա, սիրեն ու մարդասիրութենեն առուեստ մը չինեց իսկ Միչէլ Անժ, արուեստեն չինեց ուժի օրինակ մը, ազնուացուելի միջոց մը, կրօնք մը։ Աչխատեցէք, որ ձեր դաստիարակութեան ջանքերու միջոցին բարոյական տեսակէտով ձեր ուչը ձուլէք, տեսնելու համար թէ Իտալացի այդ երկու մեծ արուեստագէտներուն ըմբռնումը, մարդասիրութենէն արուեստ մը, և արուեստէն՝ ոյժ մը, ազնուացուելի միջոց մը, կրօնք մը չինելու համար։ Որովհետև աչխարհ այդ սիրոյն, այդ մարդասիրութեան, այդ ոյժին, այդ ազնուացումի միջոցին, վերջապէս այդ կրօնքին պէտք ունի։



ՇԻՐՎԱՆԶԱՏԵ

Պէտք է որ արուեստագէտը դէպ-ի ընկերական-ազգային սխալները հետզհետէ սրբագրուելու, ուղղուելու վրայ են։ Այդ սխալներէն մէկն էր. կատակ ընել յեs ևաիու գործադրելի, եւ երկրորդը՝ արժանաւորը պշուառութեան ենթակայեցնել իր կենդանութեանը, եւ յարգանքի չայն բաժին մը բերել անոր գերազանցին վրայ։ Առաչին պարագային, կատակող մը ինքզինքն էր, որ կը ղրկէր իր բարեքին արտադրելիք երջանկութենէն, երկրորդ պարագային ազգն էր որ կը ղրկէր իր տաղանդաւոր զաւակը, մերժելով անոր հատուցանել իր հանճարին հանդէպ արժանաւոր յարգանքը։

Այս երեկոյան Ցորելեանի հանդէսը ինքնին ապացոյց մըն է, թէ այլեւս դարս եկած ենք մեր դատապարտելի վերաբերումէն հանդէպ արժանիքին, ըլլայ անիկայ գրական թէ արուեստագիտական, և տակաւ իսկ ապացուցած՝ մեր գոյութեան իրաւունքը։ Որովհետև ապրելու իրաւունք չունի ազգ մը, որ չ'գիտեր գնահատել իրական արժանիքները։

ՄԱՆՕԹ.—Խօսուած Պոստոնի մէջ Շիրվանզատէի գրական յոբելեանի հանդիսին առթիւ։

քը, հանճարի և տաղանդի բոլոր արտադրութիւն-
ներուն մէջ։

Սիրելի Հայրենակիցներ, ազգի մը մեծութիւ-
նը, եթէ կը չափուի անոր անդամներուն հաւաքա-
կան նկարագրէն, անոր ապրած մտաւոր, հոգեկան
և բարոյական յարմարութիւններէն, պէտք չէ մոռ-
նալ, թէ ազգի մը խօսուն ներկայացուցիչները իր
արտադրած հանճարներն են։ Յունաստանը անմա-
հացնողները Մարաթոնի զինուորներէն աւելի եղան
իր արտադրած Պղատոնները, Սոկրատները, Փի-
թիականները, Հոմերոսները, Եւքլիդէսները։ Իտալիան
եթէ իր գոյութիւնը մասամբ կը պարտի իր բնու-
թեան գեղարուեստականութեան, չ'մոռնանք, թէ
Իտալիան անմահացընողները եղան իր ծնած հան-
ճարները, Միքէլ–Անժելը, Ռաֆայէլները, Մա-
քիավէլները, Լէոնար Տի Վինչիները, Մանցոնինե-
րը, Սավոնարոլաները։ Այսպէս է նաև բոլոր ազգե-
րու համար։ Մեծ ազգերը անոնք չեն, որ մեծ թիւ
կը կազմեն, այլ անոնք՝ որոնք մեծ ու չատ հան-
ճարներ ունեցած են աշխարհի։ Անոր համար էր ան-
չուշտ, որ Վիքտոր Հիւկօ ըսաւ. Ժողովուրդի մը
մեծութիւնը չի՛ չափուիր իր թիւին, եւ ո՛չ ալ մար-
դու մը մեծութիւնը իր հասակին, միակ չափը ի-
մացականութեան եւ առաքինութեան ըլլալով։
Ո՛րչափ չատ ըլլան այդ առաքինութիւնները և
այդ իմացականութիւնները, ա՛յնքան ազգ մը մեծ-
ցած կ'ըլլայ իր կեանքին մէջ ու պատմութեան
առջեւ, և անոնք ոյժ կ'ունենայ ապրելու նոյն
իսկ քաղաքական հալածանքներու, արիւններու,
չարքերու, վիճակաբերի անբրաւութիւններու հան-
դիպած միջոցին։

Այս իրիկուն այդ մեծ իմացականութիւննե-
րէն մէկուն, Շիրվանզատէի Յոբելեանն է, զոր կը

տօնենք այս զուտ գրական-մտաւորական երեկոյ-
թով։ Անիկա մեր գրականութեան համեմատաբար
աղքատ պատմութեան մէջ, իր տեղը ունի, և կա-
րեւոր տեղը, իբրեւ իրապաշտ (realiste) և առար-
կայական (objectif) գրող, որ այնքան ինքնատը-
պութեամբ մը վայելեցաւ վիպական ու թատերական
ճիւղերուն մէջ։ Երբ գինքը տեսնէք իր պուրիճ մա-
զերուն տակ, զուարթութեան ժպիտը միշտ իր
խաժ աչքերուն մէջ, պիտի չը կրնաք հաւատալ,
թէ ինքն է հեղինակը այն ինքնատիպ և այլազան
դէմքերուն, զորս անիկա կը վերստեղծէ իր «ՆԱԻ-
ԹԱԳՈՐԾԱՐԱՆՈՒՄ», «ՆԱՄՈՒՍ», «ԳԱՂԱՓԱՐԻՆ
ԳԵՐԻՆ» գործերուն մէջ։ Իր ապրած զուտ իտէա-
պաշտ կեանքը հիմնական հակադրութիւնն է իր
վէպերուն և թատերգութեանց իրապաշտութեա-
նը։ Եւ այդ իր անձին ու իր գրուածքներուն մէջ
գոյութիւն ունեցող հակադրութիւնն է որ կը չեշ-
տէ իր գործերուն կարեւորութիւնը. որովհետև
ինքը չանացած չ'է ինքզինքը ներկայացնել մեզի։ Իր
արուեստագէտի անանձնաւորութիւնը իր գործե-
րուն փառապսակն է։ Մարդկային ժորթին տակ
ապրող յուսազուրկ, տառապող, տանջուած և դըժ-
բախտ հոգիներուն մեծիտուն է ինքը, լուսանկա-
րիչը եթերային ժժգունութեամբ մը թափառական
հոգիներուն, զորս կեանքի կոիւի դաշտէն ժողվելէ
վերջ կը մարմնացընէ, կը հագուեցընէ, և իրենց բը-
նական խոհութեամբը աշխարհի կը վերադարձընէ։
Իբրեւ ճշմարիտ արուեստագէտ անիկա ինքզինքը
չ'ըպղծեր՝ քաղաքագէտին պէս, կուսակցութիւններու
տիղմին մէջ, և ո՛չ ալ բռնաւորին պէս մարդկային
արիւնին մէջ, կը նկարէ, անոնց ցաւը կ'ապրի,
կուլայ, անոնց ժպիտներովը կը զարդարուի, ազ-
նիւ տպաւորներու յաղթանակովը կը գինովնայ,

մոռնալու համար պահ մը ապահովին ազդեցութիւնը, և լեզու կուտայ մարդկային հոգիին խորը կոտորող համր մարտիրոսացուներուն։

Շիրվանզատէ բիւրապատկուած է իր նկարներուն, իր իրական պատկերացումներուն մէջ, իբրև մարդ մը, որ գիտէ ինքզինքը զոհել, զոհերո՛ւ կեանք տալու համար, և այսպէսով գերազանցօրէն ապացոյցը եղաւ սա ճշմարտութեան, թէ ինքզինքի հրաժարիլ մինչեայն ինքզինքը խորտակելու համար, ոճիր մըն է. իսկ ինքզինքին հրաժարիլ ազատ կերպով ինքզինքը վերստեղծելու համար, գերագոյն առաքինութիւնն է։ Եւ Շիրվան իր գրական կեանքին մէջ այդ առաքինութիւնը ապրեցաւ։ Մենք կը հիանանք կարդալով կենսագրութիւնը նշանաւոր երգչուհի՝ Վիլհելմին Շրոտէրի, որ ինչպէս կ'ըսէ Շուբէ, Պեթովէնը դիրեց եւ Վակները ներշնչեց, երբ անոր համար մեզի կ'ըսուի, թէ բեմին վրայ ինանուն երեք մարդերու կեանքը ապրեցաւ, և զանոնք երգեց ո՛չ թէ իր ձայնով, այլ իր հոգիով։ Մենք կը հիանանք Սարա Պէրնարի վրայ, երբ կը տեսնենք զինքը կարգ մըն կարգէ անձնափոխուած, մերթ իբր Քամելիազարդ Տիկին, և մերթ Էկլոն, ուր այլեւս ինքը գոյութիւն չ'ունեցող մարմինի մը ստուերին պէս, ինքզինքը մոռցնել կուտայ մեզի, և իր ներկայացուցած դերերուն անձերուն հետ կը չփոթուի. մեր այդ հիացումին մէջ մեր յարգանքը աւելի կը մեծնայ Շիրվանի հանդէպ, որ իբր միակ հայ թատերագիրը, կրցած է հարիւրաւոր անձերու հետ նոյնանալ, անոնց մորթին մէջ ապրիլ առանց իր գոյութենէն պզտիկ կտոր մը ներչնչելու մեզի։ Դերասանը արուեստագէտ ըլլի է, որ կը ձգտի իրեն տրուած անձերուն կեանքը բարձրանալ ու ապրիլ բեմին վրայ, մինչ

թատերագիրը կրկնապէս արուեստագէտ ըլլի է, որ ոչ միայն գիտէ իր հոգիին խորը ապրիլ, միեւնոյն ժամանակ ա՛յնման հոծ ու հակասական անձերու կեանքը, այլ եւ գիտէ հաւատարիմ՝ մարդկութեան ապրուած թատերգութեան տեսարանին ընտրուած գանազան տիպար, եւ անոնցմով փիեսի մը յօրինուածքը շինելու։ Արուեստագէտ գրողը հեղինակ ըլլի է, մինչ առնական վարպետ դերասանը՝ թարգմանիչ ըլլ։

Գիծերու երաժիշտը, Հոգիներու նկարիչը կոչուած Մորօ (Gustave Moreau) ըսած է, թէ նկարչութիւնը կրայոյզ չուրիւնն է, որովհետեւ նկարչութեան մէջ խորհուրդները գիծերով կ'արտայայտուին, Բայց թատերգութիւնն ալ՝ նկարչութիւն ըլլի է, նկարչութեան մը՝ ո՛չ թէ կրայոյզ լուսեանն, այլ խօսող կրայոզութիւններու, որ լուսեան մէջ ապրուած տառապանքը, մութին մէջ թափուած արցունքը. հիւղակի մը մէջ հիւսուած երջանկութիւնը, և հոգիին մէկ անկիւնը բացուած վերքը՝ հանճարի, զգացողութեան արուեստով մը կը դնէ հանրութեան աչքին առջեւ։

Այս տեսակէտով Շիրվան, բոլոր տաղանդաւոր թատերագիրներու նման հոգիներու երաժիշտ մըն է, ցնցող, չինող, կազդուրող երաժիշտ մը, որուն բառերուն և compositionին gameերը ախտավարակ չնչտ չունին քնաւ, իր արուեստը ներդաշնակութիւն է, անխառն անսահմանութեան ներդաշնակութիւնը։ Մէկ խօսքով, Շիրվանզատէ, իր արուեստագէտի հանճարով, իբր վիպասան և իբր թատերագիր պիտի կանգնի իր ազգին մէջէն ծնող փոթորիկները, կրայոզութիւնները, մտամոլորութիւնները, ախտերը ապրիլ, տաղտնաւորիլ անոնց մով, և զանոնք անգամ մըն ալ իբր արուեստագէտ մայր ծնիլ, աշխարհի և մեր ազգին տալու համար

իր հոգեբանական ուսումնասիրութիւններու իբրև արդիւնքը։

Երեթէ 33 տարի առաջ էր, որ Շիրվան իր գրական առաջին գործը տպագրութեան յանձնեց։ Բաւական ատեն անիկա աննշան մնաց իբր հրապարակագիր, որովհետև չատ քիչերու տրուած էր գրիչի առաջին հարուածով համբաւ մը չինել։ Իսկ երբ անիկա անհատ մը եղաւ, իր ճամբուն վրայ գտաւ հակառակորդներ, նոյն իսկ լուրջ կարծուած դասակարգէն։ Եւ եղաւ ժամանակ մը, երբ Շիրվանզատէ ընտանիքի և զաւակներու հոգերովը բեռնաւորուած, իր դէմը գտաւ օրագրողներ, որոնք իր գործերուն ծանուցումը իրենց թերթերուն մէջ հրատարակելն անգամ ղլացան, ինչպէս ինքը կ'ըսէր ինծի։

Այսօր իր Յոբելեանին առթիւ չկասկածիննեբը, կիրքերը տեղի կուտան, և մարդիկ՝ առանց գրական կամ կուսակցական նեղմտութիւններու կը համախմբուին Շիրվանի անձին կամ անունին չուրջ, խոնարհելու համար անոր գրական արժանիքին առջև։ Եւ արդէն ուրիշ կերպ կարելի չէր, որ ըլլար։ Տաղանդը ամենազօր ոյժն է, որ կը յաղթանակէ, և պարտաւորիչ կ'ընէ իրեն համար գնահատումի և յարգանքի հրապարակային արտայայտութիւնը։

Երկու խօսք ալ և վերջացնեմ այն բառերով, որոնք սոյն համառօտ բանախօսութեանս բուկը կազմեցին։ Վիլհէլմին Շրոտէր, երբ առաջին ամուսնութենէն վերջ բոլորովին յուսահատ եղաւ, ըսաւ, Պետք է որ արուեստագէտը դժբախտ ըլլայ, հանճարին ներհակ ուժերուն դէմ պայքարելու համար։ Դժբախտ արուեստագէտներուն մխիթարութիւնն են այդ բառերը, բայց ճշմարտութիւն ըլլալէ չատ հեռու

են։ Արուեստագէտը ընդհակառակն պէտք է գնահատած զգայ ինքզինքը, նիւթապէս և բարոյապէս։ Տաղանդը յաջողութեան հաւասարազօր չէ, որ ամէն տեղ Շիրվանի նմանները, որոնք ապերախտ ասպարէզի մը յառաջընթացներն են, պէտք է քաջալերուին նիւթապէս ալ, որպէսզի կարող ըլլան չարունակել իրենց ճամբան, և ունենալ իրենց հետեւորդները։

ԲԱՐԵԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆԸ

Որչափ ատեն մարդ այլ եւս վեր բարձրացած է կ'ըսուի անասնութենէ, անիկա չարունակ իր մէջ պիտի ունենայ կազմակերպութիւններ, ըլլան անոնք քաղաքական, ընկերական–կրօնական կամ բարեգործական։ Կազմակերպութիւնները ժողովուրդի մը կամ մարդկութեան ապրած վիճակին արդիւնքն են։ Քրիստոնէութիւն մը գոյութիւն պիտի չունենար, եթէ այն ատեն Հռովմէական պետութեան սահմաններուն մէջ բարոյական աւհնածայրայեղ ապականութիւն մը բուսած չըլլար, ինչ որ ալ ըլլայ, կազմակերպութիւնը միջոց մըն է միայն, նպատակի մը հասնելու համար։ Եւ երբ ա՛ն իր նպատակին կը հասնի, ալ իրեն գործը կ'ըլլայ պահպանել իրմով ստեղծուած վիճակը, և իր կանգնած ընկերական չէնքին խարխուլ մասերը նորոգել։ Կազմակերպութիւն մը նպատակ մը չէ՛. այն օրը, որ ո՛և է կազմակերպութիւն իր գոյութիւնն ու նպատակը կը չփոթէ իրարու հետ, այն օրէն անկէ անարժան է վայելելու մարդկայնական ո՛և է համարումն։ Աշխարհի քաղաքագէտները սկսած են միջոցի ու նպատակի չփոթումով։

Կեանքի պայմաններն են, որ ծնունդ կուտան խմբաւորումներու, կազմակերպութիւններու։ Վը-

---

ՍԱՆՕՔ.—խօսուած Ֆրեզնօի Հ. Բ. Ը. Միութեան հրապարակային ժողովին մէջ 1911 յուլ. 23 ին։

տանգի մը առջև ամենէն անհաչտ հակառակորդները կը մէկտեղին, միասին կռուելու համար հասարակաց վտանգին դէմ. Անձնապաշտպանութիւնը, որուն վրայ չատ կը խօսուի մեր մէջ, եւ որ ժխրախտաբար շատ իիչ անգամ կը գործադրուի, անհատական պարտականութիւն մըն է մարդուս համար. Օձը, որ իր թշնամին կը խայթէ, վտանգի պահուն, ձին՝ որ կ'աքացէ, ցուլը՝ որ կը խեթկէ իր եղջիւրով, երբեք իրենց մօրերնուն չեն հարցներ, թէ պէ՞տք է չէզոքացընել թշնամին, երբ վտանգ մը կը բերէ իրեն. Դեռ անձնապաշտպանութեան խնդրոյն մէջ, ուրիչ երեւոյթ մըն ալ կայ անասուններուն վրայ դիտուած. Ռուս անիչխանականը Քրոփոթքին կը պատմէ, թէ Սիպիրիոյ մէջ անասուններ ան, որոնք ապահովութեան միջոցին իրարու հակառակորդներ են, գիրար կ'ըսպաննեն ու կը լափեն. Երբ ձիւնը ամեն կողմը կը ծածկէ, և գիրենք կը ստիպէ ապահով տեղեր ապաստանիլ, անոնք քարայրները կը մտնեն. Եւ տարօրինակ բան, երբեմն հակառակորդները, երբեմն գիրար լափողները, այդ քարայրներուն մէջ խաղաղութեամբ կ'ապրին իրարու հետ, որովհետև դուրսը հասարակաց թշնամի մը կայ, և կեանքերու պահպանումի բնազդը գիրենք բարեկամներ կը չինէ գոնէ ժամանակի մը համար. Հայ ժողովուրդը դեռ չհասուեցաւ այս մտածումին. Այս խնդրոյն մէջ մեր դերը պէտք է ըլլայ, հասկցընել մեր ժողովուրդին, թէ մարդ–կենդանիի անձնապաշտպանութեան տեսակետով անասունի մը բնազդին պետք է հետեւի, որոշ դատողութեան մը գլխչեցոյ, եւ անհատաբար պետք է իմքը կեանքի ու պահի սպառնալիքին առջեւ կիծ մը, խայթոց մը, եղջիւր մը ունենայ, պատրաստ, այն հարմոզուով, թէ երբ անհն մարդ գիմուած է ո՛ւ է ուժով մը,

հասարակաց վտանգը ի պահանջել հարկին պիտի կազմակերպէ գիրեմ, միասին կռուելու, միասին ապրելու, կամ ի հարկին միասին մեռնելու համար:

Բայց այդ անհատական չանքերուն զուգընթաց ուրիչ գործ մ'ունի մարդկութիւնը կատարելիք, և այդ կատարելիքը ԲԱՐԵԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՆ է, կազմակերպուած, ճշտուած բարեգործութիւնը, կեանքի կռիւին մէջ ամեն բանակի, ամեն ժողովուրդի կամ ամեն ազգի տրուած չէ միշտ յաղթական վերադառնալ տուն կամ հայրենիք. Պարտեալներ կան կեանքի գուպարի դաշտին վրայ, իւնկածներ կան ճամբաներուն երկայնքը, որոնք, սիրտանքի, մըխիթարութեան, քաջալերութեան, օժանդակութեան պէտք ունին. Այդ պէտքը կը մատակարարէ մարդուս մէջ գոյութիւն ունեցող ընկերասիրութեան, զոհողութեան, բարեգործութեան զգացումը. Երիքովի ճամբուն վրայ ինկած վիրաւորը, որուն գութի զգացումով մը կը մօտի Սամարեցին, յաւիտենական պատկերն է մարդկութեան. Յաւիտենական ցաւը և յաւիտենական բարեգործութիւնը կը խորհրդանչէ Աւետարանով մեզի բացատրուած կեանքի այդ արիւնոտ դրուագը. Ըսուած է, թէ Աստուած երբ մարդը ստեղծեց, տեսնելով, թէ իր ձեռագործը կրնայ հեռանալ իրմէն, անոր սրտին մէջ դրաւ բարեգործութեան զգացումը իբրև իր էութեան մէկ մասը, որպէս զի մարդ չիչէ, թէ ինքը Աստուծոյ մը մէկ յայտնութիւնն է աչխարհի վրայ.

Հայ ժողովուրդը, իր մարտիրոսացումի տարաժամքոտ օրերուն, որ իր կեանքի արիւնով ու մոխիրով գրած պատմութեան վերջին քառորդ դարը գրաւից ամբողջ, իբրև իր գոյութեան անհրաժեչտ ու կենսական պէտքերէն մին իրմէն ստեղծեց բարեգործական կազմակերպութիւն մը, նպատակ ունենալով տառապանքին թեթեւացումը, իրարու

ժօտ բերելով, հարուստն ու աղքատը, մտաւորականն ու հայ գաղթն զինուորը, կրօնական համազումով անջատուածն ու կուսակցական մտասեւեռումով կուրցածը, ու այդ բոլոր հատուածներէն ու զատուածներէն կազմելու Հայկական Հնդհանուր Միութիւն մը, սա հալածուած ազգին վերաշինութեան, մխիթարութեան, և վերածնութեան կենսական գործին համար։

Ամեն կազմակերպութիւն աշխարհի մէջ իր բարեկամներն ունի, ինչպէս նաև իր թշնամիները։ Եւ այս այսպէս պիտի մնայ որչափ ատեն, սիրտերը, մտածումները, գլուխները, հոգիները մէկ չափով, և մէկ խմորէ չինուած չեն։ Հակ· Բարեգործական Ընդհ. Միութիւնը բացառութիւն մը պիտի չըլլար ապահովաբար։ Հայկ. Բ. Ը. Միութեան նման կազմակերպութեան մը ապագան կը չափուի իր նպատակէն, իր որդեգրած միջոցներէն, իր արտադրած արդիւնքէն։ Իրիսատնէութիւնը ցնորք մը նկատուեցաւ իր ծնունդին ու ծագման օրերուն, ուրնոյնիսկ Հռոմէական վիթխարի բանակները անգամ, որոնք ապահովաբար աւելի վիթխարի էին քան Դաշնակցական բանակները, ակարացան, և Իրիսատնէութիւնը հալածանքի, չկամութիւններու, և տեղութիւններու մէջէն, դէպի իր յաղթանակը յառաջացաւ։ Բարեգործական Միութեան համար ալ չարագուշակ ևարգահներ երեւցան այս բեմերու վրայ, և այս երանելի երկրին մէջ, և որոնք անոր մօտալուտ մահը կանխագուշակեցին, բայց կերեւի թէ անոնք կեանքը չփոթած էին մահուան հետ։ Լա Պրիւյէր կ'ըսէր, թէ կան աղտոտ հոգիներ ցեխով ու գարշութեամբ շաղուած, շահի եւ օգուտի սիրահար, ինչպես կան ազնիւ հոգիներ, որոնք փառքի ու առաքինութեան սիրահար են։ Որչափ ատեն փառասիրութեան

և առաքինութեան սիրահար հոգիներ գտնուին աշխարհի մէջ, —և միշտ պիտի գտնուին— բարեգործութիւնը իր ընթացքը պիտի չարունակէ, և պիտի ապրի այնչափ ատեն, որչափ ատեն անիկա հաւատարիմ մնայ իր մարդասիրական սկզբունքներուն, և նուիրուած՝ իր առաջադրած նպատակի համաձայն, իր ազգայինութեան, և ընկերական վերածնութեան գործին։ Եւ եթէ գտնուին մարդիկ՝ տարիներու ընթացքին, որոնք բարիքը չփոթել ուզեն չարիքին հետ, և բարեգործութիւնը՝ չարագործութեան հետ, պիտի ափսոսանք անունց այդ անօրինակ և չինծու մտայնութեանը վրայ, և առանց յուսահատելու առաջ պիտի քալենք։ Յամառութիւնը տկարներուն զէնքն է։ Իմաստուն ևրն ալ յամառութիւն մը ունին, որ հիմնուած է սկզբունքներու վրայ, ճշմարտութեան եւ իրաւունքի վրայ, կարգի, կանոնի, պարտքի ու վեհանձնութեան վրայ։ Եւ Բարեգործական Միութիւնը, իմաստուններու այդ յամառութիւնը, կամ աւելի ճիշտ բառով՝ հաստատակամութիւնը որդեգրած է իբրեն իրը նշանաբան, յաղթելու համար տկարներուն յաւանութեանը։ Ամենք կ'ուզեն Բ. Միութիւնը քանդուած տեսնել, նոյն աւերակներուն վրայ իրենց հոյն բագինը կանգնելու համար։ Ես ալ կ'ուզեմ որ քանդուի այդ Միութիւնը, բայց ես այդ քայքայումին համար մէկ պայման կ'ընդունիմ. — Պէտք է քայքայուի Հ. Բ. Ը. Միութիւնը, այն ատեն, երբ ալ ազգը և որքերը անոր պէտք չունենան։ Որչափ ատեն այդ պէտքը կայ· դաւաճաններ պիտի ըլլան անոնք, որոնք որքին և այրիին նեցուկ եղող Հայկ. Բ. Ը. Միութիւնը քայքայած պիտի ուզեին տեսնել։

Այսօր որոշ իրողութիւն մը կայ առջեւնիս և

որոշ ու տխուր վիճակի մը հանդիսատեսներն ենք ամենքնիս։ Մեր երկրին մէջ թշուառութիւն մը կայ, որ պիտի կրնայ մեղմանալ հասարակաց գործակցութեամբ, վէրքեր կան բուժուելիք, զորս բռնապետութիւնը իր ամբողջ ճիգը թափեց աւելի և աւելի արիւնոտելու։ Արիւններու ծովուն վրայ մեր կրած ազգային նաւաբեկութեան պահուն, հայ մարտիրոսները, որոնց յիշատակը ազգը վաղը պիտի տօնէ, և վաղը Հայ ժողովուրդը իր զաւակներուն սուգի դառնութիւնովը պիտի մասնակցի Օսմ. Սահմանադրութեան տարեդարձի հանդէսներուն, ազգին կտակեցին այրիներ, որբեր, մայրեր ու քոյրեր, և զանոնք յանձնեցին այդ նաւաբեկութենէն վերապրողներուն, որոնց նուիրական պարտականութիւնը պիտի ըլլար հաւաքաբար օգնութեան ձեռք երկնցընել մեզի կտակուած դժբախտներուն, անոնց ազատուն և տակաւ մարմիններէն կեանք մը, անոնց չմշակուած միտքերէն՝ ճառագայթ մը, և անոնց ցաւած սիրտերէն առաքինութիւն մը չինելու համար։

Սիրելի Հայրենակիցներ, առածի կարգ անցած ճշմարտութեան պէս բան մը կայ, որ կ'ըսէ. Ամէն հետու տեղ հետու։ Թող այս առածը ճշմարտութիւն մը ըլլայ հոգ չէ՛. բայ յիշատակներ կան, որ չեն հեռանար մեր աչքերէն, անոնք մեր մորթին մէջ կ'ապրին, կ'ապրին իրրև մեր կեանքին մնունդը, կ'ապրին իրրև մեր պարտականութեան մղիչ ոյժը։ Եթէ կեանքին նպատակը երջանկութիւնն է, երջանկութիւնն ալ ուրիշ բան չէ եթէ ո՛չ կատարեալ գործ մը, սիրելի առարկայ մը, և յուսալի բան մը ունենալու մէջ։ Մեր կատարելիք մեծագոյն գործը մխիթարութեան գործն է, մեր սիրելիքը՝ բարիքն է, և մեր յուսալիքը՝ մեր ազգային առողջ

վերածնութիւնը։ Այս ճամբուն մէջ է, որ տալը առանալ կը նշանակէ, ուրիշները երջանկացնելը՝ երջանկանալ կը նշանակէ։ Զգացուած ուրախութիւններուն ամենէն մեծը, վայելուած հաճոյքներուն ամենէն ընտիրը, ապրուած երջանկութեան ամենէն ազնիւը յանուն տառապողներուն, զրկուածներուն, հարստահարուածներուն տալ գիտնալուն և տալ կարենալուն մէջը կ'ամփոփուի։

Եւ Հ. Բ. Ը. Միութիւնը գերազանց միջոց մըն է, տուողին և առնողին, նպաստողին ու նըպաստաւորուածին երջանկութիւնը ապահովելու համար։ Ցոյն խնայասիրութիւնը, Պիւթագոր, ժամանակին իր աշակերտներուն դասախօսած պահուն անոնց կ'ըսէր. Մի՛ խոտոռիք տաճարին սեղանը, բարութեան և գիտութեան զգացումը մի՛ խլիք մարդուն մէջ բարեգործութեան զգացումը այն է, մարդուն մէջ բարեգործութեան զգացումը այն է, ինչ որ է սեղանը՝ տաճարին համար։ Հոն է, որ զոհերը կը մատուցուին, հոն է, որ մարդիկ կը սրբագործուին։ Աչխատելու ենք չարունակ զարդարուած և կենդանի պահել Մարդ—Տաճարին սեղանը, — Բարեգործութիւնը, և չթողունք, որ ամբարիշտ ձեռքեր, յայտողին խորտակել կամ պղծել մարդկային տաճարին այդ ամենամաքուր սեղանը։

Ինչպէս պիտի կրնաք, սակայն, այդ սեղանին սրբութիւնը ապահովել միանգամ ընդ միշտ Հարցումը չատ պարզ է, և պարզ է պատասխանն ալ։ Բարեգործութեան զգացումը տալով կը մնանի, տալով կ'ապրի։ Ըսուած է, թէ բարեգործութիւնը կարողութիւն մըն է, որ չգործածուելով կը տկարանայ, կ'անդամալուծուի...

Բայց պահեցէք բարեգործութեան համար ձեր ափն ու քսակը, եթէ ո՛չ ամրապէս կը փակուին հեռվեհետ, և յետոյ մանուկն մատչն զատ ո՛չ մէկ

բան կրայ զանոնք բանալ։ Բա՛ց պահեցէք, Բարեկամներս, ձեր ափն ու քսակը, երբ պէտքը զգալի է, և երբ ազգային ընդհանուր վտանգութիւնը կայ, թէ Հայկ. Միութիւնը՝ իբրև միակ վստահելի կազմակերպութիւն, ձեր քրտինքի, ու աչխատութեան և զոհողութեան կաթիլներովը չաղուած լումաները իւր բարեսիրական, ու միայն բարեսիրական նպատակին պիտի գործածէ։

ԱՅՍՕՐՆ ՈՒ ՎԱՂԸ

Ամբողջ մէկ տարուան ընթացքին, բոլոր երեկոյթի հանդէսներու մէջ, որոնք հայերուն կողմէ սարքուած էին, երկու բան աչքիս զարկած է. — տիրող տրտմութիւնը և դրամականի պահանջը։ Ճիշդ գիտեր թէ այս տրտմութեան բոլը ե՞րբ պիտի թօթուենք մեր վրայէն. ե՞րբ պիտի փարատին այն վիշտերն ու նեղութիւնները, որոնք այս դժբախտ ազգը կր կրծեն, և որոնց թեթեւացումին նուիրուած է Հ. Բ. Ը. Միութիւնը։ Իրապէս երջանիկ ժողովուրդ մը պիտի ըլլանք այն օրը, երբ Աղքատախնամ ու Բարեգործական կազմակերպութիւններու պէտքը չունենանք։ Պիտի տեսնե՞նք այդ երջանիկ օրը. պիտի գա՞յ ժամանակ մը, երբ դէմքերու վրայէն փարատած ըլլան դառնութեան ու տառապանքի խորչումները, երբ աչքերէն չորցած ըլլան արցունքները, և ժպիտները պիտի փայլին՝ դէմքերու վրայ, պայծառ ու անաղօտ արշալոյսի մը պէս։

Ասոնք հարցեր են, որոնց դրական պատասխան մը տալու համարձակութիւնը դեռ տուած չէ՛ մեզի աչխարհի գարաւոր պատմութիւնը։ Բան մը միայն գիտենք, իբրև ստոյգ իրականութիւնը, և անիկա ալ աս է, թէ երջանկութիւնը չարութիւր, կը փոխանակուի

ԾԱՆՕԹ. — խօսուած Բոլիսեան, Հ. Բ. Ը. Միութեան հանդիսին մէջ, 22 հոկտ. 1911 ին։

Մենք աչխարհի մէջ երջանկութեան մը գործաւորներն ըլլալու ենք: Եւ մեր գործաւորի պարտականութիւնը կարենալ կատարելու համար, դիտնալու ենք, թէ ի՛նչ պայմաններու տակ մենք կարող պիտի ըլլանք արդիւնաւորել մեր կեանքը, և թէ ի՛նչպէս պէտք է փոխանակել այդ փափաքուած երջանկութիւնը:

Մարդերուն ինչպէս ժամանակին միջև փոխադարձութեան կապ մը կայ, զոր կարելի չէ խորտակել առանց վնասակար արդիւնքի: Մարդերու միջև երբ յարաբերութեան կապը խզուի, կը վերնայ խաղաղութիւնը, և առկուածիւնը իր աւերը գործելու կը սկսի: Ժամանակին մէջ գտնուած կապերն ալ եթէ խզուին, ճչմարտութիւնն ու արդարութիւնը կը դադրին զոյութիւն ունենալէ:

Մենք, Սիրելի Հայրենակիցներս, մեր կեանքին մէջ սխալ մը ունինք, և այդ սխալը մեր չեչտուած կողմը կը մնայ չարունակ: Երբ խնդիրը կը գտնայ մեր անհատականութեան, մեր անձին չուրջ, այսօրը չատ մեծ կարեւորութիւն ունի. այսօրով աւելի կը մտահոգուինք մեր անձին համար: Եթէ խնդիրը երջանկութեան չուրջ գտնայ, կ'ուզենք, որ այսօրուընէ երջանիկ ըլլանք. եթէ խնդիրը գտնայ յաջողութեան կամ հարստութեան չուրջ, կ'ուզենք որ այդ յաջողութիւնը կամ հարստութիւնը այսօրուընէ սկսի: Եւ ապահովաբար իրաւունք ունինք այդպէս փափաքելով:

Եւ, սակայն, երբ խնդիրը ազգային հասարական կեանքին չուրջ կը գտնայ կարծես մեր մտայնութիւնը կը փոխուի բոլորովին, մենք տարբեր մարդեր կ'ըլլանք, կը մոռնանք ներկան, և վաղուան կեանքովը, ապագայով կը մտահոգուինք: Ինչո՞ւ, չեմ գիտեր, միեւնոյն չափը, միեւնոյն դատումը, չենք գործածեր երկու պարագային ալ:

Ըսուած է, թէ ճշմարտութիւնը ներկան ու ապագան վրկի մէջ գտնող գաղափարի մէջ չէ, այլ այն գաղափարի մէջ, որ ներկան ու ապագան ներդաշնակութեան մէջ կը գտնէ իրարու հետ: Մէկը մեծ ծառայութիւն մը պիտի չկրնայ մատուցանել ուրիշ ազգի կամ անհատի, հայրենիքի կամ ընկերութեան, եթէ այսօրը մոռնալով, վաղով միայն հետաքրքրուի, և ոչ ալ մէկը, որ վաղը մոռցած, այսօրուան միայն նուիրուած է: Այս տեսակ մտածում մը, գաղափար մը, որ ներկան ու ապագան իրարու հետ վէճի մէջ կը գնէ, ծառայած չըլլար բնաւ ճչմարտութեան:

Այսօրը իր կարեւորութիւնը ունի, ո՛չ միայն իրեն համար, այլ և կարեւորութիւն ունի վաղուան համար: Այսօրուան գործերը, մտածումները, ձեռնարկները, զոհողութիւնները վաղուան ազգային, ընկերական անհատական կեանքին հիմերն են: Անոնք են, որ վաղը՝ իր ամբողջական չարունակութեանը մէջ իրենց վրայ պիտի կրեն: Ո՛րքան ողջմտութեամբ, տրամաբանութեամբ, կեանքով ու գործունէութեամբ ապրուած ըլլայ այսօրը, ա՛նքան ամուր կերպով երաչխաւորուած պիտի ըլլայ վաղուան կեանքը: Ճչմարտութիւն մը խորտակել, ապրելու, և յաղթանակել տալու միակ միջոցը, այսօրին ու վաղուան, կամ ներկային ու ապագային միջև ստեղծուելիք այս ներդաշնակութեան մէջ կը կայանայ:

Երբ ուրիշներ ազգային տառապանքին արիւնոտ ցաւերովը գալարուած, վաղուան ծրագիրներով կը հետաքրքրուին, ու կը գործեն, Հ. Բ. Ը. Միութիւնը, այդ միեւնոյն ցաւերուն զգայուն, խոհեմ ու խոհապահ կը համարի ներկային տաժանքում ու ցաւատանջ իրականութեամբը հետաքրքրուիլ: Ազ-

գային հաւաքական գործունէութեան դաշտին մէջ անհատական մտածումի և նախաձիրութեան դրութիւնը կ'որդեգրէ, և ազգային վերիմաբութեան ու վերաշինութեան գործին համար այսօրը կը նախադասէ վաղուընէ, դիտնալով, թէ այսօր առնուած հաստատուն քայլ մը, վաղուան առնուելիք հաստատուն քայլին անվրէպ երաշխաւորութիւնն է։ Որբերու, այրիներու, զրկեալներու դատը, հարըստահարուածներու, նօթիներու, վերկերու դատը այսօրուան դատն է աւելի քան վաղուան։ Վաղը թերեւս ուշ պիտի ըլլար, քանի որ այսօր ամէն տեսակ փորձութիւն, անօթութիւն, զրկումներ ստացանք, իրենց սեւ ճանկերովը գրկած են զոհ բախտներու անհուն թիւ մը մեր հայրենիքին մէջ։ Ահա թէ ինչո՞ւ համար Հ. Բ. Ը. Միութեան գոյութիւնը մեր աչքին զարնող ամենէն մեծ մխիթարական երեւոյթն է, ու կ'ըլլայ։

Անհիկա տակաւին իր մանկութեան չրջանին իսկ, իբրեւ լուրջ գործ, իր դերը կը կատարէ հինգ տարիէ ի վեր, մերինին նման ցաւերով բեռնաւորուած ազգի մը մէջ։ Իր նպատակն է երջանիկ ընել մարդերը, որոնք պէտք ունին գութի ու օժանդակութեան, այն վստահութեամբ թէ այսօր իրմով բարերարուածները, վաղուան բարերարները պիտի ըլլան, այսօր իրմով երջանկացածները վաղուան երջանկացնողները, այսօրուան փրկուածները վաղուան փրկիչները պիտի ըլլան։ Ազգային երջանկութիւն մը այսպէս կը պատրաստուի ու կը պատուաստուի, մարդ մարդու հանդէպ և մարդ ժամանակին հանդէպ այս կերպով միայն պիտի կրնայ կատարել երջանկութեան իր առաւտուրը։

Պիտի դանդաղէ՞նք այդ երջանկութեան առաւտուրին մարդը ըլլալու։ Բայց ամէն մէկ յա-

պաղումի վայրկեան, նոյն իսկ վաղուան մասին մեր ունեցած մտահոգութիւններուն ու փափաքներուն լրջութիւնը կասկածի տակ պիտի ձգէր։ Եթէ մեր ազգասիրութիւնը հիմնական զգացում մըն է, այսօր մեծագոյն պատեհութիւնը ունինք զանիկա պացուցանելու գործքով։ Եւ այդ ապացոյցը ա՛յսօր պէտք է մեզի։ Ան որ այսօր կը նուիրուի, վաղուան իր նուիրումին վստահութիւնը կ'ունենայ։ Մեծ և բարի տրամադրութենէ մը նախընտրելի է փոքր ու բարի գործ մը։

Երբ օր մը Պօղոս առաքեալ, բանտէն բերուելով կը խօսէր Փելիքս դատաւորին, և անոր կնոջը, և երբ Պօղոսի բառերը երկաթէ ատրաչէկ գամերու պէս մխուեցան, սկեպտիկ, և ճչմարտութեան ու ժարգկային տառապանքին անտարբեր հոգիին խորը, Փելիքս զարնուած, դարձաւ ու Պօղոսին ըսաւ, հիմա գնա, եւ երբ ժամանակ ունենամ ինչ կը կանչեմ, Բարեկամներս, Փելիքս երբեք քաջութիւնը չունեցաւ անգամ մըն ալ Պօղոսը իր ներկայութեան կանչելու, և ընդունելու անոր կողմէն քարոզուած ճչմարտութիւնները։ Եւ սասկով մէն քարոզուած ճչմարտութիւնները։ Եւ սասկով Փելիքս անգամ մըն ալ ապացոյցը տուաւ այնպիսի, թէ ով որ այսօր իր պարտականութիւնը կատարելու բարոյական քաջութիւնը չունի, երբեք վաղը պիտի չկրնայ ունենալ։

Սիրելի Հայրենակիցներ, չէ՞ք խորհիր, թէ սոյն հանդէսը լաւագոյն պատեհութիւնն է մեզի համար, մեր ազգին թշուառներուն հանդէպ մեր մխիթարութեան պարտականութիւնը կատարելու։ Չէ՞ք խորհիր, թէ բարեգործութեան ճամբուն վրայ մեր թերացումներն ու կաղացումները ա՛յսօր կրնան դարմանուիլ, գոնէ մասամբ, եթէ գնահատելով Հ. Բ. Ը. Միութեան ազգանուէր չանքերն ու զոհո-

զուլթիւնները, սիրայօժար մեր բաժինն ու օժանդակութիւնը բերենք այդ մեծ մարմինին։ Ձմեռն արդէն սկսաւ մեր հայրենիքին մէջ, արդէն գոյութիւն ունեցող չքաւորութեան և տառապանքին վրայ այսօր աւելցան պատերազմի նեղութիւնը, և արուեստական սովը։ Եւ այս ամենուն հանդէպ Հ. Բ. Ը. Միութիւնը միայն կայ, որուն դիմում կ'ընեն բոլոր տառապողները։ Պէտքին մեծութիւնը, և ցաւին դառնութիւնը դարմանի կը կարօտին, և մե՛ծ դարմանի։ Ատոր համար է, որ այսօր այս բեմէն դիմում կ'ընեմ Ձեզի, ձեր ազգասիրական ու հայրենասիրական զգացումներուն։ Արդիւնաւորեցէք այդ զգացումները։ Եւ արդիւնաւորեցէք ա՛յսօր, վաղը ուշ է արդէն։ Ձեր զգացումին միացուցէք ձեր լումանները, անդամակցեցէք Միութեան, մտէք ազգային երջանկութեան փոխանակութեան ճամբուն մէջ, այդ երջանկութեան առեւտուրի մարդն եղէք։ Երջանկացուցէք, երջանկացուցէք թշուառները, սա ապահովութեամբ, թէ դուք ալ երջանկացած պիտի ըլլաք։



ՀԱՄԵՐԱՇԽՈՒԹԵԱՆ ՁԱՄԲԱՆ

Ձեմ դիտեր, դիպուածակա՞ն է թէ խորհրդածուած, այն գուգադիպութիւնը, որով տեղի կ'ունենայ, Միութեան վարչական ժողովին այս տարուան գումարումը մեր երկնաւոր վարդապետին Համբարձման տօնին հետ, զոր Հայ Եկեղեցին վաղը կը տօնէ իբրև փառաւոր յաղթանակի մը օրը։ Քրիստոնէութեան առաջին գործաւորներուն համար, մարդկայնական տեսակէտով ցաւի, դառնութեան և լնկճումի օր մըն էր Համբարձումը։ Ցաւերնական բաժանումները երջանիկ առաւօտ մը արշալոյսը չէն եղած մարդկութեան համար։ Ընդհակառակն, անոնք յուսահատութեան և վիշտի պղպիւր մը եղած են։ Առաքեալները երբ Բեթանիայէն երուսաղէմ կը դառնային Ցիսուսի Համբարձմանը հանդիսատես ըլլալէն վերջ, տրտմութեան բաւական լուրջ պատճառներ ունէին այս տեսակէտով։ Երուսաղէմի մէջ իրենց կը սպասէր քահանաներու վրէժխնդրութիւնը, սկեպտիկներուն ծաղրանքը, խուժանին հալածանքը, փարիսեցիին առելութիւնը։ Եւ իրենց գործունէութեան առջև կը բացուէր աշխարհը, յաւիտենական կոիւի այդ ասպարէզը, ուր դէմ դիմաց բանակող իմաստասիրական, կրօնական, ընկերական բոլոր վարդապե-

---

ԾԱՆՕԹ.—խօսուած Ուստրի հայ Բողոքական հովիւներու Միութեան ժողովին մէջ 13 մայիս 1911 ին։

տութիւնները, բոլոր դրութիւնները դեղեցիկ և ոսկեզօծ չրջապատակը մը չէր, որ կը պարդէին իրենց սկսնակի քայլերուն առջև։ Եւ սակայն, հակառակ այս անորոշութեան և հակառակ պինուած առելութիւններուն, Աւետարանը երբ կը պատմէ, նոյն օրուան առաքեալներուն վերադարձը Երուսաղէմ, մեզի ցոյց չտար անոնց դէմքերուն վրայ վիշտի ու թախիծի ոևէ նշան, ընդհակառակն կ'ըսէ, թէ անոնք մեծ ուրախութեամբ Երուսաղէմ դարձան (Ղուկ. ԻԴ. 52)։

Յիսուսէն 1800 տարիներ վերջ աչխարհի պետական ոյժերէն մին, Մեծն Նաբոլէոն, երբ օր մը պատեհութիւնը ունեցաւ իր կարծիքը յայտնելու Քրիստոսի մասին, ըսաւ, կը ճանչնամ մարդը, և կ'ըսեմ ձեզի, թէ Քրիստոս մարդ չէր։ Աղեխսանդր, կեսար եւ ես մեր կայսրութիւնները ոյժի վրայ հիմնեցինք, իսկ անիկա սիրոյ վրայ հիմնեց, եւ այսօր միլիոնաւոր մարդիկ իրեն հաւատարմութեամբ կը ծառայեն։ Առաքեալները, որոնք դեռ երէկ տկարներ ու չհամոզուածներ, նոյն իսկ քրիստոնէական գերագոյն փաստին համար Գեթսեմանիի մէջ ու Golgotha-ի բարձունքին վրայ դասալիքներ էին, արդեօք Համբարձման օրը կրցա՞ծ էին Յբրանսայի պետական մեծ մարդուն մտածումով գոտեպնդուիլ։ Արդեօք նոյն օրը ըմբռնա՞ծ էին, թէ Սիրոյ կայսրութեան հաստատութեանը համար պիտի գտնուէին զոհուելու պատրաստ միլիոնաւոր մարդիկ։ —Ձենք գիտեր։ Միայն սա գիտենք, թէ անոնք մեծ ուրախութեամբ դարձան Երուսաղէմ, ուրկէ դեռ քառասուն օրեր առաջ վիշտերով համակուած, յուսախաբութիւններով և տառապանքներով լեցուն հեռացած էին։ Եւ անոնց զգացած ուրախութիւնը երբ վերլուծենք, մենք պիտի տես-

նենք, թէ անիկա արդիւնքն է հիմնաւորուած ՀԱՒԱՏՔի մը, արմատացած ՍԻՐՈՑ մը, և խորապէս զգացուած ՅՈՅՍԻ ի մը. հաւատքի մը՝ Յիսուսի անձին հանդէպ, սիրոյ մը՝ քրիստոնէական ճշմարտութեան համար, և յոյսի մը՝ արդարութեան վերջնական յաղթանակին։ Առանց այս հիմնական փոխութեան կարելի պիտի չըլլար առաքելական մեծ ուրախութիւնը բացատրել, ինչպէս կարելի պիտի չըլլար բացատրել լոյսն ու ջերմութիւնը, առանց արեւին և անոր բաղկացուցիչ մասնիկներուն գոյութեանը։

Սիրելի պաշտօնակիցներ, այսօր առաւել կամ նուազ չափով Ձեր դէմքերուն վրայ ալ կը տեսնեմ այդ ուրախութենէն մաս մը, նոյնիսկ մը գտնէ, որ իրաւունքի բաժինն է Աւետարանի այն բոլոր գործաւորներուն, որոնք իրենց կարողութեան չափով կրցած են աչխատիլ և օգտակար րլլալ Աւետարանի դատին, և քրիստոնէական վկայարութեան գործին։ Փետեմ դուք Բեթանիայէն չէք գտնար, գիծին, Փետեմ դուք Բեթանիայէն չէք գտնար, գիտեմ ձեզի համար դոյութիւն չունէին այն դժուարութիւնները, այն վրդովմունքն ու հակառակութիւնները, այն վրդովմունքն ու հակառակութիւնները, այն վտանգն անստուգութիւնը, որ այնքան անաւոր ղուան անստուգութիւնը, որ այնքան անաւոր կերպով կը ցցուէին առաքեալներուն հանդէպ։ Քրիստոսի դարերու կրօնական մեծ յեղաշրջումը բաւական կանգչափ հարթեց, գոնէ աչխարհի մէկ մասին մէջ, այդ հոգեկան տրամադրութիւններու վայրագութիւնը, առանց սակայն կարենալ բառնալու փոթիւնը, առանց սակայն կարենալ բառնալու փոթիւնները, որոնք ճշմարտութեան, չերը և դժուարութիւնները, որոնք ճշմարտութեան, արդարութեան, քրիստոնէական եղբայրութեան դաշտին մէջ կը բուսանին հետզհետէ, և մեծ ճիգեր ու զոհողութիւններ կը պարտադրեն Տիրոջ այգիին մշակներուն վրայ։ Դուք այդ այգիէն կը վերադառնաք տարուան մը գործունէութեան համար չիւը տալու համար եկեղեցիին, և երէկի փորձառութեամբը պատրաստելու վաղուան արդիւնաբե-

բութեան ծրագիրը, կը չնորհաւորեմ Ձեր ղզացած ուրախութիւնը, անոր համար, որ կը հաւատամ, թէ ամեն մշակ, որ կ'աշխատի, և անկեղծօրէն իրեն լաւագոյնը կ'ընէ իր պաշտօնը արդիւնաւորելու համար, անիկա նոյն իսկ իր ձախողանքին մէջ ուրախանալու իրաւունքը ունի։ Որովհետև մարդիկ իրենց ձեռք բերած արդիւնքէն չէ որ կը չափուին միշտ։ Ո՛րքան մեծ մեծ դէմքեր կան, որոնց կեանքը արդիւնաւոր չէ՛ եղած, միջավայրի և պարագաներու բերմամբ, բայց որոնց կեանքը անձնազոհութեան, պարտականութեան, նուիրումի բուրմունք մը եղած է ամբողջովին։ Մարդկութիւնը ապերախտ եղած պիտի ըլլար, եթէ զլացած ըլլար այդ ուրախութիւնը աշխատողին և նուիրուողին։

Դուք ձեր կարեւոր խորհրդակցութիւնները պիտի ունենաք անշուշտ, վաղուան ձեր գործունէութիւնը աւելի և աւելի արդիւնաւորելու համար։ Այս երեկոյ ինքզինքս բարեբախտ կը զգամ համակերպելով ինծի եղած հրաւէրին, որպէս զի սա պանդխտութեան ափերուն վրայ Հայկական Մայր Եկեղեցիի մէկ ներկայացուցիչն ալ մասնակցէր այդ հոգեւոր ուրախութիւններուն, որոնք մէկ բարեբաստիկ արտայայտութիւնը պիտի ըլլան, կը յուսամ, վաղուան ազգային լայն համերաշխութեանը, որուն պէտք ունի Հայ ազգը, իր գոյութեան պահպանութեան համար։

Սիրելի պաշտօնակիցներ, այս ուրախութեան օրերուն մէջ, ես նպատակ չունիմ բնաւ ակնարկութիւններ մը ընելու անցեալին, կամ վերյուշումներ ընելու այն տխուր դրուագներէն, որոնք մեր կրօնական բաժանումին և երկպառակութեան դառն օրերը յիշեցնել կուտան մեզի։ Անոնք պատմութեան կը վերաբերին, և պատմիչի մը անողոք դա-

տաստանը օր մը իր վճիռը պիտի դնէ անշուշտ հասարակաց խղճին առջև։ Բայց քանի որ ժամանակը կը քալէ, և մեր աչեն մէկ քայլափոխ կա՛մ դէպի մերձեցում կը տանի մեզ, և կա՛մ դէպի առելութիւն, մենք աշխատութիւն մը ունինք ներկայիս մէջ, որ է օժանդակել աչեն գնով, այն գործնացքին միայն, որ այդ մերձեցումին, այդ համաբաչխութեան, այդ ազգային եղբայրակցութեան կը տանի։ Այս ամենուն մէջ, սակայն, կէտ մը միայն կայ, որու մասին չեմ կրնար իմ ափսոսանքս զսպել։

Վեց ամիսներէ ի վեր Ամերիկա իմ բնակութիւնս ինծի սա համոզումը տուաւ, թէ կը գտնուիմ երկրի մը մէջ, որ գերազանցօրէն կրօնական է, և նոյն չափով ալ կրօնական ներողամտութեան ոգիէն կ'առաջնորդուի։ Ամերիկա խղճմտօրէն իր մէջ պահած է Եւրոպայի հիւսիսի ժողովուրդներուն մանկունակ նուիրումը դէպի գերբնականը, վերացականը, որովհետև ատով միայն պիտի կրնայ հակակշռել կեանքի պայքարին մէջ իր ապրած յոգնեցուցիչ եռանդը, չզային հալումաչը։ Հոգեկան ըղձանքի մը մարդուն մէջ ստեղծած կարողութիւնները կրօնքով միայն պիտի կրնային անանիլ, և Ամերիկացին, նոյն իսկ իր նոր միջավայրին, իր տնտեսական կեանքի բարդ ու կնճռոտ մեքենականութեան մէջ, աւելի պինդ փարեցաւ այն բոլոր կապերուն, որոնք զինքը ամիջական հպատակութեան մը մէջ կը պահէին իր փայփայած գերագոյն իտէալին, իր պատչաճ Աստուծոյն հետ։ Եւ Ամերիկեան ազգին մէջ տարածող այդ կրօնական վերյուշումներն էին, ապահովաբար, որ ներողամիտ աչքով նայել տուին Brigham Yong (Պրիկըմ Եընկ)ի, որ վերջին օրերու Սուրբերուն կամ Մորմոնապետութեան առաջնորդեց,

որ DoWie (Տաուի)ին ներեց, Սիօնականութիւնը հիմնելու, իբրև նոր Եղիա մը, և որ Մխ էմիին թոյլատրեց, իբրև նոր մարգարէուհի իր Քրիստոս-Գիտութիւն եկեղեցին կազմելու։ Այս երեւոյթները կրնան բացատրուիլ միայն այն իրողութեամբ, թէ դրապաշտ և տղարապաշտ Ամերիկան, իր մէջ խոբապէս կը պահէ կրօնքի խեթապաշտ ոգին, և այդ երկուքին միացումովը է, որ ան կրնայ իբրև մարդ և իբրև ազգ իր հաւատարակչութիւնը պահպանել։

Կրօնական խորունկ զգացումը հին աշխարհի մէջ աննկուող մոլեռանդութիւն մը եղած է միշտ, մինչդեռ Ամերիկայի մէջ անիկա մոլեռանդութիւն մը չըլլալէ զատ, իրմէն ծնցուցած է ներողամտութեան ամենալայն ոգին։ Ամերիկան բաց դաշտն է եղած գաւանանքներու բազմադիմութեան մը, և հոս մարդ մը կրնայ լրջօրէն ըսել, ինչպէս դիտել կուտայ Saint-Andre de Lignereux, «երբ ձեր նոր հաւնոգութիւնը ղուրջ է, երբ դուք անոր մեջ կը գտնէք դրախտի մը առաջնորդը կամ յոյսը, աշխարհ յարգելի է» (L'Amerique au XXe siecle· p 75)։ Հոս տեղի չունեցան բնաւ ո՛չ բիւզանդական վիճաբանութիւնները, ո՛չ լատինական աստուածաբանական գիտարբուրը (orgie) և ո՛չ ալ արեւելեան Ասիոյ աստղական գաւանական կոչտ նրբամտութիւններու բաղխումները։ Հոս եկեղեցին վարդապետութիւնը չէր. տեն մարդ միմիայն փնտռեց, թէ եկեղեցին ինչչափ բարոյական ներշնչում կրցաւ սերմանել, և ո՛րքան օժանդակութիւն կրցնար բերել ապրուած կեանքը աղնուացընելու համար։ Եթէ այս չըլլար պարագան, եթէ կրօնական ներողամտութիւնը ընդունուած կրօնքներուն լաւագոյնը չըլլար, Ամերիկան պիտի գերազանցէր Բիւզանդիոնը, իր աստուածաբանական վէճերով, և կրօնքը պիտի վերածէր անաւորչարիքի մը, եղբայրասպան գործքի մը։ Եթէ այս կրօնական ներողամտութիւնը գոյութիւն չունենար, օրինակի համար, էմէրսընդհատ եկեղեցին վեց հատուածները, Մկրտչական 12 յարանուանութիւնները, Մէնոնիտներու 12 հերձուածները, Մեթոդականներու 17 ստորաբաժանումները, Երիցականներու 12 ճիւղաւորումները ո՛չ միայն իրարու, այլ իրենցմէ դուրս մնացող բազմաթիւ յարանուանութիւններու հետ դէմ դիմաց ճակատած արիւնոտ և տխուր ռազմադաշտի մը պիտի վերածէին այս գեղեցիկ երկիրը։ Եւ այս խաղաղութեան, հաւատարակաց եղբայրակցութեան, կրօնական ազատամտութեան այս լիահոծ և անբաղդատելի կեանքը դիտած պահուս կ'ափսոսամ, թէ ինչո՞ւ Ամերիկան Միսիոնարութիւնը դէպի Արեւելք իր արշաւանքի միջոցին այդ կրօնական լայնախոհութեան և ներողամտութեան ոգին մոռցած էր իրեն հետ ուենալ Ազանտեանէն անցած պահուն, քանի որ անիկա միացած Հայ եկեղեցիի բնական ներողամտութեան և ազատախոհութեան ոգիին հետ, պիտի կրնար հրաշքներ գործել մեղի պէս կրօնական խառնուրդով մը և նկարագրով ծնած ազգի մը մէջ։ Եւ ես վստահ եմ, թէ այս տեսակ ոգիով գործունէութիւն մը, ո՛չ միայն տեղի պիտի չտար թիւրիմացութիւններու, այլ ընդհակառակն պիտի ըլլար յառաջամուղ զօրութիւն մը, լուսաւորող ջահ մը, կենդանացընող չունչ մը մեր դէպի վարգացումը դիմող ժողովրդական կեանքին։ Եւ Հայ եկեղեցւոյ պիտի չըլլար իր տեւողութեանը միջոցին, եթէ կաթոլիկ եկեղեցին Ամերիկայի մը պէտք ունէր իրմէն մերկանալու իր միապետական ձգտումները,

և ըլլալու աւելի մօտիկ համակալարութեան, եթէ կաթոլիկ եկեղեցին Հռոմէն հեռի Ալանտեանի ափերուն վրայ միայն կրցաւ զգալ, թէ գործնական առաքինութիւններու պաշարով մը միայն կարելի է արդարացընել եկեղեցական կազմակերպութիւնը. չնորհիւ իր տաղանդաւոր առաջնորդներուն, Կարտինալ Կիպպընսներուն, Այրլենտ և Սփալտինկ արքեպիսկոպոսներուն, Հայ Եկեղեցին Փոքր Ասիոյ մէջ, դարերու ընթացքին կրցաւ չատ կանուխէն իր վրայ բերել քսաներորդ դարու պետականական զարգացումին յարմարող կրօնական ընդունակութիւնը, եւ եթէ անիկա իր մաքրութեան չրջաններէն վերջ ունեցաւ պղտորումներ ալ, այդ յոռետիւնները, իր հոգեբանական կեանքին ծնունդը, իր սեփական յոռետիւնները չէին, այլ եկամուտ տարրեր։ Որչափ կը յիշեմ, կարծեմ Լորտ Պայրն էր, որ ըսաւ Հայերուն համար «Հայերը ինչ որ ունին գայ՝ իրենցն է, իսկ ինչ որ ունին գէշ իրենց դրացիներեն առած են. որովհետեւ իրենց պատուրեան շրջանին մէջ, շրջապատուած են դրացիներե, որոնք իրենցմէ աստիճան էին նկարագրով». ինչ որ ճշմարիտ է Հայուն համար, ճշմարիտ է նաև Հայ Եկեղեցիին համար և ասոր պէտք է համոզուինք իրապէս, առանց կանխակալ կարծիքի, առանց նեղմտութեան։

Սիրելի պաշտօնակիցներ, այն կրօնական համոզումները և սկզբունքները զոր դուք ունիք և կը բարոզէք հայութեան մէկ մասին, տարբեր չեն բնաւ Հայ Եկեղեցիին քարոզած համոզումներէն և սկզբունքներէն։ Տարբերութիւն մը, եթէ կայ, այն ալ սա է, որ անոնք փոխանակ դարձնուած ըլլալու հայ ազգային հոգեբանութեանը չինած կաղապարին վրայ, ձեւուած են ամերիկեան մտածողութեան մը

վրայ։ Տարբերութիւնը առեւթեւոյթային է, մակերեւոյթային է առանց հիմնական ըլլալու։ Ազգերը, իրենց ցեղային խառնուածքին, իրենց ցեղային լիմային, իրենց ցեղային հոգեբանութեան հետեւանքով, իրենց մտածելու, ըմբռնելու, արտայայտելու, բացատրելու կերպերը ունին, կրօնական համոզումները այս չրջանակէն դուրս չեն կրնար մնալ։ Շատ անգամ մարդիկ ծիծաղելի կը գտնան օտարներու առջև, երբ անոնց կը խօսին այնպիսի եղանակով մը, որ անծանօթ է իրենց։ Օրինակի համար եթէ Ֆրանսայի մէջ ուզէք ճամբայ մը հարցընել մէկուն, կրնաք ըսել պարզապէս. «կը փափաքիմ այսինչ տեղը երթալ»։ և դիմացինը բարեացակամութիւնը պիտի ունենայ քեզի ցոյց տալու ճամբան։ կը պատմուի, թէ Ֆրանսացի մը Ամերիկացի մը կ'ըսէ. թէ «այս ինչ կա գալուն, Ամերիկացին կը ծիծաղի, առանց պատասխանելու, և երբ խօսքը կը կ'երկրորդէ Ֆրանսացին, այնատեն Ամերիկացին քմծիծաղով մը կ'ըսէ իրեն. «փափաքածդ ինծի յայտնելու սիեմ չունիս, կրնաս երթալ ուզած տեղդ»։ Եթէ Ամերիկացին չէր ըմբռներ, թէ դիմացինը իրմէն ճամբայ կը հարցընէր պարզապէս, ձեռքերքելի իրողութիւն մըն է աշխարհի ամէն կողմերը։

Եւ այսօր Ամերիկա անգամ տագնապ մը կանցընէ, երբ կը խորհի զանազան ցեղերու անհուն ստուարացումին վրայ. ցեղեր որոնք իրենց հետ կը բերեն նոր նկարագիրներ, նոր բարքեր, նոր բացատրութեանց ձեւեր, նոր ըմբռնումներ, որոնք հեն տարբեր ունեցածներուն համանման չեն և որոնք կրնան իրենց տարբերութեամբը ընկերական

կրօնական և նոյն իսկ ազգային վտանգ մը ստեղծել։

Բայց ի՛նչ հարկ այդ օտար տարրերուն, երբ արդէն սեւամորթին գոյութիւնը ինքնին բաւական պատճառ մըն է մտածելու համար։ Սեւամորթ Ամերիկացին ալ ծնունդն է ամերիկեան կրօնական համոզումներուն. բայց իր ցեղային տարբերութիւնը պատճառ եղած է, որ ինք կամաց կամաց ընդվզի սպիտակամորթին կրօնական բացատրութիւններուն դէմ, և իրեն համար ստեղծէ իր խառնուածքին, իր հոգեբանական ընդունակութեան, իր մտածելու, ըմբռնելու և բացատրելու կարողութեան համաձայն քրիստոնէութիւն մը, և քրիստոնէական գրականութիւն մը։ Վանի մը առաջ Շիքակոի Ամերիկեան Episkoposական Մեթոտիստ եկեղեցիի սեւամորթ եպիսկոպոսը, H. W. Turner, երբ այս տեսակէտով, սեւամորթներու դատը կը պաշտպաներ, զգայացունց բարոզի մը մէջ ըսաւ, «մեզի պէտք եղածը դաստիարակութիւնն է։... Մենք պէտք է գիրք գրենք մեզի համար, բանաստեղծութիւններ մեզի համար, գիտական ձառեր մեզի համար, որոնք հաւասար ըլլան մեր գոյնին եւ մեր ցեղին։ Մի՛ սորվիր երբէք երգեր, զոր օրինակ լսազին, եւ ես ձիւնեն աւելի ճերմակ պիտի ըլլամ երգին պես, զոր ես քոյր պիտի չտայի որ իմ ներկայութեանս երգէին»։

Մեծնոյնն էր նաև մեր պէտքը.—դաստիարակութիւնը։ Հայ սիրտը բաւականաչափ լայն էր կրնալ ընդունելու համար լոյսի ամէն կաթիլ, թէ իսկ անոնք հեռուներէն բղխէին։ Բնութեան մէջ լոյսին և հոգին մնունդը միևնոյն ձեւով արդիւնք չեն ծնիր բնաւ. վարդը կարմիրի կը փոխէ այդ լոյսը, իր թերթերուն մէջ, և տերեւը կանաչի,

մանուշակը կապոյտի կը վերածէ, և չուշանը ճերմակի։ Անոնց բոյս ու ծառ իր ժառանգական, դաբաւոր յարմարութիւնը, իր ընդունակութիւնը ունի։ Կրնանք այդ ժառանգականութեան դարաւոր ոյժը խորտակել արուեստական միջոցներով. օտար պատուաստումներով կրնանք ունենալ աւելի գեղեցիկ և բազմաթերթ վարդեր, մանուշակներ, չուշաններ, բայց առէք այդ արուեստական գեղեցկութիւնները, և պիտի տեսնէք, թէ անոնք իրենց հոգիին, իրենց ներքին էութեան լաւագոյն մասը, իրենց ՍԵՓԱԿԱՆ ԲՈՒՅՐԸ կորսնցուցած են։ Ինձի համար կրօնական համոզումներու երկրորդական տարբերութիւնները նշանակութիւն չունին։ Այս տեսակէտով Հայ Եկեղեցիի մէջ տեղի ունեցող բուժանում մը ո՛ւէ անպատեհութիւն մը չէր կրնար ունենալ, եթէ կանոնի փորձերը կատարուած միջոցին այս պարագաները նկատի առնուած ըլլային երկուստեք։ Մենք այն ատեն պէտք ունէինք, ինչպէս նաև հիմա, կրթութեան ու զարգացումի լոյսին։ Չենք արհամարհեր իւղի ամէն մէկ կաթիլ, որ մեր միտքին ու սրտին կանթեղին մէջ կը թափուի, նոյն իսկ օտարներու ձեռքով։ Կ'ըմբռնեմ թէ մեր արեւելքի կանթեղները ա՛լ բաւական չեն ելեկտրականութեամբ լուսաւորուած դարու մը մէջ, մեր պարտականութիւններու համար կարենալ պէտք եղածին չափ յստակ տեսնելու համար, բայց ելեկտրականութիւն վառելու համար պէտք չկայ անպատճառ խորտակել հին կանթեղները, Եւրոպական մեծ տուներու մէջ փառաւոր ջահեր կան, առիքներէն կախ, որոնց վրայ երբեմն մոմեր կը վառէին, և որոնց մոմերը տեղի տուած են հիմա ելեկտրական լոյսի կատուցներու։ Հայ Եկեղեցին այդ հնադարեան մաքուր ջահերէն մէկն է, որուն վրայ կարելի է չողացընել մարդկային ժամանակին, սրտին ու հոգիին ցոլացուցած ամէն լոյս։

եւ միսիոնարները պիտի կրնային Նոր Լուսաւորիչներ նկատուիլ մեզի համար, եթէ այդ լոյսը, ու միայն ա՛յդ լոյսը բերէին մեզի: Բայց անոնք այնպէս չ'երթին: Ընդհակառակն, ինչպէս Ուորդս ին Պոսըն ցուցահանդէսին բացման օրը, Լօրէնս Եպիսկոպոս ըսաւ իր ճառին մէջ, աւելի փոխանակ կրօնիին լոյսը տանելու, իրենց դաւանանիքը տարին ուր որ գացին:

Սիրելի Պաշտօնակիցներ, իբրեւ Հայ մը, որ կը փափաքի իր ազգային պարտականութիւններուն նուիրուիլ միշտ, եւ իբրեւ Հայ Եկեղեցիին մէկ պաշտօնեան, ես պիտի սիրէի որ հնարաւոր չանքերը ընէինք անկեղծօրէն զիրար հասկնալու համար: Եւ մանաւանդ պիտի փափաքէի, որ ջանք մը ընէինք Դուբ մօտէն ճանչնալու համար Հայ Եկեղեցին, կը ներէք անչուշտ ինծի, ըսելու համար մեր եւ ձեր Մայր Եկեղեցին: Համարձակութիւնը տուէք ինծի ըսելու, թէ այսօր Դուբ, եւ ամբողջ Հայ Ընդքական Եկեղեցին աւելի լաւ կը ճանչնար Ամերիկայի այս կամ այն միսիոնարին գործն ու կեանքը, քան Սահակի մը, Մեսրոպի մը, կամ Շնորհալիի մը կեանքն ու գործերը. աւելի լաւ գիտէք ամերիկեան երգ մը, քան հայկական չարական մը, եւ աւելի չատ ծանօթութիւն ունիք ամերիկեան յարանուանական Եկեղեցիի մը նկատմամբ քան Ձեր Մայր Եկեղեցիին նկատմամբ: Եւ այսդէսով դուք նմանած էք այն կարդ մը մարդերուն, որոնք իրենց կեանքին մէջ ինքզինքնին ճանչնալու փոյթը չեն ըրած, ու նուիրուած են ուրիշները ճանչնալու հետաքրքրութեան: Ես պիտի փափաքէի, որ ձեր վարդուան գործունէութեան մէջ, կարեւոր տեղ մը տայիք այդ ծանօթութիւններով հարստանալու, որովհետեւ ո՛րքան չատ ճանչնաք, ա՛նքան չատ պիտի սիրէք, եւ ո՛րքան չատ սիրէք ա՛նքան օգնած պիտի ըլլաք քրիստոնէական — ազգային ոգիի զարգացումին:

ԿԵԱՆՔԻՆ ԱՐԴԻՒՆԱՒՈՐՈՒՄԸ

Աչխարհի մէջ բնական ու տիեզերական դարձած օրէնք մը կայ, որուն համեմատ մարդիկ կը գուբգուբան այն բաներուն վրայ, զոր սրտանց կը սիրեն, Մէկ բանի մէջ միայն այդ օրէնքը պահպանուած չէ, եւ այդ բացառութիւնը կը տեսնուի ու կը զգացուի մեր ազգային հաւաքական կեանքին հանդէպ մեր ապրած անճատական կեանքին սխալ ուղղութեանը մէջ: Ձկայ մարդ մը, որ իր կեանքը չի սիրէ. մեր անձի մասին մեր տածած սէրը երբեմն նոյն իսկ եսապաշտութեան կ'երթայ, եւ մենք մեր անձէն դուրս բան մը տեսնելու յօժարութիւնն ալ չենք կրնար ունենալ: Նմանապէս չկայ մարդ մը, որ չ'ըսէ, թէ ես ազգասէր եմ, եւ երբեմն նոյն իսկ մեր ազգասիրութիւնը մոլուցքեան մը հանգամանքը կ'առնու, եւ կ'ըլլայ թթու ազգամոլութիւն մը: Եսամոլն ու ազգամոլը երկու ծայրայեղ անձնասէրներ են, որոնց նեղմտութիւնը երբեք բարիք մը չկրնար արտադրել ո՛չ ազգին եւ ո՛չ ալ անձին համար: Մայրայեղ ազգասիրութիւն մը կամ ազգայնամոլութիւն մը թերեւս պիտի արդարանար Ազգին հանդէպ նուիրուած ծայրայեղ դաւանանութեան մը միջոցին, բայց եսապաշտութիւնը բնաւ պիտի չկրնայ իր արդարացումը գտնել:

ԾԱՆՕԹ.—Խօսուած Ֆաուլըրի գաղութին, 9 յուլ. 1911ին:

Եթէ մարդիկ որոշապէս գիտցած ըլլային այն պարտականութիւնները, որոնց համար կոչուած են ապրիլ իրենց ընկերական կեանքը, եթէ մարդիկ գիտցած ըլլային այն բարոյական դիրքը, զոր գըրաւելու կոչուած են ընտանեկան, ազգային և մարդկայնական կեանքին մէջ, վստահ կրնանք ըլլալ, թէ բաւական մեծ չարիքներ խնայուած պիտի ըլլային այս թշուառ մարդկութեան։ Հին փիլիսոփաները մարդը կը կոչէին պզտիկ աշխարհ (microcosme), իսկ տիեզերքը՝ մեծ աշխարհ (macrocosme)։ Ստուգիւ մարդ աշխարհի փոքրանկարն է, աշխարհ մը՝ իր մանր աստիճանին վերածուած։ Բնութեան մէջ բոլոր տարրերը իրարու կ'օժանդակեն մարդկային, անասնական և բուսական կեանքերը ապրեցընելու և յաւերժացրնելու համար։ Արեւը՝ իր լոյսն ու ջերմութիւնը, հողը՝ իր արտադրող կարողութիւնը, ջուրը՝ իր կենդանացընող զօրութիւնը իրարու մօտ կը բերեն, արտադրելու համար բնութեան գեղեցկութիւնները, և մարդկային հարստութեանց աղբիւր՝ սա առատութիւնները։ Այս գեղեցիկ երկիրը՝ ուր դուք հիմա կ'ապրիք, դեռ երէկ անապատ մըն էր. ո՛չ այս համատարած երկիրը, և ո՛չ ալ համապիւռ արեւին ջերմութիւնը կարծես բաւական պիտի ըլլային զձեզ չրջապատող սա այգիները, և պարտէզները հասունցընելու, եթէ ջուրի առու մը չգար արեւէն ու հողին կազմած դաշնագրութիւնը ամրողջացընել։ Մարդուն կապը ալ միեւնոյնն է մարդկութեան հետ. որպէս զի մարդկութիւնն ալ նիւթապէս և բարոյապէս զարգանայ ու բարգաւաճի, անհրաժեշտ է, որ աւելն մէկ մարդ իր աշխատութեան բաժինը բերէ, մէկը՝ իր արեւի ճառագայթը, միւսը՝ իր հողի արգասաւորութիւնը, մէկը՝ իր զօրութիւնը, միւսը՝ իր խելքը,

մէկը՝ իր սիրտը, միւսը՝ իր հոգին, մէկը՝ իր հանճարը, միւսը՝ իր դրամը, և այդ կորովի, ոյժի և առաքինութեան մասերն են, որ իրարու միացած՝ պիտի գործեն և արտադրեն աշխարհի փառքին ու մարդկային երջանկութեան համար։ Մեկուսացած մարդ մը, եռապաչտ մը, ամայի կղզեակ մըն է աշխարհի ընդարձակ տարածութեանը վրայ, կղզեակ մը՝ որ բնակութեան յարմար չէ, և որուն ժայռերուն վրայ բան մը կարելի չէ՛ բուսցրնել։ Այն բոլոր գործերը, որոնք կը տեսնուին աշխարհի վրայ, այն բոլոր գեղեցկութիւնները զոր կը վայելենք, այն բոլոր մտաւոր և բարոյական զարգացումները, որոնց վրայ մեր յառաջդիմութիւնները հիմնած ենք, արդիւնք են մեր նախնեաց ընկերական աշխատութիւններուն, անոնց չինարար համագործակցութեանը։ Մեր լեզուն, կրօնքը, օրէնքները, մեր արուեստները ամենքն ալ նուիրական ժառանգութիւններն են մեր նախնեաց, անոնց աքրիւնի ու քրտինքի կաթիլներէն կազմուած։ Անոր համար էր որ օր մը նշանաւոր խորհող մը բսաւ. ցորենի հասկին մէջ, զոր մեր ուսեներով կը շփենք, նախահայր մը կայ եւ ներկայ է. հոս աւելն մոխիր, ձեռքերուն վրայ գցուած աւելն քար նուիրական ուսումնասիրութեան մը աշխատողի մը, որ իր արիւնով ու անձնուիրութեամբ յաղթականօրեն տիրացած է ճշմարիտ դրախտին։

Սիրելի Հայրենակիցներ,

Մենք ալ միեւնոյն պարտականութիւնները ունինք մեզի, ու ապագայ սերունդին հանդէպ։ Եւ մեր այդ նուիրական պարտականութիւնը կատարելու համար պէտք է ունենանք նախ աշխատելու ոգի, ու յետոյ մեր աշխատութեան պէտք է խառնենք բարեսիրութիւնը։ Ամեն աշխատութիւն իրեն

նպատակ ունի արտադրութիւնը, և արտադրութիւն մը իր օգտակարութեամբն է որ կը գնահատուի։ Աշխատութիւններ կան, որոնք կը կործանեն, բարեսիրութեան միացած չըլլալուն համար։ Սուլթան Համիտ երեսուն տարիներ աշխատեցաւ։ կ'ըսուի, թէ ամենէն քիչ քնացող մարդն էր անիկա աշխարհի մէջ. սակայն այդ հրէյին աշխատութիւնը ուրիշ արդիւնք չունեցաւ, բայց միայն այն արիւնոտ ափերը, զոր ցանեց մեր երկրին մէջ, մեր օճախներուն վրայ։ Զարութեան ու վատութեան մէջ սատանան պիտի չկրնար թերեւս դինքը գերազանցել. ա՛նքան բեղմնաւոր էր իր գործակցին միտքը, քանդումի ծրագիրներով, ու իր հոգին արիւնով, անէծքով չաղուած էր։ Հնդկական առածը կ'ըսէ. Ով որ ուեռնել առաջ ծառ մը տնկած է, անօգուտ չէ եղած կեանքը։ Այդ մեծ մարդասպանը տնկուած ծառերը և չէնցած փիւղերն ու քաղաքները կործանեց, թագաւորդ ոճրագործի մը կեանքը ապրելով։

Իր կեանքը՝ յաւիտենապէս անիծուած ա՛ն չիլիմներէն, զոր ինքը պղծեց, այն սուտերներէն, զոր ինքը հալածեց, այն հոգիներէն՝ զոր ինքը որբացուց, և այն դժբախտ ազգէն, զոր ինքը հալածական ըրաւ, իր կեանքը յաւիտենական դաս մը պիտի ըլլայ բարութեան ոգիէն զուրկ աշխատութեան չարիքը ցուցընելու համար աշխարհի, եւ դուք որ հալածանքներէ, զրկումներէ, անիրաւութիւններէ, և անպիտութիւններէ փախաք, դուք հիմա, ուրիշներէ աւելի պէտք ունիք այդ բարեխրատութիւնը խառնել ձեր աշխատանքին, և այս պըզտիկ դաղթականութեան մէջ պէտք է ապրիք բարի դրացնութեան սկզբունքով։ Դուք ամեն ժամանակէ աւելի հիմա, և ամեն տեղէ աւելի հո՛ս պէտք

ունիք այդ բարի դրացնութեան սկզբունքը կիրարկելու, որովհետև պէտք ունիք իրարու, պանդխատութեան ցաւը մոռնալու, և օտարութեան տագնապքը կարենալ կրելու համար։ Ձեր սէրն ու համերաշխութիւնն է որ պիտի ապահովէ ձեր չանը. ձեր կեանքը, ձեր պահիլը։

Հին աշխարհի մեծ իմաստունը Սողոմոն, երբ մարդերու կը խօսէր աշխատութեան ու արդիւնքի մասին, չատ անգամ մեղուն ու սրկիւնը օրինակ կը բերէր։ Որովհետև չատ անգամ մարդիկ պէտք ունին անասուններէն օրինակ առնելու։ Այդ երկու պզտիկ արարածներուն, մեղուին ու սրկիւնին աշխատութիւնը տեսած էք անշուշտ։ Երկուքին ալ մէջ անսահման համերաշխութիւն մը կայ. գործելու որոշ նպատակի մը համար։ Մեղուն մանաւանդ, անհնարին արուեստագէտ այդ փիլատը, բղզալով, երգելով կ'աշխատի օրն ի բուն, և ամեն ինչ որ կը հատաքէ իր նուրբ բերնովը, քաղցրահամ մեղրի կը փոխէ։ Մօտէն դիտա՞ծ էք արդեօք, մեղրով ու բլիլներով լեցուն փեթակ մը։ Պիտի տեսնէք, որ հոն աւելորդ բան մը չկայ. մեղուն իր տունը տարած է այն, ինչ որ պէտք է իրեն, բլիլ ու մեղր չինելու համար։ Այս իրողութենէն յափշտակուած Հռովմայեցի իմաստասէր կայսրը, Մարկոս Աւրելիոս, իր խորհրդածութիւններուն մէջ գրեց, թէ «ԻՆՉ ՈՐ ՕԳՏԱԿԱՐ ԶԻ՛ ՓԵԹԱԿԻՆ, ՕԳՏԱԿԱՐ ԶԻ՛ ՄԵՂՈՒԻՆ»։ Հռովմայեցի կայսեր այս խօսքը կարծեմ իր մէջ ահագին նիւթ կը պարունակէ խորհրդածութեան, բոլոր անոնց համար, որոնք կ'ուզեն արդիւնաւոր կեանք մը ապրիլ։

Մեղուն մեղր կուտայ, և ամենէն դառն ծաղիկներն անգամ անուշ մեղրի կը վերածէ, միմիայն անոր համար, որ աւելորդ բաներով չհետաքրքրը-

բուխը, աւելորդ ու անպէտ նիւթերով չխճողեր իր փեթակը, և կատարեալ ներդաշնակութեամբ փեթակի մը գործաւորները իրենց կոչումին ու պարտականութեանը կը հետեւին։

Սիրելի Հայրենակիցներ,

Առէք ձեր մեղէն մէկը, և վայրկեան մը վերլուծեցէք անոր սիրտն ու միտքը. և պիտի տեսնէք, թէ ո՛րքան խճողուած են անոնք աւելորդ մտածումներով, խորհուրդներով։ Մեղուն մեղր կը չինէ, իսկ մարդկային սիրտը յաճախ՝ դառնութիւն, ատելութիւն։ Մեզմէ ոմանք կը տեսնես, որ իրենց միտքը տուած են ընկերական այն տեսակ վարդապետութիւններու, զորս ո՛չ կրնան մարսել, և ո՛չ ալ գործնականացընել. ոմանք՝ կրօնքի ու եկեղեցիի դէմ հակառակութիւն մը պահած են, ուրիշներ՝ ընկերական կարգ ու սարքերու դէմ, տեսակ մը անիշխանական ըմբռնում, և ոմանք նոյն իսկ ընտանեկան ու ազգային գոյութիւն մը և անոր նուիրականութիւնը կուզեն ուրանալ։ Եւ երբ կը տեսնենք այս ամէնը, ալ չենք մօտենար անոնց սրտի փեթակին, որովհետև գիտենք թէ այդ տեսակ համոզումներէ, գաղափարներէ, ըմբռնումներէ կարելի չէ բնաւ մեղր չինել։ Եթէ մենք ընդունած ըլլայինք սկզբունքը, թէ ինչ որ օգտակար չէ՛ փեթակին, օգտակար չէ՛ մեղուին, չատ մը ապարդիւն աշխատութիւններ խնայած պիտի ըլլայինք մենք մեզի, և չատ մը չարիքներ ալ՝ մեր ազգային կեանքին։

Սիրելի Հայրենակիցներ, ըսուած է, թէ դիւանագէտ մը կրնայ սխալ մը գործել, և անպատիժ մնալ, որովհետև երկար կեանք չունի, ու կրնայ մեռնիլ գէռ պատիժը չկրած. բայց ազգ մը չը կրնար սխալ գործել և անպատիժ մնալ, քանի որ

ազգ մը աւելի երկարակեաց է քան անհատ մը։ Ազգ մը կրնայ սխալներ գործել երկու ճամբով. սխալ կրնայ գործել ի՛ր առաջնորդներուն ձեռքով, սխալ կրնայ գործել նաև զինքը կազմող անհատներուն ժնծամասնութեանը ձեռքով։ Իզուլէ (Yzoulet) կ՚ըսէ, թէ քանի մը չկորսուիր. մարդկային ցեղը կը քալէ իր նախնեաց ոճիրներուն քեռին տակ կրճած, ու գաղնապաս կազդուրուած նաեւ անոնց առաքինութիւններով։ Մեր նախնիք, մասամբ իրենց կամքէն անկախ պատճառներով, և մասամբ ալ իրենց քաղաքային անխմաստութեան չնորհիւ մեր ուսերուն վրայ դրին, ակամայօրէն, այդ ոճիրները։ Մենք կ՚օրհնենք զիրենք, նայելով իրենց զոհողութիւններուն, իրենց նուիրական և սուրբ տքնութիւններուն վրայ։ Բայց անոնք մեզի ժառանգ թողուցին նաև առաքինութիւններուն անբաւ մթերք մը։ Այդ առաքինութիւնները ծրաւորուած կը մնան Հայ ազգին համբերող տոկունութեանը մէջ, ընտանեկան կցորդութեան բարեպաշտիկ անձնուիրութեանը մէջ, ու ազգին սիրոյն անցամաքելի աղբերացումին մէջ։ Եւ եթէ մենք այդ բոլոր առաքինութիւնները ամբարենք մեր սրտի փեթակին մէջ, ապահովաբար պիտի կրնանք չինել անոնցմով մեր սա ազգային դժուարին և դժնդակ կացութեան միջոցին, հալածանքէ, արիւններէ, պանդխտութենէ դառնացած մեր չրթները քաղցրալիզնող մեղրը։

Պէտք է մեր կուրծքերը պողպատէ զրահներու պէս ցցենք այն բոլոր դժուարութիւններուն առջև, որոնք մեր քայլերուն պիտի հանդիպին։ Տկար կամքերը կը փչրուին ամենապզտիկ դժուարութիւններու առջև։ Անձրեւներ կրնան մաշեցնել աւազաքարերը, փխրուն լեռները, բայց կրանիթը

դարերու ժէջէն իր ճակատը ցցած, կ'արհամարհէ սառն ու անձրեւը։ Եւ դուք պէտք է կրանիթի կարծրութիւնը ունենաք վիշտին, տառապանքին, և քաղաքային, ու ընկերական ձախորդութիւններուն մէջ, և եթէ ուզէք պիտի կրնաք այդպէս ըլլալ, քանի որ մեր նախնեաց ժեզի կտակած առաքինութիւններուն մէկ մասը կը կազմէ այդ հաւատարող տոկունութիւնը։

Պէտք է մեր սիրտերը ունենան յուսալու արիութիւնը։ —Բաւական է որ մարդիկ լուսադէմ պահ մը դինուորները եղած ըլլան, բաւական է որ մեր գործերը ձեւուած ըլլան հասարակաց բարիքին վրայ, ալ պէտք չէ՛ դադրինք յուսալէ։ Յոյսը հայրութիւնը կ'աւելցնէ, մինչդեռ յուսահատութիւնը ամենավերջին չարիքն է։ Յուսացող մարդը ո՛չ միայն կ'աշխատի չարունակ, այլ և աշխատելու կարողութիւնը ժամէ ժամ կը նորոգուի իր մէջ, մինչդեռ յուսահատ մարդուն բազուկները ուժաթափ կ'ըլլան։ Եւ մենք եթէ ուզենք կրնանք ունենալ այդ յոյսի արիութիւնը, քանի որ նախնիք մեզի կտակած առաքինութիւններով այդ արիութիւնը մեզի փոխանցեցին։

Պէտք է որ ընտանեկան սէրը հաստատուն մնայ մեր մէջ։ —Ուր որ ընտանեկան պաշտամունքին սեղանը վառ կը մնայ, հոն շատ դժուարին պիտի ըլլայ ընկերական յոռետեսներ տեսնել։ Ընտանիքը պզտիկ հայրենիք մըն է, և ընտանիքի մէջ պարկեշտ զաւակն է որ պարկեշտ քաղաքացի կրնայ ըլլալ։ Ընտանեկան սրբութիւններու հանդէպ պատկառանք չունեցող զաւակ մը, հայր մը, ամուսին մը, չկրնար օգտակար պաշտօն մը կատարել մարդկային ընկերութեան մէջ։ Եւ մենք այն համոզումը ունինք և պիտի ունենանք, թէ որչափ ատեն ընտանիք մը կ'ապրի, մաքուր և խորունկ բարոյականով մը, պիտի ապրի Ս.Զ.Գ.Ը։ Ուստի, Սիրելի Հայրենակիցներ, սէր ունեցէք ձեր տուներուն վրայ, եթէ կուզէք ազգն ու մարդկութիւնը սիրել։ Ընտանիքին սէրը մեզի սեւեռեալ է հայրենիքի սիրոյն եւ ընկերական բոլոր առաքինութիւններուն։ Մի՛ վախնաք. եթէ ուզէք պիտի կրնաք սիրել Ձեր տունն ու ընտանեկան կցորդութիւնը, որովհետև մեր նախնեաց մեզի կտակած առաքինութիւններուն մէջն է ընտանեկան սէրը։

Վերջապէս պէտք է մեր սիրտն ու հոգին, ի հարկին մեր կեանքն ու բոլոր կարողութիւնները նուիրենք մեր ազգին։ Ազգասիրութիւնը մարդկային և ընկերական առաքինութիւններուն լրումն է կարծես։ Աչխարհի մէջ երբեք այնքան սուղ գնուած չէ ազգ մը, քան մեր ազգը. աչխարհի մէջ երբեք կըթօնք մը եւ եկեղեցի մը այնքան արիւններ արժած չեն, որքան մերը։ Հայութեան դարաւոր մարտիրոսութիւնը ազգին, եկեղեցիին և լեզուին պահպանութեանը ուխտուած մարտիրոսութիւնն է եղած։ Եւ վատահ եղիք. որչափ ատեն սրտեր գտնուին, որոնք այս ազգին սիրովը պիտի բաբախեն, որչափ ատեն հոգիներ գտնուին, որոնք այս կրօնքին ու եկեղեցիին նուիրումներուն ճենճերին, որչափ ատեն մանուկներու շրթունքները այս լեզուն թոթովեն, այս Ազգը պիտի ապրի, Հայրենիքին, ու օտարութեան մէջ, հակառակ զուլումներուն, հալածանքներուն, և հակառակ օտարութեան մեզի հրամցուցած ազգայնական փորձութիւններուն։ Եւ մենք պիտի կրնանք ունենալ մեր եկեղեցիին, մեր լեզուին սէրը, եթէ ուզենք, որովհետև մեր նախնեաց մեզի կտակած արիւնոտ ժանգութեան, անոնց առաքինութիւններուն գըլ-

խաւոր և էական մասը կը կազմէ այդ սէրը։

Այսպէսով է որ մեր կեանքը պիտի արդիւնաւորուի, մեր ազգին ու ամբողջ մարդկութեան չահուն համար, այսպէսով է որ մենք մեր մեղուի գործը պիտի կատարենք։ Ձեր սրտի փեթակէն դուրս հանեցէք, ինչ որ օգտակար չէ փեթակին ու մեղուին, և անոր բջիջներուն մէջ տեղաւորեցէք, միմիայն մեզի կարեւոր եղող տարրերը, համբերող տոկունութիւնը, չդադրատող արիութիւնը, ընտանեկան բարեպաշտութիւնը, և մեր ազգին, մեր հաւատքին ու մեր լեզուին սէրը, որոնք գարաւոր նուիրականութիւններն են մեր ազգային գանձարանին։

Զուիցերիոյ քաղաքներէն մէկուն մէջ հինաւուրց ծառի մը հանդիպեցայ։ Հելվետական անկախութեան պատերազմի օրերուն այդ ծառին տակ կռուած ու ինկած էին քանի մը արի զինուորներ, հայրենիքի փառքին համար։ Դարեր վերջ մարդիկ սկսած էին անտարբեր աչքով նայիլ այդ ծառին վրայ, որ դիւցազներու արիւններով չրջանակուած փառաւոր մահ մը, և օր մը հովանաւորած էր։ Վերջապէս, օրին մէկը պարկեշտ քաղաքացի մը տեսնելով որ անտարբեր հայրենակիցներ այդ ծառին ճիւղերը կը փրցընեն, առաւ մը կ'ելլէ և ծառին վրայ սա ազդը կը փակցրնէ. «Ադամացիներ, պաշտպանեցէ՛ք այս ծառը, որովհետեւ նուիրական է։ Նոյն օրն իսկ Զուիցերական կառավարութիւնը իր հովանաւորութեան տակ առաւ այդ ծառը, և այնուհետեւ խորունկ յարգանքի մը առարկան դարձաւ։ Սիրելի Հայրենակիցներ, այսպէս կը վարուին դէպի ազատութիւն քալող ժողովուրդները, դարաւոր սրբութիւններու հետ։ Ամերիկեան կառավարութիւնը մասնաւոր գուրգուրանքով մը կը պահէ, Ֆիլ-

լատելֆիայի մէջ Besty Ross Houseը, ուր Տիկ. Ճոն Պէսթի Րոս, 1777ին առաջին ամերիկեան դրօշը հիւսեց իր ձեռքով։ Մեր ազգն ու եկեղեցին ամենամեծն է այդ նուիրականութիւններուն, անոր մայրենի գրկին մէջն էր, որ Հայ մարտիրոսները մեռան, դիւցազները կռուեցան, սուրբերը աղօթեցին, մայրերը ծնան, և ժողովուրդը ծնրադրեց։ Պաշտպանեցէք, Հա՛յ քաղաքացիներ, պաշտպանեցէ՛ք այդ Ազգը, արտաքին ու ներքին թշնամիներու դէմ, պաշտպանեցէք այդ կրօնքը՝ անտարբերութեան դէմ, պաշտպանեցէք Ընտանիքը՝ ընկերական թուլութիւններու դէմ, պաշտպանեցէք Հայ լեզուն, օտար ազդեցութիւններու դէմ, և Հայ Ազգը պիտի ապրի։

ՀԱՅԱՑՈՒՄԻ ՊԱՀԱՆՋԸ

Մարդիկ սովորութիւն ունին իւրացընելու այն ինչ որ կայ ուրիշներու վրայ։ Այդ իւրացումը կրկին ճամբով տեղի կունենայ, մէկը անգիտակցաբար և մեծը գիտակցաբար։ Անգիտակցաբար կատարուած իւրացումները կախում ունին միջավայրի ազդեցութիւններէն։ Այդ իւրացումներուն լաւութիւնը և ախտութիւնը կը ծնի մեր ապրած միջավայրին, կեանքին, յարաբերութիւններուն բարոյական որակէն։ Եթէ մեր ընկերակցութիւնները, մեր ապրած միջավայրը, մեր ընդունած ապաւորութիւնները իրապէս առողջ են բարոյապէս, և կրնան իրը առաձգ ծառայել մեր նկարագիրն ու ախտականութիւնը հիմնելու, մենք կը տեսնենք, որ առանց մեր գիտնալուն, և մեր ուզելուն ազնուացեր, և լուրջ ու պարկեշտ նկարագրի մը տիրոջ ենք։ Միեւնոյն ճամբով տեղի կունենայ նաև կարագրի վատասերումը։ Ցաճախ տեսնուած է որ չատ մը երիտասարդներ առանց իրենց ուզելուն, և գիտնալուն ապականուած են, և բարոյապէս փճացեր, կորսուեր են իրենց կրած ազդեցութիւններուն, իրենց ըրած անգիտակից, ակամայ իւրացումներուն չնորհիւ։

Այդ իւրացումի օրէնքը իր ոյժը ցոյց կու տայ

ԾԱՆՕԹ.—Խօսուած Պոստոնի մէջ 1911 դեկտ. 3ին Սեբաստիոյ Որբասիրացի հանդէսին։

նաև ազգերու մէջ։ Անհատական իրացումներու մօտ, ազգային հաւաքական իրացումներ ալ կան։ Երկուքը զիրար կը լրացնեն կարծես։ Եւ երկրորդ իրացումները բնական սրդինքն են առաջիններուն։

Այդ իրացումի հոգին, գիտակցաբար ընդգրկուած միջոցին, չատ անգամ մոլութեան մը հանգամանքը կ'ըստանայ, գոհացում տալու համար մարդկայնական կամ ազգային ճղճիմ փառասիրութիւններու։ Հարկաւ լսած էք, թէ Ամերիկայի գործաւորը, երբ տարիներու ընթացքին բախտի բերումով կը հարստանայ, և տոլարի ուժով դիրք մը կը չինէ իրեն համար, կ'սկսի իր միւս փառասիրութիւններու գոհացումին աչխատիլ։ Ինք անձանօթ մէկը, ու աննչան ծագումով, երբ կը տեսնէ, թէ մնամիտ մարդկութիւնը կարեւորութիւն կուտայ տիտղոսներու, և ազնուականութեան, հետամուտ կըլլայ կեղծ ու պատիր վաւերաթուղթերով յարաբերութեան կապ մը հաստատել այս կամ այն կոմսին, այս կամ այն ազնուական Տան հետ, մէկ խօսքով իրացընել այդ տան վերաբերեալ պատմական պատուանունը, Տիտղոսը։ Եւ այս նկատումով, Ամերիկայի կարգ մը հարուստներ ծիծաղելի գարձած են Եւրոպայի աչքին։ Այդ իրացումի գործը մեր մէջ ալ ցոյց տուած է իր գոյութիւնը։ Ունայնամիտներ կան, որոնք չնչատուած աւրթատաւանութեամբ մը, իրենց պարծանք կը համարին ըսել, թէ սերած են Բագրատունիներէ, Արծրունեաց Թագաւորական Տունէն, թէ՝ Օտեանի հետ, Ղազէզ Ամերայի հետ ազգականութեան կամ խնամիական կապեր ունին։ Մենք մարդկային անհատական ունայնամտութեան խառնուելու իրաւունք չ'ունինք, երբ անիկա անձնական է լոկ. չատ չատ աչքերնիս կը փակենք չտեսնելու համար

գողունի ազնուականութեան մը, կոմսութեան մը, փաչայութեան մը կեղծ փոչին, կամ ականջնիս կը խըփենք ունայնամիտ յոխորտանքներու վրվրլուկով մեր ուղեղներուն գործունէութիւնը չ'մաչեցընելու համար։

Բայց երբ, այդ իրացումի յոռի սովորութիւնը ազգային հանգամանք կ'ստանայ, և կը դառնայ տղայական ունայնամտութիւն մը, մենք պէտք է աչքերնիս չորս բանանք, և աչխատինք որ այդ յոռութիւնը մեր բարքերու մասը չ'կազմէ։ Ծաւալի է ըսել, թէ մեր մէջ այդ յոռութիւնը բաւական լայն տեղ մը բռնած է այսօր։ Ուր որ կը տեսնենք մէկը, որ միտք, խելք, հանճար, ոյժ, զօրութիւն ունի, կ'աչխատինք որ անիկա անպատճառ հայկական ծագում մը ունեցած ըլլայ։ Օրինակի համար, երբ տեսանք թէ Էդմոն Ռոսթան, ամբողջ Ֆրանսական գրական հրապարակը կը բռնէ, իր թատերական և բանաստեղծական տաղանդով, եւ լանք ըսելու, թէ անոր պապը հայ մըն էր, Ռոստոմ անունով, որ Նաբոլէոնի բանակին մէջ ծառայեց Եգիպտոս։ Եւ երբ մեր պատմական վաւերագրութիւնները չզօրեցին ապացուցանել մեր հայացումի կիրքը, դիմեցինք մարդաբանական–անդամաչնչնական փաստերու, և ըսինք թէ «Ռոստանի հայութեան ապացոյց մըն է իր արծուեռունգն քիթը»։ Դեռ մոռցուած չեն այն օրերը, և այն տեղացին ու խելայեղող փորձերը, որոնցմով կուզէինք փաստել, թէ Անգլիոյ Վիքտորիա Թագուհին ծագումով հայ է։ Վաղը Չինական յեղափոխութիւնը երբ իր յաչողութիւնը դնէ հաստատուն գետնի վրայ և Չինական Հանրապետութիւն մը հիմնուի դեղին ցեղի սոյն ընդարձակ ու բազմամարդ հողին վրայ, պիտի գտնուին՝ ապահովաբար, մեր մէջ

տղայամիտներ, որոնք ո՛չ միայն պիտի պնդեն, թէ իրենք կազմակերպած են Ջինական Յեղափոխութիւնը, այլ և պիտի պնդեն, թէ դեղին ցեղին Հանրապետութեան առաջին Նախագահը Հայկական ծագում ունի: Եւ իրենց վարկածին վկայութեան պիտի կոչեն Խորենացիով պատմուած Մամիկոնեաններու Ջինական ծագումը: Ենթադրենք պահ մը թէ բոլոր այս մեր ջանքերը հիմնուած ըլլային պատմական փաստերու վրայ: Սակայն, ի՛նչ օգուտ մեզի, այս հայացումներէն: Ը—ժ դար Բիւզանդական կայսրութեան մականը ծագումով հայ զօրապետներու ձեռք մնաց: Յունական խաչն էր, որ զարդարեց Լեւոն Հայկազնի, և Նիկեփոր Փոկասի կայսերական ճակատը: Բիւզանդական ծիրանին էր որ ծածկեց Յովհաննէս Զմշկիկի փառաւոր յաղթանակները, և ոճիրները: Սակայն այս մարդերէն ի՛նչ խեր տեսան Հայն ու Հայաստան. ինչ չահեցան այդօրինակ մեծ դէմքերու, թագաւորներու, թագուհիներու հայացումէն, — Ոչինչ:

Ես չեմ խորհիր, թէ հոս ու հոն փայլող և դիրք գրաւող անհատներով, ըլլան զօրապետ թէ թագուհի, և անոնց հայացումովը կարելի պիտի ըլլար փրկել այս ազգը իր վազուան անորոշութիւններէն, ու մանաւանդ այսօրուան Ռուսիկ վիճակի հասած խառնակութենէն: Բաներ կան, որոնք թէ՛ իսկ հայկական ալ ըլլան, պէտք է մոռցուին, արհամարհուին, և նոյն իսկ պարագաներ կան, ուր արհամարհումը անհրաժեշտ է, երբ խնդիրը այլասերացումը անհրաժեշտ է, երբ խնդիրը այլասերացումը անհրաժեշտ է, երբ խնդիրը այլասերաց

ընկերական-բարոյական կեանքը իր հրաւանդոտ ինքնածուխեանը մէջ, պիտի փափաքէի լսել Հայ Գուսանի մը հնչուն և անկեղծ ձայնը, որով մեզի ըսէր, առանց այլեւայլի.

Հայութենեն չկայ յոյս...

Եւ մեր ուշադրութիւնը դարձընէր օտարներէն կատարելիք մեր փոխառութիւններու վերաբերմամբ, ու մանաւանդ անգլօ-սաքսոն ցեղէն ըլլալիք ազգային փոխառութեան մը մասին, որով կարող ըլլայինք լուրջ և տոկուն նկարագիր մը տալ Հայուն։

Եւ որպէս զի մեր այս փափաքը իրականութեան ճամբու մէջ կարելի ըլլայ դնել, բաղդատութիւն մը ընենք հոս Հայ նկարագրին և Անգղիական նկարագրին միջեւ, հասկնալու համար մեր տարբերութիւնը, և զգալու համար, թէ ի՛նչ բան պէտք է հայացընենք, և ինչ բան պէտք է արհամարհենք հայուն մէջ, և հեռացընենք մեզէ։ Եւ այս մեր ընկերական պզտիկ ուսումնասիրութեան նիւթերը պիտի քաղենք ձեռնհաս ընկերաբաններէ։

1. Գարլայլ, երբ կը խօսի Անգղիացիներու մասին. կըսէ. «Անգղիացիները հաւերհարու ժողովուրդ մըն են»։ — Չեն խօսիր չատ, ու նոյն իսկ չեն վիճիր լուրջ խնդիրներու շուրջ։ Գործքի մարմնացումն են. անոր շուրջ է, որ կը հաւաքեն իրենց կամքին բովանդակ զօրութիւնը։ — Մենք Հայերս մեր ամբողջ ոյժը մեր լեզուին տուած ենք. մեր խելքը, մեր կամքը, մեր ուղեղը, մեր սիրտը մեր լեզուն է։ Ոչ միայն կը խօսինք եղածը, այլ և չեղածը, և ան որ ըլլալիք չունի բնաւ կը խօսինք և կը թմբկահարենք մեր ընկերական ու քաղաքային ծրագիրները, որոնց իրականացումին վըստահ չենք, և մեր պատուախօս ապառնալիքները կը

պնենք կա՛մ Զարիզմի և կամ ուրիշ բռնապետութեան մը հանդէպ։ Մեր չատախօսութեամբ մեր ազգային գոյութիւնը կը վտանգենք, մէկ խօսքով։ Եւ եթէ լեզունիս կարէին օր մը, ալ ո՛և է յատկութիւն, արժանիք պիտի չունենայինք կարծես։ Եւ չատ խօսող ժողովուրդ մը տակաւ է միշտ գործքի մէջ։ Մենք մեր այսօրուան չաղակրատութեամբը կը նմանինք հին Յոյներուն, որոնց համար Սեղուստոս իր կատալիւա գիրքին մէջ դիտել կուտայ, թէ Յունանստանը անվահացուցին իրենց խօսել գիտնալուն չնորհիւ։ Անգղիացիք ընդհակառակն կը նմանին Հռովմայեցիներուն, որոնց համար Սալուստոս կըսէ, թէ աւելի կը սիրեին գործել քան խօսիլ։

2. Անգղիացիները կը յարգեն աւելն ինչ որ, կրնան տեսնել կամ կը տեսնեն։ — Անոնց մէջ չես կրնար գտնել արհամարհանքի ամենապզտիկ վերաբերում մը բոլոր այն բաներուն հանդէպ, որոնք գարերու մէջէն քալած եկած են դիմագրելով ամեն տեսակ ընկերային կամ քաղաքական վտանգներու։ Եւ այս յարգանքը անոր համար, որ կը պաչտեն ՈՅԺը։ Ռամկավար Անգղիան, կընդունի թէ աղնուականութեան ջնջումը կը համապատասխանէ խեչալի մը ջնջումին, որովհետև ամեն մարդ՝ Անգղիոյ մէջ ազնուանալ կը փափաքի։ Հոն «աղնուականութիւնը ազգիացիին կրծքի յարկաբաժիններէն մէկն է, և երբեմն նոյն իսկ իր կրծքը։ Անիկա բարձրագոյն պատակ մըն է, ուր ոյժը, հարստութիւնը, չը վիճուած ու անվիճելի իրաւունքը ամենէն ապահով կերպով վիճացած են իրարու»։ Կը յարգէ այդ ամենը որովհետև հնութիւն մըն է և ոյժ մը միանգամայն, Յոյցերէ չեն չլանար, անոր համար յաղթութեան գաղտնիքին տիրացած են, Թալպոթ կըսէ. «կարելի է Անգղիացիները ապաանել, բայց անոնց յաղթել

երբեք։ Անոնց մէջ ոյժը, ֆիզաքական ոյժը, բռնական ոյժի վերածուած է։ —Մեր Հայերուս մէջ կը պակսի այդ ազգային առաքինութիւնը, մինչ ծաղրով ու արհամարհանքով կը վերաբերուինք մեր ազգային դարաւոր ոյժերուն դէմ, որոնք յարգանքի միայն արժանի էին։ Մեր թուլցած չիզերը մեր մէջ բարոյական թուլութիւն մը չինած են. կը յաղթուինք մեռնելէ առաջ, և մեր մահը երկարաձգուած պարտութեան մը ամօթով զրոչմուած է։

3. Անգղիացիները կը գնահատեն ոեւէ բարոյական, նիւթական եւ ւնտաոոական արժանիք ունի իսկ հակառակորդին վրայ։ —Չեն կրնար հանդուրժել, որ մէկու վրայ արժանիքը, խելքը, տիտղոսը, իրական ազնուականութիւնը յարձակում կրեն ուրիշներու կողմէն։ Երբ 1356 սեպտ. 19 ին Բուաթիէի մէջ Ֆրանսայի ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԲՈՒՐԻ թագաւորը գերի ինկաւ Անգղիոյ Եդուարդ Սև իշխանին ձեռք, այս վերջինը չ'համարձակեցաւ միասին սեղան նստիլ իր գերիին հետ, վախնալով, թէ այդ իր վերաբերումով անպատուած պիտի ըլլայ անոր թագաւորութիւնը, և համբաւուած Բարութիւնը. և ծնրադիր ծառայեց անոր սեղանին։ — Գերի ինկած ոյժի մը առջև ապրուած այս ծնրադիր ծառայութիւնը երբեք նախատինք մը չնկատուեցաւ Եդուարդի իշխանական անբարոյականութեանը։ Նմանօրինակ դէպք մը պատահեցաւ 1348 ին Գալէի դղեակին առջև մղուած պատերազմին մէջ։ Եւթաչ Տը Ռիպօմոնտ զօրավարը կատաղի մենամարտ մը ունեցաւ կռիւի դաշտին վրայ Եդուարդ Գ. Թագաւորին հետ, առանց գիտնալու թէ իր մենամարտի մրցակիցը թագաւոր մըն էր։ Վերջապէս Ֆրանսացի զօրապետը իր սուրը յանձնեց ախոյեանին, երեկոյին Եդուարդ Գ. ընդոյքի մէջոցին, հանդիսապէս

մօտեցաւ Եւթաչին, և մարգարտեայ թանկագին համբիչ մը տալով անոր, ուրախութեամբ ըսաւ. Տէր Եւթաչ, այս հաւրիչը կուտամ ձեզի, դուն որ այսօր ևերուն ու դուրսն քոյոր կուռողներուն մէջ աւելին քաջասարտիկը եղար, եւ կը խնդրեմ որ այս տարի այս հաւրիչը ձու վրադ կրես իմ սիրոյս համար։ Որ որ երբոս ըսէ, թէ ես ձեզի տուած եմ այս հաւրիչը։ Դու իմ բանտարկեալս ես, ես ձեզ ազատ կը թողում, եւ դուն կրնաս վաղը մնկնիլ երթ ուզես։ Ասնական արիութիւնը, և ռազմական արժանիքը նոյն իսկ թշնամիին վրայ գնահատել գիտցող մէկը Եդուարդ Գ էն տարբեր ընթացք մը պիտի չ'ունենար։ Այդ կը տրամադրէ ասպետական ու աղնուական ոգին։ Մենք Հայերս, այս տեսակէտով բոլորովին կը հակասենք Անգղիացիները։ Մեր մէջ չգնահատումը. արհամարհանքը. ամենատորին մեծամտութիւնը մեզմէ ամեն մէկերնուս բարքերուն մէկ մասը կը կազմէ։ Պէտք է Հայերուն, և մանաւանդ Հայ կուսակցութիւններուն քարոզել, թէ ժողովուրդ մը որ չգիտեր յարգանք տածել բարոյական ու նիւթական ոյժին, մտքի զօրութեան, ճանճարին ու առաքինութեան հանդէպ, երբեք աշխարհի մէջ մեծ տեղ մը բռնելու, մեծ գործ մը կատարելու կոչումը չ'ունի։

4. Անգղիացին դիւրազգած չէ, պաղարիւն է եւ ինչ իսկ ֆիչ մը բրաւիս։ — Ջը հետաքրքրութիւր ուրիշներու կեանքով. ինքզինքը կղզիացուցած է, անոր համար ըսուած է, թէ Անգղիացին կղզի մըն է. իր գործովը միայն կը հետաքրքրուի, կը պաշտէ իր գործը, մտածումին չատ կարեւորութիւն չ'տար, որովհետև իր ամբողջ գնահատումը գործական է և չօշափելի։ Եւ այդ կղզիացումը իրեն տուած է անդրդուելութիւն մը. ուրիշներէն չ'ազդուիր, իր

կամքը, իր թելադրողն է։ Ասով է որ անիկա օրհ-
ժիճևալ ըլլալու չափ եզական է։ Ինք թաղուած է
իր գործին մէջ, և անոր հետ մարմնացած։ — Մենք
հայերս այդպէս չենք. գործը երկրորդական տեղ
մը կը բռնէ մեր վարմունքին մէջ. դիւրահաղորդ,
դիւրահաւան, դիւրազգած, մենք մեր ինքնութիւ-
նը կը մոռնանք, երբ ուրիշներ մեզ առաջնորդել
կ'ակսին։ Կըրնանք մեր ամենէն կարեւոր գործերը
մոռնալ, երբ կարգը դադարկաբանութեան գայ։
Սրտայայտուած գաղափարի մը հմայքը մեզ կը գի-
նովցնէ. ալ չենք փնտռեր, թէ այդ գաղափարը
կրնա՞յ գործի վերածուիլ։ Իսկապութիւն չ'ու-
նինք, օրհժիճևալ չենք, կապկողներ ենք, ընդօրի-
նակողներ ենք, և մեր առագաստները կը բանանք
ամեն հովի առջև, և ահա այդ պատճառով չենք
կրնար բնաւ նաւահանգիստ մը հասնիլ։ Մտքի ու
սրտի փոթորիկներու մէջ, և այլազան ազդեցու-
թիւններու ներքև, մեր չկազմուած դիմագծութիւնն
ալ կը կորսնցրնենք, և անճանաչ, տգեղ, ու ան-
գոյն փիղհնուի մը կըզգենուինք։

5. Անգղիացին չաւ տեսնելու ջանքը ունի։
Կըսուի թէ, Անգղիացիին մէջ լաւ տեսնել ուզելու
այդ բուռն փափաքը իր մէջ ծնած է իր մտահոլա-
պատ միջավայրէն։ Անգլիոյ մէջ մշուշը ընդհան-
րապէս իրը վարագոյր կը ծառայէ մարդուն աչքէն
ծածկելու ամեն ինչ որ կայ քիչ մը անդին։ Մը-
թութիւնը, մշուշը խորհրդաւոր բան մը ունի իր
մէջ։ Վախն ու հետաքրքրութիւնը այդ մշուշնե-
րէն. մութէն կը ծնին։ Եւ մարդիկ ինքզինքնին
պաշտպանելու ու իրենց մտքին գոհացում տալու
համար կ'աչխատին Լուի Տեմնել։ Պայծառ արեւի
տակ միտքերը կը ծուլանան։ Եւ աւելի յանդուգն
են մարդիկ, որոնք դէպի խաւարը կը քալեն. և

աւելի պաղարիւն, երբ իրենց կեանքը իրական
կամ արուեստական վտանգներու դիմագրաւելու
վարժուած են։ Լաւ տեսնել ուզելը ապահովու-
թեան առաջին ըայլն է։ — Մենք հայերս, եթէ ո՛չ
խոնաւութեան, գէթ քաղաքական կամ ընկերային
տառապանքի չինած մշուշներու մէջէն կը քալենք
դարերէ ի վեր. ու դեռ լաւ տեսնելու կարեւորու-
թիւնը չենք րմբռնած, վտանգը դիմագրաւելու
յանդգնութիւնը և փորձանքները արհամարհելու
պաղարիւնութիւնը կը պակսի մեզի։ Կոյրերու կը
նմանինք, առխարխաբ կը քալենք ընկերական
ճամբաներէն, և աչքերնիս անգամ բանալ չենք ու-
զեր իրականութիւնը, ճշմարտութիւնը, օգտակարը,
և տեսականը կարենալ տեսնելու, կարենալ գործ-
նականացրնելու համար։

6. Յուսահատութիւնը հակաաւգդիական է. կը-
սէ Ֆէվինաւ Անգղիացին չ'յուսահատիր, որովհետև
չաւ տեսնելու վարժուած է, որովհետև պաղարիւն
է, որովհետև յանդուգն է։ Չյուսահատիր Իր սկզ-
բունքն է. ունենալ ջանքի ախորժակը, յարատեւելու
կամքը, հաստատակամութեան կիրքը։ Անգիկա ապառաժ
մըն է փոթորիկներու առջև. ալիքները չեն քչեր
զինքը, կը փշրուին իր վրայ։ — Հայերուս համար
յուսահատութիւնը ձեռնարկի մը, մտածումի մը
վախճանն է. լաւ կը սկսինք, բայց յարատեւու-
թիւն չ'ունինք։ Մենք շատ անգամ կրսենք. «Անգ-
ղիացիի պես կըսկսինք, ու Հայու պես կը վերջացը-
նենք»։ Ասիկա յատկանշական խօսք մըն է, մեր
յուսահատութիւնը, մեր հաստատամտութեան պա-
կասը, մեր անտոկուն կամքը ապացուցանող։

Կը տեսնէք, թէ անհուն տարբերութիւն մը

կայ Հայ և Անգլիական բարքերու և նկարագրի յայտնութեանը մէջև:

Քանի որ մենք մարմանջ ունինք հայացքներու, հայացնենք Անգլիական նկարագրին այս մեծ գիծերը, և առով իսկ մեծապոյն ծառայութիւնը մատուցած պիտի ըլլանք մեր ազգին, մէկ խօսքով ազգը փրկած պիտի ըլլանք, քաղաքային մչուշնեբէն, և աւելի առողջ ու փրկարար ճամբու մը մէջ դրած:

ՅԱՒԻՏԵՆԱԿԱՆ ԱԻԵՏԱՐԱՆԸ

Աչխարհի մէջ մարդկային կեանքին հետ լծորդուած խնդիրներուն հետ կարելի է վերաբերուիլ զանազան ուղղութիւններով։ Քաղաքային և զինուորական դիւանագիտութիւնը, որ յաճախ կը դրծէ ազգերու, պետութիւններու, և ժողովուրդներու յառաջդիմութեան և բարեկեցութեան անուղղակի, համայնաբոյժ դերը չէ՛, ու չկրնար ըլլալ ազգերու երջանկութիւնը ապահովելու համար ժողովրդական առաջապանքի ձայնը, սրտակեղեք հառաչանքի մը պէս կը բարձրանայ նոյն իսկ այն երկիրներէն, ուր դիւանագիտութիւնն ու զինուորական ոյժը իրենց կատարելութեան հասած են։ Չկայ անկիւն մը աչխարհի մէջ, ուր այդ հառաչանքը բիւրեղացած չըլլայ յուսահատ արցունքներու կաթիլներուն մէջ։ Տառապանքի ու դժբախտութեան, ցաւի ու զրկումի երաժչտութիւն մը կայ, որուն ձայնաչարերուն վրայ կը տարուբերուի մարդկային կեանք, ըլլայ քաղաքակիրթ, ըլլայ բարբարոս, ըլլայ անիրաւ թէ արդարասէր պետութիւններու սահմանին մէջ։ Նոյն իսկ այսօր, երբ ամբողջ Ամերիկան, իր ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ ՏՕՆը կը կատարէ, Ատլանտեանէն մինչև Խաղաղականի ափունքը, եւ երբ երջանիկներու ուրախութիւնը

ՄԱՆԹԹ. —Խօսուած 30 Նոյեմ. 1911 Հ. Բ. Ը. Միութեան Ֆիլատելֆիայի եւ յետոյ Պոսթոնի Մասնաճիւղերուն:

ոսկեզօծ ձեղունները տակ կ՛արձագանգէ, չէ՞ք լըսեր անիրաւուածները, զրկուածները, տառապողները խօսել հծծիւնը։ Եւ ո՞վ էր, որ դժբախտութեան և ուրախութեան, երջանկութեան ու ապերջանկութեան, ցաւի և զուարթութեան, վիշտի ու գոհունակութեան այս յաւիտենական ու աններդաշնակ խառնուրդը պիտի լուծէր ընկերային ներդաշնակութեան մը մէջ։ Մինչ երջանիկը երջանի՛կ եղաւ, անոր համար որ արժանի էր լսելու այնպէս։ Ա՛հ, ոչ ոք իրաւունք պիտի ունենար դրական պատասխան մը տալու, երբ մանաւանդ կը տեսնենք մարդիկ, որոնց երջանկութիւնը ուրիշներու մխոցին ու արիւնովը կազմուած է, և մարդիկ՝ որոնց զրկումը անանուն է, և զրկումին չափը անսահման։

Ընկերական այս անհաւասարութիւններուն մէջ, կէտ մը կայ, որ մեզի որոշապէս ցոյց կուտայ կեանքերու բուն արժէքը։ Կեանքերուն արժէքը բարձրացնող այդ աստիճանաչափը ընկերային առաքինութիւնն է։ Եւ մարդկութիւնը, որ դարերով ծափահարեց ոսկեզօծ ունայնութիւնները, և այժմ տիրապետութիւնը, որ բռնաւորներուն ծնրադրեց, և վատութիւնը աստուածացուց, որ կեղծիքի ու քծինքի բազիններ կանգնեց զօրաւորներուն, խրնկարկելու համար, հազիւ քանի մը տարի առաջ իր զաւակներու լաւագոյնին ձեռքով յաջողեցաւ ՍՈՒՔԻՆՈՒԹԵԱՆ ՄՐՑԱՆԱԿ հաստատել, բոլոր անոնց համար, որոնք իրենք մոռցուած կեանքի անկիւնէն բոլորանուէր զոհաբերութիւն մը եղան մեզմէ համար տառապանքներն ու վիշտերը։

Ընկերային առաքինութեան նուիրուածները, ճշմարիտ զինուորի դերն է որ կը կատարեն չարին ու չարիքին, տառապանքին ու դժբաւտութեան

դէմ։ Անոնց ճամբան փշուտ է, ու տաժանակիր, մանաւանդ հիմա, երբ մարդկային բարոյականը խեղդուած է կիրքերու կատաղութեան մէջ, և ապերասկան, անչահախնդիր զգացումները տեղի տուած են անձնական նկատումներու։ Այս դժուարութիւններուն մէջ ամեն մարդու տրուած չէ՛ առաքինի ըլլալ։ «Առաքինութիւնը պատերազմական վիճակ մըն է, կըսէ Ժ. Ժ. Ռուսսօ, անոր մէջ կարենալ ապրելու համար, միշտ իր անձին դէմ պատերազմ մը պիտի ունենայ մարդ»։

Մեզմէ ոմանք կ՛սկսին ընթանալ առաքինութեան ճամբան, բայց անձին դէմ մղուած կռիւին մէջ յաղթահարուած՝ կը վերադառնան իրենց կրունկներուն վրայ, և կը լքեն ասպարէզը։ Այսպէս պատահեցաւ նաև Գէդէոնի օրով, երբ Հայրենիքի փրկութիւնը հրամայական պարտքեր կը դնէր քաղաքացիներու վրայ։ Ժողովրդական մարգարէին ձայնը ազգասիրութեան գերազանց բուրմունքով մը խնկուած, բոլոր ժողովուրդը ոտքի հանեց։ Առաջին խանդավառութիւնները, սակայն, բաւական երաշխաւորութիւն չեն կրնար նկատուիլ ժողովուրդներու արիութեանը և զոհաբերութեան ոգիին համար։ Ժողովրդական բանակը որքան կը մօտենար ճակատամարտի վճռական վայրկեանին, այնքան ոտքերը կը գանդաղէին կարծես։ Թուլասիրտ բանակով մը կարելի չէր յաղթանակի յոյսը ունենալ։ Եւ այն առեն Գէդէոն իր ձայնը բարձրացուց ու ըսաւ «Ով որ վաստահրտ եւ երկչոտ թող ետ դառնայ» (Դատ. է. 3)։ Բանակատեղը զարտրկեցաւ, ու երեք հարիւր մարդեր, երեսուն հազարէն ընտրուած և զտուած, իրենց նուիրումի և զոհաբերութեան բովանդակ հաւատքովը չահեցան յաղթանակը, զոր

պիտի կորնչըննէին ապահովաբար երեսուն հազար վաճառիրեներու տակար կռիւովը։

Ով որ վաճառիրs է եւ երկչոs թող իր տունը *բաշուի* անոր համար առաքինութեան ճամբաներու, ընկերական աղնուացումի կռիւը դաշտին վրայ տեղ չկայ բնաւ։

Հայ ժողովուրդին ցեղային յատկութիւններէն մէկն է եղած ոգորումի ոգին, բայց այդ յատկութիւնը յառաջիան կը փոխուի, երբ խնդիրը կը դառնայ անձին դէմ կռուելու չուրջ։ Մեր ւիրաքանչիւր զբաղումն է եղած կռիւիլ ուրիշներու դէմ, հոգ չէ՛ թէ մեր կռիւը արդարացի ըլլայ թէ անիրաւ։ Եւ այդ կռիւի պահուն է, որ մենք կը մոռնանք մեր անձին դէմ, մեր մոլութիւններուն, մեր սխալ համոզումներուն, մեր կուսակցական նեղմտութիւններուն, մեր գռեհիկ ու դիւային մենամոլութեան դէմ կռուելու մեր նուիրական պարտականութիւնը։ Ասոր համար է որ մեր մէջ առաքինի մարդերու աննշան թիւ մը հազիւ ունինք, անոր համար է, որ երբ ցնորքի ու անիրականի գաղափարներու ու վարդապետութիւններու հետեւողներու չատ քիչ թիւ մը միայն կունենայ։

Սիրելի Հայրենակիցներ,

Ընկերային առաքինութիւնը ամենէն առաջի իր գոյութիւնը կ'ապացուցանէ Բարեգործական կեանքի մէջ։ Ինձի համար առաքինի է գինուորը, որ իր Հայրենիքի փրկութեան համար պատերազմի դաշտին մէջ կուրծքը վիրաւոր կ'իյնայ, պատանքուած իր Հայրենիքին դրոշովը։ Առաքինի է այն

չափ նաև ան, որ մութին մէջ թափուած արցունք մը կը սրբէ, և ցաւած սրտի մը մխիթարութիւն կը պարգեւէ։ Մեռելի մը յարութիւն տալու չափ առտուածային է բարոյապէս քայքայուած, յուսահատ ու լքուած սիրտի մը վերադարձընել իր կորսուած ոյժերը, մխիթարութիւնը, խանդը, եռանդը։

Այսօր մեր հայրենիքն ու մեր ազգը այդ կորսուած ոյժերուն, խանդին, աւիւնին, մխիթարութեան պէտք ունին։ Եւ քաղաքային կամ գինուորական դիւանագիտութիւնը չէր, որ պիտի յաջողէր այդ հրաշքը գործելու։ Եթէ Թուրքիոյ նոր վարիչները իմաստութիւնը ունենային մօտենալու ժողովուրդի ցաւերուն, ուսումնասիրելու համար անոնց պատիւներըը, պիտի զգային թէ Թուրքիոյ ապահովութիւնը կախումն ունէր այն միջոցներէն, որոնք զանազան ազգարնակութեանց նիւթական բարեկեցութիւնը պիտի ապահովէին, և բռնապետութեան օրերուն վատթարացած և թունաւորուած բարոյական կեանքն ու նկարագիրը պիտի վերստեղծէին։ Այդպէս չըրին, սակայն։ Անոնք տիակնոսիիէ, ախտահանչոտեան գիտութենէն զուրկ բժիշկներուն պէս, փոխանակ ներքին ու հիմնական դարմաններով բուժելու Թուրքիա կոչուած դարաւոր հիւանդը, ժողովրդական յուսահատութիւնը ա՛լ աւելի չեչտեցին, վազուան երջանկութեան և այսօրուան ապահովութեան յոյսը կասկածի տակ թողուցին, և կերպով մը հիւանդութեան ծանրանալուն պատճառ դարձան։

Թուրքիոյ մէջ գործուած ընդհանուր սխալը կը տեսնուի նաև Հայ Ազգային չրջանակի մէջ մասնաւորապէս։ Սխալը միջավայրէն ու միջոցներէն կը ծնի կարծես։ Մեր միտքերը իրականութիւնը տեսնելու անկարող, երեւակայական, ոգային ըը-

նորքներու, տեսիլքներու տարուելու բնական հակումնութիւնն են առած կարծես։

Մենք այսօր, մեր ազգային վերածնութեան համար անմիջական պէտքեր ունինք, եթէ իրապէս լուրջ բլլալ կ'ուզենք, մեր ազգասիրական ձեռնարկներուն մէջ։ Ազգ մը, որուն հոգին վտանգուած է այլասեռումի և տխուր յուսահատութեան ճամբուն մէջ, իր դարաւոր հիմերուն վրայ չկրնար կանգուն մնալ և տեւել։ Գոյութեան պատճառը, այժմ և տեւականութեան աղբիւրը պէտք է ապահովել նախ, կորսուելէ և ցամքելէ, եթէ կուզենք կեանքը փրկել։ Ազգային վերաշինութեան գործը բժշկական գործ մըն է յաւէտ։ Ազգային գործիչներ, բժիշկներու դերը կ'ստանձնեն. պէտք է հիւանդութեան պատճառները, պարագաները, փոխանցիկ թէ իրոնիկ վիճակը երեւան բերել նախ, դարմանումը օգտակար և փրկարար կարենալ ընելու համար։

Մենք կը տեսնենք, թէ Հայ ժողովուրդին հոգեբանութիւնը և անոր ազգային հոգին, տառապանքի, զրկումներու, հարստահարութեանց, թալանի և ջարդերու չարունակական և երկար շրջանի մը մէջ, չեղած է իր բնականոն վիճակէն, կորսնցուցած է իր զուարթախոհութիւնը, և ինչպէս կըսէր օր մը հայ վարդապետ մը, եղած է «արդարութեան ողբերգական սիրը»։ Լացող ժողովուրդ մը ապագայ չ'ունի։ Սիրաքի իմաստութիւնը կըսէ. «Սրտի ուրախութիւնը մարդուն կեանքն է, եւ մարդուն ցնծութիւնը՝ օրերու երկարութիւն։ Քու անձդ սիրէ, սիրտդ մխիթարէ, եւ տրտմութիւնը հեռացուր։ Որովհետեւ տրտմութիւնը շատերու մահուան պատճառ եղաւ» (Լ. 23–25)։ Կեանքի պայմանը նոյնն է մարդու մը և ազգի մը համար։ Պէտք է ըս-

տեղծել այդ ուրախութիւնը, ցնծութիւնը, ափոփանքն ու մխիթարութիւնը։ Պէտք է տրտմութիւնը հեռացնել ազգի մը սրտէն, մանաւանդ սրտէն անոնց, որոնք տառապանքի մը բեռին տակ ինկած են, որոնք զուլումներու լեզին ունին իրենց չրթներուն վրայ, և որոնք իրենք իրենց չեն բաւեր այդ տառապանքի, ցաւի, տրտմութեան մահացուցիչ բեռներէն ազատուելու համար։ Ասիկա մէկն է այն բնական օրէնքներէն, որոնց դէմ չկրնար կռուիլ ամբողջ մարդկութիւնը անգամ, առանց տկարներուն վիճակուած ճակատագրական պարտութիւնը կրելու։

Եւ մեր Ազգն ու Հայրենիքը այսօր ամեն բանէ առաջ ու ամեն բանէ վեր այդ մխիթարութեան, այդ սփոփանքին, այդ ուրախութեան և վիշտերէ թեթեւացումին պէտք ունին։ Ուրախ ենք, որ այս ազգային պէտքն ու պահանջը ըմբռնուած է Ազգին մէջ լրջօրէն խորհող և պարկեշտօրէն իրենց պատասխանատուութիւնը կատարել գիտցող շատերու կողմէն։ Եւ Հ. Բ. Ը. Միութիւնը այդ գիտակցութեան արդիւնքն է եղած մեր մէջ։ Անոր գերազանց կոչումն է քալել տառապանքին ետեւէն, ճիշդ այնպէս ինչպէս կարմիր խաչի ընկերութեան մը անդամները կը քալեն պատերազմի արիւնոտ դաշտին վրայ, սփոփելու և դարմանելու համար ընկճահոգեկան կամ քաղաքային ազէտքին զոհերը։ Ո՛չ մէկ կուսակցութիւն, ո՛չ մէկ թշնամի բանակ իրաւունք ունի կարմիր խաչի անդամներուն վրայ յարձակում գործել։ Անոնք զինուորներ չեն, այլ գթութեան հրեշտակներ, և ան որ հրեշտակային մխիթարութեան գործ մը կը կատարէ անիկա յարգանք միայն պէտք է վայելէ նոյն իսկ թշնամիներու կողմէն։ Անոնց նայուածքը ո՛չ արիւնին կա-

տաղուխիւնը ունի, և ո՛չ ալ տառապանքին ու մահուան չարաչուք խաւարը։ Բարուխիւնն իսկ են անոնք, ու մարդկային առաքինութեան լուսաւոր յայտնութիւնը։

Ցաւալի է ըսել, թէ մեզմէ ոմանք, բռնաբռնեցին այդ միջազգային օրհնիչը, և վատերու նման յարձակում գործեցին Բարեգործութեան և Բարեգործականին վրայ, կուրցած իրենց կուսակցական հաչիւներովը, և այսպէսով արատաւորեցին առաքինութեան հանդէպ տածուելիք յարգանքի զգացումը։

Հ. Բ. Ը. Միութիւնը միևնոյն դերին մէջն է այսօր Հայ իրականութեան մէջ։ Իր կրթական, տնտեսական և բարոյական երբեակ գործունէութեան չարժումին մէջ, անիկա չարունակ քալեց դէպի Տառապանքն ու Տառապանքի աչխարհը, մշտաւ դէպի երկրին սիրտը, արևնաբոյր լեռներուն խորը, քանդուած օճախներուն մօտ, ցաւի հովիտներուն եզերքը, վնտռեց՝ վիրաւորներն ու ցաւած սիրտերը, և ամենուն համար մխիթարութեան բառ մը, օժանդակութեան ձեռք մը, յոյսի ձայն մը, վերականգնումի հրաւէր մը եղաւ։ Եւ երբ իր ճամբուն վրայ հանդիպեցաւ նախանձոտ աչքերու կամ կայէն ձեռքերու, առանց սրտնեղելու, առանց նոզկանքի ու ատելութեան զգացումէն տարուելու, Գէդէոնի պէս պաղարիւնով մը ըսաւ անոնց երեսին. «ով որ վատասիրտ է և երկչոտ, թող ետ դառնայ»։

Եւ եթէ այսօր հինգ տարուան արդիւնաւորութեան չրջան մը կը բոլորէ Հ. Բ. Ը. Միութիւնը, այդ արդիւնաւորութիւնը կը պարտի իր մեծ ու պզտիկ, հարուստ ու աղքատ անդամներուն հաւատարմութեան և այս ազգանպաստ արդիւնաւորու-

թեան չրջանին մէջ, երբ կը տեսնենք հազարաւոր տառապողներ, որբեր, այրիներ միխիթարուած, ես միխիթարութիւններու մեծագոյնը կը տեսնեմ բոլոր այն հոգիներուն խորը, որոնք իրենց օժանդակութիւնով և իրենց ընկերակցութիւնով այդ միխիթարութիւնը ստեղծեցին ուրիշներուն համար։

Մեր կրած ազգային դժբախտութիւնները և ջարդերը, ոչ միայն մեր նկարագիրը վատթարացուցին, և մեր մէջ սպաննեցին ապրելու յոյսն ու կորովը, այլև մեր ազգին թիւն ալ անհաւելի հաւասարութեամբ նուազեցուցին։ Տասը միլիոն Հայութենէ մը այսօր աչխարհի վրայ ունինք 3 ½ միլիոնի աննչան թիւ մը միայն։ Այս սպառումը յառաջ չ'եկաւ միմիայն ջարդերէն։ Մեր երկրին մէջ տիրող անապահովութիւնը և տնտեսական պայմանները մէկ կողմէն գաղթականութիւններու և պանդխտութեան դուռ բացին, և միւս կողմէն կրօնափոխութիւններով կոտորակեցին ժողովուրդը։ Պանդխտութիւնը և գաղթականութիւնը երկու մեծագոյն պատուհասներն են, որոնք ազգի մը անկումը կը չինեն։ Պանդխտութեան տարուած և տխուր ժողովուրդներու մէջ ամուսինը կը դադրի, սերնդագործութիւնը կրսպառի, ամուրիութիւնը տեսակ մը բնական վիճակ կը դառնայ. որբանները թափուր կը մնան, և գերեզմանն է, որ մարդերը դէպի իրենն կը հրաւիրէ։ 1619 ին, առաջին անգամ ըլլալով Հոլանտական նաւ մը 20 հատ ափրիկեան սեւամորթ բերաւ Ամերիկա. ուրիշներ հետեւեցան Հոլանտական նաւին, այդ մարդկային վաճառականութիւնը չահագործելու համար։ Եւ այդ քսան հոգիով սկսած գերիներու բոնի գաղթականութիւնը այսօր 8–9 միլիոնի պատկառելի թիւ մը կը ներկայացնէ Ամերիկայի մէջ։ Անոնք թէպէտ գերի,

լաւագոյն կեանքը ապրած չըլլալնուն համար հաշտուած իրենց կեանքին հետ, ուրախ ու զուարթ ապրեցան. իրենց ու իրենց տէրերուն ուրախութիւնը աւելցընելու համար, բնական աճման օրէնքով, բազմացան հետզհետէ և իրենց վրայ հըրաւիրուելն բաւեսէր մարդկութեան ուշադրութիւնը հաղորդութեան մէջ գարբնուած իրենց սառապանքը եղբայր եղբօր դէմ գինեց. և հարաւի ու հիւսիսի պատերազմին արիւններուն մէջէն ծնունդ առնոնց ազատութիւնը։ Մինչ Ամերիկայի բնիկ ժողովուրդը, կարմրամորթ Հնդիկը, իր կրած չարունակական պարտութիւններէն յուսահատ, կորսընցուց իր ուրախութիւնը, և իր զուարթութեան կորուստով պատրաստեց իր ազգային փճացումը։ Եւ եթէ իրերը այսպէս չարունակուէին, դար մը կամ երկու դար վերջ, Ամերիկեան հնդիկներուն ազգագրական դիմագծութիւնը ուսումնասիրելու համար թանգարաններէն զատ ուրիշ տեղ պիտի չկրնանք դիմել։

Ազատութենէ առաջ կեանք պէտք է ժողովուրդին մը։ Կեանքերը ազատութիւն կը ծնին, բայց ազատութիւնը կեանք չկրնար չինել մեռած հոգիներէն։ Ու կեանքը միխիթարութեան, ուրախութեան մէջ է։

Սիրելի Հայրենակիցներ,

Մեր Հայրենիքին ու Հայրենակիցներուն համար նաև կեանք պէտք է։ Անոնք կեանքին ո՛չ միայն ոյժը, այլ և յոյսն են կորսնցուցած։ Ու Հ. Բ. Ը. Միութիւնը այդ հիւանդ յոյսին մտահոգութիւնովն է, որ կը գործէ, կ՚աշխատի, և իր աշխատանքին մէջ մինակ չմնալու, և աւելի զօրաւոր քայլերով յառաջդիմելու համար հրաւէր կը կարդայ բոլոր ազնիւ Հոգիներուն, առաքինութեան սիրահար սիրտերուն, Հայկական մեծ ու իրական

Միութիւնը կազմերու համար բարիքին ու բարեգործական գաղափարին չուրջ, ուր յարանուանական խտրութիւնները կը դադրին, ընկերական–կուսակցական այլամերժութիւնները կը լռեն, և ուր Միութիւն է որ կը գարբնուի Հայ Ազգութեան, Հայ Հայրենիքին, և Հայ Տառապանքին անունովը։

Որչափ աւելն առաքինութեան զգացումը կայ մարդկային սիրտերու մէջ, բարեգործութիւնը իր պաշտօնը պիտի կատարէ աչխարհի վրայ։ Պիտի չլռէ իր ձայնը, և միշտ ազնիւ հոգիներ պիտի գըտնուին իրեն հետեւելու համար։

Ձեմ գիտեր, կարդացա՞ծ էք Ցայսմուրեան Գիրքը։ Նոր Ուխտի մարգարէն, իր հոգեյուզութեան մէջէն կը տեսնէ հրեշտակ մը, որ կը թռչի երկինքի միջև, աչխարհի բնակիչներուն քարոզելու համար իր ձեռք գտնուած ՑԱՒԻՏԵՆԱԿԱՆ ԱՒԵՏԱՐԱՆը։ Այդ աւետարանը, սգաւորներուն՝ մխիթարութիւն, անիրաւութեան մէջ հեծողներուն՝ արդարութիւն, թշուառներուն քաղցրերանք, կեանքի կռիւին մէջ ինկողներուն սիրտանք, վհատողներուն՝ Յոյս, և տրտմածներուն ուրախութիւն քարոզող Աւետարանն է։ Մէկ խօսքով բարիքին ու բարեգործութեան Քաւիտեանական Աւետարանն է քարոզուածը։

Ականջնիս ու սրտերնիս չփակենք այդ վսեմ Աւետարանին առջև, եթէ Հայ ենք, ու իրական ազգասէրներ։

ԳԻՐՔՆ ՈՒ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Եթէ գրամոլ մը չ'եղայ բարեբախտաբար, գըրասէր մը եղած եմ կեանքիս բոլոր օրերուն մէջ, ու մինչև այսօր տակաւին ես անկողին չեմ մտներ առանց օրական գոնէ մէկ ժամ կարդալու։ Ո՛չ յոգնածութիւնը, ո՛չ վիշտը՝ ո՛չ տառապանքը չէ կրցած զօրաւոր պատճառ մ'ըլլալ զիս հեռացընելու ինծի սիրական եղող սովորութենէ մը. ինչո՞ւ, գիտէ՞ք. —որովհետև կը սիրեմ գիրքը, և կը հաւատամ, թէ միտքի ու սրտի զուգընթաց դաստիարակութիւնը միակ միջոցն է մարդը աշխուժացընելու, և անոր մէջ սպաննելու իր անասունի բնազդը։

Կրնաք բարեկամներ ունենալ, որոնք ձեզ ըլահանգեն իրենց բարի օրինակներով, որոնք ձեզ քաջալերեն, մխիթարեն, բայց բարեկամները ամեն ատեն չեն կրնար ընկերանալ ձեզի։ Բարեկամները կրնան չատ անգամ խարել ձեզի. անոնց ընտրութեան մէջ կրնաք սխալիլ։ կրնան ձեր բարեկամները փոխուիլ պարագաներու, արտաքին ազդեցութիւններու ներքև, վերջապէս անոնք կրնան մեռնիլ և ձեզ մինակ թողուլ կեանքի իրական վիպագրութիւնը կամ ողբերգութիւնը ապրած ժամանակնիդ։ Բայց լաւ ընտրուած, խնամքով ու լըրջութեամբ կարդացուած, ըմբռնելով մարսուած

ՄԱՆՕՔ.—Խօսուած Թոռլի Հայ Գրասիրաց Միութեան հանդիսին մէջ։

գիրքերը յաւիտենապէս բարեկամ կը մնան ձեզի. չեն փոխուիր, պարագաներէ չեն ազդուիր, կրնաք գրպանիդ պատցընել, ի հարկին կրնաք ամեն քաղաքի ու ժամենագարանի մէջ դանել նոյն կողքով նոյն կազմով... մանաւանդ նոյն պարունակութեամբ գիրքեր, և անոնցմէ կրնաք միշտ ու ամեն տեղ ներշնչուիլ, խրախուսուիլ, մխիթարուիլ: Գիրքերը, մանաւանդ լաւ ընտրուած գիրքերը— որովհետև պէտք է ըսել թէ չար բարեկամներու պէս չար գիրքեր ալ կան—հաւատարիմ, անփոփոխ բարեկամներն են մարդուն, և երբ ես կը հանդիպիմ մէկու մը, որ գիրք չունի, ինքնիրենս կ'ըսեմ, ահա՛ աշխարհի մեջ դժբախտ ու զրուած մարդը, որ բարեկամ չ'ունի: Գիրքը անկանջէդ ի վար կը փսփսայ. սրտիդ, մտքիդ, հոգիիդ, յիշողութեանդ կը խօսի, կը գգուէ իր գրական արուեստով, մտածումդ կ'ընդլայնէ իր գիտական ներշնչումներով, նկարագիրդ կը չինէ իր բարոյական թելադրութիւններով, անցեալը աչքիդ կը պատկերացընէ՝ հայելի մը պէս իր պատմական ճշդութեամբը:

Ըսուած է, թէ «մարդուս առաջին գիտութիւնը մարդն իսկ է»: Եւ մարդը ճանչնալու, մարդուն գիտութիւնը կարենալ ունենալու համար բաւական չէ՛ միայն մարդը դիտել, մարդուն հետ ապրիլ, պէտք է ուսումնասիրել զանի, և այդ ուսումնասիրութիւնները ըրած ատենիս պէտք չէ՛ որ մենք մեր գլխին միայն հաւնինք. պէտք է օգտուինք ուրիշներու դատողութիւններէն, մանաւանդ անոնցմէ, որոնք առողջ դատողութեան մը ապացոյցը տուած են. պէտք է օգտուինք դարերու փորձառութիւններէն: Ներկային ու անցեալին պատմութիւնը մեր միակ ոյժն է, որ կարող ըլլայ մեզ ա-

ազնորդել մարդկային կիրքերու, կարծիքներու, հակաակական գործերու, մանուածապատ ճամբաներու մէջէն: Եթէ կը հաւատաք, թէ մարդուն կոչումը միշտ դէպի վեր բարձրանալ է, այն ատեն պէտք է ընդունիք նաև, թէ մարդուս դէպի վեր թռիչք տուող ոյժ մը կայ, որ երկու թեւերուն, այդ թեւերէն մին կրօնքն է և միւսը Գիտութիւնը: Փրցուր մարդուն վրայէն այդ երկու թեւերէն մին, մարդը պիտի ուղայ թեւակոտոր թռչունին պէս, և իրեն համար անկարելի պիտի ըլլայ թռչիլ:

Ես կը կարծեմ թէ եթէ մենք իրրև ազգ մարդկային կեանքի պատմութեան ճամբուն վրայ կը սուղանք ժամանակէ մը ի վեր, պատճառը սա է, որ գիրքին ու իրեն բերած գաստիարակութեան հետ տակաւին չենք ընտելացած. Դաւառին մէջ ամբողջ գիւղեր պըտտած եմ, առանց տունի մը մէջ գրքի մը հանդիպելու. Ասիկա ազգային ամօթ մըն է, զոր պէտք է խոստովանինք. Ամերիկայի մէջ, ո՛չ միայն ամեն տուն կրնաս բաւական թիւով գիրք գտնել, այլ և ամեն մէկ քայլափոխիդ կը հանդիպիս հասարակաց կամ մասնաւոր մատենադարաններու, Քրիստոնէական ընկերութեանց սալոններու, ամեն տեսակ վարժարաններու: Եւ ասիկա է ժամադոյն պատճառը Ամերիկեան առողջ զարգացումին:

Ուրախ եմ տեսնելով, որ Ամերիկեան Հայ գաղթականութիւնը նոր զարթնումով մը, սկսած է գիրքն ու գրականութիւնը սիրել, կը վախնամ միայն, որ այդ գրադարանները բոյն դառնան կուսակցական կիրքերու, կուսակցական տեսլութիւններու: Կուսակցութիւններէ վեր Ազգը կայ. ամեն միութիւն, ամեն նպատակ, ամեն քայլափոխ դէպի Ազգը պէտք է երթայ, երբեմն մոլեռանդութեամբ և ընկերական ապականութիւններով կուր-

ցած Հռոմի Հռովմէական եկեղեցիին դուրս փըրկութիւն չըկայ կ'ըսէր։ Վերածնութեան դարը ապացոյցը տուաւ, թէ փրկութիւնը Հռոմի չորս պատերուն մէջ չէր սահմանափակուեր, թէ մաքուր և պարկեշտ հոգիներ կան, որոնք գիտեն փրկութեան ճամբուն հետեւիլ, Հռոմի եկեղեցիէն դուրս, իրենց ու երկինքին միջև լուսաւոր սանդուխ մը չինելով։ Այս կոյր ու անամօթ մոլեռանդութիւնը սկսած է գործել կարգ մը անհետաքրքիր, չուրչի կեանքին անծանօթ, պատմութեան դասերէն անտեղեակ, ապագայի մասին անտարբեր տղաքներու միտքին վրայ, որոնք իրենց դարավերջիկ պապեր «արտաքոյ մեր կուսակցութեան չի՛ք փրկութիւն» կ'ըսեն ու կը կրկնեն, կ'ըսեն ու կը պոռան։ Փրկութիւնը ազգին Միութեան մէջն է. անհատական ու հասարակական ազատութիւնները ազգային այդ միութեան մէջ միայն կրնան ձեռք բերուիլ։ Այն աեն միայն Ազգը կրնայ վեր բարձրանալ, երբ ամենուն միտքին մէջ խորապէս արձանագանգէ Դանիէլ Ո'Էթսոթլի խօսքը. ազատութիւն եւ միութիւն, այժմ եւ միշտ, մի եւ եւ անբաժանելի։ Արհամարհեցէք կուսակցական հիւանդ մոլեռանդութիւնը և աշխատեցէք, որ ձեր գրադարանները, և Գրասենեակ Միութիւնները պարկեշտ, անկաշկանդ, ազգային աւանդութիւններու հաւատարիմ դաղափարներու միութիւն մը ըլլան։ Ցոյց տուէք, թէ կուսակցական մոլեռանդութենէն վեր ազգային առողջ կամք մը կայ։

Ազատութիւն և միութիւն ըսինք քիչ մը առաջ, և զանոնք գրինք իրենց անբաժանելի միացումին մէջ, իբրև յենարան ազգերու պոյութեան ու տեւականութեան։ Դժբախտաբար, սակայն, ազատութիւնը վտանգ մըն է նկարագրէ, դաստիարա-

կութենէ, դատողութենէ և բարոյականէ զուրկ անհատներու կամ ժողովուրդներու համար։ Բիւվարոլ կ'ըսէ, թէ խուժանը չի հաւատար, թէ ազատութիւն ունի, մինչեւ որ ուրիշներուն ազատութիւնը չի կապտի։ Ասիկա դժբախտ իրողութիւն մըն է ազգերու պատմութեան մէջ։ Ճշմարիտ ազատութեան սկզբունքը պարտաճանչ ու պարկեշտ քաղաքացիներու կը սորվեցընէ, թէ պէտք է պաշտպանել ազգը անհատին եւ կուսակցութիւններու դեմ։ Գիրքերով, ուսումնասիրութեամբ և դատխարակութենէմբ գնահատուած ազատութիւնը մեր զօրաւոր, անարկու ոյժը պիտի ըլլայ։ Պէտք է խօսիլ չարունակ ժողովուրդին բանականութեանը։ Խօսքը սերմ մըն է, որ ժամանակով պիտի աճի, պիտի պտղաբերի։ Եւ այդ խաղաղ ժամանակը տալու ենք ժողովուրդին, մտութեան և ազատութեան սերմը հասունցընելու համար իր արթննալու սկսած բանականութեանը մէջ։ Լաւել իրաւամբ ըսած է.— ժողովուրդին քահանայութեան ուղղուած կոչ մը չ'վրիպիր, երբ վարդիկ ժամանակ տան հասունանալու։ Այս խօսքը տարբեր ձեւով մը կը բացատրէ Փիլլէնա, ըսելով. կարելի է վստահութիւն ունենալ իւրաքանչիւր դատողութեանը. բայց կարելի չէ զայն ունենալ ամբողջովին։ Ամեն հայու պարտականութիւնը թող ըլլայ այդ դատողութիւնը հասունցընել ժողովուրդի բոլոր խաւերուն մէջ։

Բնութիւնը, և անոր մէջ ապրող ժողովուրդ մը, ազգ մը և անոր բաղկացուցիչ մասերը եղող անհատները թանկագին գանձեր են, պէտք է զանոնք չահագործել բնութեան գեղեցկութեանը, և ժողովուրդներու, ազգերու և անհատներու մեծութեան հաշուոյն։ Ի զուր չէր, որ Վէն Տայք ըսաւ. բնութեան աշխարհը գանձերու պահաս մըն է, քա-

ևալիով կղպուած, զայն բանալը մարդուն պարտքն ու առանձնաշնորհումն է: Տիեզերքի մէջ գրամարկղ մը, պալատ մը բանալու տարբեր միջոցներ կան։ Գողերը բռնութեամբ կը խորտակեն. խարդախները՝ կեղծ բանալի կը յարմարցնեն, իսկ պարկեշտ մարդիկ պատուաւոր կերպով, իրենց արդար վաստակով իրենց ճակտին քրտինքով կ'արժանանան անոնց բուն բանալիին, Ինութեան պալատին, աչխարհն գանձարանին տիրելու պարկեշտ միջոցը՝ առողջ դաստիարակութիւնը կուտայ մեզի, և այդ դաստիարակութեան հասնելու ամենէն ապահով ճամբան ուղիղ ըմբռնուած ազատութիւնն է։ Տգէտ մտքով, ապականուած նկարագրով, բռնուտած հոգիով ապրիլ ուզող մարդու մը տրուած ազատութիւնը կը նմանի խոզի մը ւիղէն կախուած ազամանդի մը։ Գողեր միայն կ'ստեղծէ իր չուրջը, առանց իր տիրոջ բարիք մը ունենալու։ Բռնութիւնը ի'նչ ձեւի տակ ալ որ գործուի ընկերական կեանքի մէջ, վատութիւն մըն է։ Պարկեշտ, պատուաւոր և գիտակից միջոցները անհատին և ազգին պահն են։ Եւ այդ միջոցները մեզի կուտան ազատութեան օրինաւոր գործածութիւնը, խելքը, դատողութիւնը, կամքը, ձեռնհասկութեան ոգին, բարոյականը, մէկ խօսքով զարգացած ու պարկեշտ նկարագիրը։ Ընկերակցութիւն մը, ինչպէս անհատ մը որ յափշտակութեան կը դիմէ, հարստանալու համար, ընկերութիւն մը, որ բռնութեան կը դիմէ դիրք մը չունենալու համար՝ գողերու ընկերութեան մը համբաւը կրնայ չունենալ, բայց ո'չ պարկեշտ և ազգասէր քաղաքացիներու Ինքզինքնիդ դաստիարակութեան տուէք, ազատ ըլլալու համար, գիտնական ըլլալու համար, վերջապէս նկարագիր ունենալու համար: Այդ ամենը ունենալ, այդ ա-

ժենը ըլլալ մարդուս ամենանուիրական իրաւունքն է, եւ նուիրական իրաւունքները կը պահպանուին —պէտք է պահպանուին միշտ— պարկեշտ, գիտակից և նկարագրի տէր անհատներու կողմէն։ Մարդուն նուիրական իրաւունքները, կ'ըսէ Ալէքսանդր Համիլթըն, երբեք խաղուած չեն հին վազպաքներէ կամ վզկոտած դիւանաբուղթերէ, անոնք գրուած են, իրենց արեւի ճառագայթով մը, մարդկային կեանքի գրքի էջերուն վրայ, բուն իսկ աստուածաբեան ձեռքով. եւ ո'չ մէկ մահկանացու զօրութիւն չ'կրնար զանոնք ջնջել: Եթէ ազատութիւնը կը բռնաբարուի, եթէ նկարագիրը կը պղծուի, եթէ կամքը կը տկարանայ, երէ տգիտութիւնը կը նախընտրուի, մէկ միմիայն տեղ տալու համար հաճոյքներու, կիրքի, և գոհելիք նկատումներու, պատճառը սա է, որ մարդիկ չատ անգամ տրամադիր կ'ըլլան, ինքնայօժար, իրենց անդրանկութիւնը ծախելու ոսպի հատիկի մը փոխարէն։

Մարդիկ իրենց տեսակէտները ունին կարողութեան մը, արժանիք մը գնահատելու մէջ։ Անոնք երբեմն ուղիղ չեն համեմատիր բուն իսկ արժանիքին հետ։ Օրինակի համար, Ամերիկայի մէջ առածի կարգ անցած խօսք մըն է թէ.

Երբ Նիւ Եորք երթաս քեզի կը հարցընեն.

— Ո՞րչափ տոլար ունիս։

Երբ Պոստոն երթաս կը հարցընեն.

— Ի՞նչ գիտես.

Իսկ երբ Ֆիլատէլֆիա երթաս. քեզի կը հարցընեն.

— Ո՞վ ես և որո՛ւ զաւակ ես։

Նիւ Եորք արժանիքը հարստութեան մէջ կը փնտռէ, Պոստոն գիտութեան մէջ, իսկ Ֆիլատէլֆիա՝ պարկեշտութեան մէջ։

Ասոնց ամենքն ալ իրենց արդարացումը ունին թերեւս, բայց Նիւ Եորքի և Պոստոնի գնահատութիւնը չատ թերի պիտի ըլլար՝ եթէ Ֆիլատելֆիա

ֆիայի տեսակէտը զանոնք չ՚ամբողջացընէր։ Թո՛ւք հարուստին ալ, գիտունին ալ երեսին, որոնք բարոյական արժանիք չունին։ Դրամն ալ, գիտութիւնն ալ թանկագին իւղեր են, բայց գէշ ու ազատ տիկերու մէջ լեցուած, եթէ անոնք պարկեշտութեամբ չ՚ստացուին, չ՚խնամուին ու չ՚պահպանուին։ Գնահատումի չափը, կշիռը ամեն տեղ միեւնոյնը չէ՝ վա՛յ անոր որ կը հանդիպի չար գնահատիչներու, էսթիմաթէօրներու, որոնց կամ կանգունն է պակաս կամ գործածած կշիռը...։

Ուր որ պէտքերը չատ են, հոն պահանջները բազմադիմի կ՚ըլլան։ Հայ Ազգը պահանջ մ՚ունի իր բոլոր զաւակներէն, ըլլան պանդուխտ թէ հայրենի հողին վրայ, և այդ պահանջը պիտի ըլլայ սա, թէ. — կեանքիդ մէջ, ի՞նչ շահեցար, ի՞նչ առիվեցար, ի՞նչպէս ապրեցար։ Որովհետև եթէ հարստութիւն չունիս, չատ քիչ կրնաս օգնել քու նմաններուդ ցաւերը մեղմելու համար. եթէ գիտութիւն չ՚ունիս, ապուշ մըն ես, ու խաւարամիտ մը, և չես կրնար ազգիդ բարձրացումին և յառաջդիմութեանը ծառայել. եթէ բարոյական չ՚ունիս և ո՛չ ալ պարկեշտութիւն, վատ մըն ես, և ոճրագործ, խարեբայ, խարդախ, ստախօս և զրպարտող ըլլալու ամեն յարմարութիւն ունիս քու մէջդ։ Մի՛ մոռնաք դրամ վաստկիլ պարկեշտ միջոցներով, և անդուլ աշխատութեամբ։ Մի՛ մոռնաք գիտութիւն սորվիլ յարատև ջանքով, ու մանաւանդ մի՛ մոռնաք անձնական արժանիքներդ փայլեցընել։

Եւ ձեր մէջ եղած ուժերը զարգացընելու համար մէկ միջոց ունիք։ ԲԱՐԵԿԱՄ ԵՂԻ՛Ք ԳԻՐՔԻՆ ԵՒ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ։ Անոր հետ ապրեցէք ձեր կեանքի բոլոր օրերուն, բոլոր ժամերուն. մինչև ձեր անկողինը տարէք գիրքը, եթէ կ՚ուզէք իրեւ մարդ ապրիլ, ու ապրիլ նիւթական, բարոյական և մտաւորական երեսակ կարողութիւններով օժտուած։

ՀԻԱՆԴ ՏՂԱՔԸ

Ուստրի քաղաքային հիւանդանոցը կ՚այցելեմ.

Հիւանդներն ու բանտարկեալները, բնութենէն անժառանգուածի, իրենց դժնէ վտարումի կեանքին մէջ, քաչողութիւն մը ունին բոլոր անոնց համար, որոնք կըզգան, թէ ի՛նչ կը նշանակէ անձնական ազատութենէն զրկուիլ, կա՛մ ախտի մը, կա՛մ օրէնքին անողոքութեան երեսէն։

Շէնքը ինքնին մաքրութիւն է համակ, ու հոն ներսերու հոգածութիւնը, հիւանդներու մնալն մօտ, մեզի կը պատկերագրէ հին մարտիրոսներու համբերող համակերպութիւնը վիշտին հետ, անոնց լոկին նուիրումը՝ տառապողներու սիրտ-հոգիին համար։ Հիւանդներու սալոններէն մինչև մասնայատուկ խուցերը, վիրաբուժական գործողութեանց սալոններէն մինչև X ճառագայթի խաւարախուցը, նոյն մաքրութիւնը, նոյն լուութիւնը, նոյն մխիթարող ժպիտը, նոյն գուրգուրանքը, նոյն նուիրումը ցաւին ու մխիթարութեան, նոյն մայրական քաղցրութիւնը հիւանդանոցի բոլոր բնակիչներուն հանդէպ, որոնցմէ ոմանք դէպի կեանք, և ուրիշներ դէպի մահ ճամբորդելու նախազգացումը ունին, և որոնց ամենուն ալ դէմքին վրայ, օրուան բոլոր ժամերուն, ցաւին դառնութիւնը կայ խորագրուած։ Վիշտի ու տառապանքի Մեծ Գիրքին յարաճուն է-

ջերն են անոնք, մերթ նուիրագրական ու մերթ առեղծուածային տառերով գրուած, որոնցմէ ամեն մէկը իր ցաւը բերած կցած է այդ Փիրքին, որուն մէջ երջանկութեան վիակ վանկը ներսին ժպիտն է, և անոր դիւրահաղորդ, զգայնիկ պատրաստակամութիւնը՝ ծառայելու, յուսադրելու, խնամելու, և մխիթարելու։

Օր. Էլէն մեզ կ'առաջնորդէ սրահէ սրահ, խուցէ խուց, ու կը տանի մինչև մատուռը՝ ցուրտ ու պատկառելի, որ աղօթատեղի մը չէ, այլ հանգստավայր մը. ուր կը տարուին անտէր մեռելները, հոն անոնց վրայ կարդալու համար յուղարկաւորութեան վերջին աղօթքը, «Ձանապարհ բարի»ն, կամ «Դարձ անձն իմ»ը։

Այդ հիւանդանոցին մէջ ամենէն աւելի աչքիս կը զարնէ երախաներու յարկարաժինը։

Պզտիկ ճերմակ մահճակալներ, անբիծ մաքրութիւն հատակ, քով քովի դրուած են։ Երջանակի երկաթէ ձողերը վանդակներու տեսքը տուած են մահճակալներուն։ Այդ վանդակներուն մէջ, սակայն, սոխակներ չեն որ կը քնանան կամ կ'երգեն, այլ հիւանդ տղաք, 1–3 տարեկան երախաներ, որոնցմէ սեւամորթներուն քնացող դէմքը աւելի ևս կը չեշտէ մահճակալի կազմածին սպիտակութիւնը։ Երկարօրէն կը դիտեմ զանոնք, այդ հիւանդ տղաքը։ Ինացող սեւուկի մը անարը կսկզուն կը մտածեմ բնութեան ժպիրն անողոքութեանը մասին, ու հոգեկան ընդվզում մը կը ցնցէ ինծ։

Այդ ցնցումս անիծող բողոք մըն է թոլոր անոնց դէմ, որոնք հրեշտակային մանկութեան մը հոգիին թեւերէն վար կը կախեն ախտաւորուած, խօթութեան բորբոսը...։

Անիկա անմեղին քունը կը քնանայ, խաղաղ

ու վճիտ անդորրութեամբ մը, կեանքի ցնորքներուն անգիտակից երանաւէտութեամբ, և դուրսը լացող մանուկի մը ձիչն անգամ չի թափանցեր անոր մաքուր վանդակէն ներս, կարենալ խանգարելու համար քնացողին խաղաղութիւնը։

Մէկ մահճակալէն միւսը կ'անցնիմ մեքենայաբար։ Մահճակալներն ալ մանուկներն ալ իրարու կրկնութիւններն են միայն։ Եւ արդէն մարդկային կեանքին ճչգրիտ հանգիտութիւնները թարգմանողը մանկութիւնը չէ՞ միթէ։ Ո՛րչափ մեծնան մարդիկ, որչափ անհատականութիւնը չեչտուի իրենց մէջ, ա՛յնքան կարծես կը հեռուընան հասարակաց բունէն — մարդկութիւնէն ու իւրմէ։ Մանկութիւնը նախնական ձեւն է, որուն վրայ կը կաղապարուի մարդկութիւնը, իր ապագայ տարաբնոյթութիւնները, հրեշային վատութիւնները հագնելէ առաջ,

Անոնցմէ ոմանք չղային տկարութիւններով ծնած են, ու ոմանք անարիւնութեան տուայտանքը ունին։ Հիւանդութեանց տեսակաւորումիս կայ աչքիդ առջև, որոնց նայածատենդ կը փորձես ինքնիրենդ հարցընել, թէ արդեօք մարդկային ախտերու ցուցադրուած ևևույշները կամ հշանիշօնէորըն են այդ տղաքը։

Հիւանդ տղաքը, վիրաւոր հրեշտակներու պէս դալուկ ժպիտ մ'ունին, ակօսուած իրենց դալկադէմ ու նիհար թուշերուն վրայ։ Պեպէքը քովերնին է, պլլուած են անոր, իրենք ալ ապրելու սկսելէ առաջ կիսամեռ պէպէքներ, որոնց միամիտ ժպտուն ու մերթ պանդոյր նայուածքին մէջ կեանքին նոզկալի բորբոսը կը հոտի, և որոնցմէ՝ արդարներու անարիւն բողոքին պէս, յուսահատութեան բուրմունքը կը բուրէ...։

Ու կը մտածեմ. այդ հիւանդ տղաքը իրենց ծնողքին մեղքերուն, անոնց հրէշային ապրելակերպին ապաչխարանքը կուլան, ու քաւութիւնը կը քաւեն իրենց ճերմակ վանդակներուն մէջ։ Դիտով ու ցոփ ծնողքներու հաչման այդ սերունդը, գերեզմանի եր դրացնութեանը մէջ, նետուած յաւիտենական բողոքն է բոլոր անոնց երեսին, որոնք իրենց դիւային մէկ վայրկեանին, անասունի հաճոյքը կ'ղգան մանկութեան որբանը պղծելու, իրենց բորոյական-ընկերական ոճրագործ ապականութիւններովը խանձարուրելով մեռելարոյր այդ կենդանութիւնները...։

Այդ հիւանդ տղաքներէն չատերու կեանքի ճամբան չատ կարճ է։ Մօր մը արգանդէն՝ հիւանդանոց, ու հիւանդանոցէն՝ գերեզման... Երջանիկ ճամբորդներ, սակայն, որոնց կը խնայէ բնութիւնը ապագային իրենց մանուկի ախտաժէտութիւնը իրենց ծնողքին երեսը թքնելու անհուն տառապանքը...։

Մտածումս վիս հիւանդանոցի պատերէն դուրս կ'առաջնորդէ դիտելու համար. մեր ազգային-ընկերական կեանքին մէջ ՀԻՒԱՆԴ ՏՂԱՔԸ, ցաւագարներու ուրիշ խումբեր. որոնց հիւանդութեան հայրութիւնը կը պատկանի կարգ մը Առաջնորդողներու, որոնց մէջ վատասողջ ընկերականութեան մը սերմերը ծլարձակած են։ Պատճառի ու արդիւնքի միևնոյն տեսակաւորումը հոս ալ։ Ու դուրսն ալ հականախտումի ու բուժումի պէտքը... Զարիքը ին՛չ տեսակով ալ որ կերպարանուի, դարմանումի պէտք ունի։ Ու սմեն դարմանում կ'սկսի վարակիչ ախտերը ու ախտաւորները փոխանցումէ արգիլելով։

Այդ հիւանդ տղաքներուն մէջ հետզհետէ արմատանալու վրայ եղող տարափոխիկ ախտն է ազատութեան սոսկումը և քունապետութեան նախասիրութիւնը։ Երբ հիւանդութիւնը իր ազդեցութիւնը կ'ընէ տակաւ ու անդիտակից տղերքներու հոգիին վրայ. երբ կ'սկսի անոնց մէջ սպաննել անհատականութիւնը՝ իր բոլոր նախաձեռնող կարողութիւններով, և անոնց մէջ կ'ստեղծէ հաւասարապաշտ (collectiviste) մարդաւէրեւան, ալ չենք զարմանար թէ ինչո՞ւ անուանական ազատականներ նողկալի բռնապետութեան մը գործաւորները կը դառնան։ Ազատութիւն մը կայ, իրական ազատութիւնը, որուն պէտք է ձգտի ամեն ինքնավստահ մարդ. իրրև իր բնական ու մարդկայնական իրաւունքին, և ազատութիւն մըն ալ կայ, որ ախտավարակ է, և որուն ետեւէն կը վազեն տկարները, այլասերածները, վատերը միայն։

Իրական ազատութեան պաշտպանները զօրաւորներն են, այսինքն անոնք, որոնք բնութենէն սրտով ու հոգիով օժտուած, իրենց մէջ կ'զգան մրցութիւններու, ձեռներէցութիւններու թռիչքին մէջ յաղթանակելու ոյժը, պարկեշտ ու տիրական։ Ճակէ, կ'ըսէ թէ այդ ազատութիւնը զօրաւորին կըրկին ոյժը կը կազմէ, իսկ տկարին տկարութիւնը ապացուցանող փորձաքարը կ'ըլլայ. ասոր հաւասար տկարներէ հաւասարութիւն կը պահանջեն։

Բայց այդ հաւասարութիւնը կեղծ ազատութեան չապիկովը հագցուած բռնապետութիւն մը միայն կրնայ փորձել ստեղծելու, այսինքն տկարներուն փառաքանած ազատութիւնը, որ ապանութեան արտօնագիր մը կուտայ իրենց ձեռքը, և որոնք ուրիշներուն ազատութիւնը անհետելու չափ ազատ կ'զգան ինքզինքին։

Հիւա՛նդ տղաքը...։

Հիւանդագին եսականութեան մը մրուրը կայ

անոնց հոգիին խորը, բուժումի կարօտ տառապանք մը, զոր պիտի զգան ու ըմբռնեն այնատեն միայն, երբ ինքզինքին ախտաղնելու վիճակի մը բերեն։ Ողջամիտ բաղդատութիւն մը միայն այդ ախտազննութեան պէտքը պիտի զգացընէր իրենց։ Բայց անոնք, Հիւանդ Տղաքը, մեկուսացուած են բաղդատութեան այդ պատեհութենէն. անոնք կամազրկուած են իրենց դաղափարի ծնողներուն թուենաւոր չունչին տակ, և բռնութեան ու ճնշումի ասպարէզին վրայ միայն ի հանդէս կուգան մոլորած, վայրենի ու անճանաչուած, և երբ բռնութեան հրայրքը ողջմտութեան ու դատողութեան երակները ցամքեցուցած է իրենց մէջ։ Անգղիական եսականութեան պատճառը բացատրելու համար սապէս ըսած էր սրամիտ Ամերիկացի մը. «Անգղիա կղզի մըն է. ու Անգղիացին կղզիաբնակ մը. Անգղիացին կղզիաբնակ մ՚ըլլալէ աւելի կղզի մըն է»։

Շատ հեռու ենք Անգղիական ձեռներէց ու լայնամիտ եսականութեան, և մեր հիւանդ տղաքներուն ազազուն, նիհար ու այլասերած եսականութեան մէջև բաղդատութեան եզր փնտռելէ։ Բնաւ։ Առողջ հսկայի մը և հիւանդ թզուկի մը միջև բաղդատութիւն չ՚կրնար գոյութիւն ունենալ։ Բաղդատութիւնը սա չափ է միայն, որ մեր հիւանդ տղաքն ալ կղզի մըն են, խոպանացած ու վայրենացած, որոնք չարիքի ու քանդումի դիւրապատրաստ, ինքզինքնին անկարող կ՚ղգան բացարձակապէս ո՛չ միայն լաւագոյն գործերու, վսեմ թռիչքի, այլ նոյն իսկ բուժուելու, երբ այդ բուժումը իրենց բարեփոխուած, նորոգուած կեանքին նախաքայլը պիտի ըլլար։ Եւ ահա, իրենց հիւանդագին օրերուն, անձնասպան ու ազգասպան ժուռթեամբ անոնք, հիւանդ տղաքը մէկդի կը նետեն բժշկին ու ընդհին փրկարար օժանդակութիւնը։

Հիւանդ տղա՛քը. աւելի արգահատելի քան հիւանդանոցին հիւանդ տղաքը։

ՄԵԾԱՄՈԼ ԱԽՏԱՒՈՐՆԵՐԸ

Ժամանակները ո՛րքան կը յառաջանան, այնքան գիտութիւնը նոր հիւանդութիւններու տեսակներ երեւան կը բերէ։ Հինեւուն ծանօթ հիւանդութիւնները՝ հազիւ մատի վրայ համրուած, ա՛նքան ստորաբաժնուած են, որ ամենէն ճարտար բժիշկներն անգամ այսօր դժուարութիւն կը քաշեն մէկ չունչով անոնց անուններն տալ մեզի։

Հիւանդութիւնները երկու կարգի կը բաժնուին. բժիշկներն ալ նմանապէս։ Անոնցմէ ոմանք ֆիզիքական են կամ մարմնական, և ոմանք՝ հոգեկան կամ բարոյական։ Եւ ախտավարակ մարդկութիւնը, ո՛րքան կը յառաջդիմէ կեղծ քաղաքակրթութեան ճամբուն վրայ, կարծես ինքզինքը այնքան որբամատիր կը զգայ բարոյական հիւանդութիւններով վարակուելու։ Սէն վէնսան Տը Բօլ կը գրէր, թէ «Մարդուն ւիսքը իր հիւանդութիւններուն եւ խորութիւններուն տեսակները ունի, ւնարմինին ըլլան»։ Իսկ աչխարհ եօթն իմաստուններէն մէկը՝ Պիաս, Քրիստոսէն 750 տարի առաջ կը յայտարարէր, թէ «Անկարելիին բաղձալ, ուրիշներու դիւթասուրեանց հանդէպ անկարելիր ըլլալ, հոգիին երկու մեծ հիւանդութիւններն են»։

Պիասի դարէն ի վեր հոգիի և սիրտի հիւանդութիւններու տեսակները ա՛նքան չատցած են, որ անոնց ճչգրիտ ցանկը չինել դժուարին պիտի

ըլլար բարոյախօսի մը համար, կարծեմ ամեն մարդու մէջ հիւանդութեան տեսակ մը կայ։ Այդ հիւանդութիւններէն ոմանք անբուժելի, ոմանք վնասակար են միայն ենթակային, իսկ ուրիշներ, կը վնասեն ենթակային ալ, զինքը չրջապատող անհատներուն ալ։ Այսուհանդերձ չատ քիչերն են, որ իրենց հիւանդութիւնը զգալու վիճակը ապրած ըլլան։ Առողջութեան սխալ հոմոզում մը իւրաքանչիւր մարդու մէջ ստեղծած է ինքնավստահութեան անսպառելի պաշար մը։ Այս պատճառով էր անշուշտ, որ օր մը Մատամ Տը Լամպէր կը գրէր, թէ մարդիկ իրենց թերութիւններուն հետ կ'ապրին այնպէս, ինչպես կը կրեն հոտերը. անոնք իրենց կրած հոտերը չեն զգար. այդ հոտերը ուրիշներուն միայն անհանգստութիւն կը պատճառեն։

Իմաստուն Պիասի երջանիկ օրերէն իվեր մարդկութիւնը տեսաւ մարի ցաւագար մը, երոստրատ, որ մեծամտութեան, անմահութեան ախտէն բռնուած, իր անունը յաւերժացընելու միակ միջոցը գտաւ Արտեմիսի Մեհեանը այրելուն մէջ։ Ու այսպէսով յիմարի մը մեծամտ ցաւագարութեան զոհ գնաց աշխարհի եօթն Հրաշալիքներէն մէկը։

Մարմինի ինչպէս հոգիի հիւանդութիւններուն ամեն տեսակները չեն կրնար ամեն մարդու մէջ հաւասարապէս ծաւալ գտնել կամ արմատանալ։ Գիտութիւնը կ'ընդունի, թէ այս կամ այն հիւանդութիւններու միկրոպները կ'ածին անոնց տրամադիր կամ ենթակայ (sujet) հողերու վրայ։ Սրինակի համար, յամառութիւնը կամ պինդգլխութիւնը, իբր հիւանդութիւն, իր ենթակաները, իր տրամադիրները ունի։ Տկար ու գձուձ հոգիներն են, որ իրենց հիւթը կը ծծեն անկէ, և կ'այխատին անով իրենց համար ոյժ մը չինել։ Այս պատճառով էր, որ Լաւոէր ըսաւ, թէ «յամառութիւնը տկարներուն զօրութիւնն է»։ Սակայն յամառութիւնը չ'չփոթենք հաստատակամութեան հետ, որ նոյն հեղինակին կարծիքով, «սկզբունքներու, ճշմարտութեան, իրաւունքի, կարգապահութեան, օրինքի, պարտքի եւ վեհանձնութեան վրայ հիմնուած՝ իմաստուններու յատկութիւնն է»։ Սա իմաստուններու յամառութիւնէն կամ հաստատակամութենէն անջատ, որ նկատողութիւն անկեղծ և հուժկու արտայայտութիւնն է, կայ բո՛ւն հիւանդութիւնը, ակարներուն, ապուշներուն, անգիտակից-գիտակիցներուն յամառութիւնը, զոր իմիջոյ մարդկութիւնը անասուններու ամենէն խոնարհին.—իշուն մինչ կը վերապրէ, և որ մարդերու մէջ ողբալիօրէն ժխտական կեցուած մը ունի ճշմարտութեան հանդէպ։ Յամառներուն հիւանդութեամբը ինքզինքին զօրացնել ուզող ակարներուն ըսուած է, թէ «երբ իրաւունք ունիք, յանդուգն եղէք, իսկ երբ անիրաւ էք, ձեր պարտութիւնը աւելի ամօթալի կ'ընէք»։

Ասոնցմէ վերջ կը սկսի հիւանդներու նոր չարք մը, չարախօսներու, զրպարտողներու, անուանարկողներու չարքը, որոնք իրենց ոյժը կ'ուզեն փորձառել ու գտնել ուրիշներու մասին գէշ խօսելուն, ուրիշները զրպարտելուն կամ անուանարկելուն մէջ։ Այս կարգի հոգիները իրենց զգուելիութեամբ, ո՛չ միայն ապացուցած կ'ըլլան, թէ տկար հոգիներ են, այլ և միեւնոյն ժամանակ ապացուցած կ'ըլլան, թէ ՎԱՏ ՀՈԳԻՆԵՐ ԵՆ, ցեխով, մուրով ու ապականութիւնով չաղուաղած հոգիներ, որոնք ազնիւ և լաւագոյն բան մը արտադրելու իրենց անկարողութեամբը, չուտով ու ինքնաբերաբար կ'իյնան չարախօսութեան ու զրպարտութեան գոհերն ալ,

ու ալ անկէ դուրս վիճակ մը չեն կրնար տեսնել ու զգալ: Հիւանդ–չարախօսին ու հիւանդ–չարագործին միջև եղած հեռաւորութիւնը քայլ մըն է միայն: Անոր համար է, որ Բուէնտիլիէն ըսած է, թէ «չարախօսին ու չարագործին կամ ոճրագործին միջև եղած տարբերութիւնը պատճառութիւնն է միայն»: Թող առիթը ներկայանայ, չարախօսը ոճրագործ մը պիտի ըլլայ, եթէ չարախօսած պահուն իսկ չ'ուզենք զինքը ոճրագործ մը նկատել: «Երբ չարագործին ձեռուն դաշոյն մը չէ եղած, յանցաւոր չէ՛» ըսած է Րիվարոլ: Այս տեսակէտն եթէ երկուքը իրարու հանդիպին, իրենց խօսակցութեան նիւթը ուրիշներն են միշտ: Ա՛խ, ուրիշները..., որոնց մէջ գոյութիւն չունեցող թերութիւնները կը չարչրկեն զիրենք, Ուրիշներու վրայ պակսած թերութիւններուն տառապանքն է որ կ'ապրին անոնք, իրենց ներսերնուն մէջ...

Բայց թողունք հիւանդներու այս տեսակաւորումը, իր պէսպիսած Մեղուսական բազմակընճռոտութեանը մէջ, և անցնինք մեծութեան հիւանդութեան և մեծամոլ ախտաւորներուն:

Անոնք որոշ տիպարի մարդեր են, բարեբախտաբար քիչ թիւով, որոնց հիւանդութեան ախտաձնութիւնը երեւան կը բերէ կարգ մը առանձնայատուկ ախտանիշեր:

Մեծամոլ ախտաւորները հասարակ մահկանացուներ են մեզի պէս, ու քիչ մը աւելի չեչտուած՝ իրենց միջակութեամբը, չ'ըսելու համար իրենց տափակութեամբը: Հասարակ մահկանացուներէ իրենց տարբերութիւնը սա է, որ աւելի շատ հաւատք ունին իրենց մտաւոր կարողութեան ! վրայ, աւելի շատ բարոյական ունենալ կը կարծեն, և մանաւանդ տգիտով մը եսասիրութիւն ունին և մեծ ըլ-

լալու, մեծ երեւնալու եռք մը կայ իրենց խոնարհ դրսեւորութիւն տակ: Անոնց բազուկները վրայ մագաղաթէ գրապանակ մը միայն կը պակսի իրենց ճչմարիտ Փարիսեցիի հանգամանքը երեւան բերելու համար:

Անոնք մոլութիւն մը ունին, որ է նոյն իսկ սկզբունքի ճամբուն վրայ բաժնուիլ իրենց գաղափարակիցներէն, ու իրենց մեկուսացումը, որ արդիւնքն է երեւնալու մեծամոլութեան, արդարացընելու համար չեն խղճահարիր աս ու ան անհատին ճակտին նետելու երեւակայական թերութիւններ, ընկերական զանցառութիւններ: Մայրայեղ մաքրասէրներ, փիւրըրիններ կը ձեւանան, որովհետեւ ՐԼԼԱԼԻՆ ԱԻԵԼԻ ԴԻՒՐԻՆ է ՉԵԻԱՆԱԼ. և այսպէսով կուզեն պարտրկել իրենց մեծամոլ ախտավարակութեան արդիւնքը եղող հերձուածողութեան վարուելակերպը:

Մեծութեան հիւանդութենէն վարակուածները ամբողջ մտասեւեռումը երեւնալուն մէջն է միայն: Անոնք պատուանդան մը կը փնտռեն, իրենց ԵՍԻՆ արձանը դնելու հոն: Չեն ուզեր իսկ անդրադառնալ իրենց արձանին տգեղութեանը, եւ երբ տեսնեն, թէ ընկերական լիահոծ կեանքին մէջ, ուր իրենք պիտի նսեմանային, աւելի գիտակիցներու, աւելի կարողներու, աւելի անձնուէրներու չարքերուն գիրկը, անոնք իրենց համար կ'ուզեն ստեղծել գոնէ անկիւն մը, բաւական է, որ դիցական եռոտանի մը գտնուի հոն, ուրկէ կարող ըլլան պատգամախօսելու կեղծ պարկեշտութեամբ վահանուած ռազմիկներ, որոնք ինքզինքին իրական Աբէլներու հետ կը չփոթին և կը սրտնեղին, քէն կ'ընեն, եթէ մարդիկ զիրենք չի նկատեն իրենց աչքերով:

Անոնց հիւանդագին հոգիները, առեւերոյթ խաղաղութեան մը տակ, անագին փոթորիկներ ունին։ Անոնք կը տառապին գնահատուած չ'ըլլալնուն (?) ցաւատանջութեամբը։

Ապերախտ ժողովուրդ, որ իր այսօրինակ դիւցազները գնահատել չ'գիտեր...։

Աշխարհի մէջ որչափ առեն պատրուակները չի պակսին, չքմեղանքի ամեն տեսակները, թէ իսկ ըլլան ամենէն գձուձները, տակաւին իրրև չափիկ պիտի կրնան ծառայել հոգեկան հիւանդութիւնները դիմակաւորելու համար։ Մեծամոլ ախտաւորները բացառութիւն պիտի չ'ըլլային, ապահովաբար, չհագործելու համար պատրուակներն ու չքմեղանքները։ Բայց մոռ գիտէ՝ անոնք, Մեծամոլ Ախտաւորները, թէ կեղծ պարկեշտութեան, օդային հայրենասիրութեան իրենց ժեստերը, իրենց չափիկները բնաւ տարբերութիւն չ'ունին Դէօդինէսի ծակոտկէն վերարկուէն, որուն տակէն ամբողջ իրենց գարշութիւնը տեսնելու, իրենց մեծութեան հիւանդութիւնը ախտաղնելու, իրենց ցեխէ արձանի բոլոր ձեւութիւնները չշոշափելու կարող մարդեր կը գտնուին։ Իրենց կարծածէն շատ ու շատ աւելիներ կան, որոնք զիրենք եղածնուն պէս ճանչնալու կարողութիւնն ունին, և ասիկա է նաև մէկը այն պատճառներէն, որով մինակ մը նալ կը սիրեն անոնք, առանձնացած ու գլուխ գլխի տուած մէկ մէկու ուսի վրայ, իրենց աննըշան զանցառելի թիւովը։

Անոնց նկարագրին, անոնց ընկերական բարոյականին, անոնց մեծամոլի հանդամանքին համար ըսելիք մը ունինք։ Մեր ըսելիքը սա է, թէ հակառակ իրենց չանքերուն, հակառակ իրենց մտա-

տանջութիւններուն, սրտով ու հոգիով պզտիկներ են իրենք, ու պիտի մնան նկարագրի, բարոյական թզուկները, և թէ իրենց պզտիկութենէն ի զուր պիտի չանան մեծութիւն մը կերտել իրենց համար։ Ծբրանացի մեծ բարոյախօսը Փիւպէր ակնարկելով այս տեսակ մարդերու, կը գրէր. «Մարդեր կան, որոնք բարոյականի պզտիկ մաս մը միայն ունին. ունեցածնին կը նմանի կերպասի կտորի մը, ուրկէ չի կարելի զգեստ մը շինել»։

Փիւպէրի ակնարկածը մեծամոլ ախտաւորնեբուն բարոյականն է, նուազ իր չափին մէջ, աննըշան կտոր մը միայն, ուրկէ ո՛չ իրենք և ո՛չ մենք, հակառակ մեր անվերապահ բարեացակամութեան, չ'պիտի կրնայինք իրենց համար չինել ամբողջական, կոկիկ, մաքուր և տեւական նկարագիր մը, անով իրենց մերկութիւնը հագուեցընելու համար։



ՆԿԱՐԱԳՐԻ ՃԱՐՏԱՐԱՊՕՍՈՒԹԻՒՆԸ

Միացեալ Ընկերութիւնը իր կազմութեան և գործունէութեան տեւողութեան սկիզբին երկու թշնամիներ ունեցաւ. մին կաթոլիկ կղերն էր, որ Մխիթեան առաջին օրերուն կը ցցուէր իր առջև, և միւսը Սուլթան Համիտ։ Անոնք առաջինին յաղթեց, և հակառակ կաթոլիկ կղերամտութեան չ'կամութիւններուն, անոր պատուական անգամները ձեռք ձեռքի տուին կրթութեան ճամբով Հայկական-ազգային կեանք մը ստեղծելու համար գաւառներու մէջ։ Երկրորդ թշնամին յաղթել դիւրին չէր։

Եթէ Իսրայէլ Օրին և Լիմին Յովսէփեանի պատմածներուն նայինք, Հայը երբեք ստրկութենէ վեր պիտի չի կրնար բարձրանալ։ Միացեալը իր պատուական գործիչներուն և իր ազգայնական կրթութեան շնորհիւ ստեղծեց հարստահարուած ժողովուրդի զաւակներուն մէջ գիտակցութիւն մը, որ կը խլրտէր, և իր ազգային–անհատական արժանապատուութիւնը փրկելու մտածումովը կ'առաջնորդուէր։ Արիւնարբու բռնաւորները իչխելու համար մեքենաներու պէտք ունին, բայց ոչ մարդերու։ Պէտք էր ուրեմն խեղդել ամէն չարժում, որ այդ անհատականութեան զարգացումին և անոր մշակու-

---

ՄԱՆՕԹ.— *խօսուած 28 մայիս 1911 Ուսցի մէջ, Միացեալ Ընկերութեան ի նպաստ սարքուած հանդիսին։*

թեանը կը ձգտէր, և ահա Միացեալը իր առջև ասպարէզը փակուած գտաւ։

Հայ արիւններու պատմութեան մէջ մեր դէմ ելլող առաջին Հայ մարտիրոսը Միացեալ Ընկերութիւնը եղաւ։ Անոր համար էր, որ Օսմ. Սահմանադրութենէն վերջ առաջին անգամ Միացեալ Ընկերութիւնն էր որ գլուխ կը բարձրացընէր, ազնիւ հայու մը, Տիար Խապուլեանի կոչէն արթնցած, ու կը կազմակերպուէր իմ առժամեայ նահանգապետութեամբս։

Սիրելի Հայրենակիցնե՛ր, աւելորդ է ըսել, թէ ո՛րքան մեծ ու հիմնական գործի մը ձեռնարկած է Միացեալը, իր գոյութենէն ի վեր։ Ժողովուրդի մը բարձրացումը իր ընդունած կրթութեան մէջն է։ Կրթութիւն մը, սակայն, որ ներքին հոգեկան ու բարոյական ոյժի մը վրայ կոթնած չէ, ոևէ օգտակարութիւն չի կրնար արտադրել։ Ես այնպէս կը խօրհիմ, թէ կրթութիւնը մտքի զարգացումը չ'է, այլ սրտի ու նկարագրի քաջութիւնը ստեղծելու միջոց մը։ Լամարթին կը գրէր, թէ «բաջութիւնը ճարտարախօսութիւններուն առաջինն է, նկարագրի ճարտարախօսութիւն է բաջութիւնը»։

Բայց քաջութիւն ըսելով չ'հասկնանք հաստատ բազուկ մարդերու ոյժը, կամ միայն վիրաւորին վեռնելու յօժար պատրաստութիւնը։ Քաջութիւնը զանազան յայտնութիւններ ունի մարդուս մէջ։ Պարագաները չատ անգամ կը փոխեն այդ առաքինութեան անունը, բայց անիկա ի'նչ ձեւի տակ ալ որ յայտնուի, չ'դադրիր քաջութիւն ըլլալէ։ Օրինակի համար, վոլընարկ կ'ըսէ, թէ ընչասիրութեան ծարաւին դէմ ցոյց տրուած քաջութիւնը՝ փիլիսոփայութիւն կը կոչուի, տառապանքին դէմ հաւատքերութիւն, պատերազմի մէջ՝ արժանիք, գործնական ձեռնարկութիւններու մէջ՝ յանդգնութիւն, անիրաւութեան դէմ. հաստատակամութիւն, ժողովրդեան դէմ՝ ժուժկալութիւն։

Ուրեմն, քաջութիւն մը ցոյց տուած ըլլալու համար հարկ չ'կայ անպատճառ պատերազմներու մէջ մտնել, վառօդին ծուխովը այրուիլ և կամ կապարին տաք համբոյրը զգալ մեր մարմնին վրայ։ Կեանքը ինքնին պատերազմն է արդէն, ու ամեն մէկ վայրկեան մենք պէտք պիտի ունենանք կա'մ փիլիսոփայութեան կա'մ համբերութեան, կա'մ յանդգնութեան, կամ հաստատակամութեան կա'մ ժուժկալութեան և ամեն ժամանակ՝ ԱՐԺԱՆԻՔԻ։ Մեր կեանքին մէջ դիւցազնութիւն մը կայ, որ չատ անգամ կը պակսի բուն իսկ արիւնի դիւցազներուն մէջ։ Եւ գիտէ՞ք, ո՞րն է այդ սովորական կեանքին մէջ ապրուելիք քաջութիւնը,— Պարկեշտ ըլլալու, ճշմարտութիւնը խօսելու և ընելու, ինքզինքիս եղածնուս պէս ցուցընելու բաջութիւնն է ահաւիկա։

Ժիլ Սիմոն, երբ դպրոցներու մասին կը խօսէր, կ'ըսէր, թէ մարդ դպրոցի մասին սխալ գաղափար կազմած կ'ըլլայ, եթէ անոր մէջ փնտռէ գիտութեան տարածումը. «պէտք է դպրոցներուն մէջ ինտռել, իւ անոնց մէջ ընել բաջութեան եւ առաքինութեան տարածումը», որովհետև, կ'ըսէ, «կանազուրկ ժողովուրդ մը դատապարտուած է մեռնելու, մինչ զօրաւոր կամքով ան մը ժողովուրդ, ապերախտ հողի վրայ ձգուած, դէպի յաջողութիւնն ու ապագան ճամբայ պիտի գտնէ ու շինէ»։

Սիրելի Հայրենակիցնե՛ր, ներեցէք, որ ըսեմ, թէ մեր կրթական կեանքին կարեւոր եղած բաբաժինը չ'տուինք ցարդ, հիմնելու համար մեր սեռունդին մէջ մարգուն անհրաժեշտ Նկարագրի ճար-

տարիասուրիւնը, և գիտնանք, թէ ո՛րչափ առեղծ հիմնականն ու էականը պակսի ազգի մը կամ անհատի մը մէջ, ալ խեթ չ'կայ ուրիշ ոևէ յառաջդիմութենէ։ Օրինակ մը տամ ձեզի։ Մարդ մը կը փափաքի օթօմօպիլ մը ունենալ, սակայն պէտք եղած նիւթական կարողութիւնը չ'ունի լաւագոյնը գնելու։ Կ'երթայ չուկայ ու ձեռքէ ինկած հատ մը կը գտնէ ու աժան կը գնէ։ Չէք կրնար այդ մարդուն զգացած ուրախութիւնը երեւակայել։

— Կնի՛կ, կ'ըսէ, հիմա մենք ալ Պուրժուա ենք, օթօմօպիլ ունինք, ուրիշ հարուստներուն պէս. ելի՛ր պտոյտի երթանք։

Ու հազիւ ճամբայ ելած՝ ահա ինքնաշարժ կառքը կը դադի, կա՛մ պտուտակ մը աւրուեր է, կա՛մ կազին մեքենան։ Ոտքով ետ կը դառնան, ու կառքը նորոգելու կը ղրկուի։ Ուրիշ օր մը, պտոյտի պահուն խառչուն կը պատահի, ուրիշ օր մը ելեկտրական թելը կը կոտրի։ Ու ամեն օր նորոգութեան պէտք, ամեն օր աւրուելու հաւանականութիւն։

Սիրելի Հայրենակիցներ, ներեցէք, որ ըսեմ, թէ մեր ազգային կազմը այդ հինցած օթօմօպիլին կը նմանի, ու մենք յաւիտենական նորոգողներն ենք, հնավաճառներն ենք մեր ազգային կեանքին։ Բայց մեր հնակարկատի ջանքերը ա՛լ բանի չեն գար, որովհետեւ մեր կազմակերպուած գոյութեան մէջ կը պակսի էականը, հիմնականը, կեանքին ոյժը կազմող քաղութիւնը։

Դիւրին է կռուիլ բռնաւորներուն դէմ, տապալել զանոնք, դիւրին է թշնամին յաղթել, բերդեր գրաւել, և անոնց կիսախորտ աշտարակներուն բարձունքին վրայ անկել յաղթութեան դրօշը։ Աշխարհի մէջ դժուարին յաղթութիւն մը կայ,

որուն համար անապատ և անհատնում քաջութիւն մը պէտք ունինք, քաջութիւն մը, որուն ակը չ'ցամքի, և որ մեզի յաղթութեան պաշար մատակարարէ։ Եւ այդ դժուարին յաղթութիւնը կը կայանայ մեր անհատական և կուսակցական եսամոլութիւններուն, և մեր ապուշ ու անբարտաւան մեծամտութեան յաղթելուն, անիրաւութիւններուն դիմանալուն, վատութիւնները արհամարհելուն, և փորձութիւնները դիմագրաւելուն մէջ։ Մեղմէն քանինե՛ր, որոնք առաջին փորձութեան կը գայթին, առաջին կրուած անիրաւութեան կը յուսահատին, առաջին զրպարտութեան՝ կը տագնապին, և քանինե՛ր, որոնք գերի կը դառնան իրենց եսական կամ կուսակցական աղտոտ, կոյր կիրքերուն։

Սիրելի Հայրենակիցնե՛ր, մենք մեր դաստիարակութեան ճամբուն վրայ, և մեր տուներուն մէջ պէտք է ձգտինք, մեր մորթին, մեր սրտին խորը գործուելիք այդ իսրնդաւոր, մաքուր և լուին յաղթանակին, եթէ կ'ուզենք մեր ապագային ու յաղողութեան ճամբան հարթել, ազնուացընել մեր հոգիները, և մեր սիրտերը բանալ առաքինութիւններու առջև։ Մութին մէջ գործող և աչխարհի աւերակոյտին վրայ յաղթութեան դրոշը բարձրացընող անձնայաղթ գիւցազները աւելի մեծ են և օգտակար, քան պատերազմի դաշտին վրայ ինկողները։

Անգղիական առած է կ'ըսէ *Ո՛վ որ սիրտ ունի արեան բան ունի։* Պօղոս առաքեալ իր կողմէն կ'ըսէր. *Բան մը չ'ունիմ, բայց արեան բան ունիմ։* Պօղոս Առաքեալ ամեն բան ունէր, որովհետեւ սիրտ մը ունէր. սիրտ մը՝ ազնիւ, մաքուր, առաքինի սիրտ մը, որ իմաստասիրութիւն ծնցուց ընչաքաղցութիւնը յաղթելու համար, համբերութիւն ծընցուց տառապանքին դէմ, արժանիք՝ գաղափարի կռիւին մէջ, յանդգնութիւն՝ ճչմարտութեան և արդարութեան քարոզութեանը մէջ, հաստատակամութիւն՝ անիրաւութեան դէմ, և յաղթանակ մը՝ իր նախկին սխալ համոզումներուն դէմ։

ՕՐԸ՝ ՁՈՐ ԿԸ ՏՕՆԵՆՔ

ԵՐԵՒԻ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԲԱՐԻՔԸ ՎԱՐԱՆ
ԵՐԷՑՒՈՒԹԵԱՆ Ե։ ՀՆԴ. ԱՌԱՔ

Օրը՝ զոր այսօր կը տօնենք, տօնն է երէկվի բարիքին ու վաղուան երջանկութեան։ Այս տօնը՝ եզակիան Հայ ազգային վերջին դարու պատմութեան մէջ, իր վրայ կը բերէ ինքնաստուգութիւնը կազմակերպուած բարիքին, և հիմնաւորուած երջանկութեան ազգի մը, որ մխիթարութեան պէտքը, և երջանկութեան իրաւունքը ունեցած է երկար դարերու ապրած իր եղերերգութեան մէջ։

Ազգերու կսկծուտ դժբախտութիւնը միեւնոյն հնծկլտուքով լացած է աշխարհի ամէն կողմերուն վրայ։ Անոնց տառապանքի աղաղակը, սակայն, միեւնոյն չեչտով չէ արձագանգած աշխարհի կոչուած ամֆաւէին մէջ։ Այդ աղաղակը մերթ աղօթք մըն է եղած, պաղատագին և աղերսարկու աղօթք մը, մերթ յոյսի արեւէն ոսկեզօծուած ժպտուն հառաչանք մը, աշխարհի խաւարէն բուսած, և մերթ բողոքի ու ընդվզումի յուսահատ թեւաբախութիւն մը տիեզերական անիրաւութիւններու քաոսին մէջ։ Ճնշուած, չարչրկուած, ու կեանքի օթեւանները վրայ կոչկոճուած ժողովուրդներ ամէն տեղ

ՄԱՆՕԹ.—Խօսուած Նիւ Եորք Հ. Բ. Ը. Միութեան ետ տարեդարձի հանդիսին։

Սիրտ ունեցէ՛ք. սիրտ մը, որ մաքուր ըլլայ, ազնիւ, և առաքինի, երբ կը հանդիպիք մարդերու, որոնք ալնուամենայնիւ թափուր, բարութենէ զուրկ կը գտնուին, վատահ եղէք, թէ անոնք սիրտ չ'ունին, քաջութիւն չ'ունին, առաքինութիւն չ'ունին։

Շարլը Վակնէր իր մէկ գիրքին մէջ թագաւոր, վեհապետ կը կոչէ բոլոր անոնք, որոնք աչք ունին՝ դիտելու համար ձմրան ձիւնապատ դաշտը, թռուրիներու վրայի ծաղիկները, կանանչ դաշտի մէջեն կեռասենիներու եւրեակ փունջերը, աւազակռներու վրայ կոհակներու շնորհալի կամ վայրի խաղերը, գոյները՝ զոր աշունը կը սփռէ այգիներու եւ անտառներու վրայ, գոհարները զոր իրենց թեւերուն վրայ կը կրեն թռչուններ, թիթեռնակները, շերեփազիները (libellule). ցողիի աղաւնանգիները, կապոյտ երկիմիլի յակինթը, եւ ջուրերուն զմրուխտ։ Վեհապետ կը կոչէ զանոնք, որոնք բնութեան գեղեցկութիւնները տեսնելու, զգալու, գնահատելու, անոնցմով հիանալու, յափշտակուելու կարողութիւնն ունին, այսինքն զանոնք, որոնք իրենց աչքերով բնութեան տեսարաններուն տիրապետելու կարողութիւնը ունին։

Շատ անգամ մեր կատակի խօսակցութիւններուն մէջ կ'ըսենք ու կը կրկնենք, թէ երբ հայերուն թագաւորութիւն մը տուեր, անոնք գիտար պիտի ապահովին, որովհետեւ աշխարհ մարդ թագաւոր ըլլալ պիտի ուզեր։ կը գովեմ թագաւոր ըլլալու փափաքիդ, եթէ ունիք։ Բայց եթէ երբեք թագաւոր ըլլալ ըսելով կը հասկնաք իշխող ու կառավարող, բարեկամներս ես այս երեկոյ ըզձով ամենքդ ալ թագաւոր պիտի չինեմ, ամենքդ ալ առանց բացառութեան. Թող ամեն մարդ իր անձին թագաւորը ըլլայ, այսինքն թող սորվի իշխել իր կիրքերուն և կառավարել ինքզինքը։

Եթէ երբեք կրցիք ու յաղողեցաք կառավարութեան այդ ձեւին մէջ, և որտի տէր մարդեր ըլլալ, առանց կոիւի ու մարդասպանութեան, արդէն ինկ փրկուած պիտի ըլլայ Հայ Ազգը։

ու ամեն դարու մէջ տառապաւիրի գերագոյն խոր-հուրդը ծծեցին, լացին ու խմեցին։

Դեռ 15–20 տարիներ առաջ ժողովրդական տառապանքին չափաբերուած աղաղակը մեզի լսել տուց Իտալացի բանաստեղծուհին Աւտա Նէկրի (Ada Negri), որ իր վրայ մարմնացուց ժողովուրդին Զայնը, այսինքն, որ ապրեցաւ կեանքը կաչկանդուած, ու պարտեալ ժողովուրդին, և զանիկա ահաւոր զգայնոտութեամբ մը երգեց իր արիւնոտ տաղերով։ Բանաստեղծուհին կ'երեւակայէ, անժառանգներու, զրկուածներու անվերջ երամակը, կը խօսի անոնց հետ, անոնց ցաւը, անոնց բողոքը կուլայ. իր ՊԱՐՏԵԱԼՆԵՐԸ (Les Vaincus) երգին մէջ, ուր այդ եղկելիները կ'ըսեն.

— Մեզի կուգաք տուներէ, ուր կրակ չկայ. կուգաք՝ վերնակ չունեցող անկողիններէ, ուր հետզհետէ ընկճուած մարմինը կը կիպի, տեղի կուտայ, ու կ'ընդարմանայ. ... Մեզի աշխարհի վրայ վըտանգի եւ սուգի սպառնացող ստուերը կը ձգեմ։ Մեզի հաւատքի իտէալ մը փնտռեցիք, եւ անիկա մեզ խաբեց. մեզի փնտռեցիք սէր մը, որ մեզի յոյս տար եւ վստահութիւն, ու անիկա մեզ մատնեց։

Աւտա Նէկրիի Պարտեալներուն Զայնը իր մէջ կը խտացընէ՝ ա՛նքան ճշդութիւն, Հայ տառապանքին ձայնը։ Բայց եկած չէ՞ ժամանակը, արդեօք որ ըսենք. — Ո՛վ Հայ պարտեալներ, մի՛ յուսահատիք, Օսմ. հայրենիքը, մեր Հայրենիքը, վտանգի եւ սուգի սպառնացող ստուերին պէտք չունի. արդէն անիկա չա՛տ հալածուեցաւ այդ ստուերներէն։ Այն հաւատքի իտէալը, զոր կը փնտռէք, պիտի չմատնէ ձեզի, որովհետեւ Հայկական Միութիւնը պըատուղն է այդ հաւատքի իտէալին, և այդ յոյս ու վստահութիւն ներշնչող սիրոյն։ Վկայ այս հաւատ-

տուժին այն Հնգամեայ գործունէութիւնը, զոր Միութիւնը ունեցաւ տառապանքի ու ցաւի աշխարհին մէջ. և այդ բարեբաստիկ ու մխիթարական գործունէութիւնն է, զոր կը տօնենք այս երեկոյ։

Հայ Բարեգործականը, կչռուած ու տրամաբանուած մտածումի մը արդիւնքն է եղած։ Եւ իր հետ կը բերէ ճշմարիտ ու անխարդախ հայրենասիրութեան մը գերազանց երաշխաւորութիւնը։ Եթէ արդարութիւնը հայրենիքի մը գոյութեան սիրտն է, տնտեսական բարգաւաճ կեանք մը անոր հոգին է եղած միշտ։ Հայրենիք մը որչափ կը տառապի անիրաւութեան հետեւէն, նոյնչափ կը տառապի ապրելու միջոցներու չգոյութենէն։ Նիւթական և բարոյական անունդի՛ պէտք ունին ազգերը, կարենալ միշտ ապրելու, տեւելու, և իրենց գոյութեան կռիւին մէջ յաղթանակելու համար։ Հայրենիքի մը մէջ, ուր երկրագործը արօր չունի հողը հերկելու, ուր արհեստաւորը գործիք չունի իր ճարտարագործ միտքը արդիւնաւորելու, և քաղաքացին որ խելք չունի գործածելու հայրենիքին օգտին համար, նոյնքան ւիւսակար տարրեր են, որքան ւիւսակար կը դաւանինք, դատաւոր մը, որուն կչիռը արդար չէ, թաղաւոր մը, որ մարդասպան է, և վարչութիւն մը, որ ապօրինութիւններու կոյտ մըն է։ Անիրաւ դատաւորը, ոճրագործ թաղաւորը, ապօրէն վարչութիւնը, ինչպէս նաև անզգաստ երկրագործը, անգործ արհեստաւորը, և տգէտ քաղաքացին վրտանգի ու սուգի սպառնացող ստուեր մը միայն կրընան ձգել իրենց ետին, առանց կարենալ ըլլալու իրական և գործնական ոյժ մը հասարակաց հայրենիքին մեծութեանը համար։

Հ. Բ. Ը. Միութիւնը՝ իր գործունէութեան

մեթոտը իսկ իրական գործակիցն է եղած Օսմ. կառավարութեան վարչական կազմին, երկրագործին սերմնացու և արօր, արհեստաւորին գործիք, տգէտին ուսում, նօթիին հաց, և մերկին՝ զգեստ տալով։ Հ. Միութիւնը գժգոհութեան աղաղակը մարելով իր մխիթարական գործով, Հայրենիքին տրամադրած կ'ըլլայ ոյժեր, որոնք իրենց պարկեշտ և պատուաւոր գործունէութեամբ գործաւորները պիտի դառնան ազգային վերաշինութեան գործին. հոն, Օսմ. հայրենիքին մէջ, ուր երեսուն տարիներէ ի վեր, անլուր անիրաւութիւններու, յուսահատ գաղթականութիւններու, արիւնոտ ջարդերու երեսէն անմայր թիւն և աւեր բուսած, Հիմա ժամանակն է, որ խորտակուած ոյժերը վերակազմուին, լքուած և յուսահատ սիրտերը կազդուրուին, իտէալէ և հաւատքէ զուրկ հոգիները ջրդեղուին, և զանազան տարրերու համագործակցութեամբ, Օսմ. հայրենիքին բաղկացուցիչ բոլոր ազգերը առանց ցեղային նախապաշարումներու, չերմեռանդօրէն նուիրուին երկրաշինութեան ամենակենսական գործին։

Հ. Բ. Ը. Միութիւնը երկրաշինութեան գործին նուիրուած մարմին մըն է, ու պիտի մնայ։ Անիկա հազիւ սկսած է իր գործին։ Արգաւանդ հողին մէջ նետուած սերմին պէս անիկա պիտի մեծնայ, և իր մեծութիւնը մխիթարութիւնն ու երջանկութիւնը պիտի ըլլայ մեր ազգին ու Օսմ. հայրենիքին։ Անիկա պիտի մեծնայ, որովհետև բարիքին զգացումը տառապանքի հողին վրայ կը բուսնի ու կը պտղաբերի։ Որքան մեծ եղած ըլլայ տառապանքը, և արգաւանդ՝ անոր արցունքներով ու արիւնով ոռոգուած գետինը, այնքան արդիւնաբեր կ'ըլլայ բարեսիրութեան ալ զգացումը։ Տառա-

պանքը դրդապատճառն է բարիքին ու բարեգործութեան եւ ընկերային յառաջդիմութիւններու։

Երկու բառ ալ, ու վերջացընեմ խօսքս։ Հայ տառապանքի ճամբուն վրայ երկու անգամ է որ կը հանդիպինք Նուպարեան ընտանիքին ներկայացուցիչներուն։ Առաջինը 1878 ին էր, երբ Արեւելեան Խնդիրը կը դրուէր Պերլինի վեհաժողովին առջեւ։ Այնատեն Եգիպտոսի պետական Մեծ Մարդը, դիւանագէտն Նուպար Փաշա, տեսնելով Արեւելեան Խնդրոյն մէջ Հայ պաշտօնական մարմնոյն սխալ ուղղութիւնը, ուզեց իր թելադրութիւններով արգիլել քաղաքական սխալ մը, որուն աղիտաւոր հետեւանքները պիտի կրէր ապագայ սերունդը։ Այնատեն չհասկցուեցաւ իր գաղափարին ուղղութիւնը։ Դեսպանախորհուրդի վաղորդայնին ազգային ընդհանուր ապաշաւի մը թարգմանը եղաւ նոյն ինքն Ներսէս Պատրիարք Վարժապետեան, որ Նուպարեան ծրագիրն արհամարհեց։ Այդ միեւնոյն տառապանքի ճամբուն վրայ, հինգ տարի առաջ, մեր դէմը ելաւ իր զաւակը Պօղոս Նուպար։

Հայրը դիւանագէտ մըն էր, իսկ տղան տնտեսագէտ մը։ Հայրը ուզեց օգտակար ըլլալ իր ազգին ու հայրենիքին քաղաքային ուղղութեամբ, իսկ զաւակը ուզեց օգտակար ըլլալ իր ազգին ու հայրենիքին, տնտեսական ուղղութեամբ։ Աւելորդ է հոս բացատրել, թէ տնտեսական կեանք մը ինչ բարոյական առաւելութիւններ կ'ընծայէ ազգի մը և հայրենիքի մը։

Ուրախ ենք, որ այս անգամ ազգը կը գնահատէ Պօղոս Նուպարի բռնած բարոյական-տնտեսական գործին ուղղութիւնը, և հովանաւորած կազմակերպութիւնը, որ նոյն իսկ իր բառով ՊԶՏԻԿ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ՄԸՆ է եղած իր բարեբարե-

լու, մխիթարելու, ծառայելու կոչումովը։ Ուրախ ենք մանաւանդ, որ Օսմ. կառավարութիւնն ալ մեր երկրին մէջ գնահատած է Հայկ. Միութեան օգտակարութիւնը, և զանի նուիրագործած իր պաշտօնական վաւերացումովն։

Հիմա կը մնայ մեզի, զոհաբերութեան կատարեալ ոգիով մը, նուիրուիլ Միութեան, բարիքի գաղափարը աւելի եւս չեչտելով սիրտերու մէջ, յառաջ վարելու համար առաքելութեան մխիթարութիւն բաշխող Միութեան այս գործը, մեր մէջ փոխադրելով Պարսիկ բանաստեղծին սա համոզումը, թէ. ով որ ուրիշին կը նուիրուի, Աստուծոյ նուիրուած կ'ըլլայ։

Օրը՝ զոր կը տօնենք, Միութեան, Բարեգործութեան, անհատական նախաձեռնութեան, համերաշխութեան և սիրոյ տօնն է։ Մաղթենք, որ այդ տօնը համազգային ըլլայ, Միութեան հակայաքայլ յառաջդիմութիւնով։

ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԿԻՐՔԸ

Երկար ատենէ իվեր ես հրաժարած եմ այս աշխարհիս մէջ փնտռելէ աւելի շահեկան, աւելի գեղեցիկ հրաշալիք մը, քան ճշմարտութիւնը, կամ գէթ զայն ճանչնալու համար մարդուս տանձնած ջանքը։

ՄԷԹԷՐԼԻՆԿ

Կեանքը պիտի դադրէր կեանք ըլլալէ, եթէ կիրքերը, անոր վառարանը չ'հրահրէին վայրկեանէ վայրկեան։ Կիրքերը այն են կեանքին համար, ինչ որ է հիւթը ծառին համար։ Երկուքն ալ պիտի մեռնէին, մէկը՝ կիրքերուն, և միւսը՝ հիւթին պակասէն։ Բուսաբանական գիտութիւնը այսօր չատ մը տերեւներու և ծաղիկներու գոյները կը փոխէ, անոնց ծծած հիւթը գունաւորելով իր կամքին համաձայն։

Մարդերուն նկարագիրը կամ գոյնը կախումն ունի իրենց ունեցած կիրքերէն։ Աղտոտ կիրքեր կան, ինչպէս մաքուր կիրքեր. բարձրագոյն կիրքեր կան, ինչպէս կան ստորին կիրքեր։ Եւ բնականաբար ամեն կիրք որ տիրելու ոյժը ունի անհատին մէջ, այդ անհատին պիտի տայ իր նկարագիրը կազմող հաստատուն գիծերը։ Երբ կը տեսնէք մարդիկ, որոնց նկարագիրը անախորժ, թխու և ստորին հանգամանք մը ունի, ապահով եղէք, թէ անոնց

ժէջ տիրող կիրքերը ստորին տեսակէն են, կը տեսնէք, ուրիշ անհատներ, որոնց պարզ ու մանկունակ աչքերուն ժէջ ազնուական կիրքերու ցոլքն ու հրայրքը կայ, ժտեցէք անոնց սրտին, և պիտի համոզուիք. թէ հոն կիրքերու գանձարան մը կայ, որ իր գեղեցկութեամբը կ'արտացոլայ։ Մարդուր կիրքերը գերազանց ոյժ մը ունին, ո՛չ միայն զանոնք կրող անհատին, այլ և գինքը չրջապատող մարդերուն համար։ Բոլորին մորենիին պէս կը վառին. չեն այրեր. լոյս, հաւատք, հիացում, յոյս, սէր կը սրսկեն ամեն ուղղութեամբ։ Լա Ռուշֆուքո կ'ըսէ. կիրքերը միակ բեւեռասացներն են, որ միշտ կը հաւնոզեն։ Անոնք կը նմանին բնութեան մեկ արուեստին, որուն օրինքները անփոփոխելի են, եւ սակայն պարզ մարդը, որ կիրք ունի, շատ աւելի կրնայ հաւնոզել, քան մեծագոյն ճարտասանը, որ կիրք չ'ունի։

Դժբախտաբար մարդկութիւնը այնքան բեռնաւորուած է ազատ կիրքերով, որ ամեն ազգի լեզուներու ժէջ ալ կիրք բառը չատ լաւ չի հնչեր ականջներուն։ Եւ ալ այդ հաւոզումէն տարուած, գրեթէ բոլոր բարոյախօսները, ստոյիկեաններէն սկսեալ, կարծես ուխտած են ջնջելու՝ մարդկութեան սրտէն՝ կիրքերը, ձերբազատելու համար բանականութիւնը, անոնց կաչկանդումներէն, և մարդկութիւնը առաջնորդելու դէպի մաքրութիւն, դէպի բարձրացում։ Հազիւ ժի. դարու նշանաւոր քարոզիչներէն մէկը, օր մը բեժէն ըսաւ. Ստոյիկեաններ երդում ըրած հին մեր կիրքերը սպաննել. եւ այն հպարտ աղանդաւորները չհին ցնծագին, թէ ատով բոլոր առաքինութիւնները կըսպաննեին, որովհետեւ կիրքերը առաքինութիւններու սերմերն են։

Ո՛չ, ոճիր մըն է կիրքերը սպաննել, միայն պէտք է զսել զանոնք. պէտք է մաքրագործել

զանոնք, եթէ կուզենք որ մարդկութեան բարոյական մակարդակը բարձրանայ։ Առանց կիրքի ո՛չ անձնուիրութիւն կայ, ո՛չ զոհողութեան ոգի, ո՛չ դիւցազնութիւն, և ո՛չ ալ յաղթանակներ աչխարհի մէջ։ Եթէ դիւցազները կռուեցան գաղափարի մը համար, եթէ մարդկութեան առաքեալները տառապանքները արհամարհեցին կրօնքի մը կամ իմաստասիրութեան մը հիմնաւորումին համար, եթէ հերոսներ կռուեցան ու ինկան, ազատութեան ու արդարութեան դրօշը բարձր բռնելու համար, այդ ամենը ըրին միմիայն տարուած կա՛մ ճչմարտութեան, կա՛մ արդարութեան, կա՛մ ազնիւ փառասիրութեան և կամ հայրենասիրութեան ազնուական կիրքէն։ Եթէ կիրքերը սպաննուած ըլլային մարդկութեան մէջ, աչխարհի պատմութիւնը զրկուած պիտի ըլլար, արուեստներ, գրականութեան ամենէն ոսկեզօծ դրուագներէն։

Կիրքերը չատ անգամ կը թմրին, և արտաքին պարագաներու ազդեցութեան պէտք ունին արթընցնելու և գործելու համար։ Ազատասիրութեան և անձնուիրութեան կիրքը կը թմրի. ու յանկարծ կարթննայ մարդուն մէջ, երբ, օրինակի համար, ծոյլ ինկող մը, կամ հրդեհին մէջէն մարդ մը փրկելու բացառիկ պարագան կը ներկայանայ։ Հայրենասիրութեան կիրքը կը թմրի, ու յանկարծ կ'արթննայ այն ատեն, երբ Հայրենիքին սպառնացող վտանգ մը չարժման մէջ կը դնէ այդ կիրքը։

Մարդկութեան ապրած բոլոր կիրքերուն ժէջ կիրք մը կայ, ամենէն ազնուականը թերեւս կիրքերուն, որ չ'թմրիր, և որուն համար գործելու ամեն պատեհութիւն պատրաստ է ամեն օր, ամեն վայրկեան, Եւ այդ կիրքը, ուրկէ չատերնիս զրկուած ենք բոլորովին, ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԿԻՐՔՆ է,

Մենք մեր կեանքին մէջ, խորապէս ազդուած Լատին միտքին դանդաղ ու անհոգ երազկոտութենէն, կարծես թէ չենք հաշտուած պարտականութեան կիրճին հետ, և անոր հետ օտարներու կամ անծանօթներու պէս ապրիլը ենք։ Եթէ մեզմէն մէկը միջոց մը գտնէ, իր պարտքը չ՚վճարելու կամ իր մէկ պարտականութիւնը չ՚կատարելու, ինքզինքը երջանիկ կրզգայ, և բարեբախտ կը համարի դիմացինը կարենալ խաբելուն կամ իր մէկ ընկերականն պարքը՝ առանց պատիժի կարենալ անտեսելուն համար։ Ուղղամիտ մարդեր ու ազգեր ամօթ պիտի զգային պարտականութեան հանդէպ մեր այս վերաբերումին։

Մեր այս սխալ երջանկութիւնը կը ծնի մեր մէջ անոր համար, որ մենք զրկուած ենք պարտականութեան կիրճէն։ Հայէն աւելի կրքոտ ժողովուրդ չ՚կայ թերեւս աշխարհի վրայ։ Մեր ամենուս ջիղերը դարանակալ կըսպասեն վայրկեանէ վայրկեան, մեր մէջ առեղծելու համար նոր կիրք մը, անծանօթ երանգներով, մինչեւ կատաղութեան տարուած անասնական վարնոցութեամբ մը։ Ուենինք մեր մէջ խածնելու, բամբասելու, զրպարտելու, խանգարելու, թունաւորելու կիրքերու առատ պաշարներ։ Պզտիկ նայուածք մը, արտաքին քննադատութիւն մը, թաւիշէ ձեռնոցով ապտակ մը, ամենաղօր ոյժերը կը դառնան մեր կիրքերը հրահրելու, չարժման մէջ դնելու։ Ու երբ անդին աւելնամած պէտքեր, արիւնոտ ձախողուածներ, իրենց անաւոր գոյութեամբը կը ցցուին մեր առջեւ, մենք արձաններու պէս կանգնած, պաղ աչքով կը նայինք անոնց վրայ, իբր թէ զգացումնիս մեռած ըլլար, որովհետեւ պարտականութեան կիրճէն զըրկուած ենք։

Clarisse Harlowe Անգլուհին կը գրէ. երբեք չեմ կրցած անտարբերութեան նայիլ պարտականութեան մը, ու մանաւանդ կարեւոր պարտականութեան մը վրայ։ Այս բառերը իրենց մէջ կը խտացընեն պարտականութեան մասին կազմուած ամբողջ Անգլիական հոգեբանութիւնը։ Եւ գիտէք անշուշտ, թէ մարդկութեան պարտականութիւններէն մեծագոյն մասը կամաւոր են։ Մատի վրայ կը համրուին այն պարտականութիւնները, որոնք օրէնքով մը պարտադրուած են մեզի։

Հայ ազգային կեանքին մէջ մեր պարտականութիւններու մեծագոյն մասը կը կազմեն կամաւոր պարտականութիւնները։ Մարդիկ օրինական պարտքերնին կը կատարեն օրէնքէն վախնալով։ Վախին մէջ առաքինութիւն, վեհանձնութիւն, ազնուականութիւն գոյութիւն չ՚ունի բնաւ։ Կիրքերը առաքինութիւն կը ծնին հոն, ուր կամաւոր պարտականութիւններ հաշուի կ՚առնուին, և կը գործածուին, կրնաս անտարբեր դիտող մը ըլլալ հրդեհի բոցերուն մէջ այրող կնոջ մը աղաղակին հանդէպ. ո՛և է պետական կամ քաղաքացիական օրէնք քեզ չըստիպեր նետուիլ բոցերուն մէջ, այրուողի մը կեանքը փրկելու համար, քու կեանքիդ վտանգով։ Բայց մարդուն մէջ գոյութիւն ունեցող պարտականութեան կիրճը զինքը առաջ կը մղէ։ Եւ այդ կիրքին ներշնչումին տակ է, որ ամենախոնարհ դասակարգի մարդիկ, ազնուականութեան և առաքինութեան ամենաաչքառու օրինակները կ՚ընծայեն, և զոհողութեան ու վեհանձնութեան հրաշալիքի նոր ու փառապանծ էջեր կ՚աւելցունեն ազգութ տոհ կիրքերով պղծուած աշխարհի պատմութեան մէջ։

Մեր են այդ պարտականութեան կիրքով, զի-

նուորուած կամաւորները, որոնք ճշմարտութեան, դատաիարակութեան, սիրոյանքի, առաքինութեան՝ և լոյսի տիրապետութիւնը պիտի հիմնէին սրտերու մէջ, և աշխարհի վրայ։ Մենք՝ հրաչքի սիրահար հոգիներ, այդ մեծութիւններու իրականութեան չենք մօտիր։ Մէթէրլինկ, որ այս տարի Նոպէլեան մրցանակը չահեցաւ, և որուն համար կըսուի, թէ այս պահուս Ամերիկա կը գտնուի, իր Մեղուներու կեանքը գրքին մէջ կ'ըսէ թէ. «Երկար աեւեւ իլեր ես հրաժարած եմ այս աշխարհիս մէջ փնտռելէ աւելի շահեկան, աւելի գեղեցիկ հրաշալիք մը, քան ճշմարտութիւնը, կամ գեթ զայն ճանչնալու համար մարդուս ստանձնած ջանքը»։

Ճշմարտութիւնը կամ անոր խուզարկութեան ջանքերը կը ծնին մարդուն մէջ՝ պատասխանութեան կիրքէն, և մինչև որ Հայ ժողովուրդին մէջ այդ կիրքը չ'սահեցնուի մեր միւս կիրքերուն տեղ, մեծ բան մը չենք կրնար սպասել այս Ազգէնց Պատասխանութիւնը և անոր ճանաչողութիւնը, պատասխանութիւնը և անոր կամաւոր, սիրայօժար յանձնառութիւնը միակ տեւական հիմերն են ընտանիքին, Ազգին, Հայրենիքին ու Մարդկութեան։ Պատասխանութեան կիրքէն զատ չկայ ուրիշ կիրք մը, որ կարենայ իրը հիմ ծառայել ազգին ու ընկերական ո և է կազմակերպութեան։ Այս կիրքը կուտակումն է նուիրումի, անձնուրացութեան, այլասիրութեան, առաքինութեան և ամեն ազնիւ ու վեհանձն յոյզերու։

Ապահովաբար պիտի հարցնէք ինձի, թէ որո՞նք պիտի ըլլան պատասխանութեան կիրքին կամաւորները։ —Ամենքնիդ Ալ, Ամենքնիս Ալ. Առանձ Բացառութեան, — Առաջին պահուն մեզմէ ոմանք ինքզինքնին տկար պիտի զգան, ա՛յդքան ծանր

լուծի մը տակ մտնելու համար։ Ոմանք աղքատ պիտի ձեւանան, և պիտի խուսափին։ Ոմանց սիրտը ազնիւ յոյզերու անընդունակ պիտի ըլլայ, և դատալըքութիւնը պիտի ըլլայ անոնց բաժինը։ Վատահ ըլլանք, թէ մեզմէ ամեն մարդ առանց բացառութեան ո՛չ միայն կոչումը ունի այդ կիրքը ապրելու, այլ և կարողութիւն՝ զայն գործնականացընելու։

Մեղուներու կեանքին հեղինակը, մեզի կուտայ Զուիցերացի Հիւպէր անուն մէկուն պատմութիւնը, որով կուզենք մեր բանախօսութիւնը փակել։ Հիւպէր 1750 ին Ժընեւի մէջ ծնած, իր առաջին երիտասարդութեան մէջ կորսնցուց իր աչքերուն լոյսը։ Տղայութենէն սիրահար մեղուներու կեանքին, ա՛լ աւելի հետաքրքրութեան անոնցմով, երբ կարդաց Ռէօմիւրի գիրքերը մեղուներու կեանքի մասին, իր կուրութիւնը չ'մարեց իր կիրքը։ Մեղուներու կեանքը ուսումնասիրելու իր եռանդը օրէ օր աւելցաւ. բայց խեղճը բան մը չէր տեսներ։ Հիւպէր սպասաւոր մ'ունէր Ֆրանսուա Պիւրնէնս անունով, անոր աչքերով դիտեց մեղուներն ու իրենց փեթակը. և ճշմարտութիւն մը երեւան բերելու, գիտութիւնը ճոխացընելու իր զգացած պարտականութեան կիրքովը, իր խելքը միացուց իր սպասաւորին աչքերուն, և կրցաւ իր ուսումնասիրութիւնները հրատարակել երկու հատորներու մէջ, որոնք 1789 էն ի վեր ամենէն կարեւոր վաւերագիրները, և առաջնորդները եղած են մեղուներուն կեանքը ուսումնասիրողներուն համար։ Մէթէրլինկ կ'ըսէ. «Արդիական տառապանքներու եւ յաղթանակներու տարեգրութեանց մէջ, ոչինչ աւելի յուզիչ է եւ բարի խորհուրդներով լեցուն, քան պատմութիւնը այս հանրաճանաչ աշխատակցութեան.

ուր ունկը՝ միայն (միտքին) աննիւթական ղոյտովը կը տեսներ, եւ որ իր միտքով կառաջնորդեր ձեռքերն ու ճայռածքը անոր, որ իրական ղոյտը կը վայելեր. եւ ուր ան որ ինչպէս կը հաւատանք, երբեմ իր սեփական աչքերով չ'կրցաւ տեսնել մեղրի խորխոխ մը, յանկարծակիի կը բերեր աւետախորհի գաղտնիքները հանճարին, որ անտեսանելի մեղրին այս խորխոխը կը շիներ, եւ իբր թէ անիկա այսպէսով կուզեր մեզի սորվեցընել, թէ ո եւ է պարագայի մէջ պէտք չէ՛ հրաժարինք յուսալէ եւ ճշմարտութիւնը փնտռելէ։

Երբ կոյր մը, միմիայն իր պարտականութեան կիրքէն առաջնորդուած, կը յաջողի իր նուիրումով երեւան բերել մեղուին մէջ գործող հանճարը կամ ոգին, գիտական ամենանուրբ փաստերով, պէտք է համոզուինք, թէ ոևէ պարագայի մէջ մենք չենք կրնար, և պէտք չէ որ հրաժարինք մեր պարտականութիւններու կիրքէն, և մենք պէտք է աշխատինք մեր կամաւորութեամբը չորս կողմերնիս լոյս, սէր, հաւատք, վստահութիւն, գաստիարակութեան, լոյս սփռելու եւ ասոնց ամենուն կարենալ հասնելու, կարենալ բաւելու համար պէտք է պարտականութեան կիրք ունենալ։

Բայց կարծես, թէ կիրքերով լեցուած մեր սրտերուն մէջ ա՛, տեղ չէ մնացեր կիրքերու ազնուագունին համար։ Պէտք է որ սիրտերնիս դարտըկենք, նոր Տարին աւելի մաքուր սրտով և հոգիով սկսելու համար։ Բայց չեմ գիտեր, թէ քիմիական ի՞նչ բաղադրութեամբ պիտի կրնանք ցնդեցընել մեր սիրտերուն աղտոտ կիրքերը, անոնց տեղ դնելու համար Պարտականութեան կիրքը։

Սթէվընսըն գիրք մ'ունի, նուիրուած՝ Տոքտորը Ճէքիլի եւ Մրսըր Հայտի պարագաներուն։ Տոքտորը

չափազանց անձնասէր էր, և միեւնոյն ժամանակ ունէր լաւ յատկութիւններ։ Տոքթոր Ճէքիլ չէր հաւներ իր եսամոլութեան, անոր համար աշխատեցաւ գտնել քիմիական բաղադրութիւն մը, որ երբ ուտէր, իր եսամոլութեան յոռի միտումները կ'անդամալուծէին, և մէջ տեղը կր մնային միայն իր լաւ կողմերը, իր մարդալայել յատկութիւնները։

Եթէ Հայ ժողովուրդը ունենար այդ բժիշկը, ըէն գոնէ հատ մը, որ հապով մը մեր գէշ կողմերը անդամալուծէր, կը հաւատամ, թէ ազգային փրկութեան ճամբան արդէն իսկ գտած պիտի ըլլայինք։

Բայց Տոքթոր Ճէքիլ իրմէ դուրս չ'փնտռեց դարմանը, և իր անձին օրինակով ցոյց տուաւ, թէ ամեն մարդ, եթէ ուզէ, պիտի կրնայ ինքզինքը դարմանել, անդամալուծել իր յոռի կիրքերը, և լայն տեղ մը տալ՝ իր մէջ ազնուագունին։

Ա՛յս տարին գործածենք ա՛յդ նպատակին և ա՛յդ ազնիւ աշխատութեան, մեր և մեր ազգին երջանկութեանը համար։

ՔԱՂԱՔԱՑԻՆ

Ամերիկայի մէջ կուսակցութեան մը պատկանելու պէտքը ծնունդ առած է Ամերիկացիներու ընկերականութեան (Sociabilite) *ոգիէն։ Ամերիկեան ժողովուրդը՝ այնքան զանազան տարրերէ կազմուած, իր պանդխտութեան առաջին օրերուն, իր միութիւնը մոռնալու համար, ընկերութիւններ կազմած է, և անոնց մէջ ապրած է իբր ընտանեկան չրջանակի մը մէջ, ուրկէ զրկուած էր ինքը։ Պէտք է ընդունիլ թէ գերմանական միտքը, մեծապէս նպաստած և աղդած է այդ միտումին։ Այս պատճառով Ամերիկայի մէջ ա՛յնչափ ընկերական, քաղաքական, մտաւորական, կրօնական և տնտեսական ընկերութիւններ կան, որքան չկայ թերեւս ամբողջ աչխարհի մէջ։*

Հոս գոյութիւն ունեցող կազմակերպութիւններու չարքին, երկուքը գերազանցապէս քաղաքական հանգամանքով մը կը ներկայանան մեր աչքին, Հանրապետականն ու Ռամկավարականները, որոնք այսօր Ամերիկան բաժնած են իրենց մէջ։ Ընտրութիւններու ատեն ահաւոր և վիթխարի պայքարն է որ կը մղուի. երկու բանակներ դէմ դէմի կանգ-

---

ՄԱՆՕՔ.—*Խօսուած Ուստրի Ռեփիւպլիքըն ընկերային սարքած հրապարակային ժողովին մէջ։*

նած կը պատերազմին. իրենց զէնքը քուէն է. ժողովուրդին ձայնը։

Չեմ դիտեր, թէ դուք ասենքնիդ ալ խելամուտ եղա՞ծ էք, թէ ի՞նչ էական տարբերութիւններ այդ երկու կուսակցութիւնները կը բաժնեն իրարմէ։ Եթէ անուններուն նայինք, մեծ տարբերութիւն մը պիտի չ'գտնենք իրենց մէջ, որովհետև՝ քաղաքական ըմբռնումով Հանրապետական մը, Ռամկավար է, և Ռամկավարական մը՝ Հանրապետական։ Բայց ասոր այսօրուան Ռամկավար կուսակցութիւնը հանրապետական անունը կը կրէր մինչև 1832 թուականը. իսկ անունք որ Ֆեֆերալիստ կամ Ազատական կը կոչուէին, 1850 ին միայն Հանրապետական անունը առին։ Հին ատեն այս երկրին մէջ երկու կուսակցութիւն միայն կար. հարաւի գաւառներուն ծխախոտի մշակողները ազնուապետական էին, իսկ Նիւ Ինկլէնտի արուեստաւորները և վաճառականները՝ Ռամկավար։ կարծես հիմա անուններուն հետ որդեգրուած վարդապետութիւնները ալ փոխուած են։

Այդ երկու կուսակցութիւնները, ուրեմն, իրարմէ կը զանազանուին ո՛չ թէ քաղաքական նպատակներով, այլ քաղաքական–վաճառականական սկզբունքներով. կամ ինչպէս կ'ըսէ Հէնրի Վէն Տայք, հաղարական զգացումներով։ Ինքնավստահութեան ազդեցութեան պայքարն է, որ կը մղուի երկու կուսակցութիւններուն միջև։ Տեմոքրադները կուզեն այդ ինքնավարութեան գործը արդիւնաւորել տեղային պզտիկ մասերու մէջ, և կը ձգտին ապակեդրոնացումի. իսկ Հանրապետականները կուզեն այդ ինքնավստահութիւնը արդիւնաւորել ազգային մեծ խմորումի մը մէջ, և դէպի կեդրոնացում կը դիմեն։ Երկու կուսակցութիւններն ալ, սակայն,

հակառակ են թրլսներու։ Մր. Պրայըն ժամանակին յօդուածով մը յայտարարեց, թէ Ռուզվէլտ թրլսներու դէմ կռուելով, դարձի կուգայ, և Ռամկավար կ'ըլլայ, մինչ միւս կողմէն Մր. Թէֆթ կը յայտարարէր, թէ ժողովուրդին ընթացքը հապէս հանրապետական է, եւ թէ իր կուսակցութիւնն է միայն, որուն վստայ կարելի է վստահիլ, անոր իւնասուն գործադրութեանը համար։

Ըսենք, վերջապէս, թէ Հանրապետականները այժ ալ կուզեն ազգային պանքաներու, մաքսապաշտպան դրութեան բարեկամներն են, կուզեն որ գործադիր իշխանութիւնը աւելի մեծ իրաւասութիւն ունենայ։ Գաղթային ընդլայնումը, քաղաքային ու ծովային զինուորական այժերու աճումը, իրենց նպատակն է։ Տէմոքրադները կը պահանջեն ունենալ՝ բացարձակ ապակեդրոնացում մը այս երկրին մէջ, մրցումի պատեհութիւն ամեն հատուածի համար, մաքսային ազատ փոխանակութիւն և եկամուտի տուրք, բառական կիրարկութիւն Սահմանադրութեան, և բանակին սովորական թիւը չ'աւելցնել։

Ասոնք խնդիրներ են, որոնց վրայ ծթծադելի պիտի ըլլար մեր վիճաբանիլը։ Երկու կուսակցութիւններու պահանջումներուն մէջ ալ իրաւացի կէտեր կան։ Բայց ամենէն աւելի նկատելի կէտը այս երկրին պաշտպանութեան և այժի խնդիրն է։ Երկիր մը ո՛րքան յառաջդիմէ տնտեսական և ճարտարուեստական զարգացումներով, և ո՛րքան հարստանայ ա՛նքան կը չատնան իր թշնամիները, և թշնամիին դէմ այժ պէտք է պաշտպանուելու համար։ Արդ, յայտնի է, թէ այլեւս կարելի չէ այս երկիրը պաշտպանել 44,500 զինուորներով, թէ մը որ օրէնքին կողմէն ճշդուած է, և երբ օրէնքը

100,000ի բարձրացուց այդ թիւը, Քոնկրէսը իջեցուց 65,000ի։ Եւ Ամերիկա որ ապագայի համար իր գէմը ունի Դեղին վտանգն ու ամբողջ Եւրոպան, 65,000 մարդերու բանակով մը երբեք պիտի չ'կրնայ իր գոյութիւնը ապահովութեան տակ դնել։ Բանակ մը երկրին կեանքն է. ըսել չեմ ուզեր, թէ պէտք է կռուող ժողովուրդ մը ըլլալ, բնաւ. բայց զօրաւոր բանակ մը աշխարհի խաղաղութեան երաշխաւորութիւնն է եղած միշտ։ Լուզվելդ օր մը իրաւամբ բսած էր, թէ «ԵԹԷ ՀՐԱՑԱՆ ՈՒՆԵՆԱՔ, ՀԱՒԱՆԱԿԱՆ Է ՈՐ ՉԱՅՆ ԳՈՐԾԱԾԵԼՈՒ ՊԷՏՔ ԶՉԳԱՔ, ԲԱՑԱ ԵԹԷ ՀՐԱՑԱՆ ՉՈՒՆԵՆԱՔ, ՎԱՏԱՀ ԵՂԷՔ, ԹԷ ԱՆՈՐ ՊԷՏՔ ՊԻՏԻ ՈՒՆԵՆԱՔ»։

Հայ քաղաքացիներ, ի՞նչ պիտի ըլլայ ձեր դիրքը այդ կուսակցական հատուածներու ընդհարումին առեն. մէկ թեկնածութիւն միայն պիտի կրնանք ընել այս մասին. — մասնակցիլ ընտրութիւններու, և Ձեր քաղաքացիի պարտականութիւնը ի գործ դնել. և Ձեր իրաւունքը յարգել տալ. մասնակցիլ ընտրութիւններու, ձեր քուէները իրարու միացուցած. մասնակցիլ ընտրութիւններու, գիտնալով, թէ որո՛ւ կուտաք քուէները. վերջապէս մասնակցիլ ընտրութիւններու միմիայն Հայրենիքին չափը նկատի ունենալով։

Այս երկրին մէջ ոյժը ինչ տեսակէ ալ որ ըլլայ, մեծագոյն դրամագլուխն է, և ամենազօր ազդակը՝ քուէն գերագոյն ոյժն է այս երկրին։ Ան է, որ իրարու մօտ պիտի բերէ ուժերու ցրուած մասնիկները, և ասոնցմէ պիտի չինէ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՆ ՎՃԻՌը, որուն առջև կուսակցութիւնները կը լռեն, օրէնքը կը խոնարհի և մարդիկ իրենց գլխարկը կը վերցնեն յարգանքի համար։ ԵԹԷ ձեր քուէները

իրարու չ'միացընէք, անհատաբար բան մը պիտի չ'արժէք. բայց իրրև հայ, ձեր միացած հայու քուէն կրնայ հրաշք գործել, և ձեզի հանդէպ յարգանք մը աւելցընել տալ։ Ա՛յն առեն միայն ոյժ մըն էք, և ազդակ մը պիտի ըլլաք այս երկրին մէջ։ Քուէն Ձեր քաղաքացիի զէնքն է, չ'ապաններ, բայց սպանող զէնքէն աւելի ահարկու է։ ան է որ կը չինէ անհատներու և ժողովուրդներու բախտը. ա՛ն է որ կեանքերը կ'արժեցընէ։

Մինչև այսօր դուք այս երկրին մէջ քաղաքացի եղաք միմիայն անկէ օգտուելու համար, Տեսաք թէ առանց քաղաքացի ըլլալու դժուար պիտի լլլար ձեր կիները հոս փոխադրել, քաղաքացի եղաք. յոյս մը ունէիք թէ քաղաքացի ըլլալով Համիտի օրով կրնայիք հայրենիք մտնել, քաղաքացի եղաք. համա ժամանակն է, որ քաղաքացի ըլլաք այս երկրին, ձեր պարտականութիւնը կատարելու համար այս հայրենիքին հանդէպ և անոր օգուտին համար։

Ձեր ընտրութիւններու միջոցին ուշադրութիւն ըրէք աւելի անձերուն, քան կուսակցութիւններուն. և աչխատեցէք որ չարերը չ'բարձրանան։ Գիտցէ՛ք, թէ ժողովուրդ մը, հայրենիք մը, ա՛յն առեն միայն երջանիկ կրլլան, երբ հրամայողները չարեր չեն։ Վերջապէս գիտցէք, թէ ժողովուրդի մը ճուեն Հայրենիքին ճակատագիրն է։



ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ԿԵԱՆՔԸ

«Դուռ ինդրանէ Աստուծոյ տաճարն է»:

Մարդկային միտքը չարչրկող գիտնական և ընկերական հարցերէն ամենէն գլխաւորը մարդկային կեանքին և անոր գործածութեան խնդիրն է եղած։ Առաջին օրէն, երբ մարդ գիտակցիլ սկսաւ իր գիտակցութեանը, այդ գիտակցութիւնը գործածեց իր անհատական, ընտանեկան, և ընկերական կեանքին ուղղութիւն մը տալու։ Բոլոր դարերը, և բոլոր դպրոցները գիտական ուսումնասիրութիւններու նուիրուած չեն ներկայանար ապագայ սերունդներու, բայց չկայ դար մը, չկայ դպրոց մը, չկայ մտածում մը, որ կեանքին ու անոր հետ կապ ունեցող խնդիրներով զբաղած չըլլայ։ Առէք կրօնքի բոլոր գիրքերը, իմաստասիրական բոլոր դպրոցներու բոլոր տեսութիւնները, և պիտի տեսնէք ա-նոնց էջերուն մէջ կա՛մ տառապագին հեծկլտանքի մը պոռթկումը, կա՛մ յոյսի մը ճառագայթը, կա՛մ արցունքի մը կաթիլը, կա՛մ ժպիտի մը փայլը, կա՛մ երջանկութեան մը ազաղակը, և կամ թշուառութեան մը խուլ հեծութիւնը։ Եւ կեանքի բոլոր ազաղակները, բոլոր ցաւերը, բոլոր ուրախութիւնները, մերթ անբաժանելիօրէն իրարու խառնուած, ու մերթ գիրար հետապնդող, գիշերին պէս, որ ցերեկը կը հալածէ, չարունակ մարդկային խոր-

հողութիւնը զարձուցած են իրենց կոզմը, և իրենցմով զբաղեցուցած՝ իմաստասէրը, բարոյախօսը, ճարտասանը, և մարգարէն։ Ոմանք խոսի մը նըմանցուցին կեանքը, ոմանք ստուերի, ոմանք ունայնութիւն միայն տեսան անոր մէջ, և ոմանք ծաղիկ մը միայն։ Ու այդ խոսի, ստուերի, ունայնութեան և ծաղիկի կեանքը չարունակ դիմադիզուած, իրականութեան մէջ եղաւ մերթ սըրբութեան բուրում մը, և մերթ՝ ապականութեան յայտնութիւն մը։ Այնպէս որ հնութեան իմաստասէրներէն Արիստոտէլ կրցաւ ըսել, —«Երբ իր բոլոր կարողութիւններուն տիրացած մարդը անասուններուն առաջինն է, անիկա անասուններուն աներեւոյթինը կ'ըլլայ, երբ կ'ապրի առանց օրինքի եւ առանց արդարութեան։ Զինուած անիրաւութենէն աւելի հրէշային բան չկայ։ Մարդը բնութենէն ստացած է իւնաստութեան եւ առաքինութեան զինքերը, զորս պէտք է գործածէ, մանաւանդ, իր չար կիրքերուն դէմ։ Առանց առաքինութեան մարդը աներեւոյթ խըռոտպարանոց եւ աներեւոյթ կատաղի հակի է»։

Արիստոտէլէն ի վեր շատ դարեր անցան։ կեանքը իր բիւրաւոր խաչատումներուն մէջ լսեց, տեսաւ, ու ապրեցաւ մարդկային տեսութիւններուն ամեն կերպերը։ Անմեղութենէն վերջ, չարիք, մարտիրոսութեան մեռանդութենէն վերջ, հաճոյքի մեղկութիւն, դիւցազնութենէ վերջ դաւաճան անտարբերութիւն իրարու յաղորդելին։ Բայց սա ստոյգ է, թէ այս ամեն վիճակներուն մէջ, բոլոր մեծ միտքերը, աչխարհի ամեն ծայրերու վրայ և բոլոր դարերու մէջ կարծես դաչնակցեցան սա մեծագոյն սկզբունքը դարձնելու համար, «Ապրիլ... գիտնալն է, յուսալն է. սիրելն է, պաշտելն է, բարեգործելն է։ Ա՛ն միայն շատ աւելի ապրած կ'ըլ-

լայ, որ իր միտքով, իր սրտով եւ իր գործերով, աւելնեն աւելի պաշտած է»։

Այդ պաշտելութեան, գիտութեան, յոյսի, սիրոյ վերածուած կեանքի դաւանանքը Քրիստոնէութիւնը քանի մը բառերու մէջ խտացուց, երբ ըսաւ, թէ «Դուք կենդանի Աստուծոյ տաճարն էք»։

Տաճարները միակ յարկերն են, ուր մարդերէ պահանջուած այդ առաքինութիւնները կրնան հիմ գտնել ու պտղաբերիլ։ Տաճարներէ առաջ մեհեաններ ունէր մարդկութիւնը։ Խարխափի ու տգիտութեան դարերու երկունքը եղող այդ մեհեաններուն մէջ մարդկային երկունքն էր, որ կ'աստուածանար եւ կիրքերու աստուածացումն էր, որ մարդը անասուններէ չեմքինը կը չինէր, Արիստոտէլի աստուածութեամբ։ Քրիստոնէութիւնը մեհեանները կը մաքրագործէ, անոնց աւերակներուն վրայ բարձրացընելու համար կենդանի Աստուծոյ Տաճարը, Մարդը, զանի աւելի վեր, աւելի առաջ տանելով. եւ հեռացընելով անկումի խորափիաներէն, որոնց վրայ խաղաղ կեանքի մը հաստութիւնը ծիածանեց։

Մարդկութեան այդ փրկարար կերպարանափոխութեան և վերելքին մէկ ճամբայ միայն կայ, և դէպի վեր, դէպի երկինք մարդուս խոյանքը խոր հրապնչող դրուագ մը կայ հին կտակարանին մէջ, եւ այդ դրուագն է Յակոբի երազը, որուն մէջ կը տեսնէ սանդուխ մը, որուն մէկ ոտքը դրուած է երկրիս վրայ, և միւսը դէպի երկինք կը ցցուի, և որուն վրայէն հրեշտակներ կ'ելեւէջեն, և որուն կատարը բաղմած է Աստուած, որուն հետ հաղորդակցութիւնը միայն մեզ պիտի հեռացընէ մեր անասնական կեանքէն, և պիտի տանի դէպի մարդկային կատարելութեան կատարները։ Փախստական Նահապետը խղճի խայթերով կը տառապի։ Օրհնութեան

գող մը եղաւ իր տունին մէջ։ Տունը զոր կը թո-
ղու լեցուն է կշտամբանքով, տունը՝ պէպի ուր
կ'երթայ, լեցուն է նաեւ ատելութիւններով։
Հղճմտանքը կը քրանցընէ զինքը, և դիւերին զո-
վութիւնն ու մխիթարիւնը միակ վարագոյրները
կ'ըլլան իր ձակտին խոկերն ու կնճիռները ծածկե-
լու համար։ Իր աստուածաւարս կոուիը պարապին
կ'երկարի, ջղուտ ու պնդակազմ, և պարապն է որ
պղպատէ պատի մը պէս ետ կը մղէ զինքը։ Քար
մըն է իր խռովայոյզ գլուխին բարձը. այդ քարն
է, որ իր վրան պիտի բարձրացընէ դէպի երկինք
վերելս կող սանդուխը, այդ քարն է, որուն կատա-
րը պիտի բազմի Աստուած, եւ այդ քարը հիմը
կ'ըլլայ տաճարին, Աստուծոյ Տանը, կամ ըսենք
իր իսկ բառով, Բէթ–էլին։ Բէթէլին վէջն է, որ
խռովութիւնները կը մարին, սրտին փոթորիկները
կը հանդարտին, միտքը կը մաքրագործուի մտա-
ծումները կ'ամրծանան, պաշտամունքի, սիրոյ, խա-
ղաղութեան ու հաշտութեան խորհուրդները մար-
մին կը առնան, որովհետև «Տաճար Աստուծոյ
կենդանւոյ»է և պէտք է մնայ մարդը։

Ինչ որ դարեր առաջ նահապետներէն մին, իր
քունին մէջ կը տեսնէր զգալիօրէն և իր կեանքին
մէջ յայտնագործուած փոփոխութեամբ մը փառուէ-
լի բարձունքին վրայ իրմէն կը ծնէր «ԻՍՐԱՑԷԼ»ը,
դարեր վերջ մեր երկնաւոր Փրկիչը զայն կ'իրա-
գործէր հոգեկան և բարոյական սահմանի մը մէջ։
Նենգութիւններու անընդունակ առաքեալը, Նա-
թանայէլ, կը հաւատայ Յիսուսին, միայն անոր
համար որ զինքը տեսած էր՝ հեռուներէն, թզենիի
մը տակ նստած։ Իր հաւատքը որ համակ անմեղու-
թեամբ եւ անկեղծութեամբ հիւսուած է, զինքը
նորանոր կատարելութիւններու կ'առաջնորդէ. զին-

քը կ'առաջնորդէ մինչև մարդկային մեծութիւննե-
րու երկնային կատարները, եւ ցոյց կուտայ անոր
սա ճշմարտութիւնը, թէ «Այսուհետեւ դուք երկինքը
բացուած պիտի տեսնիք, եւ Աստուծոյ հրշտակները,
որոնք կ'երթան ու կ'իջնեն Մարդու Որդիին վրայ»
(Յովհ. Ա. 51)։

Այն օրէն, որ այդ խոստումը եղաւ Նաթա-
նայէլին, ալ խորտակուեցան Յակոբի երազին
ամրոն թելերը։ Բաց երկինքին վսեմ իրականու-
թիւնը միայն խօսեցաւ հոգիներուն։ Այն օրէն ի
վեր Բէթէլը տեղափոխուեցաւ մարդերու մէջ, որոնք
կենդանի Աստուծոյ տաճարներ եղան։ Յակոբի
գլխուն բարձ ծառայող քարին տեղ, մարմնեղէն
սրտեր դրուեցան սանդուխին ոտքերը հաստատե-
լու համար, և անթծութիւնը ու աստուածային
հաղորդակցութիւնը խորհրդանշող հրեշտակներուն
այլը մեր սրտերուն ու մեր հոգիներուն, յաճա-
խուած, ամենօրեայ իրողութիւն մը դարձաւ, ո-
րովհետև Յիսուս ըսաւ մեզի «Դուք տաճար եք Աս-
տուծոյ կենդանւոյ»։

Մարդկութիւնը իր մեղքի, ապականութեան,
և տառապանքի վիճակէն վեր բարձրացընելու հա-
մար քարէ կամ փայտէ սանդուխներու պէտք չ'կայ
բնաւ։ Աստուածային սանդուխ մը ունինք, քա-
ւութեան, փրկութեան, հաշտութեան, սիրոյ, յոյ-
սի, հաւատքի ատաղձներէն չինուած։ Յակոբին
սանդուխն ալ, մեր սանդուխն ալ Աստուծոյ ձեռ-
քով չինուած են, և դէպի վեր կախուած՝ մեր դէ-
պի վեր բարձրացումը, վերինին հետ հաղորդակ-
ցութիւնը սկսելու և տեւական ընելու համար։
Եւ մեր սանդուխը Յիսուս Քրիստոս է, կենդանի
իր հոգիով՝ մեր հոգիներուն մէջ, կենդանի իր
մաքրագործութեամբ՝ մեր ապականութիւննե-

բուն մէջ, կենդանի իր սիրով՝ մեր ատելութիւններուն մէջ, կենդանի իր հաւատքով՝ մեր անհաւատութիւններուն մէջ, կենդանի իր յոյսով՝ մեր լքումներուն մէջ, կենդանի իր փրկութեամբ՝ մեր կորուստին մէջ։ «Դէպի վար նայելու եւ յուսահատելու ժամանակ չէ, այլ դէպի վեր նայելու եւ վստահութիւն ունենալու, դէպի առաջ նայելու, եւ աշխատելու շատագոյն բաներու տիրականութեանը համար»։

Ձեմ գիտեր, թէ ձեռնէ քանի՞ներ մօտեցան այդ փրկարար սանդուխի մատներուն, դէպի վեր, դէպի կատարելութեան կեանքը բարձրանալու համար. քանիններ՞ չանացին իրենց անձնական տաճարին մաքրութիւնն ու սրբութիւնը պահպանելու. քանիններ՞ հանդիսատես եղան հրեշտակներու վայրէջքին ու վերելքին։ Ձեմ կրնար մտնել մինչեւ ձեր սրտերուն խորը, հոն կարենալ կարդալու համար ձեր փոթորիկները կամ խաղաղութիւնները, ձեր կորուստը կամ ձեր փրկութիւնը, բայց աչքերը բաւական ճշգրիտ հայելիներ են, որոնք ներքին կեանք մը կը ցոլացընեն։ Եւ ձեր աչքերը դէպի վար կը նային, և յուսահատութեան մը մրոտը կը բուրեն։ Դուք դեռ պէտք եղածին չափ վարժուած չէք դէպի վեր նայելու, և փորձելու ձեր փրկութեան վերելքը մարդկային կեանքի մառախլապատ և գետնաքարայր խորափոսներէն։ Մի՛ մոռնաք թէ ձեր կոչումն է կենդանի Աստուծոյ տաճարներ ըլլալ։ Մարդիկ աւելի հաճոյք կ'զգան և սրտի դոհունակութիւն, երբ ինքզինքնին կը գըտնեն տաճարներու մէջ, ուր Աստուած իր մաքրութեամբն ու վեհութեամբը կը խօսի։ Ինչո՞ւ կը թողուք, որ ձեր տաճարները պղծուին կիլիքիէ, ատելութիւններէ, անհաւատութիւններէ և ագեղ

մտածումներէ։ Կեանքը զոր կոչուած էք ապրիլ, հաճոյքի և ստորնութեանց ընդունարան մը չէ, և ոչ ալ պարզ անօթ մը, զոր կարենաք ձեր ուզած կամ փափաքած գործերուն յատկացընել. անիկա տաճար մըն է, նուիրականութեան և սրբութեան յատկացուած. կոչում մըն է, դէպի վեր բարձրանալու, և միջոց մը մխիթարութեան իր անձին ու նմաններուն համար։ Իրաւ այն գործածեցէք, ու իրաւ այն ապրեցէք։

Լսեցէք ձայնին, որ Յիսուսի բերնով կը ըսէ, «ես եմ Ճանապարհը, Ճշմարտութիւնը եւ Կեանքը»։ Ճշմարտութեան պէտք ունինք, Սրէնքի և Արդարութեան ծառայելու համար, ճամբու պէտք ունինք, անսայթաք դէպի ուղղութիւն քալելու համար, կեանքի պէտք ունինք, կենդանի Աստուծոյ տաճարներ ըլլալու համար. և Յիսուսի կեանքն է, ճշմարտութիւնը և ճամբան միանդամայն։ Անով ճամբան բացուած է, ճշմարտութիւնը քարոզուած և կեանքը ապրուած։ Ապրեցէք նոյն ճամբուն մէջ, ապրեցէք նոյն ճշմարտութեան մէջ, ապրեցէք նոյն կեանքով։ Սգաւորին վիշտը, թշուառին տառապանքը, տեղատղին վրէժխնդրութիւնը, անտարբերին անհաւատարմութիւնը, այդ ճամբուն մէջ, այդ ճշմարտութեամբ և այդ կեանքով պիտի փոխարինեն։ Ջանք մը դէպի վեր, ջանք մը նորոգումի և վերածնութեան, ջանք մը հաւատքի և սիրոյ, և ես վստահ եմ թէ ձեր մարմինի տաճարները սրբագործուած պիտի ըլլան, և Աստուած պիտի խօսի ձեր մէջ ու ձեղմով։

ԲԵԹՂԵՀԵՄԻ ԱՍՏՂԸ ԿԱՄ ՄԵԾ ՈՒՐԱԽՈՒԹԻՒՆԸ

Ահա աւետարանիմ չեզ ուրախու-
թիւն մեծ, որ եղիցի ամենայն ժողովր-
դեան. զի ծնաւ չեզ այսօր Փրկիչ
(Ղուկ. Բ. 10)

Աչխարհի մէջ ամէն ծնունդ ուրախութիւն մըն է տուներուն և ընտանիքներուն։ Մարդկութեան յաւերժացումը որթաններու վրայ երգուած մայրական երգովը կ'իրականանայ։ Որթանները մարկային ուրախութեան, և դագաղները՝ սուգին խորհրդանչաններն են։ Դագաղին սոսկումը կը փարատի որթաններուն տեսքով ու գերեզմաններն անգամ որթաններուն պարունակութեամբը կը զուարթանան, կը ժպտին. անոր համար որթաններու և գերեզմաններու երգիչ Իտալացի բանաստեղծը, Փոսկոլոս, ըսած է, թէ «Ով որ սիրոյ ժառանգ ալը չը թողուր, ա՛ն վիայն պիտի չկրնայ իր գերեզմանին ժպտիլ»։ Իմաստունը մանկութեան խօսկով կ'ըսէ. «Թող ու հայրդ ու մայրդ ու վրադ ուրախանան, եւ ինչ ծնողը թող ցնծայ»։ (Առակ ԻԳ. 25)։ Թող երբէ՛ք բանաստեղծը, թէ մեռնիլը չար է, բայց չարագոյնն է ծնած չըլլալը։ Ո՞ր մայր, սակայն, իր զաւկին դագաղին վրայ փունջ մը ժպիտ սփռեց, և

որ մայր իր ծնած զաւկին որբանին վրայ բուռ մը արցունք լացաւ։ Թող երջէ բանաստեղծը, բայց իր երգը պիտի չկրնայ ո՛չ մանուան սոսկումը մարել, և ո՛չ ալ ծննդեան ցնծութիւնը կրճատել։

Մնունդի ուրախութիւններ կան, որոնք մասնաւոր ընտանիքներու սեմէն դուրս չեն ելլեր. ասոնք կը մնան իրենց նեղ շրջակային մէջ, թագաւորներուն ծնունդները իրենց պետութեան սահմաններուն մէջ կը շրջանակեն իրենց բերած ուրախութիւնները։ Աշխարհի մէջ ծնունդ մը կայ, սակայն, որուն ուրախութիւնը տիեզերական է և անսպառելի, որը ընտանիք չունի, հայրենիք չունի, ազգ չունի և համամարդկային ըլլալու չնորհքովը օժտուած է, դերմարդկային ծնունդ մը եղած ըլլալուն համար։ Ես ատիկա է մեր երկնաւոր վարդապետին ծնունդը, որուն տարեկան յիշատակը կը տօնենք այսօր։ Այդ ծնունդը իր եզական հանգամանքով պատճառն է մարդկութեան ուրախութիւններուն, որովհետև իր հետ աշխարհ կը բերէ արդարութեան և ճշմարտութեան յայտնութիւնը։

Սովորական ծնունդներու պատմութիւնն ու յիշատակը կը մոռցուին, կ՚անտեսուին սովորաբար ոմանք՝ իրենց մասնաւորութեամբ ազգերու կամ ընտանիքներու ազգայնական պատմութեան պզտիկ էջերուն մէջ կը կորսուին։ Բայց Քիստոսի ծնունդը՝ կը մնայ տիեզերական, անվերջանալի՝ դարերու մէջէն։ ԵՒ անիկա ամեն ազգի, ամեն աշխարհի համար ընտանեկան ու ազգային տօնի մը հանգամանքն ունի։ Իմաստունը կ՚ըսէր, ընտանիքներու յաւուրց ծնունդին ակնարկելով. «Թող իւր հայրդ ուրախանայ, եւ քեզ ծնողդ թող ցնծայ»։ Դարեր վերջ իմաստունին մըտածումը կ՚ընդլայնուի, կը համամարդկայնանայ.

հրեշտակները ծնունդի մը խանձարուրքին վրայ կ՚երգեն երգ մը, ուրկէ ամբողջ մարդկութեան ուրախութեան աւետիսը կը լսուի։ Այդ ծնունդը տունի մը պատերուն մէջ ու երդիքին տակ տեղի չունենար. անիկա բացօդեայ է, և հազիւ երկինք մը կը բաւէ իր աստղազարդ կամարով անոր իրեւ ծածկոյթ ծառայելու։ Մայր մը չէ որ իր օրօրը կ՚երգէ, նոր ծնած մանուկին անմեղութիւնը քնացընելու համար, այլ հրեշտակներ են, որոնց երգը թէ՛ օրօր մըն է և թէ մեծ ուրախութեան մը աւետիսը։ Այդ պահուն Մարիամ կը դարձի եսասէր մայրութեան մը իրաւունքէն, և կ՚ըլլայ մարդկութեան մը ներկայացուցիչը։ Մարդկութիւնն է որ Մարիամով իր միջէն ու արիւնէն կուտայ նորածին Մարդ-Աստուծոյն, և այդ իսկ պատճառով կը դառնայ տիեզերական ու համամարդկային։

Պատմեցէք, Սիրելի Մայրեր, պատմեցէք ձեր զաւակներուն, թէ ձեր մայրութեան ուրախութիւնները ո՛րպիսի անաւոր երկունքի մը արդիւնքն են։ Պատմեցէք թէ աշխարհի ուրախութիւններուն ակը ո՛ւրկէ կը բղխի։ Պատմեցէք, թէ մուրնները, ըլլան որովայնով թէ սրտով, հոգիով թէ զգացումներով, յաւիտենապէս զրկուածներ պիտի ըլլան այն սփոփարար ուրախութիւններէն, որոնց պէսպէս ունինք կեանքի բեռը կարենալ տանելու, և անոր մեր վրայ դրած պարտականութիւնները սիրելու համար։

Ամեն ուրախութիւն, որովհետև, աշխատութեան մը, ցաւի մը, երկունքի մը արդիւնքն է։ Մայրեր զաւկի մը ծնունդ տալու համար կեանքի և մահուան միջև կը տարուբերուին, տառապանքին ամենէն լեղիները կը խմեն, ցաւերուն դառնագոյնը կուլան իրենց երկունքին մէջ։ Ու այդ զոհողու-

թիւններէն, այդ ցաւերէն, այդ մահաբոյր դառնութիւններէն վերջն է, որ կեանք մը ծնած ըլլալու ուրախութիւնով կը ցնծան։ Առանց այդ զոհաբերութեան, առանց այդ մխի ու արիւնի նուիրումին մայրութիւնը զրկուած պիտի ըլլար իր ծննդութեան պարգեւած հրճուանքէն, մխիթարութենէն, երջանկութենէն։ Անոնք որ երկունքի ցաւերով ամուլ են, զաւակ մը ծնած ըլլալու ուրախութեան անմասն կը մնան, և երկունքի ցաւերը զգացած չըլլալնուն վիշտն ունին։ Այդ միեւնոյն պայմաններով միայն մենք ալ պիտի կրնանք մեզի ըմբռնելի տալ Յիսուսի Մնունդին ուրախութիւնն ու մխիթարութիւնները։

Մենք իբրև արեւելեան տառապող ազգի մը զաւակները, ո՛չ միայն աւելի լաւ կրնանք ըմբռնել աւետարանուած ևնծ ուրախութեան մը կարևորութիւնը, այլ և կրնանք գնահատել ծնունդ մը հովանաւորող աստղի մը արժէքը։ Երջանիկ մը՝ որ իր կեանքին մէջ չէ՛ ճաշակած ապերջանկութեան մըրուրը, անզգած կը մնայ ցաւին ու տառապանքին, անյոյս մարդը անմասն կը մնայ յոյսի պարգեւած վայելքներուն, անհաւատը չ՛ըմբռնէ ներ հաւատքի մը մխիթարութիւնները։ Զուարթ մարդիկ կրնան անտարբեր մնալ մեծ ուրախութեան մը աւետիսին հանդէպ։ Ընդհակառակն դժբախտին հրազը՝ ուրախութիւնն է, հալածուածին երջանկութիւնը՝ փրկութեան յոյսը, և հաւատացեալին սփոփանքը՝ սրտի և հոգիի խօսակցութիւնը իր Աստուծոյ հետ։

Մենք մեր զրկումի և ցաւի տառապագին օրերուն, երբ մեր կուշտին տեսանք երջանիկ մարդը, ըսինք. ի՛նչ երջանիկ մարդ, բախտաւոր աստղի մը տակ ծներ է զինքը իր մայրը։ Մի՛ նախանձիք այդ մարդուն։ Հեռաւոր աստղերը կապ մը չունին մեր

կեանքին հետ, և մենք պիտի չ՛կրնանք մեր դժբախտ կեանքին առկայծ ու ազօտալոյս աստղին վրայ լոյսի ճառագայթ մը աւելցնել։ Մի՛ նախանձիք. այդ աստղերը չատ հեռու են մարդկութենէն, կարենալ ազդեցութիւն մը ունենալու համար մարդկային կեանքին վրայ։ Հեռաւոր լոյս մը խաւար մըն է, և հեռաւոր Աստուած մը՝ անծանօթ մը ամենուս։ Մինչև որ լոյսը և Աստուած մեր մէջ չ՛բնակին և չ՛ճառագայթեն մեզմով, անոնք նըշանակութենէ զուրկ կը մնան։ Բաց աստի, այդ բոլոր աստղերը, յաւիտենական ճամբորդ, որոնց համար կը կարծենք թէ մեր երջանիկ կամ դժբախտ կեանքերը կը հովանաւորեն, օր մը պիտի մարին ամենքն ալ, և մոխիր դառնան։

Աստղ մը կայ, սակայն, տիեզերքին մէջ, որ իրական մխիթարութիւնը պիտի չինէ ամբողջ մարդկութեան, և այդ աստղը, Բեթղեհէմինն է, իր հոգեկան և բարոյական նշանակութեանը մէջ։ Այդ աստղին տակ ամեն մարդ պիտի գտնէ տեղ մը, անկիւն մը, ինքզինքը տեղաւորելու համար։ Որովհետև անոր ճառագայթած ևնծ ուրախութիւնը ամբողջ մարդկութեան աւետարանուած է։

Եւ ո՞ւր կարելի է գտնել, Բեթղեհէմէն դուրս, երջանկարեր աստղի մը չողարձակումը, և հրեշտակներու ևնծ ուրախութեան աւետիսը իրարու միացած։

Անոնք որ այդ աստղը կը դիտեն հոգիի բովանդակ խորհրդազգածութիւնով, անոնք կ՛հղբայրանան «Քաղդեացւոց Մոգերուն հետ, Հնդկաստանի Մոգերուն հետ, Հին Եգիպտոսի գիտուններուն հետ»։

Հրեշտակներու այս երգին պէտք ունին ունկնդրել ամբողջ մարդկութիւնը ընդհանրապէս, և Հա՛յ ժողովուրդը մասնաւորապէս։ Տառապանքէն

յոգնած, նեղութիւններէ ու հալածանքներէ վըշտաբեկ հոգիները, Աստուծոյ փառքին, աշխարհի խաղաղութեան և մարդերու հաշտութեան երգովը միայն կրնան սփոփուիլ։ Երաժշտուած աւետիս մը, իր իրականացած ձեւին տակ, միակն է, որ կրնայ կեանքի տենչանքը վերստեղծել ազգերու և մարդերու մէջ, և անոնց զօրութիւն պարգեւել բո՛ւն իսկ իրենց հոգիներէն ծնցընելու այդ փառքը, այդ խաղաղութիւնն ու հաշտութիւնը, և հրեշտակներու հետ երգելու, մեր Փըրկիչ Յիսուսի մսուրին վերեւ. Փա՛ռք ի բարձունս Աստուծոյ, եւ յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն։

Ա՛յն օրէն՝ երբ այդ երգը հնչուեցաւ նորածին Արդարութեան ու Ճշմարտութեան որբանին չուրջ, անիկա եղաւ հրաւէր մը բոլոր յոգնածներուն ու տառապածներուն համար, թոթռուելու իրենց աչքերը վարագուրող մշուշը, և իրենց ուսերը կքող բեռները, երթալ որդեգրելու համար անոր բերած խաղաղութիւնն ու փառքը, արդարութիւնն ու հաշտութիւնը, և անոնցմով չինելու իրենց կեանքին ոսկի գաւաթը։

Հետեւեցէ՛ք, սիրելի ժողովուրդ, Ձեր քրիստոնէական հոգիի թռիչքով, այդ երգող հրաւէրին, և զանի ոսկեզօծող աստղին, որ կը փայլի Բեթղեհէմի մսուրին վրայ։ Ձեզի առաջնորդողներ ունիք ձեր աչքին առջեւ։ Անցնող դարերու Քրիստոնէութիւնն է, որ ձեզ դէպի հոն կ'առաջնորդէ։ Հովիւները, որոնք կ'երգըպագեն, հրեշտակներու երգէն դիւթուած, մոգերը, որոնք կ'ըշտապեն Աստղին ակընկալիչ, արդարութեան խնդիր վազող, Աստուծոյ փառքին ծարաւի, աշխարհի խաղաղութեան բաղձացող և հաշտութեան հետամուտ մարդկութիւնը կը խորհրդանշեն։

Հրեշտահներուն երգը, և երկինքի գիսաւորը դէպի Ճշմարտութիւն տանող ճամբուն երկու ցցանիշներն են. մին փարոսն է ու միւսը ռահվիրան։ Անոնք որ գիտութենէ զուրկ, կը մնան հովիւներու պարզամտութեանը և ռամկութեանը մէջ, անոնք, որոնց հոգիները լարուած քնարի մը պէս ղգայուն են հրեշտակներու մատներու հպումին, թող բանան իրենց սրտերը այդ երգող հրաւէրին առջեւ, և թող երթան ծնրադրելու Ճշմարտութեան և արդարութեան մարմնացում Մանուկ–Յիսուսին։ Եւ անոնք, որոնց մէջ հոգիին բանաստեղծութիւնն է մարած, անոնք, որոնց սիրտը հրեշտակային երգերու թրթռացումին անզգած կը մնայ, անոնք, որոնց միտքը կապուած կը մնայ նիւթին ու նիւթականութեան տափակութիւններուն, և գիտութեանց չոր ու ցամաք մեթոտներուն, թող նային Մոգերուն պէս՝ Հերովդէսներու խռովք առթող Աստղին, և անկէ առաջնորդուած երթան իրենց սրտին ու հոգիին նուէրները դնելու նորածին Արդարութեան և Ճշմարտութեան ոտքերուն տակ։

Եւ որպէս զի Մոգերու և Հովիւներու քայլերուն վրայ կարենանք քալել, և անոնց ուխտաւորութիւնը փորձել, և ճշմարիտ երգըպագուները դառնալ ՄԱՐԴ–ԱՍՏՈՒԾՈՒՅ, պէ՛տք է թոթռուէք ձենէ Հերովդէսներու փառամոլ աշխարհասիրութիւնը, և դպիրներու փարիսեցիական կեղծիքն ու անտարբերութիւնը, և ձեր վրայ հագնիք Քրիստոնէական խոնարհութեան, և աստուածասէր հնազանդութեան ոգին, Ճշմարտութեան անձնուէր զգացումը, և արդարութեան տենչացող փափաքը, որովհետև աո՛նք միայն ձեր առջեւ պիտի կրնան բանալ դէպի Բեթղեհէմ երկարող ճամբան։

Տառապող կեանքերու մէջ սիրտի պէտքեր

կան, որոնց կրօնքը միայն կրնայ գոհացում տալ։ Եւ խոնարհ հոգիները, որոնք ինքզինքին չարչըրկուած կ՚զգան, ու արհամարհուած՝ աշխարհի անտարբերութիւններէն, Աւետարանի առջև, ու Աւետարանով միայն պիտի կրնան լրջոց արժանապատուութեան տիրանալ։ Ոճրագործներ են անոնք, որ իրենց նիւթապաշտ վարդապետութիւններով կը ցամքեցընեն ժողովուրդի սրտին մէջ յոյսի և վախճարութեան ակերը, զորս Աւետարանի քարոզութիւնը բացուե։ Մարդիկ յոյսի եւ հրջանկութեան պէտք ունին, կարենալ կեանքի լուծը կրելու համար։ կեանքի գինուորութիւնը այդ հրջանկութեան ու մխիթարութեան յոյսովը միայն կրնայ գօտեպնդուիլ, առանց որուն դասալքութիւնը հասարակաց կեանքին բաժինը պիտի ըլլար։ Դարերէ ի վեր քաղաքական փոթորիկներու դիմագրաւող, ու արիւններու մէջ իրենց ազգային գոյութիւնը ապահովող մեր նախնիք իրենց կեանքին, իրենց կռիւին ոյժը Քրիստոնէութեան ծնցուցած և Հայ Ս. Եկեղեցիէն քարոզուած այդ յոյսէն միայն ծըծեցին։ Եւ եթէ երբեք այսօր, մեր նկարագիրը ապականուած է, եթէ մեր ներքին հոգեկան ու բարոյական ոյժերը խորտակուած են, եթէ յաղթական կեանքի մը ներոյժ խլրտումները կը պակսին մեր մէջ, եթէ երբեք ազնուական կիրքերու հըրայրքը և ասպետական տենչանքներու հռանդնայուզութիւնը գոյութիւն չ՚ունի մեզի համար, աւա՛ղ, պատճառը սա է, որ մեր մէջ մարեր ենք Արդարութեան և Ճշմարտութեան Սէրը, մարեր ենք Տիրոջը Հոգին, մարեր ենք վմեզ դէպի Բեթղեհէմի Մսուրը առաջնորդող Աստղը, և մեր ականջները խցեր ենք հրեշտակներու երգը չլսելու համար։ կոյրերուն առջև արեւու լոյսին նկատմամբ խօսիլ, կամ ծիածանի մը դունագանդ հրաշափառութիւնը պատմել, և կամ աստեղազարդ գիշերուան մը

աքաղաղելիքը փառաբանել՝ յիմարութիւն պիտի ըլլար։ Երաժշտութեան մը աստուածային թըրթռացումներն ու ներդաշնակութիւնը չեն կրնար ազդել այն հոգիներուն, որոնց մարմինի ականջները խուլ կը մնան երաժշտութեան ազդեցութեանը։ Չէ՞ք խորհիր թէ Յիսուսի ծնունդն ալ միեւնոյն ամուլ իրողութիւնը կը մնայ բոլոր այն հոգիներուն համար, որոնք ճշմարտութեան աստղը տեսնելու, կամ փրկութեան երաժշտուած աւետիսը լսելու ընդունակութիւնը կորսնցուցած են։ Իրողութիւնները որքան փրկարար ըլլան, ուևէ արդիւնք չեն կրնար ունենալ առանց ենթականերու անոնց հետ չիւմին, անոնցմէ ներազդուելուն, անոնցմէ օգտակար բաժին մը սեփականելուն։ Եթէ կ՚ուզէք, որ մեր երկնաւոր Տիրոջ Ծննդեան տօնը ձեզի ալ պարգեւէ այն միեւնոյն յոյսը, որով մեր հայրերը գօտեպնդուեցան կեանքի կռիւին մէջ, այն միեւնոյն սէրը, որով մէկզմէկ սիրեցին, ու սիրեցին ազգն ու հայրենիքը, այն միեւնոյն հաւատքը, որով ինքզինքնին կենդանացուցին, այն միեւնոյն մխիթարութիւնը՝ որով իրենց ամենէն դժբախտ վայրկեաններէը քաղցրացուցին, ինքզինքնիդ ընդունակ չընեցէք, սիրելի հայրենակիցներ, Ծննդեան տօնին խորհուրդը ձեր մէջը վերստեղծելու։ Պէտք է, որ այդ Մեծ Տօնը՝ իր ամբողջ նշանակութեամբ, իր ամբողջ բարոյականով, իր ամբողջ հոգեկան զարթնուժի թովքովը գործնականանայ ձեր մէջ, և դուք կարող ըլլաք, իբրև պարկեշտ մարդ, իբրև առաքինի քրիստոնեայ, և իբրև անձնուէր հայեր, երգելու հրեշտակներուն հետ, «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ, եւ յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն»։ Եւ այդ երգին մէջէն է որ դուք պիտի լսէք և վայելէք մեծ ուրախութիւնը։

ԴԷՊԻ ԿՌԻԽ

Ինչո՞ւ համար խորհրդներուն դէմ
Նորոգ, որ հօրերուն մայելը ըներ։
(Դատ. Ը. 16)

Մարդկային կեանքի ընթացքին մէջ վայրկեաններ ու պարագաներ կան, ուր դէպի ազգն ու եկեղեցին, դէպի հայրենիքն ու մարդկային ընկերութիւնը մեր ունեցած պարտականութիւնները աւելի հրամայողական վիճակ մը կ'ստանան, և որոնց կատարուժէն մարդ չի կրնար խուսափիլ առանց իր վրայ հրաւիրելու հասարակաց գիտակցութեան արտասանած դատապարտութիւնը։ Այսօրինակ հանդիսաւոր վայրկեաններու մէջ կարծես ալ մարդ իր անձին տէրը չէ՛, վասնզի, կռիւի, անձկութեան չափորը հնչած պահուն, ամեն ոք կը դադրի, հայր, եղբայր, զաւակ, ամուսին ըլլալէ, և անոր վրայ կը տեսնուի միայն զինուորին հանգամանքը, որ ալ իրաւունք չ'ունենար իր պարտականութիւնը զոհելու իր հաճոյքին ու հանգստութեան, իր անձնական խաղաղութիւնը՝ իր չահուն։

Այդ հարկեցուցիչ պարագաները յաճախ երեւան կուգան աչխարհի վրայ, քանի որ ընկերական և ազգային չահերու բռնաբարողները «Օրհնև աղդա-

---

ՄԱՆՕԹ.—Խօսուած Ցրհզնօյի եկեղեցիին մէջ։

ռութեան բռնութիւն մեր եղիցի» սկզբունքով կուզեն վարուիլ անոնց հետ, որոնք բնութեան սէկ քմահաճոյքով դժբախտ ըլլալու չուծին տակ կ'ապրին։ Եւ ասոր համար է, որ հակառակ մարդկութեան տիեզերական բաղձանքին, կեանքը միշտ խաղաղութիւն մը չէ, այլ անդուլ կռիւ մը ներքին ու արտաքին դժուարութիւններու դէմ, հոգեկան և մարմնական նեղութիւններու դէմ։ Եւ այս ոգորումի հարկը այնքան անհրաժեշտ է, որ մարդ իր կեանքը կարծես կարճ կ'ըզգայ իր պարտականութիւնները ամբողջովին կատարել կարենալու համար, իր երջանկութիւնը կարենալ ապրելու համար։ Անոր համար անիկա կուզէ երկու անգամ ապրիլ, և իր այդ փափաքէն է որ կը ծնի աւետարանական սէրը. անիկա կուզէ իր գերեզմանէն ալ հանդիսատեսը ըլլալ կեանքի խաղաղութիւններուն և կռիւներուն, և այդ փափաքէն է որ կը ծնի հայրական սէրը։

Եթէ յաճախ լսուած է ժամանակին ու պահանջներուն հրամայողական ձայնը, եթէ արդարութիւնը իր տիրապետութեան համար մարդկային զոհեր պահանջած է, եթէ վտանգուած Հայրենիք մը, կոչ ըրած է իր զաւակներուն, իր պատիւը փրկելու համար, դժբախտաբար ամեն մարդ հաւասար կորովով, հաւասար եռանդով, հաւասար անձնուիրութեամբ չէ՛ հետեւած այդ մեծ պօրակոչին։

Ամեն ազգի պատմութեան մէջ կը տեսնուին պարագաներ, ուր անհատներ և ցեղեր ուզած են արհամարհել պարտականութեան ձայնը, իրենց հանգիստին, իրենց չահուն, իրենց խաղաղութեանը համար, և պատմութիւնը հաւատարիմ վկայի մը պէս իր խարանիչ մատովը ցոյց կուտայ այդ պարտազանց հատուածները։ Այսօր ձեզի պիտի

ներկայացնեմ Իսրայէլի պատմութիւնէն նմանօրինակ դրուագ մը, անոր վրայ կատարելու համար մեր բաղդատութիւնը, և անկէ քաղելու համար մեր այսօրուան դասը։ Մակեդոնի կռիւի մասին է խօսքս, ուր Քանանացի զօրապետը Սիսարա սպանուեցաւ հրեայ կնոջ մը ձեռքով, և ուր Յաբին թագաւոր չախչախիչ պարտութիւն մը կրեց Իսրայէլացիներուն կողմէն։ Այդ պատերազմը ազգային դոյութեան տեսակէտով չատ յատկանշական եղած է։ Ուժասպառ ժողովուրդ մըն է, որ կնոջ մը հայրենասիրական չունչին տակ ոտքի կ'ելլէ, ազգային նախատինք մը լուալու համար թշնամիի արիւնին մէջ։ Դեբովրա, Իսրայէլի ժողովուրդին այդ անձնուէր Ժան տ'Արքը, Իսրայէլի բոլոր ցեղերը իրենց պարտականութիւններուն կը հրաւիրէ։ Այդ ազգասէր կնոջ ձայնին մէջէն ահազանգի մը հանդիսաւոր և նուիրական ղողանջը կը լսուի։ Այդ ձայնին մէջ դարաւոր յուզմունքը կայ տառապող ժողովուրդի մը, և կենսական պահանջը ներկային ու ապագային։

Տեսարանը վսեմ է և պատկառազդու. իր գերեզմանէն յարութիւն առնող ազգի մը յաղթականը օձն է զոր կը պարսի պատերազմիկները, սիրտերնին խանդով ու աչքերնին ժպիտով լեցուն։ Ցեղերուն մեծամասնութիւնը դէպի դաշտ կ'երթայ պատերազմելու։ Զաբուղոն և Նեփթաղիմ զիրար կը գերազանցեն արիութեամբ և անձնուիրութեամբ, մինչ անդին Դանն, Ասերի, Գաղաադ, Ռուբէնի ցեղերը հեռու մնացին կռիւի դաշտէն, և դասալիքը հաղ իրենց պարտականութիւններուն։ Անոնցմէ Դան և Ասեր ծովեզերքը նստած հանգիստ կ'ընէին իրենց նաւերը ապաստանած. Գաղաադ Յորդանանէն անդին կը գտնուէր, բացարձակ ա-

պահովութեան մէջ, իսկ Ռուբէնի հովիւ ցեղը իր ոչխարներուն մայիւնովը, և իր հովուական սրինգովը կ'երջանկանար, չ'ուզելով իր հովիւի խաղաղութիւնը վրդովել պատերազմի անորոշութիւններով...:

Երբ կռիւի դաշտին արիւնի լիճը ցամքեցաւ, երբ ազգային հորիզոնին անստուգութեան ամպերը փարատեցան, Քանանացիներու պարտութեամբ, և երբ Իսրայէլի ժողովուրդը իր վտանգուած խաղաղութիւնը ձեռք բերաւ, այն ատեն Դեբովրա այդ պատերազմին նուիրեց իր հոգեչունչ երգը, որ Եբրայական հին դրականութեան մէջ ամենէն գեղեցիկ ու ցնցող բանաստեղծութիւններէն մէկը պիտի մնայ. և երգից քաջերուն դիւցազնութիւնը, և անտարբերներուն, դասալիքներուն վատութիւնը, և մասնաւորապէս իր խօսքերը Ռուբէնի ցեղին ուղղելով՝ յանդիմանանքի ու ծաղրանքի չեչտով մը ըսաւ «Ի՞նչու հաւար փարախներուն մէջը նստար, որ հօտերուն մայելը լսես»:

Կը խորհիմ, սիրելի ժողովո՛ւրդ, թէ որքան ատեն աչխարհ իր գոյութիւնը չարունակէ, և որքան ատեն մարդկային ստուերներ թափառկոտին մեր մոլորակին վրայ, չարունակ պէտք պիտի ունենաք հնչեցնելու Դեբովրայի չեփորը, դէպի պարտականութեան կանչելու համար բոլոր այն մարդերը, որոնք կա՛մ իրենց հաճոյքին, կա՛մ իրենց հանգստութեան և կամ իրենց չահուն համար հեռու պիտի մնան պարտականութիւններէ, և ասանկով պիտի լքեն հասարակաց դատը, և հասարակաց բարիքը: Մենք պէտք չ'ունինք քնաւ սպասելու, որ արիւնոտ Մակեդոն մը բացուի մեր քալլերուն առջև, մեր պարտականութիւնները կատարելու համար: Պարտականութիւնը ծաղիկ մըն է, որ կը բա-

ցուի թէ՛ պատերազմի կիզիչ արեւին, և թէ խաղաղութեան չուքին տակ. անիկա կը ծալկի ու կը հասունցնայ արցունքներու՝ ինչպէս արիւններու մէջ, երջանկութեան ժպիտներու՝ ինչպէս դառնութեան հծծիւններու մէջ: Եւ չ'կայ ժամանակ մը, ուր մեր ականջէն դադրի հրաւէրը պարտականութեան, խաղաղութեան օրերու պարտականութիւններ կան, ինչպէս կան պատերազմի օրերու պարտականութիւններ, կրօնական և աղօթքի պարտականութիւններ կան, ինչպէս կան ազգային և ընկերական պարտականութիւններ, և մեզմէ մէկը իրաւունք չ'ունի այդ պարտականութիւնները զոհել իր չահուն, իր հաճոյքին և իր հանգստութեանը: Եւ մի՞թէ կեանքը չարունակական կռիւ մը չէ՞: Եղէ՛ք ուր որ կուզէք, միայն ուշադրութեամբ նայեցէք կեանքին և անոր պարագաներուն: անոր յայտնութիւններուն և կոչումին վրայ. և պիտի տեսնէք, թէ անիկա յարածուփ չարժում մըն է, մերթ զոհունակութիւն մը, մերթ բողոք մը. մերթ ժպիտ մը, և մերթ արցունք մը. կեանքերնիս կազմուած է բարի կռիւի մը համար. թշնամի բանակներ չարունակ ճակատած են մեր դէմ. երբ մեկուն կը յաղթենք միւսը կը յարձակի անոր: Ա՛հ. չա՛տ քիչերն են, որ սրբոյն Պօղոսի պէս, կրնան ըսել. «Բարի պատերազմը պատերազմեցայ, ընթացքս աւարտեցի, հաւատքը պահեցի, այսուհետեւ արդարութեան պսակը կը մնայ ինծի» (Բ Տիմ. Գ. 7, 8): Երանի այն մեռելներուն, որոնք իրենց գերեզմանէն ապին բարի պատերազմի մը յաղթանակը կը Թողուն. անոնք կեանքի, գաղափարի և պարտականութեան դիւցազներն են:

Սիրելի ժողովո՛ւրդ, դիտեմ դուք երջանիկ էք խաղաղականի ափանց մօտ. հոս դուք ձեր հան-

գիտան ունիք, ձեր այգինեըն ու տուները, ձեր կեանքն ու պատիւը ապահովութեան մէջ են. բայց այդ ամենը ձեզի իրաւունք չեն տար, որ դուք փակուած մնաք ձեր տուներուն մէջ.—«Ինչո՞ւ հանար փարախներուն մէջ նստար, որ հօտերուն մնայեղը չես»։

Խաղաղութիւնն ալ իր վտանգը ունի և իր պատերազմը, մանաւանդ օտար ափերու վրայ։ Այսօր բարութեան պատերազմը պիտի մղէք չարութեան դէմ, օր մը հաւատքի պատերազմը պիտի մղէք անտարբերութեան, և վաղը ժարդասիրութեան պատերազմը եսասիրութեան դէմ։ Օր մը ընտանեկան սրբութեան պատերազմը պիտի մղէք անպարկեշտութիւններու դէմ։ Եւ դուք ձեր գաղութին, ձեր տուներուն մէջ անհոգ, անտարբեր նստելով չէր, որ պիտի կրնայիք ձեռք բերել յաղթութեան դէնքերը.—«Ինչո՞ւ հանար փարախներուն մէջը նստար, որ հօտերուն մնայեղը չես»։

Անտարբերութիւնը կեանքի զսպանակներուն թուլացումն է, ուկէ չէ կարելի սպասել լաւագոյն գործ մը։ Կաշկանդուն և հաստատակամ ազգիկներու գօտեմարտէն կը ճառագայթէ դիւցազներու ճակատը լուսապսակող յաղթութեան կայծակը։ Դասալքութիւնը ոճիր մըն է կեանքի կռիւի դաշտին վրայ։ Եւ դասալիքներն են անոնք՝ որոնք ազգային կրօնական ճգնաժամի մը պահուն կա՛մ Դանի ու Ասերի պէս իրենց նաւերը ապաստանած, կա՛մ Գադասդի պէս ապահովութեան մէջ փաթթուած, և կամ Ռուբէնի պէս ոչխարներուն մայիւնի և զանգակներու մեղեդիներովը օրօրուած կը լքեն պարտականութեան ու յաղթութեան կեանքը, և կը մեղկանան։ Մի՛ փախչիք կռիւէն, երբ ազգային չանը կը պահանջէ. կռուեցէք, հոգ չէ՛

որ իմնաք. պարտականութիւնը աւելի բարձր է և վսեմ քան յաղթանակը։ «Աւելնագեղեցիկ գուպարները յուսահատ գուպարներն են, կըսէր Ժիւլ Ֆէրրի։ Յաղթութենէն վեր, յաջողութենէն բարձր, ու նոյն իսկ փառքէն աւելնաբարձր բան մը կայ. ՋՈՀՈՂՈՒԹԻՒՆԸ»։

Դո՛ւրս ելէք, Սիրելի հայրենակիցներ, ձեր հաւատքի, ձեր չահու, ձեր անձնական հանգստութեան մակաղատեղիներէն ու փարախներէն թողէք, պահ մը ոչխարներուն մայիւնը, և հովիւներուն սրինգը, և կեանքի կռիւին չեփորը լսեցէք։ Լսեցէք կռուելու համար, կռուեցէք պարտականութիւններ կատարելու, և առով արդարութեան ու սրբութեան պակը ժառանգելու համար։

Եւ Յիսուս, որ առաջին զոհն եղաւ և առաջին վկան արդարութեան և սրբութեան, գաղափարի ու պարտականութեան կեանքի, ամենուս օժանդակը պիտի ըլլայ՝ իր զոհաբերութեան կենդանի ու անմահ օրինակովը, իր սրբութեան բուռումբլը ու արդարութեան նեղչչումովը, անպարտելի ոյժով մը կռուելու համար հաւատքի ու սիրոյ, յոյսի՛ու խաղաղութեան «բարի պատերազմը», և չարունակ յաղթական կանգնելու ընկերական և քաղաքային մոլութիւններու աւերակոյտին վրայ...

ՍՐՏՋԱՆՔԸ

Ֆրանսական երկու մեծ Յեղափոխութիւններէն յետոյ,—(1793 և 1848)—երբ պահ մը արքայապաշտ գաղափարները սկսան նորէն խօսիլ Ֆրանսայի ժողովուրդի հոգիին, ոմանք այնպէս կարծեցին, թէ Յեղափոխութեան գործը հետք մը պիտի չ'թողուր այլ ևս. թէ նորէն պիտի սկսէին վերապրիլ արքայական ու ընկերական հին կարգ ու սարքերը, թէ՝ Յեղափոխութեան Պանթէոնը՝ մոխիրի վերածուած՝ միտքերու պիտի երեւնար իբր անցած օրերու ցնորք մը, իր թունաւոր ու խելայեղիչ գերյանդգնութեամբ։

Ամեն գաղափար իր արտայայտիչը ունի մեր մոլորակին վրայ, սկսեալ ամենէն վսեմէն, մինչև ամենահրէշայինը։ Գանկերը արգանդն կը նմանին. անոնք արտաքին ազդեցութիւններու հետ չփոխելով ու անոնցմէ տպաւորուելով կը յղանան, կ'երկնեն, կը ծնին իրենց զաւակները, ճիշտ մայրերու նման, ու ամեն ծնող՝ դժբախտաբար գուրգուրանքի մեծ բաժին մը, պաշտամունքի ծանր հարկ մը ունի վճարելիք իր զաւկին հանդէպ, թէ իսկ անիկա ըլլայ հրէշ մը, անճանաչ մսակոյտ մը, կամ անկենդան դիակ մը։

Մարիւրէն Տը Լէսքուր, իր կարգին՝ արտայայտողը եղաւ վերոյիշեալ արքայապաշտ ձգտումներուն, Ֆրանսայի մէջ, հրատարակելով՝ ժամանա-

կին, իր Panteon Revolutionaire Demoli գործը։ Իբրև գաղափար ու իբրև գրական արտայայտութիւն իր կարեւորութիւնը ունէր Տը Լէսքուրի հեղինակութիւնը։ Բայց երբ գաղափար մը, գրական արտադրութիւն մը չի համապատասխաներ ազգերու կեանքին, անոնց յառաջդիմութիւնը բեղմնաւորող օրէնքներուն, պահանջներուն և անոնց ընկերային իրականութիւններուն, դատապարտուած է իր խանձարուրքի փաթաթին մէջ խակ զգալու պատանքին ցրտութիւնը։ Առանց վաղուան՝ սակաւօրեայ կեանք մը պիտի ըլլայ անիկա։ Այդ գիրքը հազիւ թէ քանի մը մարդերու մտքին քմայքը չոյեց, հազիւ, թէ անդամ մըն ալ արքայական պահեստին ծիրանին ցոլացուց հանրութեան աչքին, իբրև արտասուող երկինքի մը վրայ կամար կապած ծիածանը, ու անա գաղափարի ու աղատատենչ զգացումներու արեւին ամբողջական յայտնութիւնը՝ ծիրանին ու անոր հիւսուածքը թեզանող Տը Լէսքուրի գիրքը միանգամ ընդ միշտ ջնջեց Ֆրանսական մտաւորականութեան հորիզոնէն։

Տը Լէսքուր, իր գիրքով, ի միջի այլոց Ֆրանսական ժողովուրդին երեսին կը զարնէր յեղափոխական չարժումներու առթած աւերը, ու կ'սպասէր որ, ան զղջումի գար, արտջանի մը ցուցնէր իր գործած Յեղափոխական ոճիրին նկատմամբ, և ջանար Յեղափոխութեան ձեռքով Ֆրանսայի ճակատին քսուած մուրը ջնջելու։ 1864, օգոստոս 14ին, Սէնթ Պէօվ, սրտնեղած Տը Լէսքուրի անհարկի պահանջկոտութենէն, ու ապշած քարոզուած վարդապետութիւններու ապիւրս հանգամանքէն, սա պէս կը պատասխանէր.

«Ֆրանսան զղջալիք բան մը չ'ունի, թէ իսկ յանցանքներ ալ գործած ըլլայ. ժողովուրդ մը, որ

իր ճակատագրին կը խաղայ, եւ որ կը խաղայ իր ճակատագրին ուղղութեանը մէջ, չի զղջար բնաւ։ Պատմութենէն աւելի անողոք բան չ'կայ, եւ երբ մարդիկ կուզեն որ պատմութիւնը իրենց մը գործով ուրեւնայ, այդ բանը կարելի է ձեռք բերել միմիայն ինքզինքը պահելով մարդկութեան վեհանձն զգացումներուն մէջ»։

Սէնթ–Պէօվ, իբրև վերլուծող միտք, երբ կուսումնասիրէր Ֆրանսական Յեղափոխութեան արտադրած ընկերական յեղաշրջումը, երբ ձերբազատուած միտքին թռիչքը կը դիտէր գաղափարի ու արուեստի զարգացման ոլորտին մէջ, կը մոռնար պահ մը, այդ չարժումին լծորդուած չարիքը, եղբայրասպան ոճիրը, պատնէշներու կոիւը, և այն քանդումի անաւոր գործը, որուն սահմռկած հանդիսատեսը եղաւ Փարիզ, երկու Յեղափոխութիւններու տաժանագին օրերուն։

Սէնթ–Պէօվ, ինչպէս նաև բոլոր խորհող միտքերը՝ «Մարդկութեան վեհանձն զգացումներուն վէրք ծրարուած» ներողամիտ աչքով կը նային ժողովուրդներու և ազգերու գործած յանցանքին, բանական է, որ այդ յանցապարտութիւնը գործուած ըլլայ իրենց ճակատագրի ուղղութեանը մէջ գնացքի պահուն, և այդ յանցանքը չի վնասէ այն յառաջդիմութեան, որուն տեղչանքը՝ մտրակող ոյժի մը պէս կը չարէ անոնց ականջին։ Յանցապարտութեան պահուն, չքմեղանքի պարագան ձեռք առնուած ուղղութենէն միայն կախումն ունի ուրեմն։ Սակայն այս պարագային, ոչ ոք յօժարութիւն պիտի ունենար ներողամիտ աչքով մը դիտելու աւերի և քանդումի գործելակերպ մը, որ խոտոր կը համեմատի ժողովուրդի մը ճակատագրուած ուղղութեանը հետ, և որ կոչումը չ'ունի

վաղուան համար գեղեցիկ գործ մը, փայլուն ապագայ մը, երջանիկ ընկերակցութիւն մը արտադրելու։

⁂

Առանց զբաղելու այն Յեղափոխական գործունէութեամբ, որ մեր քաղաքական կուսակցութիւններուն միմիւռում թէ ւևախիւռում պլասֆօրմը կազմեց դեռ երէկ, այսօր աչքի առջև ունինք ազգային վիճակ մը, որ իր մէջ կը ծրարէ սոցիալիմի ա՛յնքան անագորոյն գործելակերպեր, որոնցմով չ՛հետաքրքրուիլ, զանոնք չի վերլուծել, և անոնց չարիքը չի մատնանշել պարզապէս գործակի՛ցը ըլլալ պիտի նշանակէր չարիքին ու չարութիւններուն, որոնք այսօր մեր ազգային կազմը խորտակելու առաքելութիւնովը կը բնորոշուին։

Ֆրանսա զղջալու բան մը չ՛ունեցաւ, նոյն իսկ իր յանդուգն եղած միջոցին, որովհետև, անիկա ձեռնարկած էր իր ճակատագրին արժանավայել մեծ յեղաշրջումի մը գործաւորը դառնալ, անանկ ժամանակ մը, երբ գարէ մը և աւելի ժամանակներէ ի վեր անհիշոփեհխներու և ժ. ժ. Ռուսոներու ստեղծած իմաստասիրական չարժումովը խըմորուած ժողովուրդ մը, իրապէս գիտակից իր վիճակին, իր կեանքին, իր խեղճին, իր քաղաքական ու ընկերական ձգտումներուն, սկսած էր խըլրտիլ իր ծոցին մէջ, Բարոյական ու իմաստասիրական ծննդաբերութեան վայրկեանը հասած կ՛զգար Ֆրանսա, ու իրապէս ալ իր Ազգը ծնաւ։ Վիժումի ու ապաժաման, կանխահաս ծնունդքի մը վախերը փարատած էին, մանուկը զոր կը ծնէր Ֆրանսա առողջ, հասունցած կազմաւորութեամբ մը կ՛ողջունէր տիեզերքը, ու այդ կազմաւորութիւնը կերտուած էր Ֆրանսական ազգին սեփական ընդունակութիւններուն, առանձնայատուկ յատկութիւններուն համաձայն։

Մեր ազգային չրջանակին մէջ ստեղծուած, ու մանաւանդ բռնի ստեղծել ուզուած կացութիւնը անուներելի յանցանք մըն է, մանաւանդ անոր համար, որ ստեղծել ուզուած կացութիւնը չի համապատասխաներ ո՛չ մեր մտաւոր կազմաւորութեան, ո՛չ մեր զարգացումին, և ո՛չ ալ այն պահանջներուն, որոնք անընդհջական արդիւնքն են մեր ապրած միջավայրին, ու մանաւանդ մեր ազգային առանձնայատուկ բարքերուն և դարաւոր սովորութիւններուն։ Անոնք որ տեղերու, միջավայրի ու ժամանակի պահանջներուն հետ բիրտ խզումով մը կուզեն ժողովուրդ մը պատուաստել այն տեսակ վարդապետութիւններով, և մանաւանդ այն տեսակ ոգիով մը, որ կարգաւորութիւնը կը խանգարէ, որ անհատներու սրտէն կը գողնայ հնազանդութեան ոգին, որ ազատութիւնը չփոթել կուտայ ապերասանութեան հետ, որ երէկի տգէտին մէջ՝ բուռն միջոցներով՝ գիտակիցի յաւակնութիւնը կը ներմուծէ, որ արհամարհանք կը սերմանէ կոյս հոգիներու խորը այն բոլոր սրբութիւններուն դէմ, որոնք ինչպէս երէկի, նոյնպէս վաղուան իր կեանքին ոյժը, մխիթարութիւնը, սփոփանքը, իր հոգին կենսաւորող բանաստեղծութիւնը ըլլալ կոչուած էին, պարզապէս ստեղծած կ՛ըլլան կացութիւն մը, որուն վրայ ներկային չ՛ափոսալ, ու վաղը ապագայ չ՛ունենալ անկարելի պիտի ըլլար։ Փիչ մը պարտականութեան գիտակցութիւն՝ այսօրուան համար, ու քիչ մը կանխազգացում վաղուան համար, ու մանաւանդ քիչ մը վճռամիտ ուղղամտութիւն, բաւական պիտի ըլլային մեզի և բոլոր ըն-

կերութիւններու համար տեսնելու այս ամէնը, և վերադառնալու՝ աղնուական ժխտով մը դէպի իրական ուղղութեան, իրական ազգաշինութեան ճամբան։ Եւ ես վստահ եմ, թէ երբ ընկերական բոլոր շարքերու մէջ այս ոգիով նախագասուի մը-տածել ու գործել, այն միակ ու կենսականօրէն փափաքելին, որուն գործադրութիւնը մեր ընկերական վերածնութեան, մեր ազգին կազմաւորութեան անհրաժեշտ ու անմիջական պահանջն է, ըսել կուզեմ՝ հաւասարակշիռ հաւասարաշխութիւնը, իրականութեան վերածուած պիտի ըլլայ ինքնին։

Չեմ կրնար երբեք երեւակայել ազգային կեանք մը, հիմնաւոր ու տեւական, որ ծնունդ առած ըլլայ անկարգապահութեան ոգիէն, բուն իսկ ազգային ոգիին, ազգային պահանջներուն, ազգային կամքին դէմ ընդվզումէն։ Անոնք որ մեր ազգային ոգիին ու կարգապահութեան գործաւորներն են, ու պիտի ըլլան հետզհետէ, թէ իսկ սխալներ ալ գործելու հարկին մէջ դտնուին, Սէնթ–Պէվի մը մաքուր իմացականութիւնը՝ իբրեւ թարգմանը ցեղին պահանջներուն, և ժողովուրդի հոգիին, պիտի ներէ այդ ակամայ սխալները, նկատի առնելով միայն նպատակին վեհութիւնը, և անոր յարատեւութիւնը կամ աւելի ճիշդը՝ անոր ընտանութիւնը ցեղին ճակատագրին ուղղութեանը և անոր արդար ու միեւնոյն առեն անկաւոր, հնարաւոր ու կարելի պահանջներուն հետ։ Ուր որ գործողին նպատակը, և անոր գործելու կերպը չ'համապատասխաններ ազգի մը հոգեբանական ընդունակութիւններուն, ուր որ կուսակցական փորձառիժը նախապատուութիւն կ'տտանայ ազգի մը ճակատագրին վրայ, ուր որ կուսակցական պետերու կեանքն ու գոյութիւնը աւելի նուիրական կը սեպուի քան

ազգի մը դարաւոր նուիրականութիւններն ու վաղուան կեանքին փափաքուած կատարելութիւնը, ո՛չ գործողը և ոչ ալ անոր գործելակերպը կրնայ բաւարար երաշխաւորութիւն մը տալ մեզի իրենց ընկերական յեղաչրջումի խիզախ, անկարպապահ ու ապերասան ուղղութեանը մասին։

Այսօր, առաւել քան երբեք այդ հակացողութեան պէտքը կը չեշտուի։ Ոչ չէ՛ դեռ ժամանակը. քանի որ դեռ անկարգապահութեան ու ապերասանութեան մակարդը բոլորովին չէ թունաւորած զոհաբերութիւններով երկնուած սա ժողովուրդին հոգին, քանի որ դեռ պարկեշտ հոգիներու անագին թիւ մը կը պահէ մեր ազգը, իր ժողովրդական խոնարհ դասակարգին մէջ, դեռ իրրեւ ազգ ապրելու, տեւելու, վաղուան մը հաստելու յոյսը չէ՛ կորսուած մեզի համար։ Սակայն, յոյսը ինքնին նշանակութիւն մը պիտի չ'ունենար, եթէ զանի իրականացնելու կամքը, զոհողութեան ոգին, ազատախոհութեան հոգին, ու մանաւանդ ընկերական կեանքին մէջ երեւան եկող, ու դժբախտաբար արհամարհելու ճիգով մը ժխտասէր մեր ընդվզումին մէջ, դիտնայինք սկզբունքը յարգել առանց ստիայի. որովհետեւ, ուր որ ստիա'ն կը խոսի, հոն բանականութիւն, ողջմտութիւն, պատիւ գործ չեն ունենար, հոն մարդկային անասնութիւնն է որ խլրտիլ կ'սկսի։ Դէպի վայրենի ժամանակները չարժուձեւերը քալող, ու բռնութեան միջոցները ողջմտութեան ու արդարութեան պահանջներէն գերադասող մարդիկ՝ կրնան քայքայումի գործաւորներ ըլլալ, բայց բնա՛ւ պիտի չ'կրնան հաստոզել ազգ մը, թէ անոր վերաչինութեան կ'աչխատին։

Մենք համոզուած ենք, թէ ուշ կամ կանուխ արդեանքի ծանր հարկ մը ունինք վճարելիք պատ-

ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆԸ ԱԶԱՏՈՒԹԱՆ ՄԷՋ

Ա՛ղբե՛ւ Խօսեցե՛ւ ե՛ւ ա՛ղբե՛ւ ֆրծնեցե՛ւ
ըրդե՛ւ ըե ալարա՛ւըե՛ն օրէնի՛ւվը դէւ
դարա՛ւ։ Ցակ. Ե. 12

Ցաւալի է տեսնել, որ երբ մարդկութեան մտաւոր զարգացումը ա՛յնքան հսկայաքայլ կը յառաջդիմէ, բարոյական և հոգեկան զարգացումը, հազիւ կրնայ ոտքերով կը քալէ մեր մոլորակին վրայ, Ո՛չ մէկ դարու մէջ այդ տարբերութիւնը աչքի զարկած է այնքան, որքան մեր ժամանակները։ Ցակոբոս առաքեալ իր Ընդհանրական թուղթով (երկրորդ գլուխ), մեզի կը ներկայացընէ հին աշխարհի բարոյական և հոգեկան մէկ պատկերը, ուր մեզի ցոյց կուտայ, թէ մարդիկ ո՛րքան տրամադիր են արտաքին երեւոյթներուն կարեւորութիւն տալու։ Քրիստոնէութիւնը երբ գերիին ու ազատին, ծառային ու տիրոջ միջև եղած պատուարը քակեց և հոգեկան հաւասարութիւն մը վարդապետեց ամենուն համար, խորհեցաւ, թէ մարդիկ պիտի կրնան նոր թռիչքով մը վեր բարձրանալ իրենց սողացող, սորնաքարշ կեանքէն, իրենց օժանդակ ունենալով ազատութեան օրէնքը, այնինչ ազատ կարմիր, սէրն ու պատասխանատուութեան ոգին, որոնք մարդկային առողջ բարոյա-

մութեան և ազգին. և այն բարի տղաքը, որոնք այսօր իրենց մանկական անգիտակցութեամբ գործիքները կը դառնան ազդային բնաջնջման, ազգային քայքայումի ապերախտ գործին, վաղը այդ տղաքը պիտի կլլեն պահանջեն, որ ազգային Դիկտատուրիւն մը ստեղծուի Ազգային Պատրիարքարանէն ներս, դիկտատորութիւն մը, որ Ազգինն ըլլայ, և ո՛չ կուսակցութեան մը, միմիայն դէպի ուղղութիւն առաջնորդելու համար բոլոր անոնք, որոնք այլեւս ինքզինքին այդ ուղղութեան, այդ բարութեան դիծէն դուրս նետած են, կարմ մը նախկին հայացքներով սնած պետերու առաջնորդութեամբ, որոնք շոֆռնորիմի մը դերը կը կատարեն պարտականութիւններով, զոհողութիւններով ծանրաբեռնուած անգիտակից–կուռաշարքերո՛ւ — կառաշարքերուա—ոջեւէն։

Ասիկա ստրջանքի ու ապաշաւի զգացողութեան ամենաթունդ յայտնութիւնը պիտի ըլլար մեր մէջ։

Մենք պիտի չուզէինք սպասել այդ հանդիսաւոր րոպէին։ Որովհետև ամեն վայրկեան, որ այդ հանդիսաւոր րոպէին պիտի յապաղէր, իրական չարիք մըն է մեր ազգին համար։ Ինչպէնք այդ չարիքը արդէն իսկ տառապած ազգի մը, որուն երախտիքի ահագին պարտք մը ունինք վճարելիք, ու փափաքինք, որ այդ ստրջանքը վայրկեան մը առաջ ծնէր հոգիէն բուն իսկ անոնց, որոնք իրենց սխալ առաջնորդողի յանցանքը ունին, և որոնք այդ յանցանքը պիտի կրնային քաւել միայն գիտակից ողջմտութեան և ազգայնութեան իրական ոգիին որդեգրումով։

Ու այդ ԴԱՐՁը մենք ամենքս պիտի ծափահարէինք, նկատելով զանիկա իրծնց գործելակերպին մէջ միակը, որ նպաստաւոր ըլլար Ազգին ու անոր ապագային։

կանը պիտի կազմէին։ Առաքեալը իր օրերուն տեսաւ, թէ մարդկային սիրտը դեռ փոխուած չէ՛, թէ՝ մարդիկ աւելի կը պատուեն ճոխ հագուած մարդը, քան թէ ցնցոտիներով աղքատը. տեսաւ, թէ մարդիկ արտաքին երեւոյթներով կը զբաղին աւելի, քան հիմնական մեծութիւններով։ Դեռ քանի մը օր առաջ միեւնոյնն էր նաև առաքեալներուն վիճակը. անոնք գայթակղութեան պէս բան մը կըզգային իրենց հոգիին խորը, երբ Քրիստոսը կը տեսնէին՝ Յակոբի ջրհորին դլուխը՝ Սամարացի կնոջ մը հետ առանձինն։ Զենք զարմանար առաքեալներու վիճակին վրայ, անոնք, դեռ պէտք եղածին պէս ապրուած չէին Քրիստոնէութեան մեծութենէն, անոնք դեռ ազատութեան օրէնքը ըմբռնելու հոգեկան կարողութիւնը չ'ունէին։

Հոգին, վերնատան մէջ, զիրենք նորագեղ բարոյական և հոգեկան մարդու կեանքով մը, զանոնք օծեց իր կրակով ու ճառագայթով, և այդպէսով վերնատունը ըրաւ ազատութեան՝ ու անոր օրէնքին վառարանը։ Այդ օրէն անոնք կրցան ըսել, թէ «Ազատութիւն կայ հոն, ուր Տիրոջը հոգին կայ»։ Այդ օրէն Յակոբոս առաքեալ նորագործ քրիստոնեաներուն կրցաւ գրել. «Մ՛յնպէս խօսեցիք, այնպէս գործեցիք. որպէս թէ ազատութեան օրենքովը պիտի դատուիք»։

Չեմ գիտեր, թէ ի՞նչ է պատճառը, որ երբ մէկ կողմէն մարդկութիւնը իր բոլոր ջանքը կը թափէ ազատութեան սիրանալ, միւս կողմէն կարծես ինքզինքը արամադիր կըզգայ գերութեան կեանքը նախընտրելու։ Ամերիկեան քաղաքային պատերազմի պատմութիւնը մեզի իրողութիւն մը ցոյց կուտայ, և այդ իրողութիւնը ամբողջ աշխարհի պատկերն է կարծես։ Երբ 1860–65 թուա-

կաններուն Հիւսիսային Ամերիկեան ժողովուրդը պատերազմի սկսաւ հարաւի ժողովուրդներուն դէմ, գերիներուն ազատութիւն տալու համար, գտնուեցան գերիներ, որոնք հաճոյք չ'զգացին իրենց տրուած ազատութենէն, և աչքերնին արցունքով լեցուն, դիմում ըրին իրենց երէկի տէրերուն, որպէս զի զիրենք առաջուան պէս իրրև ստրուկ ընդունին։ Անոնք, գերիները. կը կարծէին, թէ ազատութիւնը իր օրէնքը, իր պարտքերը չ'ունի, թէ մտահոգութիւններ պիտի չ'ունենան բնաւ ապրուսի համար. կը կարծէին. թէ առաջուան պէս ուտեստ ու հագուստ պատրաստ պիտի գտնեն։ Բայց երբ տեսան, թէ ազատութեան մէջ ալ աշխատութիւն կայ, պարտք կայ, պատասխանատուութիւններ կան, սոսկացին։ Գերութեան մէջ մեքենաներ էին անոնք, ու ազատութեան մէջ ՄԱՐԴ ըլլալէ վախցան։ Մարդ ըլլալը մ'ինքան դժուարին կ'երեւէր իրենց։ Եւ, սակայն, անցան այդ սոսկումի, տարտամութեան, և դեղուսի վայրկեաններէը, գերիները ազատութեան բարիքները սկսան վայելել հեզհետէ, և հիմա չեմ յուսար, թէ պիտի գտնուի ուրէ սեւամորթ մը, որ գերութիւնը նախադասէ իր ազատ մարդու կոչումին։

Ինչքա՜ն մարդեր կան, սակայն, քրիստոնեաներուն մէջ, նոյն իսկ մեր՝ Հայերուս մէջ, որոնք սեւամորթէ մը աւելի սև սրտով ինքզինքնին գերբիացուցած են իրենց կիրքերուն, իրենց տգիտութիւններուն, նախապաշարումներուն, և հոգեկան աղնուութենէ, սիրտի բարձրութենէ զուրկ, կ'ապրին կեանք մը, որ ուղիղ չկրնար համեմատիլ ազատութեան օրէնքին Անոնք արտաքին ցոյցերու, արտաքին երեւոյթներու միայն կարեւորութիւն կ'ընծայեն. կ'արհամարհեն նոյն իսկ անհատներու

հոգիի մեծութիւնը, և միտքի անօրինակ, նախապատմական տհասութեամբ մը չեն կրնար ուրիշներու մէջ տեսնել ու ըմբռնել ամենամաքուր բարոյականը, և ատով իսկ պատճառ կը դառնան չարախօսութիւններու, սնոտի և ունայն կասկածներ հիմ բռնելով։ Ա՛հ, եթէ այդպիսիները գիտնային, թէ արտաքին երեւոյթներու վրայ դատաստան ըրած պահերնուն, իրենց հոգեկան դիմագիծերն են, որ կուտան այդ երեւոյթներուն, չեմ կարծեր, որ պիտի յանդգնէին այդքան ստորնօրէն ինքզինքնին մերկապարանոց ընել։

Քրիստոնէական ազատութիւնը անպատասխանատու չէ. պարկեշտութեան և բարոյականի ազատութիւնն է անիկա։ Եւ այդ ազատութեան կըրնան տիրանալ միայն անոնք, որոնք Տիրոջը Հոգիովը կ'ապրին։ Այդ ազատութիւնը օրէնք մը ունի, տիրական ու յաւիտենական օրէնք մը, որ պարտաւորիչ է ամեն մարդու համար, պարկեշտ ու բարոյականի տէր մարդերու համար. «Ըրէ ուրիշին, ինչ որ կուզես որ ուրիշը ըլնի ձեզի»։ Առանց այս սկզբունքին ո՛չ ազատութիւն գոյութիւն ունի, և ոչ ալ մաքուր բարոյական։ Եւ մարդիկ ազատութեան օրէնքովը պիտի դատուին իրենց կեանքին մէջն ու վերջը, ինչպէս Յակոբոս առաքեալ կըսէ. «այնպէս խօսեցիք, եւ այնպէս գործեցիք, որպէս թէ ազատութեան օրէնիվովը պիտի դատուիք»։

Ազատութեան այդ օրէնքը կը պարտադրէ սիրել մեր ընկերը մեր անձին պէս, յարգել անոր պատիւը մեր պատիւին պէս, անոր ընտանեկան կեանքը մեր ընտանեկան կեանքին պէս։ Երբ ամեն մարդ այս օրէնքով կը վարուի, և պարտաւոր է վարուելու, այն ատենն է, որ գոյութիւն առնուլ կ'սկսի ընկերական և ընտանեկան բարոյականը,

այն ատենն է, որ մարդ իր ազատութեանը տիրացած կըլլայ։ Մտածումներ, որոնք կըստորնանան կասկածով վերաբերուելու ուրիշներու կեանքին եւ բարոյականին, ամենալպիրչ յայտնութիւններն են ինկած, ու ազատութեան անարժան կնանքի մը, որ «ազատութեան օրենիվով» պիտի դատուի։

Ազատութեան այս քրիստոնէական օրէնքը միեւնոյնն է ամեն տեղ. Հռոմի մէջ, Աթէնքի մէջ, Գահիրէի, թէ Երուսաղէմի մէջ, Լոնտոն, թէ Ամերիկա, Մտածելու, խօսելու, դատելու, և վճռելու միջոցիդ այդ օրէնքին խորհուրդ հարցուր, և խորհուրդ հարցուր պարտականութեանդ եւ ո՛չ թէ կիրքերուդ, կա՛մ ազգութեանդ, կամ նախապաշարումներուդ։ Եւ այնուհետեւ, եթէ կ'ուզես ազատ ըլլալ, բարոյականի ու պարկեշտութեան տէր դառնալ, յարգել սորվէ ուրիշներուն անկախութիւնը, քրիստոնէական ազատութեան ճամբուն մէջ, և պարկեշտութեամբ վարաբերուիր բոլոր այն բաներուն, որոնք քենէ դուրս ուրիշին կը պատկանին։

Քրիստոնէական ազատութեան ճամբուն մէջ չատ անգամ այնպէս կերեւի մեզի, թէ մեր նպատակին արգելքները կը հակառակն մեր պէտքերուն։ Սրինակի համար, կուզենք պրամ չահիլ, և մեր այդ նպատակին հասնելու աշխատած ժամանակնիս, չատ անգամ մեր դէմը կը գտնենք ուրիշներուն չահը, և այդ ուրիշներուն չահը յարգելու մեր պարտականութիւնը կը մոռնանք, եթէ ուշադրութիւն ըրած ըլլայիք պիտի տեսնէիք, թէ կեանքին մէջ վիճակ մը կայ, ուր նպատակն ու պէտքը միշտ համերաշխ քալած են իրարու հետ.—Անձին կատարելագործումը եւ ուրիշներուն երջանկութիւնը։ Հոս ա՛լ չկայ մեր պարտքն է և մեր նպատակը ինքզինքնիս կատարելագործել, և աշխատիլ մեր և ուրիշներուն

ԿԵԱՆՔԻՆ ԱՂԲԻՒՐԸ

Ո՜րքա՜ն ա՛զատ բա՜նէ ա՜նէլէ [illegible]
[illegible] պահպանէ, որվհետև անկէ է
որ կը բղխին կեանքին աղբիւրները:
(Առակ. Դ. 23)

Մարդկային կեանքին արժէքը իր ցուցադրած արտաքին երեւոյթներէն, կամ յղացած գաղափարներէն ու օգային երազներէն չէ որ կը չափուի, այլ իր գործերէն։ Ան օրէն՝ երբ Փրիստոնէութեան աստուածային վարդապետը յայտարարեց, թէ «Մարդ մը իր պտուղեն կը ճանչցուի», նոր ճշմարտութիւն մը յառաջ բերած չ'եղաւ, այլ անգամ մըն ալ հաստատած ու բանաձեւած՝ դարերէ իվեր ապրուած մարդկային իմաստութիւնը, անանկ ժամանակ մը, երբ գործերը անտեսուիլ սկսած էին և մարդկային կեանքի արժէքը կապուած՝ արտաքին ցոյցերու և երեւոյթներու։ Իմաստունը, որ կանու խէն ըմբռնած էր, թէ մարդկային գործերու ակը սրտին մէջ կը գտնուէր, իր Առակաց Գիրքին մէջ կը դրէր սա տողերը. «Ուրիշ աւելի բան աւելի fու սիրտդ պահպանէ, որովհետեւ անկէ է որ կը բղխին կեանքին աղբիւրները»։

Ձամբորդներ իրենց ծարաւէն այրող պապակը յագեցնելու համար խոտակ չուրերը կը նախընտրեն

ՏԱՆՕՔ. — Խօսուած Փիլատելփիոյ Հայ Գաղութին։

երջանկութեան։ Մենք ո՛րքան ինքզինքնիս կատարելագործելու, աղնուացընելու չանանք, ա՛յնքան մարդկութեան մէջ չատցուցած պիտի ըլլանք բարոյականը, որ օրհնութիւնն է մեր կեանքին, այնքան չատ երջանկութիւն արտադրած պիտի ըլլանք մեր և ուրիշներուն համար։ Եւ ասիկա ազատ մարդուն պարտականութիւնն է, որուն գործադրութիւնը պարտաւորիչ է ամեն մարդու։

Եթէ կուզես քու ազատ մարդու պարտականութիւնդ կատարել, մէկ ճամբայ ունիս առջեւդ. ինքզինքդ ուրիշին տեղը դիր։ Այն ատեն միայն պիտի կրնաս լաւ դիտել, և պիտի զգուշանաս անիրաւ մտածելէ, անիրաւ խօսելէ, անիրաւ գործելէ, ու վճռելէ։ Ըսուած է, թէ «երբ գնած ատենդ ինքզինքդ ծախող մը նկատես, և ծախած ատենդ գընողդ մը, վստահ եղիր, թէ առևտուրդ աւելի հաւասարութեամբ պիտի կատարես»։ Սա՛ն պարագայի մէջ ալ միեւնոյնն է։ Դատել սորվինք արդարութեամբ և պարկեշտութեամբ. և գիտնանք թէ դատելէ առաջ մեր պարտականութիւնը, մեր ազատութեան չափն ու սահմանը պէտք է ճանչնանք։ Որքան լուսաւորենք ինքզինքնիս բարոյական առողջ մտածումներով, ո՛րքան ազատ ըլլանք մտքի ու սրտի կաշկանդումներէ, փոքրոգութիւններէ, ցածութիւններէ, այնքան լաւ պիտի ճանչնանք պարտականութիւններնիս, և մարդկային ընկերական-բարոյական մակարդակը բարձրացուցած պիտի ըլլանք։ Այսպէսով է, որ սորված և գործադրած պիտի ըլլանք առաքելին պատուէրը, թէ «այնպէս խօսեցէք, և այնպէս գործեցէք, որպէս թէ ազատութեան օրենքովը պիտի դատուիք»։

ու կը վնասեն. արհամարհանք մը կայ չարունակ պղտոր աղբիւրներու վերաբերմամբ. անոնց տեսքը ազդեղ է. և պարունակութիւնը կասկածելի. Թունաւորելու երկիւղը պահ մը ձեռի մոռցնել կուտայ մեր ծարաւը. Մարդկային բոլոր գործառնութիւններու մէջ, ընկերական կեանքի բոլոր յայտնութիւններուն, բոլոր փուլերուն մէջ պէտք է փընտռուի իսկակ անկեղծութիւն մը, ուր մարդկային սրտէն պահանջուած վճիռն ու մաքրութիւնը ցոլանայ. Այդ վճիռ մաքրութիւնն է որ անսուտ եւ բաշխաւորութիւնը պիտի ըլլայ նեղքին և արտաքին կեանքի զուգընթաց համերաշխութեանը մարդերու և ընկերութիւններու մէջ, կեանքի մէջ մարդու բարոյական ծարաւն ալ, անոր բարձրագոյն փափաքն ալ այդպէսով կրնան յագենալ. Անկեղծութիւնը ճշմարտութեան հիմն է, և արդարութեան ակզբնաւորութիւնը. Անո՛ր համար է, որ Աւետարանի բարոյականը, դարերու ընթացքին, ամենէն աւելի ձաղկեց կեղծիքն ու կեղծաւորութիւնը, սուտն ու սահմռկութիւնը, ղըպարտիչն ու ղըպարտութիւնը, և չէ՛տեց, թէ ամենէն մեծ և հաստատուն բարոյականը կը հիմնուի մաքուր սըրտերու վրայ, և չ'դադրեցաւ երանի կարդալ անոնց, «Որ սուրբ են սրտիւ»:

Ճշմարիտ ու կատարեալ կեանքը ներդաշնակութիւնն է սկզբունքին և ապրելակերպին, գաղտնի և արտաքին վերաբերումներուն. Անոնք, որ տարբեր կրզգան ու կը խորհին իրենց սրտով, ու տարբեր կ'ապրին իրենց արտաքին կեանքով, խորտակած կըլլան կեանքին ներդաշնակութիւնը, և անոր արժէքը սահմռկացուցած. Անոնք բռնաբարողներն են եղած սկզբունքին, թէ «Ո՛չ կարի՛ք երկուց տէրանց ծառայել». Այդ կեանքը կանխամտածուած կեղծաւորութեան յայտնութիւնն է, ուր արտաքինը կը հակասէ ներքին, բուն կեանքին, և կը պղտորէ կեանքին ակը, և տակաւ առ տակաւ անոր ցամաքեցուցին կը տարուի. Եւ քանի՜նե՛ր կան, որոնց անհատական կեանքի այս լսկիրչ երկուութիւնը միայն խռովք, միայն նոզկանք կը ցանէ մարդկութեան ծոցին մէջ.

Սրտի սրբութիւնը ամենէն աւելի վտանգի ենթարկուած մասն է մարդուն մէջ. Սիրտը կեանքի կիւրին համար կառուցուած բերդին ամենէն տկար կողմն է, և ամեն թշնամի անոր վրայ յարձակելու մասնաւոր փութկոտութիւնը ունի, երբ պատերազմական յարձակման պահուն երկրի մը սիրտը, այսինքն մայրաքաղաքը գրաւուի յաղթանակով, երբ բանակի մը սիրտը, այսինքն կեդրոնը խորտակուի յարձակումով, յաղթութիւնը աւարտած կը համարուի գրեթէ, երբ մարդու մը սիրտը մէկ վայրկեան տակուած կ'ըլլայ, և մահն է որ կը յաջորդէ կեանքին. Միեւնոյնն է նաև մարդուս բարոյական կեանքին համար: Եթէ մարդուս սիրտը դադրի լաւագոյն բաղձանքներու, մարդասիրական զգացումներու, վեհանձն ազնուութիւններու, գերազանց ճշմարտութեան և աստուածային արդարութեան փափաքով տրոփելէ, և երբ հոն լաւագոյն բաղձանքներու տեղ չար կիրքեր, մարդասիրական զգացումներու տեղ՝ գէշ ստորնութիւններ, գերազանց ճշմարտութեան տեղ՝ սուտեր, արդարութեան տեղ՝ անիրաւութիւններ, բարութեան տեղ չարութիւն և իսկակ անկեղծութեան տեղ՝ կեղծաւորութիւն բունանին: Այս տեսակ վիճակ մը ցոյց պիտի տայ, թէ մենք պէտք եղած խնամքը չենք տարած մեր սրտին, ու թողած ենք, որ թշնամին

յափշտակէ զայն. մէկ խօսքով ցոյց պիտի տայ, թէ մենք չենք հետեւած Իմաստունի խօսքին, որ կ'ըսէ. «Ուրիշ ամեն բանէ աւելի քու սիրտդ պահպանէ, որովհետեւ անկէ կը բղխին կեանքին աղբիւրները»:

Բարոյախօսի մը կողմէն իրաւամբ ըսուած է, թէ պահպանութեան չատ մը կերպեր կան աշխարհի մէջ. Ոսոխականը կամ պահապանը կը պահպանէ բանտին դուռները, որպէսզի բանտարկեալները չի փախչին. Սիրտը, սակայն բանտարկեալ մը չէ. Աւանդապահը իրեն յանձնուած աւանդը կը պահպանէ որ չ'վատնգուի. Մեր սիրտը, սակայն պարզ աւանդ մը չէ. Մարդ մը թանկագին առարկայ մը կը պահպանէ, որ չ'կորսուի կամ չ'վնասուի. վերջապէս մէկը սրբավայրի մը պահպանութիւնը կ'ընէ, որպէս զի դուրսէն պիղծ մը չ'մտնէ ներս, և չ'պակասէ անոր սրբութիւնը. Բարեկամներս, սիրտը պահպանելու գործին մէջ մենք աւանդապահներ ենք, քանի որ սիրտը աւանդ մըն է Յիսուս-Քրիստոսի կողմէն նորոգուած աւազանի մաքրութիւնով ու մեզի վստահուած, մենք պահապան մըն ենք մեր սրտին, քանի որ ան թանկագին, գերբնտիր մասն է մեր ամբողջութեանը մէջ. մեր կեանքն իսկ է: Մենք սրտին հանդէպ սրբավայրի պահապանն ենք, քանի որ մեր սիրտն է «Ս. Հոգիին տաճարը». և մենք պարտաւոր ենք հսկել, որ մեր սիրտը անեղծ մնայ, չ'գողցուի կիրքերէ, չ'պղծուի աղտութիւններէ և վատութիւններէ. Սիրտը մեր կեանքին աղբիւրը, մեր կեանքին լաւագոյն մասն է. սիրտը մե'նք ի'նք ենք, մեր զգացումներով, մեր հաւատքով, մեր սիրով, մեր յոյսով, մեր գործերով. Եւ երբ կա'մ մեր ակարութեամբ կա'մ ապիկարութեամբ, կա'մ անհոգութեամբ, կա'մ ագիտութեամբ, կամ աղէտութեամբ, կամ կոյր վստահութեամբ,

կամ տեղ չարամտութեամբ մեր կեանքին ակը կը պղտորուի. ալ այնուհետեւ որքան ալ ջանանք ինքզինքնիս լաւ ցոյց տալ կեղծաւորաբար, երբեք պիտի չը յաջողինք աղնիւ և պարկեշտ մարդերու վստահութիւնը գրաւել. եթէ ստուգիւ, ինչպէս կը հաւատանք, ծառը իր պտուղէն կը ճանչցուի և մարդը իր գործերէն կը գատուի, պատճառը սա է, որ գործերը ամենահաւատարիմ վկաներն են մեր ներքին, բարոյական վիճակին, և կ'ապացուցանեն մարդուս բուն արժէքը. Մարդուս սիրտը մէկ պաշտօն ունի միայն, որ է աղբիւրը ըլլալ խաղաղութեան, սիրոյ, արդարութեան և ճշմարտութեան. Անոնք որ կ'ստեղծ արդարութիւնն ու ճշմարտութիւնը, խաղաղութիւնն ու սէրը, ապացոյցը տուած կ'ըլլան. թէ պղծուած է իրենց կեանքին սրբավայրը, իրենց անտարբերութեան, և ստութեան գործաւորի վստահութեան չնորհիւ. Այնպիսիները պէտք է ուշաբերին, զգաստութեան գան. և յիշեն իմաստունին խօսքը. «Ուրիշ ամեն բանէ աւելի պահպանէ, որովհետեւ անկէ կը բղխին կեանքին աղբիւրները».

Սրտին սրբութիւնը ամենէն աւելի վտանգի ենթակայ ըլլալուն հետեւանքով, անոր պահպանութեան գործն ալ ամենէն դժուարիններէն մէկն է մարդկային կեանքին մէջ: Բանտապահ մը կրնայ քանանալ պահ մը, վստահելով բանտի պատերուն, պարիսպներուն, և երկաթ վարդակներուն, որոնք բաւական ամուր են բանտարկեալի մը փախուստը արգիլելու համար. Տաճարապահը կրնայ անհոգ նստիլ ամեն տեսակ աղտեղութիւններու առջեւ, սրբավայրին դուռն ու պատուհանները փակելով: Դժբախտաբար սիրտը ոչ պարիսպ ունի, ոչ պատ, ոչ վանդակ. Մեր զգայարանքները, և մեր չիղե-

բուն ամենէն նուրբ թելերն անգամ պողոտաներու պէս լայն բացուած ճամբաներ են, ուրկէ թշնամին կրնայ ներս թափանցել՝ ամեն մէկ անհոգութեան րոպէի, և ապականել անոր մաքրութիւնն ու սրբութիւնը։ Այս պատճառով, ամենամեծ աչալրջութեամբ պէտք է հսկել սրտի ճամբաներուն վրայ, որպէս զի հոն չ'սպրտին կիրքերը, ատելութիւնները, սուտերը, դրպարտութիւնները, բամբասանքները, ունայն վրէժխնդրութիւնները։ Սիրտը ընդունարան մըն է, որ չ'կրնար պարապ մնալ. եթէ սէրը անկէ հեռանայ, անոր տեղ ատելութիւնը կը բռնէ, եթէ հաւատքը փախչի՝ անհաւատ անտարբերութիւնը կը բազմի հոն, եթէ յոյսը պակսի յուսահատ լքումը կը յաղորդէ անոր, եթէ արդարութիւնը հեռանայ, անիրաւութիւնը, ճշմարտութեան տեղ՝ սուտերը կը գործէ հոն։ Մի՛ թողուք, որ ձեր սիրտը ապականուի, պղտորուի կամ թունաւորուի։ Մեծ խորհուրդներու, զգայուններու, ապիւռ գործերու ներշնչողը սիրտն է։ Ջան պահեցէք իր կոչումին բարձրութեանը վրայ։

Քաղաքը ուր կը բնակիք մաքուր սիրտերու, ազնիւ հոգիներուն դարաւոր ապաւոյցն է. իր գոյութեամբն ու իր անուամբ (Ծիլաստելֆիա—Եղբայրասիրութիւն)։ 1682ին Ուիլլըմ Փէն և իր ընկերները իրենց սրտի մեծութիւնն ու մաքրութիւնը պահպանելու քրիստոնէական նախանձայուզութեամբ, ներքին հալածանքներէ զզուած Ամերիկայի վայրենի ափերուն վրայ կուգային ազատ երկնքի մը տակ իրենց սրտին վրայ կարենալ հսկելու, և զայն պահպանելու համար։ Անոնք հրաչքներ գործեցին միմիայն այդ սրտի մաքրութեան, իրենց հաւատքին և կրօնական համոզումներուն ուժով։ Դուք ալ, բարեկամներս, փախստականներ էք հալածան-

քի ու չարդի երկրէն. բայց որովհետև դուք ձեր սրտի ու կրօնական համոզումի կեանքէն աւելի սիրեցիք ձեր անձնական հաճոյքները, անոր համար նոյն իսկ «եղբայրասիրութեան» քաղաքին ձեզի պարգեւած ազատութեանը մէջ չ'կրցիք տեղ մը, դիրք մը գրաւել։ Եթէ գիտցած ըլլայիք ձեզի տրուած ազատութիւնէն օգտուիլ, և աւելի լաւ պահպանութիւն ընել, եթէ գիտնայիք ձեր սրտին ու ձեզի տրուած ազատութեան իրական նշանակութիւնը, և զանոնք չ'յատկացնէիք դէպի վար, դէպի կորուստ, դէպի բարոյական քայքայում յառաջդիմութիւններու, կը յուսամ, թէ ձեր պանդխտութիւնը պիտի կրնար ձեզի ընձեռել իրական մեծութիւններու հասնելու ամեն միջոց, ճշմարիտ ընկերականութեան ոգին, ինքնավստահութեան զգացումը, և ճշմարտութեան ու բարոյութեան արդարութեան և իրաւունքի, սիրոյ և խաղաղութեան հոգին։ Աչխատեցէք ունենալ զանոնք, աշխատեցէք բարի պտուղներով զարդարուիլ, մի անդամ ընդմիշտ համոզուելով թէ կեանքին ներդաշնակութիւնը, մեծութիւնը սրտի պահպանութենէն կախում ունի։ Աչխատեցէք այդ բանին համար, և երբ ձեր աչխատանքը զձեզ չ'կարողացընէ. զօթեցէք, և ձեր աղօթքով ու արթնութեամբը հսկեցէք ձեր սրտերուն մաքրութեանը. «Որովհետև անկէ կը բղխին կեանքին աղբիւրները»։

ԼՈ՛Յ ԼՈ՛Յ

Լայ և յայդնութեան հետևողը,
և ձայն ի բարձրէն:
(Ղուկ. Ա. 32)

Հայրենիքի եկեղեցիներուն մէջ դուք տեսած էք ծերունիներ, որոնք տարիներուն բեռը չալկած իրենց կորաքամակ ուսերուն վրայ, ցուպը ձեռքերնին, իրկուն առտու եկեղեցի կուգան կրծքի ու աղօթքի ներչնչումովը տաքցնելու համար իրենց ծերոյթի ձմեռները: Սովորութիւնը բնոյթ եղած է իրենց: Մարմինի սառը քակելու միակ միջոցն է մնացած այն կրօնական հոգին, որ գերեզմաններուն կը հակէ, և այդուէր զուարթութիւնը կը մաղէ գարնան արեւի մը պէս, կեանքերու աղօտաչոյս կանթեղին վրայ:

Սիմէոն Մերունի մէկն էր անոնցմէ: Տառապող ու ճնշուած ժողովուրդի զաւակ, իր մէջը կը կրէր փրկութեան ու ազատութեան դարաւոր խոստումներու յոյսը, զոր այնքան գունափառ ոսկեզօծած էին մարգարէները, Մովսէսէն սկսեալ մինչև Դանիէլ:

Ո՛ր մայրը պիտի հրաշագործէր արդեօք ազգային փրկութեան այդ աւետիսը, ո՛ր երջանիկ մայր

ՄԱՆՕԹ.—Խօսուած Զրնախի Հայ ժողովրդեան, Տեառընդառաջի տօնին:

պիտի ծնէր նոր Պայազատը, որուն գահի ոտքերուն տակ խոնարհէին պիտի Հռովմէական արծիւը, և բոլոր ազգերու ամբարտաւանութիւնները։

Ամեն անգամ երբ հրեայ մայրեր՝ իրենց զաւակներուն սրբութեան օրը նուիրագործելու համար, իրենց արգանդին տասրակը գրկած, նուիրումի ղոյգ մը տաճարականերուն հետ, դէպի սեղան կը մօտենային, Սիմէոն Ծերունի, իր աղօտացոյց աչքերը կ'երկընցընէր դէպի հոն, տեսնելու համար, թէ զաւակներու նուիրագործած յոյսի ու փրկութեան նշոյլը կը փայլէ՞ր մանկութեան անմեղունակ դէմքին վրայ։ Քանի՛ քանի՛ անգամներ յուսահատութեան ու անձկութեան զառնութիւնը լացաւ Ծերունին տաճարին մէկ անկիւնը կանգնած։ Տաճարի վեհանոյշ խաղաղութեանը մէջէն աչքերը յառած դէպի դուռը, ուրկէ արբուբեան պէտքէն մղուած մայրեր պիտի գային ծնրադրելու Եհովայի խորաններուն առջև, ջղային տենդոտութեամբ մը կը պիտէր տղայնցը մայրերուն, անոնց գիրկէն ճառագայթի մը ծագումը ողջունելու համար։

Սիմէոնի կեանքը դէպի վար կը կքէր. գերեզմանի բորբոսը կը զգար իր մարմնոյն վրայ. ու հաւատքով, յոյսով, տառապագին անձկութիւնով կենդանի սիրտն էր միայն, որ իրը նեցուկ կը ծառայէր իր թալխացած կեանքին։

Մարիամ տաճար կ'երթար, Սրբութեան օրէնքին ենթարկուելու համար։ Ծերունին ա՛լ յոգնած էր յուսալէն, Խորտակուած կեանքին ու յոյսերուն առէջքը հոգեկան ազդումով մը անգամ մըն ալ կը թեզանուէր իր մէջ ի տես Մարիամի զաւկին, որուն ծնունդքը Բեթղեհէմի Աստղը հովանաւորած էր։

Ի՛նչ հրաշափառ վերկենցաղում Ծերունին կը

խայտար, իր մէջ խլրտիլը զգալով մարգարէութեան չունչին, որ երկար ատենէ ի վեր լռած էր բարձունքներէն խօսելէ։ Ծերունին երիտասարդացած էր, մանուկէն ճառագայթող կենսունակութիւնը ոգեւորիչ թովք մը եղած էր իր մէջ, իր միամիտ պարզ, մանկունակ հաւատքէն հրահրուած։ Անցած դարերու յաղթանակները իրրև նոր իրականութիւններ, իրրև վաղուան դրուագները կը խօսէին հիմա իրեն։ Ա՛յնքան մեծ էր ազգային գերիչխանութեան տենչանքը այդ չնչասպառ մարդուն մէջ։ Ալ ուրիշը հիմա կրնար գերեզման իջնել Իսրայէլի փրկիչը տեսած ըլլալուն հանդարտ խղճմտանքով։

Օրհնեա՛լ գոհունակութիւն...։ Հոգեկան ի՛նչ վսեմութիւն. Ծերունիին վրայ, որ մանուկը իր գիրկը առած էր իրրև նոր մարգարէ, որ Փորեբի կրակներն ունի իր մէջ, ու Եղիայի մը աստուածանախանձ վրէժխնդրութիւնը։ Իր դողդողուն ձեռքերուն վրայ՝ աշխարհի փրկութիւնն էր, որ կը խայտար։ Իր գիրկը այդ պահուն երջանիկ արեւածագն էր եղած՝ Լոյսին, որ կեանքի հորիզոնէն վեր բարձրանալ սահմանուած էր, խաւարուրքը ազգային Փառքին, որ մանուկին մէջ կը քնանար։ Փառաւոր ազգի մը լուսաչող ապագայի արշալոյսն էր գրկած Ծերունին, որ ալ գինովցած իր վիսակ յուզումներէն, իր հաւատաւորի հառնդնատեսնութենէն, իրրև մարգարէ մը, կը մրմնջէ. «Ահա ղոյս մը ազգերը յուսաւորելու համար, եւ ահա Իսրայէլի փառք»։

Մայրեր, Սիմէոն Ծերունիի խօսքին մէջ պարաւոր ճշմարտութիւն մը կայ, որուն պէտք է ունկընդրեն աշխարհի մայրերը։ Կեանքերը, որ կը ծնին տարրեր կոչում և նպատակ չ'ունին։ Պէտք է որ կեանքը ԼՈՅՍԻ և ՓԱՌՔի յայտնութիւն մը

ըլլայ աչխարհի մէջ։ Խաւար կեանք մը ամօթով չաղուած, կեանք ըլլալէ կը դադրի։ Մարդկային արժանապատուութիւնը, և աստուածային ժեծութիւնը լոյսով ու փառքով չինուած են։ Ի՞նչ կարժեն, տիեզերական արեւները, եթէ մարդկային հոգին ներսէն և համապիւռ լոյս մը չըլլայ։

Եթէ վերլուծենք մարդկային ընկերական կեանքի բոլոր յատկութիւնները, բոլոր ամօթապարտ ընկրկումները, ատոնց ամենուն պատճառը պիտի գտնենք այն խաւարին մէջ, որ մեր սիրտերը, հոգիները, մեր գիտակցութիւնն ու միտքը կը վարագուրէ։ Ա՛հ, եթէ մայրեր գիտնային, թէ արգանդի ամեն պտուղ լոյսի հիւղէ մըն է, և փառքի մը մանրիկը, ա՛յնքան անտարբերութեամբ պիտի չ՛վերաբերուէին իրենց զաւակներուն հանդէպ։

Բարոյական կեանքին նպատակը կը կազմեն այդ ԼՈՑՄՆ ու ՓԱՌՔԸ։ Ո՛վ որ չէ կրցած իր կեանքի մէջտեղին խաւարին անկիւն մը լուսաւորել, ով որ չէ կրցած կամ տառապանքի վարագոյրը պատռել, և խաւարին մէջ հեծողներուն լոյս մը ըլլալ, ապրած չէ, ու չկրնար ըլլալ։ Նմանապէս ան, որ գիրգոյն նպատակներու հետամուտ, ազնիւ իտէալներով գինովցած փառքի մանրիկ մը չկրնար աւելցընել ազգային կամ մարդկային մեծագործութեանց գանձարանին վրայ. զրկուած է ապրած ըլլալու բարձրագոյն կոչումէն։

Ատելութեանց, կիրքերու, տգիտութեան խաւարներուն մէջէն քալող կեանքերը դիակներ են, անխօս ու անբարբառ, որոնցմէ ոչ երջանիկ ժպիտ մը կը ծնի, և ոչ ալ գոհունակութեան խինդ մը։ Մեռնելէ առաջ, պարտուած, փոշիի վերածուած կեանքերն են անոնք։ Մանկութիւնը լոյսի սահ-

մանուած պատրոյգն է։ Դուրգուրացէք անոր վրայ, և իրեւ այն ժեծացուցէք զանի։

⁂

Աչխարհի մէջ ամեն կեանք լոյսի սահմանուած մանրիկ մըն է։ Խաւարէն բուսնող տիեզերական բոլոր մարմինները լոյսի վառարաններ էին պարզապէս։ Սակայն, ի՛նչ տաժանագին փոփոխութիւն ..։ Տիեզերքի արեւներէ ոմանք իրենց լոյսը թաղեցին ժոխիրներու տակ, ու մարդն ալ իր լոյսը թողեց՝ անկումի ու բարոյական նաւարեկութեան խլեակներուն ներքեւ։ Երկինքի լուսաւորները, յաւիտենականութեան եթերային դաչտին այդ ծաղիկները՝ խաւարի վրայ ցոլացած, իրենց ցոլացումը կորուսին մարդկային սրտերու մէջ։ Եւ դեռ հիմա մարմիններ կան, օրինակ արեւն ու աստղերը, որոնք մայրերն են իրենց ցոլացուցած լոյսերուն, և մարմիններ ալ՝ ինչպէս մեր երկրագունտը, լուսինն ու մոլորակները, որոնք ուրիշներէն կ՛որդեգրեն իրենց լոյսը, կարենալ փայլելու, կարենալ գեղազարդուելու համար։

Մի եւնոյնն է նաև մարդը։

Մարդեր կան, ինչպէս Յիսուս, որոնք համակ լոյս են և ճառագայթ, և որոնց համար Յորդանանու եզերքէն մարգարէի մը ձայնը կրնայ ըսել. «Ահա լոյսն ճշմարիտ», և մարդեր ալ կան, հասարակ մահկանացուներ, որոնք իրենց լոյսի ողիներ ըլլալու կոչումը արդարացընելու համար պէտք ունին անընդհատ հաղորդակցութեան մէջ գտնուելու ճշմարիտ լոյսին հետ։

Բայց նոյն իսկ ճշմարիտ լոյսը չկրնար միեւնոյն ազդեցութիւնը ի գործ դնել ամեն մարմիններու վրայ հաւասարապէս։ Որովհետև իւրաքանչիւր

մարմին, իւրաքանչիւր մարդկային կեանք իր ընդունակութիւններուն, իր յարմարութիւններուն համաձայն կընդունի լոյսը. զայն կը ծծէ կամ կ'արտացոլայ. Օրինակի համար, մեր մոլորակի լոյսերուն մեծ վառարանին, արեւին, միեւնոյն լոյսը տարբեր ազդեցութիւն կընէ քարին վրայ, փայտին վրայ, աղիւսին վրայ, ծաղիկին ու ծառին վրայ, թիթեռնիկի մը թեւերուն վրայ, և տարբեր ազդեցութիւն, արծաթին, ոսկիին, պղինձին, ապակիին ու ադամանդին վրայ. Այս տարբերութեան պատճառը պէտք է փնտռել առարկաներու յատկութեանը և յարմարութեանը մէջ միայն։

Ճիսուսով յայտնուած ճշմարիտ ղոյսին ճառագայթն ալ միեւնոյն խորհուրդներով կը պէսպէսի մարդկային կեանքի զանազան յայտնութիւններուն վրայ. կեանքեր կան աղիւսի, քարի նման, որոնք լոյսի մը ճառագայթները ծծելու, և անով սնանելու կարողութիւնը չ'ունին, կեանքեր կան ապակիի նման, թափանցիկ, որոնք լոյսը իւրացընելու յարմարութիւնը չ'ունին։ Անդամանդն է միայն, որ իր յղկուած բազմաթիւ հատուածներուն մէջ կը յուզէ ճառագայթը, և ինքն ալ իբր փոքրկացած արեւ մը, կը չողայ կը փայլի. Եւ իր փայլը, կը չողացընէ այնչափ առեն, որչափ առեն անիկա չփուժի մէջ կը գտնուի լոյսին հետ։

Սիրելի ժողովուրդ, —Սիմէոն Մերունիի խօսքը, — «Լոյս ի յայտնութիւն հեթանոսաց, եւ փառ Իսրայէլի» — դարերէ իվեր անկիւնաքարը կըլլայ քրիստոնէական Տեառընդառաջի Տօնին, և հայկական Տէրընդառաջն (Թեր Հնտազ, —Նեսամիզ), զոր գաւառներու մէջ կը տօնենք լոյսերով և բոցերով, Մարդկութեան լուսատօնն է անիկա։

Բայց ի՞նչ կ'արժեն արտաքին լոյսերն ու լուսավառութիւնները, երբ խաւարակուռ հոգին պէտք եղած ցոլքը չ'ունի իր մէջ։ Հոգիի լոյսերն են, որ կը տեւեն, մինչ ամեն լոյս՝ որ անկէ դուրս կը փայլի՝ մոխիրներ միայն պիտի թողու իր ետին, . . .

Այս պահուն, երբ աչքս Երուսաղէմի տաճարին կը դարձընեմ Հայ իրականութեան վրայ, իմ բիբերս թանձր խաւարի մը կը հանդիպին։ Տգիտութիւնը, նախապաշարումը, նախանձն ու ատելութիւնը, կրօնքի ու եկեղեցիի հանդէպ անտարբերութիւնը, ընկերական ոճրագործութիւնները, յուսահատ աղքատութիւնը խաւարի գիշեր մը հիւսեցին մեր ապագային կեանքին չուրջ, անդոնդական և գժնէ գիշեր մը, որուն վարագուրած անդունդին վրայ ատող մ'ալ չի փայլիր։ Եւ այդ անծայրածիր խաւարին մէջ խեղդուած հոգիները գէթ ջանք մ'ալ չ'ունին, կէօթէի պէս, պոռալու, ԼՈՅՍ, ԱՒԵԼԻ ԼՈՅՍ. . . .

Դարուն ճայնն է կէօթէի այս վեհ լուսերգութիւնը։

Եւ ծերունի մըն ալ չ'ունինք, որ մեզի ըսէր. «Լոյս ի յայտնութիւն հեթանոսաց, եւ փառ Իսրայէլի»։

Այսօր մանաւանդ, լոյսի, աւելի լոյսի պէտք ունինք։ Աւետիք լոյսի պէտք ունին մեր օրտերը, անկէ փարատելու համար տեղութեան, նախանձի խաւարը, մեր հոգինները՝ անկէ ընկերական ոճիրներու մշուշները վանելու համար. մեր միտքերը՝ տգիտութեան գիշերները խափանելու համար, մեր խղճմտանքը՝ անկէ վատութեան և անօրէնութիւններու աղտը մաքրելու համար։ Եւ լոյսի այս տօնը յարմարագոյն առիթն է, անդրադառնալու մեզ չրջապատող խաւարներուն, և անոնց վրայ ծագեցընելու ճշմարիտ ղոյսը։

Հա՛յ մայրեր, ձերն է լուսածագին պարտականութիւնը։ Դուք պէտք է այդ լոյսը ջամբէք ձեր կաթին հետ, ձեր արգանդի պտուղներուն. և ղոյսի կեանքի մը հիմնարկէքը ընէք անոնց մէջ։ Այն ատեն, երբ ձեր մայրական գլուխը կը հակի որոնի մը վրայ, ուր մանուկը հրեշտակի քունը կը քնանայ, պէտք է ըմբռնէք, և հաւատաք, թէ մանուկին մէջ աստուած մըն է, որ կը քնանայ, արև մը՝ որ վաղը իր հորիզոնն ու պճնիքը պիտի ունենայ, իր արշալոյսն ու վերջալոյսը։ Եւ այդ զօրաւոր և չնչին հաւատքով հսկեցէք անոնց կեանքերուն վրայ, Եւ ձեր մայրական օրօրը երգեցէք, ըսելու համար անոնց, թէ իրենք պիտի ըլլան մարդկութեան լոյսը, և աղբին փառքը։



ԿՐՆԱ՞ՆՔ ՎԱՍՏԱՀԻԼ ՔԵԶԻ

«ԻՄ ԽԱՒԵՐ ԻԼԵՒ» (Մատ. Գ. 19)

Գալիլիացին նոր վար իջած էր փորձութեան լեռնէն։

Հոգեկան մաքառումը իր դէմքին վրայ դրոշմած էր արտայայտութիւն մը, որ հին օրերու մարգարէներուն խստամբերութիւնը կը յիշեցնէր, և Քորեբի լոյսերը։ Անիկա սովորական մարդերէն չէր այլեւս։ Անապատի առանձնութիւնը, և բարձունքներու ներշնչումը Յովսէփի որդւոյն մէջ չինած էին Աստուածորդին։ Ներքին մարդը յաղթանակած էր մարմինին, գաղափարը նուաճագործուած էր նիւթին տեսլերեւոյթով, որ հեռաւոր հորիզոնէն կը լուսապրուէր իր աչքին, իբրև գերագոյն զոհողութիւններու ոգեմանուած մարդկային տրիտուր։

Ճշմարտութեան ու արդարութեան յաղթանակը իրագործուած է անոնցմով, որոնք, յանուն մարդկային փրկութեան, կրցած են մահը դիմագրաւել երանաւէտ ժպիտ մը շրթներուն վրայ։

Այդ ժպիտը հեգնանքն է հանդէպ բերրի ուժին, և նուիրումի յաժարակամութեան վաւերագրումը։

Եւ տքնութենէ, հոգեկան մաքառումներէ, ճանկռտուած իր նիհար դէմքին վրայ, այդ ժպիտը միայն կար, և սուր ու թափանցող նայուածքը աչքերուն, ուրկէ երկինքի ցասումն ու խաղաղութիւ-

նը կը բուբէին կարդ ըսա կարգէ, երբ Յիսուս վար կ'իջնէր լեռնէն։

Իր մէջ թրծուած էր ալ պայքարի մարդը. արդարութեան հիւլէ մը միայն՝ համաստարած անարդարութիւններու մէջ, պզտիկ նաւուղիղ մը (Pilote) վիթխարի նաւին վրայ, ու փոթորկայոյզ ծովին մէջ. թզուկ մը՝ սիտանի մը առջև. և սակայն այդ հիւլէն էր, որ յոյսի մը պէս պիտի խմորէր մարդկային զանգուածը Աստուծոյ Թագաւորութիւնը հիմնելու համար։

Դեռ բարեկամներ չ'ունի աշխարհի մէջ. անոր հետ իր խղումը երկնուած է բարձունքին վրայ։ Արդարութեան սկզբունքը տիրականօրէն ղեկաւորած է իր մէջ։ Յովհաննէսի բանտարկութիւնը ընդվզումի ու պայքարի հրամայողական վայրկեանը փութացուցած էր։ Պէտք չէր որ լռէր ապաշխարութեան, կշտամբանքի, արդարութեան քարոզը։

կը քալէ Գալիլիոյ ծովուն եղերքը...

Փոթորիկ մը կայ իր ներսը, լոյն ու խռովահոգ փոթորիկ մը, գաղափարի ու սկզբունքի, փոթորիկ մը կայ դուրսը, ծովին մէջ, ալեկոծ ու մռնչող։ Եւ գեղջուկներ, որոնք իրենց ուռկաններուը կը կարկատեն աւազեզրին վրայ, հազիւ ուշադրութիւն դարձնելով չունչին, որով աւազը կը շաչէր անոր ոտներուն տակ։

Գալիլիացին կը նայի պարզունակ մարդերուն, խոշոր որ իր նիհար ու խիզախ դէմքը հայելիանայ, բեկբեկի ծովի մռնչիւններուն միջով։ կը խըզուի մարդկային լռութիւնը...։ կոչ մը կ'ուղղուի Պետրոսին ու Անդրէասին. «իմ ետեւէս եկէք»։ Փոթորիկը կը փոխադրուի անոնց հոգիներուն մէջ. ապագայ փառքի, յաղթանակներու հեռապատկերը կ'ուրուագծուի գեղջուկ սրտերուն մէջ. և լոյն

պայքար մը, հոգեկան ու բարոյական զօտեմարտը տարակուսանքի ու վստահութեան, կասկածի ու հաւատքի միջև, —«կրնա՞ւ վստահիլ ինձի», հետևելու համար քու քայլերուդ։ Հարցապնդումը կը կատարուի սրտի coulisseներուն մէջ. հաւատքի ու վըստահութեան փայլակը կը չանթէ հոգիներու խորը. և ահա Պետրոս ու Անդրէաս կը քալեն նազովրեցիին ետեւէն...

— Կրնա՞ւ վստահիլ ինձի...։

Ահա մարդկութեան և ազգերու ճակատագիրը բախտորոշող հարցը, այս երեք բառերուն մէջ խըտացած։

Դարերէ ի վեր այդ միեւնոյն հարցումն է, որ կուզուի, ուղղակի թէ անուղղակի կերպով, բոլոր անոնց, որոնք իբրև մարդ, իչխելու, հրամայելու, առաջնորդելու, տիրելու, ծառայելու, հնազանդելու, գործակցելու, մէկ խօսքով ապրելու կոչուած են, ո՛չ մէկ կնճռոտութիւն գոյութիւն պիտի ունենար թերևս, եթէ աշխարհի մէջ կատարեալ վստահութիւն մը կարելի ըլլար ստեղծել։ Անհատական թէ հաւաքական չափերը, միացած անվստահութեան, մարդկութեան հիմերը կը փորեն։ Եւ իւրաքանչիւր դասակարգի մարդ խորամանկ անվըստահութիւնով մը կը նայի ամեն մարդու, ամեն առաջարկի, ամեն սկզբունքի, ամեն կազմակերպութեան, ու նոյն իսկ ամեն պետութեան վրայ։ Ա՛նքան չարաչար գործածուած է մարդկային դիւրահաւանութիւնը...։ Եւ հիմա տարաժերժօրէն անվստահ հոգիներն են, որ կեանքի հանդիսաւոր մէկ պահուն, նուիրական սկզբունքներու առջև կանգնած, սկեպտիկի դաժան քմծիծաղով մը լռեցնել կը հարցընեն. —«կրնա՞ւ վստահիլ ինձի»։ Որովհետև հաւատացեալ միաքերու չուրջ քաչուած

բառերու և ոսկեզօծ հատուածներու պարիսպներուն վրայ տարակոյսի և անվստահութեան մղձավանջները սկսած են սողոսկիլ։

Վստահութիւնը կեանքերուն հիմն է, և հիմն է մարդկային բոլոր գործառնութիւններուն, եթէ աշխարհ չանացած ըլլար մշակել իր զսեմականերուն մէջ, վստահութեան այդ հոգին, այսօր զինուորական պատրաստութեանց ծախսուած միլիոնաւոր ռազմանիւթերը գործածուած պիտի ըլլային դաստիարակութեան, և ժեղմացուցին այն վիշտերուն, որոնցմով մարդկութեան մեծամասնութիւնը կը հեծէ, եթէ ընտրելիներ չարաչար գործածած չ'ըլլային ընտրողներու վստահութեան քուէն, ընկերական չարիքը ստեղծուած պիտի չ'ըլլար աշխարհի մէջ, եթէ կեղծ սնանկութիւններով չարաչար գործածած չ'ըլլային մարդիկ վաճառականական վստահութիւնը կամ իրեսին, այսօր առեւտրական կեանքը օրինաւոր գողութեան երեւոյթն զգեցած պիտի չըլլար։ Աբէութեան, սուտի, վստահութեան չարաչար գործածութեան աստուածութիւնն է, որ կը դարբնուի դարերէ ի վեր, և խաղաղութեան միակ նուաճանդիստը, ապահովութեան միակ անկիւնն է մնացած անվստահութիւնը։

Բարոյակա՛ն սնանկութիւն մարդկութեան...։

Դարաւոր խաբկանքէն յոգնած մարդկային միտքը, անդամալուծուած՝ իր հոգեկան յօրինուածքին մէջ, երկու դասակարգի ծնունդ տուած է իրմէն, այսինքն անոնց, որ կը վստահին անպայման, և անոնց, որոնց հաւատքը, վստահութիւնն է մեռեր։

Անհատականութենէ զուրկ, գիտակցութեան ճնշմանն մէջ դանդաղ ու երազկոտ մարդերու համար, անվստահութիւն չկայ. ամեն ձայն հրաւէր

մըն է. և ամեն կոչ պատուէր մը։ Անոնց անդամալուծուած միտքը ինքզինքը անկարող կը զգայ նոյն իսկ հարցընելու իրենց խօսողին. — «կրնա՞ք վստահիլ ինձի»։ Գիտակից ինքնիշխանութեան մը դաւաճան խնայումը կայ այդ մարդերուն մէջ իրենց անձին հանդէպ, որոնց համար առաւպելները պատմութիւններ են, օդային խոստումները՝ կատարուած գործեր, ստութիւնը՝ ճշմարտութիւն, և խարդախութիւնը՝ ուղղամտութիւն, ձեռքըլուկեի խօսք։ Այս տեսակ չրջանակներու մէջ զգուելի աչկապուկ մըն է, որ կը խաղցուի, գոհացում տալու համար հաւակուսի գլուխներու ապուշ փառասիրութեանը։ Փնացէք, բարեկամներս, ձեր անվեհեր պապահ դիւրահաւանութեան անդուսէ բարձերուն վրայ, երբ ձեր վստահութիւնը չանագործողներ իրենց արիւնոտ ակռաները բացած խաբողներու օյորը կ'երգեն ձեր անարը։ Օր մը պիտի բանաք աչքերնիդ, և ալ յոգնած ձեր միտքի մեռելութենէն, ու ձեզ խաբողներու դիտումնաւոր՝ դաւաճան խարդախութիւններէն, պիտի հարցընէք. — «կրնա՞ք վստահիլ ինձի», ու ձեր դիմաց խուսափուկ ստուերը միայն պիտի գտնէք բոլոր անոնց, որոնք ձեզ խաբողներուն ունայնամտութեանը զոհեցիք։

— «Կրնա՞ք վստահիլ ինձի»։

Դարերու հարցումն է, մեր հարցումն է ասկա, Ալ չափազանց յոգնեցանք խաբուելէն, մեր վստահութիւնը չարաչար գործածուելէն։ Իբրև մարդ ու քաղաքացի խաբուեցանք մեր իշխանութիւններէն. Օամ. Պետութենէն ու Հոգեւոր իշխանութիւններէն, խաբուեցանք ընկերական դիրքերէն, կուսակցական թշնամիներէն ու բարեկամներէն, խաբուեցանք վաճառականէն ու օրագրողէն, դրացիէն ու ազգակիցէն, ու համատարած

անվստահութեան մը երկաթէ վերարկուին մէջ փաթթուած, իրաւունք ունինք հարցընելու—«կրնա՞նք վստահիլ ձեզի»։

Եւ վստահելու համար պայմաններու պէտք ունինք։ Պայմաններու պէտք ունինք վստահութիւնը զանազանելու համար կոյր դիւրահաւանութենէն։ Մենք ա՛լ չենք վստահիր, ու պէտք չէ՛ վստահինք անոնց, որոնց մէջ անձնականութիւնն ու անհատական կիրքերը հանրային շահերու զոհելու առաքինութիւնը չը կայ· չենք կրնար վստահիլ անոնց, որոնք իրենց վստահելու բաւականաչափ ապացոյցներ չեն տուած իրենց կեանքին մէջ. անոնց՝ որոնք ճշմարտութիւն մը ճակատաբաց խօսելու անկեղծ համարձակութիւնը չ'ունին. անոնց՝ որ դիւակ ունին կեանքի ու ընկերական զանազան պայմաններու մէջ. անոնց՝ որոնց նկարագիրը կասկածելի կը թուի մեզի. անոնց՝ որոնց միտքն ու բարոյականութիւնը պէտք եղած թռիչքը չունին։ վերջապէս անոնց, որոնց կեանքը, սկզբունքն ու ծրագիրները պայծառ չեն, ու արդարացման հիմք չ'ունին։ Որովհետեւ ընկերական մեծագոյն ոճիրները գործուած են անկեղծութեան եւ սկզբունքի կեղծ անունին տակ պահուըտող աղուէսութիւններու ձեռքով։

— «Կրնա՞նք վստահիլ ձեզի»։

Այս հարցումը յառաջաբանն է մեր լուրջ եւ իրական գործունէութեան։

Այս հարցումը նախաքայլն է դէպի ապահովութիւն տանող ճամբուն վրայ առնուած։ Մեր չարժուժի ու ինքնագիտակցութեան առաջին յայտարար նշանն է այդ հարցումը։ Հեռանանք մեր դիւրահաւանութիւնէն, ջնջենք մեր չրթներուն վրայ փայլող սկեպտիկի սարդոնական ժպիտը, ու ազ-

գին սիրուն, Հայ Եկեղեցիի սիրուն, Հայ ընկերական, ընտանեկան, առեւտրական, ու նոյն իսկ կուսակցական ու վարչական կազմակերպութեանց օգտակարութեան սիրուն, լրջօրէն մօտենանք մարդերուն, խնդիրներուն, ծրագիրներուն ու սկզբունքներուն, և անոնց հարցընենք.—«կրնա՞նք վստահիլ ձեզի»։

Որովհետեւ մենք կեանքի պէտք ունինք, և կեանքը վստահութեան վրայ հիմնուած է։

Ու Դուք, ո՞վ խարեբաներ, ըլլաք թագաւոր թէ կաթողիկոս, վաճառական թէ գրագէտ, կրօնաւոր թէ այխարհական, ղեկոր թէ հետեւող, գործարանապետ թէ գործաւոր, քարոզիչ թէ բեմբասաց, հրապարակապետ թէ հերոսապետ, ամբոխավար թէ առիւծակիր, դիտցէք թէ «Կրնար խաբել բոլոր ժողովուրդը՝ ժամանակ մը. ժողովուրդին մաս մը՝ ամեն ժամանակ, բայց չի՛ կրնար ամբողջ ժողովուրդը խաբել ամեն ժամանակ»։

ՀԱՅ ՃԳՆԱԺԱՄԸ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Իրավ է գիւղացին իւր
մը, ուժէ յանկարծակի վերբե-
րեալ մըն է հոգեւոյն հսկման
վրայ:

Գիւղացիական իւրաքանչիւր մը վար-
պետ հանճարի ապագայ մը յա-
րմարական յոյսերն ունի:
Ե. ՇՈՒՐԻ

Այս տարի յունվար 10ին Պոստոնի Լօրէնս Հօլի մէջ բանախօսութեանը միջոցին, Ռաբբի Զարլս Ֆլայշէր ակնարկելով Հայերուս կրած քաղաքական տառապանքին և ենթարկուած բռնաբարութիւններուն ու հալածանքին, կըսէր. «Դարերու ընթացքին Հրեայ տառապանքին քաղդաստւարը, Հայկական տառապանքը դրախտի ևախատաշակ մըն է միայն», երկու «տառապակից» ժողովուրդներու ճակատագրական գարձած դժբախտութիւններուն այս բաղդատութիւնը, հմուտ Ռաբբիի մը կողմէն կատարուած, չ'ուզեցինք բնաւ պատմութեան ընթացքին մէջ չարունակաբար ստեղծուած «ՀԱՅ ՃՐԳՆԱԺԱՄԻՆ» արիւնազանգ ահաւորութիւնը. բնաւ։ Միայն ցոյց կուտայ, թէ Հրեան ա'լ աւելի տառա-

ԾԱՆՕԹ.—խօսուած եգիպտոս, 1910ի վարդանանց տօնին:

պած, ա՛լ աւելի հարստահարուած, ա՛լ աւելի բըռնաբարուած է եղբայրութեան և Սիրոյ Աւաքեալին — Քրիստոսի աչակերտներուն ձեռքով, Յաւի ու տառապանքի արգանդէն ծնած մեր եղբայրակիցը — Ռաքբին, եթէ պահ մը պատեհութիւնը ունեցած ըլլար սերտելու Հայ ճգնաժամին դարաւոր յօրդորականութիւնը, հայ ցաւէն հոսած արցունքներուն աղին, հայ վէրքէն կաթող արիւնին բոսորը, վերջապէս հայ սրտէն խլուած հառաչանքը, վստահ եմ, ան պիտի համոզուէր թէ երկու տառապող ազգերուն վիզին պլլուած չղթան միևնոյն երկաթէն չինուած էր, սա տարբերութեամբ միայն, որ Հրեան իր անդուլ աշխատութեամբ, իր յարատեւող ու գործնական հոգիին ուժով իր ստրկութեան ժամգոտ չղթան սկսած է փոխանակել ոսկի չղթայով մը, որ իր ոյժը պիտի պարտադրէ իր դահիճներուն, իր բռնաւորներուն, և իր երբեմնի տէրերը ստրկութեան պիտի դատապարտէ։ Պատրանքի ծագիկներով հիւսուած երազի մը առջև չէ՛ որ կը գտնուի Հրեան, մեր չարչարակից եղբայրը, այլ անհերքելի, անտեղիտալի իրականութեան մը առջև, որուն ստեղծողը ինքն իսկ եղաւ։

Թողունք սակայն, այդ բազդատութիւնը, և դիտենք պահ մը մեկը այն անաւոր ու միանգամայն հրաշափառ վայրկեաններէն, որ Հայ ճգնաժամին խակութիւնը կը բնորոշէ. և իրրև խորհրդանշան կը ծառայէ Հայ ազգին ցաւերուն և անոր ալ փրկութեան։

Վարդան այդ վայրկեանին ծնունդն է, ու ստեղծողը միանգամայն։

Անհատներու ինչպէս ազգերու ճգնաժամերը

երկու բնութեամբ կը ներկայանան մեր աչքին, կա՛մ այն է, որ որդի մը պէս յամրօրէն կը կրծեն մարդուն կենսունակութեան ջիղերը, կա՛մ այն է, որ չանթահարող ոյժի մը ներգործութեամբ յանկարծ ու արագօրէն կը բնաջնջեն կեանքերը։ Երկու պարագային մէջ ալ, սակայն, յամր, ու աստիճանական ճգնաժամ մը, կայ, մահ մը կայ, յորդումէն առաջ, երկար ատեն անտեսուած, ու տեսողութենէ վրիպած վտանգարացում մը նկարագրի, բարոյականի, ոյժերու, որոնք յանկարծ երեւան կուգան ստեղծելու համար անխուսափելի վայրկեանը, զոր չանգործելու պատրաստ կը գտնուին միշտ Օտարներ։

Արշակունեաց Թագաւորութեան վերջալոյսը, ուժգնած՝ նախարարական տուներու վատասեռած իրերամերժութենէն, չ'կրցաւ երբեք իր բիծերէն, իր ազգային ազատերէն մաքրուիլ ծերունազարդ Հայրապետի մը, Սահակին արցունքներով, Հայկական կեանքի մէջ արմատացած ատելութեան, անկարգապահութեան, կամ ըսենք նոյն իսկ մատնութեան հիւանդութիւնէն վարակուած էին մանաւանդ ժամանակին նախարարները, որոնք իրենց անձնական փառասիրութիւններուն գոհացում տալու համար, Պարսիկ Դրան քաղաքական հնարիկներուն ծախեցին Հայոց Թագաւորութիւնը։ Ագեւտուր, քաամնցնող պատգամի մը պէս դեռ ականջիս կը հնչեն Սրտաչէսի բառերը, վոտին առջև ամբաստանուած Թագաւորի մը բառերը, որոնք ապահովաբար Հայութեան ճակատը պճնող Թագի մը գոհարները ըլլալու բնոյթը չ'ունէին բնաւ։ «Զեւ գիտեր, թէ նախարարներն ի'նչ գրպարտութիւններ կ'ընեն իմ մասին, թագը ինչպես վարժուած են իրենց տերերը շնորհակալ նմանապես հիմա ալ

կ'ուզեն իրենց կամքին չարութիւնը յագեցընել. որովհետեւ անոնք միշտ իշխան փոխել սիրած են, եւ ատած իրենց ձեռերը»։ Մեր պատմիչներէն Ղազար Փարպեցին է, որ դժբախտ Թագաւորին այս խօսքերը կ'աւանդէ մեզի։

Սահակ Պարթեւի համար Արտաշէս հիւանդ ոչխար մըն էր, իսկ Պարսիկը առողջ գայլ մը. և տիրադրոյժ Հայ նախարարութիւնը այդ գայլը դէպի մեր երկիրը, դէպի Հայաստան առաջնորդեց։

Արտաշէսի այսօրինակ գահազրկութիւնը՝ Հայ ճգնաժամին արիւնոտ արշալոյսը եղաւ։ Հայ նախարարները Պարսիկ Թագաւորէն իրենց մատնութեան նուէրներն առած երբ կը վերադառնային Հայաստան, իրենց հետ բերին ազգային կործանումին սերմը, օտար իշխանութեան մը միջամտութիւնը մեր ազգային եկեղեցական գործերուն։ Վեհ–Մին–Շապուհ Վռամի ներկայացուցիչ–Մարզպանը կըլլայ 428ին։

Այդ օտար միջամտութեան վաղորդայնին երկու դէմքեր կը ցցուին մեր առջեւ, իրրեւ ներկայացուցիչներ, իրրեւ մարմնացումը գաղափարի, զգացումի, քաղաքական ըմբռնողութեան երկու հակամարտ հոսանքներուն, որոնք գրէթէ երեք քառորդ դար երկիրը իրենց մէջ բաժնեցին, և արիւններով նախչեցին Հայ Աղգն ու Պատմութիւնը։

Այդ երկու դէմքերն եղան Վարդան ու Վասակ. որոնցմէ մին՝ Վարդան իր ցեղին նահատակութիւնն ու ազատութիւնը կը խորհրդանշէ, և միւսը՝ անձնապաշտութիւնն ու մինչեւ մատնութիւն բուրող խոհեմութիւնը։

Վասակ իշխանն էր Սիւնեաց, ուր Քրիստոնէութիւնը երկար առեն անուանական գոյութիւն մը ունեցաւ, և ուր հեթանոսական բարքերն ու

սովորոյթները անոր հետ զոյգ քալեցին, կորիւնի և խորենացիի վկայութեան համեմատ։ Վասակ իր ցեղին ու իր աշխարհին հարազատ զաւակն էր. կրօնները մէջ գոյութիւն ունեցող խտիրը չատ չէ՛ր հետաքրքրեր զինքը, իր գերազանցօրէն փայփայած գաղափարն էր անձնապէս զօրանալ, բացառիկ դիրք մը գրաւել, իր կալուածները ընդարձակել. ու այդ նպատակին հասնելու համար մինչոցներու ընտրութիւնը աւելորդ կը համարէր կարծես։ Իրեն համար չատ դիւրին էր կրօնափոխ ըլլալ, երբ այդ կրօնափոխութիւնը կը նպաստէր իր փափաքներուն իրագործումին։ Արդէն իրմէ առաջ իր փեսան Վարազ–Վաղան ուրացած էր իր քրիստոնէութիւնը, անոնցմով պաշտօնն ու իշխանութիւնը յափշտակելու նպատակով։ Վասակ հակառակ Թոյլ նկարագրի տէր մէկը ըլլալուն, խելացի էր, գաղափարի տէր, հանճարեղ ու յառաջիմաց ինչպէս կ'ըսէ կորիւն, խորենացիի վկայութեամբ, սակայն, ան իր խելքն ու միտքը կը գործածէ անիրաւութիւններու. նենգամիտ մըն է նոյն իսկ իր ազգականներուն հանդէպ. երկիրը կը հարստահարէ իր չահուն, և Պարսից լաւ երեւնալու համար։

Վարդան տարբեր դաշտի ծաղիկ մըն է։ Մամիկոնեանց տան նահապետական անձնուիրութիւնը ունի, և Պահլաւներու քրիստոնէական ջերմեռանդութիւնը։ Մամիկոնեան արիւնը Պահլաւներու խնամութեամբը ազնուացած է իր մէջ, Մերուժան Հայրապետը իր հոգին, իր տեսլականները, Թեան վերածնունդի իր տեսլականը ներշնչած էր իր Սբի Թոռանը, Վարդանին, զոր իրրեւ ի՛ր զաւակը կը կրթեց. զանի խմորելով իր արցունքներովը, իր ազգայնական իտէալին բովանդակ կենդանութիւնը ու բեղնաւորութեամբը։ Վարդանի մէջ

Հայութիւնը հաւասէմ մըն է, ու քրիստոնէութիւնը՝ ազգութիւն. կրօնքը վահան մըն է, ու ազգութիւնը նիզակ, և երկուքը իրարու մէջ լուծուած, իրարմով ամբողջացած, կազմած են մեծ անպաժանելին, մեծ միութիւնը, որուն ամէնէն կենդանի, ամէնէն խիզախ և ամէնէն գիտակից յայտնութիւնը կը դառնայ ինքը Վարդան իր երիտասարդութեան ամէնէն աչխոյժ տարիքին տնուր հանդիսատես եղաւ իր Հայրենիքին մէջ գործուած ցնցող բանագործութիւններուն։ Մեսրոպի հետ դէպի Բիւզանդիոն իր ճամբորդութիւնը 42 ին սա համոզումը կազմել տուած էր իրեն, թէ Հայերը իրենց ձգնաժամին ո՛չ մէկ յոյս պիտի ունենայ յունական հրիստոնեայ կայսրութենէն, որ վատթարացած հանգամանքով մը կը ներկայանար իր աչքին։ Կայսրութիւնը զինքը պատուած է Ստրատեղատի տիտղոսով մը, բայց աւա՛ղ այդ աստիճանը չ'կրցաւ հակազդել քնաւ հոգիի այն մեծ խռովքին, զոր Վարդան Բիւզանդական արքունիքի վատառողջ մթնոլորտէն ծծեց։ Վարդան համոզուեցաւ, թէ Հայը առանձինն կը գտնուէր մահուան ու կեանքի առջեւ։

❦

Կացութիւնը պէտք էր փրկել. պէտք էր որ կեանքը, ազգային հաւաքական կեանքը նորէն ու յաւիտենապէս ժպտէր Մասիսի ու Արարատի ժողովուրդին, որուն վրայ արեւը արիւնոտ պատանգի մը պէս իջնել սկսած էր։ Փրկութեան հոգը նախարարներէն չէր կրնար գալ. անոնք պառակտուած էին. չատերը՝ ծախուած Տիզբոնի արքունիքին, ու զբաղած իրենց չահերուն ու հաճոյքներով, Թագաւորական թաւիրը դէն վտտուածի ու լքուած խորհրդանչանը եղած էր։ Ազգային բը-

նակնկռումի գործը ծրագրային վիճակէն դուրս եկած, գործնականանալ կը սկսէր կեղեքումներով, իրաւունքի բռնաբարումներով։ Քրիստոնեայ եկեղեցիներու մօտէն ատրուշաններու մուխը կը տեսնուէր։ Մազդեականութեան և Քրիստոնէութեան գօտեմարտին չափորը կը զարնուէր ամէն առտու։

Հայաստանի պահապան հրեշտակները, Սահակ և Մեսրոպ, ուժգնօրէն ցնցուղեցան Հայկական ճրագնաժամի անօրինակ եղեռնէն։ Անոնց ձեռք փրկութեան խորան մը կը մնար. — ՏԱՃԱՐը, ԵԿԵՂԵՑԻՆ. փրկութեան զէնք մը կը մնար. — ԿՐՕՆԸ, Քրիստոնէութիւնը։ Պէտք էր բիւրապատկել, կենսունակել այդ ոյժը, զանի արդիւնագործելու համար։ Այսօրը վազուան զոհաբերութիւններով յղի էր։ Վա՛յ այն ազգին, որ չ'գիտեր զոհաբերուիլ կեանքի վճռական վայրկեաններուն։ Քրիստոնէութիւնը միայն իրեւ գերազանց կրօնը զոհաբերութեան ու մարտիրոսացումի, այդ ազգաշինութեան ոյժը ունէր։ Գողգոթայի խաչը անմահութեան ու յաղթանակի խորհրդանչանն էր եղած, աստուածային զէնքը տիտան պատուհասներու կորանքին ու պարտութեանը։ Պէտք էր որ կրօնքը գործնականանար Հայ կեանքին մէջ, պէտք էր որ Հայ ազգին յատկանիշը կազմէր անիկա։

Այդ հրաչքը գործեց 404 ին կատարուած գրի գիւտը, լուսափառ երեւոյթը, որ ազգային փրկութեան գործին լաւագոյն օժանդակը եղաւ։ Հայ կրօնականներու ազգային պատմութեան երկու անզուգականները, Սահակ և Մեսրոպ, գրի գիւտով ու Հայ մատենագրութեամբ անմահացած, նոր լուսապակով մը կը դրուագուին պատմութեան մէջ, երբ մանաւանդ ուշադրութեամբ կը հետեւինք վարդանանց պատերազմի արդիւնքներուն։ Մեսրո-

պով կատարելագործուած գիրը և Սահակով առաջնորդուած Հայ գրականութիւնը խոպան դրուած ազգայնացած Բրիտանէութեան, անընկճելի ոյժ մը բերած պատուաստած էին Հայ քաղաքական կեանքին, որ հիմնովին խախտուած, անդամալուծուած էր Հայ Թագաւորութեան անկումով։ Հայ գրականութեամբը ազգայնացած Բրիտանէութեան խըրէն, Հայախօս աստուած մը, մինչև այն ատեն անձանօթ, ազգային ինքնագոյութեան կենսական հարցին համար, զոհողութեան, նուիրումի, նահատակութեան կը հրաւիրէր ամենքը։ Դարուն այդ մեծ յեղաշրջումը, որուն ազդեցութեան տակ հոգիները դղրդած էին, Հայ ինքնութեան կորիզը կը չինէր եկեղեցին, որ իր ազգայնացած հանգամանքով միեւնոյն ժամանակ կ'ըլլար Հայ ոյժին անցամաքելի աղբիւրը, Հայ բարքերու, սովորոյթներու, կեանքին ու կենցաղին վերանորոգողը։ Պարսկական հալածանքին հետ միաժամանակ կը ծնէր այդ ոյժը։

Մրցումը անաւոր էր քանդող և չինող ուժերուն միջև։ Առաջինը թիւրտ ուժն էր, երկրորդը համոզումին ոյժը։ Երկուքն ալ կրՕՆՆՒով կ'սկսին, առանց կրՕՆԱԿԱՆ ըլլալու, սակայն։

Առաջին ակնարկով վարդանանց պատերազմը կրՕՆԻ կամ կրօնական պատերազմ մը կը թուի ըլլալ։ Չ'խաբուինք երեւոյթներէն։ Ցազկերտի ինչպէս վարդանի համար կրօնքի անունով մկրտուած այս պատերազմը քաղաքական է զուտ, և ազգային ինքնավարութեան, ազգային ինքնագոյութեան հարցն է, որ անոր բուն նպատակը կը կազմէ։ Ցազկերտ իր նախորդներուն քաղաքականու-

թեան հետեւելով, կը հաւատայ թէ Սասանեան հարստութիւնը զօրացընելու միակ միջոցն է, ոյժ տալ պետական կրօնիին։ Մազդէականութեան, թէ՝ չնչելու համար հպատակ ժողովուրդներու սրտէն ազգայնական թեան զգացումը, պէտք էր չնչել անոնց կրօնները, և մազդէականութեան մէջ ձուլելով զանոնք, բերել լծորդել իր գահուն և իր թագաւորութեան ճակատագրին։ Վարդան կը տեսնէ Ցազկերտի թափիը, Հայ Բրիտանէութեան դէմ ուղղուած իր հարուածին մէջ, և կը զգայ թէ Ցազկերտի ծրագրին դէմ ամենազօր ոյժը պիտի կազմէր հարուածուած կրօնքը, Հայ Բրիտանէութիւնը, Երեւոյթ երեւոյթի, պատերազմ պատերազմի դէմ, կրօնական ամբողջութիւն մը ուրիշ կրօնական ամբողջութեան մը դէմ ցցել ազգայնականութեան պահպանութեան համար։ Ահա ամբողջ գաղտնիքը վարդանանց պատերազմին, որ միեւնոյն ժամանակ գաղտնիքն է Հայ Եկեղեցիի ինքնուրոյնութեան համար մեր թափած զարաւոր չանքերուն։ Կրօնքը միջոց մ'է միայն, Ցազկերտի համար Սասանեան Թագաւորութեան ոյժն ու յարատեւութիւնը, իսկ վարդանի համար Հայ ազգութեան ինքնագոյութեան ապահովութիւնը միակ ու միակ նպատակներն են։ Ամեն գործ իր նպատակովը կը բնորոշուի. ահա այդ պատճառով մենք կը պնդենք, թէ վարդանանց պատերազմը քաղաքական ու ազգային իրականութիւն մըն է, և հետի է կրօնական իրողութիւն մը ըլլալէ։ Անոր բազմաթիւ ապացոյցները պատմութիւնն է որ կուտայ մեզի։ Ցազկերտ իր նախորդներուն նման մեր կրօնքը հարուածելով կը սկսի։ Դենչապուհ երբ իբր Մարզպան Հայաստան կուգայ, իր առաջին գործը կըլլայ եկեղեցականները տուրքի ենթարկել։ Այդ միջոցը, սա-

կայն, չատ անգօր կը մնար բուն նպատակի իրագործութիւն համար։ Իր երկրորդ գործը կ'ըլլայ Հայերու ազգային դատարաններէն ջնջել Ազգերու գոյութեանը սատարող ոյժ մըն ալ անոնց տնտեսական կեանքէն կը բղխի։ Դէնչապուհ այդ ոյժին դէմ ալ կը յարձակի։ Նախ տուրքերը կը ծանրացընէ անհաւասար կերպով, ու յետոյ թալանի սիստեմը գործադրել կուտայ։ Դժբա՛խտ երկիր, որուն թշնամիները զինքն հարուածած են միեւնոյն զէնքերով, միեւնոյն միջոցներով, Սասանեան հարստութենէն սկսեալ, մինչև Օսմանեան ամենավերջին թալանները։ Երկի՛ր մը Զուլումի ու Զուլումի յաւիտենական քաղաքականութեան վիճակուած։

Յազկերտին ինչպէս Վարդանին համար միջոցին ու նպատակին միջև կատարեալ նոյնութիւն մը ստեղծուած էր։ Յազկերտ Քրիստոնէութիւնը կուզէ ջնջել Մազդէականութեան պարտադրութեամբ, ազգը ջնջելու համար։ Վարդան Քրիստոնէութիւնը կը պաշտպանէ Ազգը փրկելու համար։ Եւ երբ ազգային ճգնաժամի ահաւոր պահուն, Վարդան, յաղթանակներով ուռած իր սիրտը, և պատերազմներու մէջ ստացած վէրքերով ու ապիներով վահանուած իր կուրծքը ցցելով, դառնութիւնը իր սրտին, և նահատակութեան գինովութիւնը իր հոգիին խորը, կը կանգնի իր ուխտեալներուն առջև, հաւատքով սաղաւարտուած, և իրրև Սպարապետ կը յորդորէ զանոնք «քաջութեան արիւրեան մէջ վատութիւն չ'խառնել», և երբ հաւատաւոր ռազմիկներու աչքին կը ներկայացընէ «քրիստոնեայ Քրիստոս»ը, ինք խաչուած Գալիլիացիին մէջ կը տեսնէ Հայ ազգին մարտիրոսացումը։ Քրիստոս խորհրդապատկերը կըլլայ Հայ Ազգութեան կամ ազգայնացած Քրիստոնէութեան չար-

չարանքին, զրկումին։ Եթէ այս եղած չ'ըլլար իրողութիւնը, երբեք պիտի չ'կրնայինք բացատրել Վարդանին գործը չարունակող և անոր յաղթանակը կատարեալ ընող Վահան Մամիկոնեանի մէկ չարժումը։ Վահան կը տեսնէ, թէ հակառակ Վարդանանց պատերազմին արդիւնքն եղող Պարսկական թոյլտուութիւններուն, դեռ կը բռնաբարուէին Հայ ազգային իրաւունքները, դեռ հոս ու հոն Ատրուշաններ կը մնային, և դեռ կը վարձատրուէին այն նախարարները, որոնք վատաբար կը ծառայէին Սասանեան հերետիկներուն։ Եթէ Վարդաններու և Վահաններու մտածումը միայն իրենց հաւատքը կամ Քրիստոնէութիւնը փրկել ըլլար, ապահովաբար Վահան ալ իր հօրեղբօր Վարդանի նման նահատակութիւն մը նախաձեռնար պիտի համարէր։ Բայց ո՛չ, Փարփեցի մեզի կը պատմէ, թէ Վահան նոյն իսկ պահ մը մտածեց տիարանալ ի հաւատս, այսինքն ուրանալ Քրիստոնէութիւնը, եթէ վտան ըլլար, թէ ատով կարող պիտի ըլլար փրկել Հայութիւնը, և վերջ մը տալ Հայ ժգնաժամին։ Վահանի մէջ եռուզեռ գաղափարի ու զգացումի ոգորումի պահուն, իր պապուն Սահակի ալեհեր ուրուականը Աշիշատէն ծառացած, Օշականի անմահին՝ Մեսրոպի լուսապատկերը, և իր հօրեղբօր Վարդանի կարմիր ատուերը Աւարայրէն լուսափայլած, կարծես կը յանդիմանէին իր սխալ քաղաքականութիւնը, և հաւատքի տկարացումին յաջորդող ազգայնականութեան քնացնող ազդեցքը կը մատնանշէին։ Վահան, որ իրրև ճշմարիտ հայրենասէր գիտէ՝ ազատ ու անկաշկանդ խորհողութեամբ մը ազգին քաղաքական պահանջները հաշտեցընել կրօնական ըմբռնումներուն, իր անձնուիրութեան վայրկեաններուն վերջապէս սա եզ-

բակացութեան կը յանգի, թէ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՓԸՐԿԵԼ, ԱԶԳԸ ՓՐԿԵԼ ԿԸ ՆՇԱՆԱԿԷ։ Այս պայմաններու տակ ըմբռնուած վարդանանց պատերազմը կեղեքուելին դէմ ընդվզում մըն էր, և Սահակ–Մեսրոպեան ազգայնական ոգիին, անոնց հոգեխոռվ տքնութիւններուն, ազգանուէր բաղձանքներուն գործնականացումը։ Եւ երբ Վարդան, և իր անձնուէրներու խումբը կը զոհուի պատերազմի դաշտին վրայ կանգնուած մարտիրոսութեան սեղանին վրայ, իր անմահութեան հետ կ'ևրաշխաւորէ նաև Հայութեան գոյութիւնը, և անոր տեւականութիւնը։ Դողգոթային վրայ խաչուող Մարտիրոսը կը կրկներեւոյթի, Արտազի դաշտին վրայ։ Մեծ Մարտիրոսը մարդկութիւնը կը փրկէ, և Աւարայրի դիւցազնը՝ Հայութիւնը։ Երկուքին ալ մահերը Յարութեան առաջնորդող լուսերեւոյթներ կըլլան Մարդկութեան և Հայ Ազգութեան համար։

* * *

Ժամանակը՝ տխուր ու բնաջնջող ժամանակը իր ցաւատանջ իրողութիւններով, իր զրկումի ու ըմբոստացումի, դահիճի ու մարտիրոսի, վատ ու քաջի իր դիրկընդխառնումներով կը վերապրի մեր մէջն ու չուրջը, չարունակութիւն տալու համար Հայ ճգնաժամին։ Վարդանանց ժամանակին կընհիմներն ու սաղարթները նորէն մեզ կը շրջապատեն։ Բայց աւա՛ղ, կարծես սպառած է Հայ կանթեղին իւղը, և նիւթականացած մեր կեանքերը ինքզինքին անկարող կը զգան Հայ Քրիստոնէութեան ներչնչումները արդիւնագործելու։ Պզտիկ բաղդատութիւն մը ե-րդ դարուն և մեր օրերուն միջև։ Յակերտին քաղաքականութիւնը յստակ

արտայայտութիւնն է Հայ ճգնաժամին ծնունդ տուող բոլոր մեքենայութիւններուն։ Յակերտ հարկատու ազգերու թագաւորութիւններու ջնջուէն յետոյ, կը ջանայ խաբեբայութեամբ և բռնի միջոցներով ջնջել հպատակ ժողովուրդներու սեփական սովորոյթները, ազգային ներքին կազմակերպութիւնները կամ ըսենք ազգային–կրօնական առանձնաշնորհումները, որպէս զի Մազդեականութեան պարոյրին մէջ միաձուլուին տիրող տարրին հետ, և օր մը չկրնան վնասել իր թագաւորութեան ամբողջութեանը, որ իր քաղաքական կեդրոնացումը տկարութիւններու չ'ենթարկուի, կամ դժուարութիւններու չ'բաշխի, և միանգամ ընդ միշտ վերջուի՝ Պետութեան ծոցէն, կրօնական-քաղաքային պզտիկ կազմակերպութիւններու վտանգը։ Իր նպատակին հասնելու համար Հայ կրօնքը կը հարուածէ, ազգային դասարաններ կը ջնջէ, տուրքեր կը ծանրացնէ, երկիրը թալլել կուտայ. նախարարներու թիւը չատցընելով, անարժաններն ու վատերը կաշառելով եղբայր եղբօր դէմ կը գինէ, և ի տարկին պատերազմի ու չարդի պատրուակներ կ'ըստեղծէ։ Հայ ճգնաժամին ծնունդ տուող այս քաղաքականութիւնը չարունակուեցաւ դարերու ընդմէջէն։ Մազդեականութեան քայլերուն վրայէն իսլամութիւնը քալեց. իսլամութեան չաւիշէն Բիւզանդականութիւնը, և պահ մը Լատինականութիւնը քալեցին։ Մէկը իր մորը ղրկեց. միւսը իր մոլղան, մին իր տեսրոջը ղրկեց, միւսը իր փաթեւան, ու ամենքն ալ մեր հաւատքը սակարկեցին, մեր ազգութեան բնաջնջումին համար։ Հայ ոգին խորասրսկած Մազդեականութեան ձեռնարկած ձուլումի սկզբունքներէն, չարունակ անջատ պահեց վարդանանց արիւնով նուիրագործուած Հայ

Եկեղեցին, որ 451 թուականէն սկսեալ Հայութեան կուրծքին վահանն էր եղած, և Հայ ինքնութեան, Հայ իրականութեան փրկագործումի խանձարուրքը:

Թողունք պահ մը պատմական անցեալը. մեր երեսուն տարուան ապրած կեանքին մէջն ալ միևնոյն իրականութիւններն են, որ կը վերյայտնուին: Ցագկերտի դիւանագիտութիւնը՝ իբրև արևելեան վարդապետութիւն, խղճմտօրէն և անպատկառօրէն գործադրուած է մեր վերայ. կրօնական իրաւասութիւններու սեղմուում, եկեղեցական առանձնաշնորհումներու կապտում, տնտեսական փճացում, ջարդ ու թալան չարունակ գործադրուեցան մեր վրայ. անթրաւութիւններու բոլոր դառնութիւնները խմբուցին մեզի պետութիւններու կեդրոնացումը ապահովելու համար անիրական վտանգներու դէմ. Համիտ երեսուն տարիներ ոճրագործներու այդ միևնոյն արիւնոտ ճամբէն քալեց. ու Օսմ. Սահմանադրութիւնը երջանկութեան գաւաթ մը չէր որ հրամցուց մեզի, այլ մեր եղբայրներուն, մեր քոյրերուն, մեր մայրերուն և հայրերուն փրփուր արիւնը: Արևելք աւանդապահ եղած է իր քաղաքական դրութիւններուն, իր ոճրագործ միտումներուն մէջ: Բան մը չ'ուռնար, նոր բան մը չ'ստուիր, իր գէշ ընդունակութիւնները կը տեւեն, անոր համար որ լաւագոյն, մարդասէր, ու արդար քաղաքականութիւններու ընդունակութիւնը չ'ունի:

Ու հիմա որ մեր ազգային կեանքին մէջ կրօնական հասկացողութիւնը կը պակսի հետզհետէ, հիմա որ Հայութիւնը ուծացումով մը կը նայի Հայութեան դարաւոր գոյութիւնը ապահովող Հայ կրօնքին ու Հայ Եկեղեցիին, այլասերումի անաւոր դրուագներ միայն կը ցուցադրենք. Այնպէս որ

վարդանի օրերուն, Հայ փախիկասուն տիկիններ, մոռցած իրենց մեծութեան ու փառքի պերճանքները, երբ, ըստ Եղիշէի վկայութեան, «Բոպիկ ու հեսիոսս եկեղեցիները կ'երթային, եւ առանց ձանձրանալու ուխտերով կը խնդրէին, որպես զի այդ մեծ նեղութեան կարող ըլլան հաւրթերել». ա՛հ, մեր քոյրերը հիմա գահիճներուն հետ կը պարեն, նահատակներու արիւնը դեռ չ'չորցած... (*):

⁂

Օր մը նշանաւոր բարոյախօս մը աշակերտներու խօսած պահուն, կըսէր «Անոնց կարգը, որոնց պիտի հետեւի մեր երախտագէտ ւսածուումը մինչեւ ւսհ եւ պիտի պատուէ զանոնք զերզմանին ւսէջ, անոնց կարգը պիտի դասենք բոլոր շաւագոյն դաստուն նահատակները. գիտութեան, Հայրենասիրութեան, յառաջդիմութեան, արդարութեան, ազատութեան եւ ճշմարտութեան նահատակները»: Որովհետև «Քաղաքակրթութեան բոլոր գործերուն եւ երկրի վրայ մարդերու ձեռքով կատարուած աշխատութիւններու արդիւնքին ւսէջ մեռեալներուն բաժինը անհուն է եւ անսահման»:

Վարդան մեր ազգային կեանքին մէջ հայրենասիրութեան, արդարութեան, ազատութեան և ճշմարտութեան հուժկու արտայայտութիւնը, և անոնց յաղթանակին, անոնց տիրականութեան անձանուէր նահատակն է: Իր ոգին Հայութեան ոգին է, և իր գործն է Հայ ազգին վերստեղծումը: Իր արիւնին զաւակներն ենք մենք, ինչո՞ւ չըլլանք նաև իր հոգիին զաւակները: Սրբազան յիշատակ-

*) Ակնարկութիւն Պոլսոյ այն պարահանդէսին, ուր Հայ Տիկիններ պարեցին **Աստուայի եղեռնը սարսող** թուրք սպաներուն հետ:

ներու վառարանը եղած է Աւարայր, որուն վերևէն դարեր, ամբողջ դարեր, ալեւոր Մասիս հովանաւորեց դիւցազնութիւններու երկար չարքեր, որոնք ոսկի օղակներու պէս ապագայ Հայութիւնը պարապնդեցին դիւցազներու, հերոս–նահատակներու ոգիին, նչխարներուն հետ։

Ձեմ գիտեր լսա՞ծ էք բնաւ Ցունական դիւցազնութեան օրերէն մնացած Քլէֆթներու կամ Արմատոլներու ժողովրդային երգերէն պատառիկներ։ Անոնց մէջ ոգի մը կայ, որ ազգութեան նահատակներուն է, և որ բարձունքներէ կը ներչնչէ։

Այդ ժողովրդական պատառիկներէն հատ մը սապէս կ'երգէ անձնազոհութեան ոգին, և անոր ներչնչումին մեծ փոխանցականութիւնը.

«Երկու մեծ լեռներ, Ոլիմպոս և Փիսավոս, իրարու հետ կը վիճին. լռէ՛ կըսէ Ոլիմպոս, ով Թուրքերէն ոտնակոխուած Փիսավոս... ես ծերունի Ոլիմպոսն եմ... աշխարհ արարատ կը ճանչնայ իմ ձայնս. երեսուն կատարներ ունիմ դէպի երկինք ցցուած, և կողերուս վրայ վաթսուն աղբիւրներ. աղբիւրներուս վրայ մէյ մէկ դրօշներ, իւրաքանչիւր ծառի տակ մէկ մէկ ռազմիկներ: Բարձրագոյն կատարիս վրայ արծիւ մը իր մագիլին մէջ գլուխ մը կը սեղմէ։ Այդ գլուխը արծիւին կըսէ. կ'ը թռչուն, ա՛յո, կեր իմ միսէս արիւնոտ. իմ երիտասարդութենէս աննգաւորէ, և քու թեւերդ կանգուն մը պիտի երկարին, և քու ոյժով մագիլներդ թիզ մը։ ես Արմատոլ պատերազմիկ մըն եմ։ իմ անո՞ւնս.—Թուրքերը պիտի ըսեն քեզի. իմ ղէնքե՞րս—չատ լաւ տեսան անոնք...։ Ա՛յո, ես կեանքս ի բուն կռուեցայ. վերջապէս կարգը ինծի եկաւ, ու ես քաջի մը պէս ինկայ։»

Իր դարաւոր սուգին մէջէն Մասիս նոյն երգն է որ կ'երկէ մեզի, Հայութիւնը, այդ Արծիւը, մինչև որ իր կտուցը չ'մխէ Աւարայրի արիւններ-

բուն մէջ, և անոնց տիտանեան հոգիովը չ'կենագործուի, իր գոյութեան պահպանութիւնն համար ո՛չ թէ պիտի ունենայ և ո՛չ ալ մագիլ։ Ես ազգը կը մեռնի, երբ ալ իր զաւակներուն մէջ դիւցազնութեան, արիւթեան, և Հայրենիքին համար զոհուելու՝ յօժար սիրտեր չգտնուին։

Մեր սրտերու այդ կենսունակող վերազարթնումին համար յարգենք հայրենանուէր անմահներուն յիշատակը, և թող վարդանի կեանքը մեր կեանքը, իր ոգին մեր ոգին, իր զգացումը մեր զգացումը ըլլայ, կարենալ ապրեցընելու համար Հայն ու Հայաստանը։



ՅԱԽԱՀԵԼԻ ՄԱՐԴԸ

Դար մ'առաջ Ուոլինկթըն կը դնէր անկիւնաքարը կապիտոլի մը, որ այն ատեն պզտիկ փայտակոյտ մըն էր դեռ փոթորիկէն մօտ։ Այժմ մենք կը պարտաւորուինք յատկուածական մեծ չէնքերով ընդարձակել զայն՝ կառավարութեան գործերուն բաւականացընելու համար։ Կառավարատան չէնքը մեծցընելու այս պէտքը՝ միակ օրինակը և ապացոյցն է որ դուք կուտայ Ազգին մեծութեան չափը և Ազգային իշխանութեան գործունէութեան չըլլանակը։

---

*) Հոս բարգմանաբար կը դնենք Ամերիկայի Հաւրապետութեան նախագահին Պ. Թ. Ռուզվէլդի այս բանախոսութիւնը, որուն մասնաւոր հրատարակութիւնը խընդրած էինք։ Անհա թէ ի՛նչ կը պատասխանէ Պ. Ռուզվէլդի քարտուղարը։

26 փետրուար, *1912*

ՍԻՐԵԼԻ ՏԻՐ ԻՄ

Մր. Ռուզվէլդ յանձնարարեց ինձ շնորհակալութիւն յայտնել ձեր նամակին համար, եւ ուրախ է՝ ըսե հանոյ կը պատճառէ իրեն արտօնել ձեզ բարգմանելու եւ հրատարակելու իր 1906 Ապրիլ 14-ին, Նրեսիոխանութեան հիմնարկէքին րուած բանախօսութիւնը։

Հաւատարմօրէն Ձերդ

FRANK HARPER

Քարտուղար

Մենք այժմ կոչուած ենք կառավարելու գործերը Ազգի մը, որու ժողովուրդին այս արտասովոր մեծութիւնը, նոյն իսկ գերազանցուած կը գտնենք անոր հարստութեան մեծութեամբը և չափու աղբիւրներուն դանազանութեամբը։

Նիւթականի խնդիրը՝ որ առջևնիս ունինք այսօր, չատ տարբեր փուլի մը մէջ է, քան ինչ որ էր Ուոլինկթընի ատենը. իսկ մարդկային բնութեան պարագան նոյնն է ինչ որ էր այն ատեն։ Մենք կը կառուինք այսօր չարիքի այն չարժառիթներուն դէմ, որոնք թէև արտաքնապէս փոխուած կ'երեւին, բայց նոյնը կը մնան ներքնապէս, ինչպէս էին Ուոլինկթընի ժամանակ, երբ մեհենոյն բարի չարժառիթներով կը մաքառուէր անոնց դէմ։ Այս տեսակ խնդիրներու վրայ է, որ բանի մը բառեր կուզեմ խօսիլ Ձեզ։

Թուք կը յիշէք Պընիէնի «Քրիստոնեական Ճանապարհորդութիւն» կամ «Ուխտաւորի Ցառաջդնթացք» (Pilgrim's Progress) գիրքին Ցախաւելի Մարդը (Muck-Rake), մարդ մը որ միշտ ու միայն դէպի վեր կը նայէր, ցախաւելը ձեռքը։ Երկնային թագ մը կ'առաջարկուի իրեն փոխան իր ցախաւելին, սակայն անիկա չէր ուզեր ոչ վեր նայիլ և ոչ ալ կը փափաքէր թագին, այլ միայն կը չարունակէր աւելել գետնի աղտոտութիւնը։

Այս Ցախաւելի Մարդը կը նմանի անոր, որուն տեսողութիւնը ուղղուած է միմիայն տեսանելիին, մարմնականին քան հոգեկանին։ Այդ մարդը նմանապէս կը պատկերացընէ այն անձը, որ այս կեանքին մէջ չարունակ կը մերժէ տեսնելու բարձր բաները, և իր աչքը ամենայն ուշադրութեամբ կը դարձընէ նուաստ և անարգ բաներուն։ Արդ, անհրաժեշտ չէ որ մենք ընկրկինք տեսնելէ այն, ինչ որ վատ է ու ստոր։ Ցատակի վրայ կեղտ կայ

պէտք է որ ցախաւելով մաքրուի. և տեղ ու ժամանակ ալ կայ, որ այս ծառայութիւնն ալ անհրաժեշտ է։ Բայց մարդը որ ուրիշ գործ չ'ընէր, որ կը խորհի, կը խօսի կամ կը դրէ միայն ցախաւելային պաշտօնով, իսկոյն չարիք ստեղծելու ոյժ մը կըլլայ, և ոչ թէ հասարակութեան օգտակար, կամ դէպի բարին մղումի ոյժ մը։

Քաղաքական, տնտեսական և ընկերային մարմիններուն մէջ չատ մը տխուր չարիքներ կան, և ստիպողական պէտք մը կայ ուժգին կռիւ մղելու անոնց դէմ։ Բոլոր չարարարներուն գլխուն, ըլլան քաղաքականութեան, ըլլան առևտրական ասպարէզի, կամ ընկերական կեանքի մէջ, պէտք է անողորմ մերկացում և հարուած իջեցընել։ Իրբև բարեբար մը կ'ողջունեմ գրողը, հրապարակախօսը և ամէն մարդ, որ թեմի վրայ կամ գիրքի. ամսաթերթի, օրագրի մէջ, անողորմ խստութեամբ այսպէս հարուածներ կուտայ, պայմանով, որ ինքը յիշէ թէ այդ հարուածը բացարձակապէս ճշմարիտ է։ Ստախօս մը գողէ մը աւելի աղէկ չէ. և եթէ իր ստախօսութեամբ զրպարտութեան կը հասնի, բոլոր գողերէն աւելի վա՛տ է այնպիսին։ Ցածութեան ամենածայրայեղ աստիճանն է հարուածել ուղղամիտ մարդ մը, կամ իջային չափազանցութեամբ ու սուտով հարուածել գէշ մարդն իսկ։ Մէկու մը նկարագրին դէմ ժահրոտ ու աննկատ հարուած մը օգուտ մը յառաջ չի բերելէն զատ, մեծ վնաս կը հասցընէ։ Այսեն մի նուաստ հոգին հրճուանքով կը լեցուի, երբ ուղղամիտ մարդ մը հարուածուած է, կամ եթէ մինչև իսկ ստորին մարդ մը անիրաւաբար նոյն հարուածը կը կրէ։

Հիմա չատ դիւրին է խեղաթիւրել ինչ որ խօ-

սեցայ. չատ հեշտ է զայն սխալ հասկցընել, և եթէ կրկնութիւններով աղաւաղել ուզուի այն, դժուար ալ պիտի չ'ըլլայ անոր սխալ հասկցողութիւնը։ Մարդիկ կան, որոնք անկեղծօրէն անընդունակ են հասկընալու, թէ ցեխարձակումը դատապարտելը՝ մաքրել չի նշանակեր, և թէ ցեխարձակողներուն ու մաքրուելու պէտք ունեցողներուն, երկուքին ալ գործին կուգայ քաջալերել այսօրինակ չփոթութիւն մը կամ սխալ հասկացողութիւն մը։

Գլխաւոր կէտն այն է անոնց դէմ, որոնք անընդհատ ու չախուն յարձակում մը կը գործեն հասարակաց պաշտօնեաներու և գործի մարդոց դէմ, յարձակում որ կարող է յուսադիմութիւն յառաջացընել ի չարն այսպիսի անխիղճ սրիկաներու, որոնք իսկապէս պէտք է որ հարուածո ին, պէտք է որ մերկացուին, և եթէ հնարաւորութիւն կայ պատժուին։

Եթէ Արիսթիդէս իրրև արդար չատ կը գովաբանուի, ժողովուրդը լսելէն կը ձանձրանայ։ Անարդարին նկատմամբ չափազանց քննադատութիւնը վերջնապէս և սիւնոյն պատճառներով իրենց ի նպաստ արդիւնք յառաջ կը բերէ։

Որ և է չափազանցութիւն, վստահօրէն, հակազդեցութիւնը յառաջ կը բերէ. և դժբախտաբար, հակազդեցութիւնը, փոխանակ պատժելու ծայրայեղութեան յանցաւորները, չատ հաւանական է, որ կամ պատիժ ու պատուհաս դառնայ անմեղներուն և կամ մինչև իսկ ոչ տայ յանցաւորներուն։

Մէկու մը նկարագիրը հարուածելով անտեսական կամ քաղաքական չահ վնտռելը՝ հասարակային աղէտ կը ծնցընէ։ Նկարագրի դէմ խոչոր ու կոպիտ յարձակումներ, ըլլան բեմի վրայէն կամ մամուլի մէջ, հիւանդոտ ու սխտաւոր հասարակաց զգացում մը կ'առեղծեն, և սիւնոյն ժամա-

նակ բնականան (normal) զգայողութիւն ունեցող կարող մարդերուն հասարակաց ծառայութեան մէջ մտնելը կ'արգիլեն աւելն գնով։ Ասոր իրր փաստ, կրնամ յիշել այն դժուարութիւնը, զոր ունինք չտակ մարդ գտնելու Բանամայի ջրանցքը փորելու համար, որովհետև այդպիսի սէկը կը մատնանշուի թէ դուրսը և թէ, կը ցաւիմ ըսելու, Երեսփոխանական ժողովին մէջ, բացարձակապէս կոպիտ յարձակումներ գործուելով անոր նկարագրին ու կարողութեանը դէմ։

Իմ կոչը չէ որ հանգիստ ժողուին, ընդհակառակն, պէտք է որ անխնայ վերկացուին այն դիւանադէտները, որոնք իրենց ծառայութեամբ կը վաճառուին այն մեծ դրամատէրներուն, որոնք անգին հարստութիւն կը վատկին կամ կը ծախեն ապօրինի կամ խարդախ կերպով։ Պէտք է որ վճռական հետապնդում մը ըլլայ ատանկ մարդ մը հետացընելու այն պաշտօնէն, զոր ինքը ոտնակոխ կ'ընէ։ Մերկացուցէ՛ք ոճիրը, և երեան բերէք ոճրագործը. բայց յիշեցէք, մինչև իսկ ոճրագործութեան պարագային, թէ եթէ յարձակում կը գործուի աղմկալից, մթին ու անուղիղ միջոցներով, այդ հարուածը կրնայ աւելի վնասներ գործել հասարակաց միտքին վրայ, քան գործուած ոճիրը։ Որովհետև ես կ'ըզամ, թէ պէտք է որ հանգիստ չ'առնուի անվերջ կռիւ մղելէ չար ոյժերու դէմ. ա՛յդ պատճառով իսկ, ես կ'առաջարկեմ որ պայքարը ղեկավարուի վճռականօրէն ու խելացիօրէն, ճախաւելի մարդիկ չատ անգամ անհրաժեշտ պէտք են ընկերութեան բարօրութեանը համար։ Բայց միայն այն ժամանակ, երբ անոնք գիտնան թէ՝ ե՛րբ պէտք է դադրին աւելէ, և նային դէպի վեր, դէպի իրենց լերև երկնային թագին, արժա-

նաւոր ջանքի պտակին։ Անոնց չուրջ և անոնց վեր-
րև գեղեցիկ բաներ կան. և եթէ աստիճանաբար ա-
նոնք գան այն հաւատքին, թէ ամբողջ աշխարհ
աղբ է, այն ատեն անոնց օգտակար ըլլալու ոյժը
կը մեռնի, եթէ ամբողջ պատկերը սեւ նկարագրուած
է, ո՛չ մի ուրիչ գոյն չ՚մնար սրիկաները մարդ-
կութենէն գանազանելու համար։ Այս տեսակ պատ-
կերներ, վերջապէս, կ՚առաջացընեն տեսակ մը
բարոյական դատնակուրութիւն, և այդ աղեցու-
թիւնը կրող ժողորուրդ մը այն եզրակացութեան
կուգայ, թէ ո՛չ մի մարդ իրապէս սեւ է, և ո՛չ
ալ ճերմակ, այլ ամենքն ալ մոխրագոյն։ Ուրիչ
խօսքով, ո՛չ կը հաւատան յարձակուժին ճշմար-
տութեանը և ո՛չ ալ ուղղամտութեանը այն մար-
դուն, որ յարձակուժի զոհն է դարձեր. որչափ ամ-
բաստանութեան նոյնչափ ամբաստանեալին վրայ
կը կասկածին. այսպիսով յուսահատական կը դառ-
նայ ցաւում յառաջ բերելէ սխրագործութեան
դէմ, ու ոգեւորութիւն ճշմարտութեան համար. և
ասանկ մտայնութիւն մը հասարակութեան մէջ
ոճրագործին յոյս կուտայ, և պատուաւոր մարդուն
յուսահատութիւն կը պատճառէ։

Մեր առեւտրական և քաղաքական կեանքի
չարիքներուն դէմ յարձակման այն կոչտ և ընդ-
հանրական եղանակը, որով անկեղծ ու լաւ մարդիկ
ալ կը դատապարտուին անխնայ, և առանց բա-
ցառութեան, հանրային խղճմտանքին չորացումին
կ՚առաջնորդէ. անոր արդիւնքը կ՚ըլլայ ընդհանուր
միտում մը, կա՛մ ծաղրելի անհաւատարմութեան և
անտարբերութեան հանրային փոխարինումներու դէմ,
և կա՛մ անվստահելի անընդունակութեան մը՝ գա-
նազանելու համար բարին չարէն, երկու պարագան

ալ անհաւատալիօրէն վնասակար է ամբողջ հայ-
րենիքին։

Այն յիմարները՝ որոնք անկարող են գանազանել
չարը բարիէն, կամ գէշը աղէկէն, գրեթէ հաւասա-
րապէս վտանգաւոր են անոնց չափ, որոնք կարող
են այդ գնահատումը ընել, սակայն գիտակցաբար
չարը կընտրեն։ Ջկայ աւելի փղձկացուցիչ բան մը
բոլոր ճշմարիտ հայրենասէրներուն, բոլոր լաւ Ա-
րիկացիներուն համար, քան այն թանձրամիտ ու
ծաղրող ոգիները, որոնք հանրային մարդոց խար-
դախանքին առջև խնդալ միայն գիտեն. այդ տեսակ
խնդուք մը աւելի վատ է, քան ամաններու տակ
մնացած փուչերու կոխոտման ձայնը. որովհետև
անիկա ոչ միայն միտքի պարապութիւն մը կը
ցուցադրէ, այլ և սիրտ մը՝ որուն մէջ ամեն
ազնիւ զգացում խեղդուած է պղտոր եսա-
սիրման հասուննալէ առաջ։

Այս աշխարհին մէջ բարին գոյութիւն ունի,
եւ ոչ մէկ ժամանակ այնքան բարձր ու այնքան ան-
չահախնդիր ճիգ չէր թափուած մարդկութեան վի-
ճակը բարելաւելու, որքան հիմա։ Դէպի չարիքը
ձգտող ոյժերը մեծ են ու ահարկու. բայց սիրոյ,
արիութեան, ուղղամտութեան, առատաձեռնու-
թեան ու կարեկցութեան ոյժերը անցեալէն աւե-
լի զօրաւոր են, վախկոտ, խենդ, ու սինլքոր է
այն, որ իր աչքերը կը գոցէ չ՚տեսնելու չարիքին
ոյժը, բայց աւելի վատ է այն, որ չ՚կրնար տես-
նել բարիին կարողութիւնը։ Ջգային զգայնուու-
թիւնը ամենախեղճ զէնքն է տեւական առաքինու-
թեան ինպատա կռուելու համար։ Այն մարդիկ,
որոնք մամուլի միջոցով դաժան լրջութեամբ և ճըշ-
մարտութեամբ կը հարուածեն մեր ժամանակի չատ
մը չարիքները, զեկավարներն ու դաչնակիցներն

ին ընկերական ու քաղաքական վիճակը բարելաւելու աչխատողներուն, Բայց եթէ անոնք իրաւացի պատճառներ կուտան չ'հաւատալու իրենց ըսածին, եթէ անոնք կը սառեցընեն անոնց եռանդը, որոնք կը պահանջեն ճշմարտութիւնը որպէս առաքինութեան պակ, այդպիսիները կը դաւաճանեն ազնիւ նպատակին, և գործիք կը դառնան այն մարդերուն ձեռք, որոնց դէմ իրենք առանձնապէս պատերազմի ելած են։ Հուբերը Եպիսկոպոս, այդ էլիզապէթեան Աստուածաբանը, իր «Եկեղեցական կազմակերպութիւն» գործին մէջ կը գրէ. —

«Այն որ կերթայ հաւնոզել ժողովուրդ մը, որ պէտք եղածին պէս կառավարուած չէ, միշտ ուշադիր և նպաստաւոր լսողներ պիտի ունենայ, փափաքող գիտնալու իրաքանչիւր դասակարգի պակասութիւնները ու թերութիւնները։ Եւ սակայն հանրային չարժումներու մէջ անթիւ և անխուսափելի բայց չարժումներու մէջ անթիւ և անխուսափելի եղող չ'կանխատեսուած դժուարութիւնները, հոն են, որ այդպիսի ուսկնդիրները սովորական հասկացողութեան դատողութենէն զուրկ կը գըտնուին»

Այս ճշմարտութիւնը պէտք է աչքի առջև ունենան բոլոր ազատ ժողովուրդները, որոնք կը փափաքին պահել խոհեմութիւնն ու կշիռը, որ այնքան անհրաժեչտ են մչտնջենական յաջողութեան համար՝ ինքնավարութեան մէջ. և սակայն նոյնչափ ալ զգոյշ ըլլալ պէտք է որ այս խոհեմութեան և ինքնավստահութեան ոգին իմաստակութեան մէջ չը փճանայ։

Որքան ալ գէշ ըլլայ hysteric զգացողականութիւնը, ինչպէս նաև յոռի՝ սառնակ զգացողութիւններու անխուսափելի արդիւնքը եղող անզուսպ կիրքերը, կամ աննպատակ չարժումները, բայց և

այնպէս չարիքի հանդէպ թանձրացած անտարբերութիւն մը չատ աւելի վատ է

Այս պահուս մեծ իրարանցումի մը, ընկերական, քաղաքական և առևտրական պայքարի մը մէջէն կ'անցնինք. ուստի մեր ազգին համար աժենակարեւոր բանն է ջանալ որ այս բոլոր իրարանցումը՝ կեանքի դէմ ապստամբութիւն մը չ'ըլլայ, ոչ ալ կեանքի անխուսափելի անհաւասարութիւններուն դէմ բողոք մը միայն, այլ հաստատամիտ ու վըճռական տենչանքի մը իրականացումը, ձեռք բերելու համար անհատի ու ազգի բարելաւումը։ Որչափ ատեն այս տակնուվրայութիւնը կը ներկայանայ իբրև հանրային դժգոհութիւն մը հանդէպ չարիքին, և հաստատ որոշում մը՝ պատժելու համար չարիքին հեղինակները, ըլլան անոնք առևտրական կամ քաղաքական. հայրենիքի ամբողջ սարսածութեան վրայ, անիկա սրտովին դիմաւորելի բան մըն է իրրև նչան առողջ կեանքի մը։

Բայց, ընդհակառակն. եթէ այն կը դառնայ ախորժակներու. կոիւ մը, անգութ պայքար մը ուռնեւորի և չ'ունեւորի մէջտեղ, այն ատեն ոչ միայն բարիք մը պիտի չ'արդիւնաւորէ, այլ չարիք մը պիտի ըլլայ։

Եթէ ան ճգնի հաստատել բաժանումի գիծը, ոչ թէ բարի մարդուն և չար մարդուն միջև, այլ միւս գիծը՝ որ կ'երկինայ ուղղանկիւն, զատելով աւելի ունեւորը նուազ ունեւորէն, այն ատեն պիտի ըլլայ սպառնալիք մը՝ իր անհաչուելի վնասներովը, քաղաքական կեանքին հանդէպ։

Մենք ոչ նուազ և ոչ աւելի կարող ենք ներող ըլլալ գրամատէրի չարիքներուն, քան գրամ չ'ունեցողի չարիքներուն։ Հարուստ մը որ կ'ուրախանայ երբ արդարութիւնը չ'յաջողիր թրղտթապետ մը

պատժելու իր ճիգերուն մէջ, անոր չարագործու-
թիւններուն համար. այնքան դէշ է, և ոչ աւելի,
քան աչխատասէր դասակարգի պետ մը, որ համակ-
րանք կը ջանայ ստեղծել հանդէպ ուրիշ գործա-
ւորապետի մը, որ մարդասպանութեան գործակցած
է։ Մէն մի դիրք այնքան վատ է, որքան միւսը. ոչ
աւելի և ոչ պակաս. իրաքանչիւրին մէջ ամբաս-
տանելի իրաւունքն է ճչգրիտ արդարութիւնը. և
երկու պարագային ալ ուրիշները մեկնամտելու ա-
նիրաւ են. որովհետև անիկայ ոճիրի հանդէպ
համակրութեան ցոյց մը պիտի ըլլայ միայն։

Առաջնակարգ անհրաժեշտութիւն մըն է որ
յուզումը գործքի վերածուի, եթէ կ'ուզուի որ ներ-
կայ իրարանցումը մտնջենական բարիքի արտա-
յայտութեան յանկի, և այդ գործը պէտք է կրէ
դրոշմը ուղղամտութեան, լրջմտութեան և անձնա-
զոհութեան, որովհետև չ'ատ քիչ բարիք առաջ
կուգայ բարեփոխումի ստնգանքէն (spasm): Իրա-
կան բարեկարգութիւնը ձեռք կը բերուի հաստատ
և չարունակական զարգացումով։ Տենդոտ զգացողա-
կանութիւնը ուժի սպառումին կառաջնորդէ մեզ։

Սա ժողովուրդին համար կարեւոր է զբաղիլ
այն բոլոր հարցերով, որոնք առնչութիւն ունին
հակայ դրամադիզումներուն, և այս դիզումներու
գործածութեան հետ, ըլլայ այն անհատական կամ
հաւաքական. մենք պարտինք ճչգրտօրէն զանա-
զանել լաւ եղանակով դիզուած հարստութիւնները
դէշ ազդակներով հաւաքուածներէն։ Հանրային մեծ
ծառայութեան մը պարագային չահուած հարստու-
թիւնները այն միւս տեսակ հարստութիւններէն,
որոնք դիզուած են չար միջոցներով՝ օրենքի անկեղ-
ծութեան (հիմքի շեղի) սահմաններուն կրճատած,
տարակոյս չկայ, թէ այդ վերջին հարստութիւն-

ներէն որքան մէկ մաս մըն ալ յատկացուած բա-
ւական բարենպատակ ձեռնարկներու, այդ հարստու-
թիւնը դիզած ատեն կատարուած ոճիրը չի պիտի
արդարացընէ։ Առանց ոևէ մանրակրկիտ ծրագիր
մը ներկայացընելու յաւակնութեան, իմ անձ-
նական համոզումս եղած է, թէ ուշ կամ կանուխ՝ վեր-
ջապէս պիտի պարտաւորուինք հաստատել յատա-
ջատուական տուրք մը բոլոր հարստութիւններու
վրայ, այնպէս որ մասնաւոր քանակէ մը զատ՝ որ
կը փոխանցուի իր կենդանութեան կամ մահէն վերջ,
տուրքը անանկ կարգադրուի, որ անհատի կամքէն
ու կարողութենէն վեր ըլլայ այս վիթխարի հա-
րստութիւնները փոխանցել ոևէ անհատի վրայ,
տուրք մը՝ որ ի հարկէ դրուած պիտի ըլլայ Սզգա-
յին և ոչ թէ Նահանգային կառավարութենէն։
Տուրք մը որուն նպատակը ըլլայ անկարելի դար-
ձընել ժառանգով կամ այլ կերպ փոխանցումը ա-
հադին ու անարդարանալի հարստութեան մը,

Բայ աստի, Սզգ. կառավարութիւնը տեսակ
մը վերհսկողութիւն պէտք է ստանձնէ միջնա-
հանգային առեւտուրին վրայ. որովհետև բոլոր մեծ
առեւտուրները միջնանահանգային եղած են, ըլլան
արտօնութեամբ ըլլան այլ կերպ, ասանկով է որ պի-
տի կարենանք ոևէ ազդեցութիւն բանեցընել և
ծայրայեղ դրամատիրութեան չարիքներուն դէմ
մաքառիլ։

Այս տարի սկիզբ մը դրինք այս ուղղութեամբ,
երկաթուղային ասկացոյց մը քաշեարկելով, և այդ
արձնքին կրճատած՝ պիտի յայտնինք որոշ և դրական
արդիւնքի մը յանդիլ, որ ինքնին կարեւոր քայլ
մըն է այն ուղղութեամբ, որով կարելի պիտի
ըլլայ վերհսկողութիւն և ֆռնդոդ միջնահանգա-
յին առեւտուրին արդիւնք հակայատէզ հարստու-

թիւններու վրայ։ Աստանկ վերհսկողութիւն և ղեկավարութիւն մը պիտի չ'ունենայ ոևէ չար դիտաւորութիւն մը հանդէպ այս վիթխարի հարստութիւններու ստեղծիչներուն, այլ հաստատ նպատակը՝ թէ՛ արդարութիւն ընելու անոնց և թէ հսկելու, որ անոնք ալ իրենց կարգին արդարութիւն ընեն ժողովուրդին։

Առաջին բանը որ կը պահանջուի այս գործին հսկող հանրային պաշտօնեաներէն՝ իբրև օրէնսդիրներ կամ գործադիր իշխանութիւն, ուղղամտութիւն է, ուղղամտութիւն մը՝ որ անձնասիրութիւն չի ճանչնար։ Միակողմանի ուղղամտութիւնը անկարելիութիւն մ'է։ Իրական վտանգը փտած ընկերակցութիւններէ (Corporation) չը գար, այլ նոյն ինքն փտութենէն յառաջ կուգայ։ Ըլլայ այն ինքնապատ կամ ընդդէմ ընկերակցութիւններու։

Ութերորդ տասաւորանը կ'ըսէ, «մի՛ գողանար»։ անիկա չըսեր թէ՝ «հարուստներեն մի՛ գողանար», նոյնպէս չըսեր, թէ «աղքատ ժողովուրդեն մի՛ գողանար» այլ յստակօրէն և մեկին կերպով կ'ըսէ «մի՛ գողանար»։ Վնասակար է, անպարկեշտ կամ կեղծ բարոյականութիւնը, որ կը գատապարտէ հարուստ դասակարգի չարագործները, և կը մոռնայ այն չարագործութիւնները, որոնք կը գործուին անոնց հաշուին. որ կը գատապարտէ կաշառքը, բայց կոյր կը ձեւացընէ ինքզինք գրամաշորթութեան առջև, որ կր փրփրի կատաղօրէն երբ ընկերակցութիւն մը առանձնաշնորհումներ կ'ստանայ խարդախ միջոցներով, և սակայն չը տեսնելու կը զարնէ և զղուելի հրճուանքը կ'ունենայ, երբ առեւտրական ընկերակցութեան մը անարդարութիւն եղած է։ Ճըշմարիտ հանրային մարդը որ կարող պիտի ըլլայ ժողովուրդը պաշտպանել ընկերակցութեան չարագործութիւններուն դէմ, այն մարդն է որ կ'ուզէ

պաշտպանել նաև ընկերակցութիւնները իրենց դէմ եղած անիրաւութիւններուն համար։ Իսկ եթէ հանրային մարդ մը, որ ժողովուրդին քմայաճոյքին տեղի տալով՝ անիրաւութիւն կ'ընէ հարուստին կամ հանրային ընկերակցութիւններու, լաւ պէտք է գիտնանք, թէ պատեհութիւն գտած ատենը, դաւաճանօրէն պիտի վնասէ ժողովուրդին, ի չահ ընկերակցութեան մը։ Եւ սակայն, ուղղամտութեան մօտ պէտք է նաև լրջմտութիւնը։ Ուղղամտութիւնը միայն կարող չէ օգտակար հանդիսացընելու հանրային մարդ մը, եթէ այն վախկոտ կամ յիմար մըն է, եթէ անիկա տաք գլուխ եռանդոտ մը և կամ անգործնական երազատես մըն է։

Ինչպէս մենք բարենորոգումի (Reforme) կը ցանկանք, պիտի տեսնենք թէ բարենորոգումը որքան բլուրն ի վեր չարունակական և հասարակ քարչուրմ մըն է, նոյնքան և կամրջելու և կամարելու գործ մըն է միանգամայն, որոնք կրնան չատ դիւրաւ փլուզի և տակնուվրայութեան երթալ։

Հարուստները, որոնք կաչխատին այսօր արգիլել հաստատութիւնը օրէնքներու, որոնցմով իրենց գործերուն հսկող պիտի ըլլայ, ի չահ հանրութեան և կառավարութեան հզինակութեամբը, պիտի չ'յաջողին իրենց ջանքերուն մէջ։ Իմ կարծիքովս, կասեցընելու է այդ չարժումը. և եթէ յաջողին իսկ, պիտի տեսնեն, թէ հովին մէջ ցանած են և պիտի հնձեն միայն մրրիկ. որովհետև ատանկով վերջապէս պիտի ջրկնցընեն ծայրայեղ զայրոյթ մը, որ միշտ կ'ընկերանայ բարենորոգումներու, որոնք յառաջ կուգան պոռթկումներով, փոխանակ խաղաղ և բնական ընթացքով։

Մեծ կողմէն, գժգոհութեան և վրդովմունքի

կատաղի քարոզողները, կատաղի ամբոխավարները, տիրող ամբողջ դրութեան դէմ, որոնք անուղղա-մտօրէն կը գործեն, ըլլայ ան ծրագրի պակասէն, կամ ցնորամտութեամբ, մարդիկ որոնք կործանել կը քարոզեն, առանց կործանուածին տեղը բռնող բանի մը վրայ խորհելու, կամ անոնք՝ որոնց խոր-հած դարմանը վատթարագոյն է քան դարմանել ու-զուած չարիքը, բոլոր այս մարդիկը, ամենավատան-գաւոր թշնամիներն են իրական բարենորոգման։

Եթէ անոնց մնայ ասպարէզը, անոնք ժողո-վուրդը պիտի առաջնորդեն աւելի խորունկ տիղմի մը մէջ, որչափ անիկա կը գտնուի այսօր։ Իսկ ե-թէ չը յաջողին իրենց ուզածը ընել, անոնք անհե-թեւակայելի վնասներու պիտի ենթարկեն՝ այնպի-սի հակազդեցութիւններ յառաջ բերելով, որոնք ի-րենց կարգին պատճառ դառնալով այն տեսակ դժգոհութիւններու, իբրեւ արդիւնք իրենց քարոզած-ներուն լոկ չարիքներուն, աւելի պիտի հաստա-տեն ու ամրացընեն այն չարիքները, որոնց դէմ մաքառիլ կը հաւատացընեն ժողովուրդը։

Այժմն բանէ առաջ և ամենէ կարեւորագոյն բանն է յայնագոյն հաւասարաւիքը ւևարդուն՝ ւևար-դու հանդէպ։ Գործաւոր դասակարգին, հողը մշա-կողին բարեկեցութենէն կախում ունի հանրային հարստութիւնը։ Անոնց բարիքը պէտք չէ փնտռել ուրիշներու վար քաշելուն մէջ. անոնց հանգիստը ամենաառաջին և գլխաւոր նշանաբանը պէտք է ըլլայ մեր բոլոր քաղաքագէտներուն։

Նիւթականի մասին, մեր ամենուս ջանքը պէտք է ըլլայ ձեռք բերել աւելի լայն տնտեսական պատեհութիւններ բոլորին համար, այնպէս որ իւրաքանչիւրը պատեհութիւն ունենայ գոյց տալու այն որ իր մէջը ունի։

Հոգեկանապէս և բարոյապէս, պէտք է ջա-նանք ձեռք բերել մաքուր ապրելակերպ և ուղիղ մտածելակերպ։ Մենք գիտենք որ մարմնի վնաս-բերեալ խնդիրները չատ կարեւոր են, և սակայն գիտենք նաև, թէ հոգիին վնասբերեալները ան-բաղդատելիօրէն աւելի կարեւոր են։ Մինչնակարգ քաղաքացիին անհատական բարձր նկարագիրը Ազ-գի մը հիմնաքարն է և միշտ պէտք է այնպէս ըլլայ։



ՆԻՒԹԵՐՈՒ ՑԱՆԿ

ԶՕՆ 5

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԴՈՐԾԵՐԸ 15

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ 17—11

I. ԱԶԳԻ ՄԸ ՍՏԵՂԾՈՒՄԸ ԵՒ ԱՆՈՐ ՊԱՀՊԱՆՈՒՄԸ.—Պատմութեան դասերը.—Կեանքն ու գիտութիւնը.—Յաւիտենականութիւն.—Ազգերը կը խօսին.—Հայ Ազգի կազմութիւնը.—Միջավայրի ազդեցութիւն.—Ամերիկեան Ազգային կազմութիւնը.—Հասարակաց շահ եւ հասարակաց հոգի.—Հայ միջավայրը.—Սահակ Պարթեւ եւ Մեսրոպ, եւ անոնց դերը.—Ազգի մը պահպանութեան միջոցները.— 13—39

II. ԱԶԳԻՆ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԱՆՇԱՏԻՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ.—Բաղդատութիւն մը Հայ Դաղութներու միջեւ.—Հոգեբանական գիտութիւնը. — Ժառանգականութեան ազդեցութիւնը. — Լորտ Պայրըն.—Պատմութեան դերակատարը.—Գնահատումի եւ արդար դատողութեան պակասը. — Կեանքը՝ սովորութիւններու կրկնութիւն.— ՊԼԷՖ ՆԷՐԷՒԸ.—Նկարագիր.—Կամք, խելք, զգացում.—Մատակասգարեան նուագարանը.— 40—55

III. ՔԱՂԱՔԱՑԻԻՆ ԴԻՐՔԸ ՎՏԱՆԳԻՆ ԱՌՋԵՒ.—Քաղաքացիական պարտականութիւն.—Անտարբերութիւն.—Դաղափար եւ արդիւնք.—Ժողովուրդին եւ անհատին կոչումը.—Հայը եւ Հայ Ռամկավարութիւնը.—Ընկերական սխալ ուղղութիւններ.—Լասեռումի պատճառները. — Շահագործում.— ԹԷԴԷ ՌՈՒՏ.—Բերդապահներու վատութիւնը. — Կազմակերպութեան պէտքը.—Ռամկավարութեան սկզբունքները.—Ազգային նուիրականութիւնները.—Անկախութեան զանգակը. 57—78

IV. ՀԵՏԱՔՐՔՐՈՒԹԵԱՆ ԴԵՐԸ ԱԶԳԵՐՈՒ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԻՆ ՄԷՋ.—Փորձոգի հետաքրքրութիւնը. — Հետաքրքրութիւնը՝ իբր բնական պահանջ.—Դիտելու պատեհութիւնը եւ տեսնելու ազատութիւն.— Գանքարաթազոյցը.— Հաշուեպահանջը.— Ազատութիւնը՝ արտասահմանի մէջ. եւ բռնակալութիւնը Հայաստանի

մէջ.—Օրինապահութեան ոգի.— Ընկերակցութեան ոգի.—Կրօնական ոգի.— Հայրենասիրութիւն. —Իտէալիստ եւ լաւատես. 79—101

V. ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ. — Կազմակերպութիւնները.—Ելեքտրականութիւնը.—Էվոլիւշըն էնդ. — Բռնապետութեան արդիւնքները. — Իսլամացած Հայերը. — Ամերիկեան կազմակերպութիւններ.—Ռամկավարութիւն.— Հայ Ռամկավարութեան կրկին դերը. 103—110

VI. ՅԱՋՈՂՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ.—Դաղթականութեան երկիրը.—Ամերիկեան քաղաքակրթութիւն.— Հայկական սովորամոլութիւնը.—Պատեհութիւնները.—Ձեռներէցութեան ոգի.— Արժանապատուութեան զգացում.—Անձնասիրութիւն.— Դրամասիրութիւն. 111—120

VII. ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆԸ.—Դաստիարակութեան կոչումը. — Անձնական օրինակ. Մ-ր-ի-ն ու է-ր-ա-լը. — Զարգացում.—Փորձառականութիւն.—Սերունդներու ճարտարապետութիւնը.—Ա-ն-դ-ր-է է-ր-ը.—Վիքթորիա Կոլոնա եւ Միշէլ Անժ. կամ մարդասիրութեան արուեստը, եւ արուեստին կրօնքը. 121—128

VIII. ՇԻՐՎԱՆԶԱՏԷ.—Ազգային երկու սխալները.—Ազգային ներկայացուցիչներ.—Վերլուծում Շիրվանզատէի գրական գործերուն եւ անոնց ոգիին.—Արուեստագէտը՝ հեղինակ, դերասանը՝ թարգմանիչ.—Վիկէլմին Շրոտէր. 129—135

IX. ԲԱՐԵԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆԸ.—Ապրուած կեանքի մը արդիւնքը.—Անձնապաշտպանութիւն.—Ինկածները ու բարեգործութիւը.—Թշնամի եւ բարեկամ.—Զարագուշակ մարգարէ.— Յամառութիւն եւ հաստատակամութիւն.—Հ. Բ. Ը. Միութիւն ու անոր դերը 137—144

X. ԱՅՍՕՐՆ ՈՒ ՎԱՂԸ.—Տրտմութիւն եւ ղրամական պահանջ.—Երջանկութիւնը չ'տրուիր.— Անհատական տեսակէտը հանրային գործերու մէջ.—Այսօրուան կարեւորութիւնը.—Դէպի Հ. Բ. Ը. Միութիւն. 145—150

XI. ՀԱՄԵՐԱՇԽՈՒԹԵԱՆ ՁԱՄԲԱՆ.— Մ-ր-խ-ի-ր-ը.— Նաբոլէոն կը խօսի.—Մշակները.—Վերյուշումներ.—Միսիոնարական սխալը.— Ներողամտութիւն եւ աններողութիւն.—Ամերիկեան կրօնները.—Հայ Բողոքականութեան հայեացքը, եւ առերեւոյթ տարբերութիւններ.—Ազգային խառնուածք, եւ Ազգային կրօն.—Եպիսկոպոս Թըրնըր.— Պատուաստումը.—Հին ջահեր.— Ջիրար ճանչնանք. 151—162

XII. ԿԵԱՆՔԻ ԱՐԴԻՒՆԱՒՈՐՈՒՄԸ.—Եսամոլութիւն եւ ազգամոլութիւն.—Մեծ ու պզտիկ աշխարհներ.—Տարբերու համագործակցութիւն.—Աշխատելու ոգի եւ բարեսիրութիւն.— Զար գործիչը.—Փեթակը.—Ամուլ աշխատութիւն.—Սխալ գործունէութիւն. —Ազգային առաքինութիւններ. 173—173

XIII. ՀԱՅԱՑՈՒՄԻ ՊԱՀԱՆՋԸ.— Դիտակից եւ անգիտակից իւրացումներ.—Ժառանգական պարծենկոտութիւն.— Հայացումի ախտը.—Վիքթորիա Թագուհի.—Սուլթան Համիտ.— Անգլօ-Սաքսոն նկարագրին հայացումի պահանջը.— Անգղիական նըկարագիր եւ Հայ նկարագիր.—Բաղդատութիւն. 175—186

XIV. ՅԱՒԻՏԵՆԱԿԱՆ ԱՒԵՏԱՐԱՆԸ.—Դիւանագիտութիւն.նի Տառապանքին ծայնը.—Ընկերային առաքինութիւն.— Գէդէոն—պատերազմը.—Ընտրեալներ.—Քաղաքական եւ ազգային սխալ ուղղութիւնը.—Հայկական հոգեբանութիւն.— Արդարութեան ողղերգական սէրը.—Ուրախութեան ազդեցութիւնը կեանքերու վրայ.—Հ. Բ. Ը. Միութեան դերը.— Հ. Բ. Ը. Միութիւն, եւ կարմիր խաչ.—Ամերիկեան Սեւամորթը եւ Հնդիկը.—Ցաւիտնական աւետարանը. 187—197

XV. ԳԻՐՔՆ ՈՒ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ.—Դիրքը բարեկամ ամենուն.— Առաջին գիտութիւնը.— Դրազրկում.— Մատենադարաններուն դերը.—Ազատութիւն եւ Միութիւն.—Կոչը՝ ժողովուրդին ուղղուած.—Գանձերու պալատը.— Մարդկային իրաւունքներուն ակը.—Գնահատումի կերպերը.— Նիւ Եորք, Պոստոն, Ֆիլատէլֆիա. 199—206

XVI. ՀԻԱՆԴ ՏՂԱՔԸ.—Ուստրի Հիւանդանոցը.— Պզտիկ հիւանդները.—Պէպէքը.—Ախտերու ցուցադրութիւն.—Գաղափարի ու բարոյականի հիւանդները.—Բուժուելու պէտքը. 207—212

XVII. ՄԵԾԱՄՈԼ ԱԽՏԱՒՈՐՆԵՐԸ.—Բարոյական հիւանդութեանց տեսակները.—Վատ հոգիներ.—Զարախօս.— Զարագործ.— Մեծամոլ ախտաւորներ.—Ժիւպէրի կանգունը. 213—219

XVIII. ՆԿԱՐԱԳՐԻ ՁԱՐՏԱՐԽՕՍՈՒԹԻՒՆ.—Ստրկացումի մէջ Հայկական զարթնում.—Միացեալ Ընկերութեան մահն ու զարթնումը.— Անոր գործը.— Քաջութիւնը՝ իր յայտնութիւններուն մէջ.—Հնակարկատի գործը.— Ինքնամաքառում.—Ձշմարիտ քաջալորութիւնը. 221—226

XIX. ՕՐԸ ՋՈՐ ԿԸ ՏՕՆԵՆՔ.— Տառապանքի աղաղակը դարերու մէջէն.—Ատա Նէկրի եւ Պ-ր-ե-ն-ի-ր-ը.—Ձմատնող հաւատքը.—Արդարութիւն եւ տնտեսական կեանք.— Հ. Բ. Ը. Միութիւնը օժանդակ Օսմանեան Հայրենիքին.—Քաղաքական ուղղութիւն եւ տեսական ուղղութիւն. — 227—232

XX. ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԿԻՐՔԸ.—*Կիրքը հիւթ կեանքի.—Կիրքը սխալ ըմբռնուած.—Ստոյիկեաններ.—Կեանքերու զարթնումը.—Կրքոտ հայը զուրկ պարտականութեան կիրքէն.—Կամաւոր պարտականութիւններ.—Դիտութեան կերքը եւ Հիւպէր.—Մէքէրլինկի կարծիքը.—Տոքթ. Ճէքէլ. եւ ինքնաբուժում.*
232—241

XXI. ՔԱՂԱՔԱՑԻՆ —*Ամերիկեան ընկերականութեան ոգին եւ ծագումները.—Հանրապետական եւ Դամկավար.—Քաղաքական երկու որոշ ուղղութիւններ, եւ անոնց ազգային ծրագիրը.—պատրաստ եղիր վտանգին առջեւ.—Հայուն քաղաքացիութիւնը.—Քուէ, եւ ընտրական սկզբունք.* 243—247

XXII. ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ԿԵԱՆՔԸ.— *Կեանքն ու անոր գործածութիւնը.—Մարդ անասունը.—Իտէալ կեանքը.—Վերելք.—Ցակոբի երազը եւ քարոզուած իրականութիւնը.* 249—255

XXIII. ԲԵՔՂԵՀԷՄԻ ԱՍՏՂԸ ԿԱՄ ՄԵԾ ՈՒՐԱԽՈՒԹԻՒՆԸ.—*Ծնունդ եւ որբան.—Տունին ուրախութիւնը.—Մեծ Ծնունդը.—Մեծ ուրախութիւնը —Բախտաւոր աստղը.—Դիտունին եւ տգէտին ճամբաները.* 257—265

XXIV. ԴԷՊԻ ԿՌԻԻ. — *Պարտականութեան ձայնը. — Մարդը՝ զինուոր.—Ամուսնական սէր.—Հայրական սէր.—Մակեդոի կռիւը.—Պարտազանցները.—Զինուորի պարտականութիւնը խաղաղութեան մէջ.—Անտարբերութիւն՝ ընկերական չարիք.* 267—273

XXV. ՍՏՐՋԱՆՔԸ. — *Տը Լէսբուր եւ իր հակայեղափոխական գործը.—Թագաւորական Ծիրանին.—Ազգային ստրջանք եւ Սէնթ Պէօվ.—Ազգը իր ճակատագրին ուղղութեան մէջ.—Մեր ազգին չարիքը եւ վաղուան ստրջանքը.—Համերաշխութեան պէտքը.—Ազգային դիկտատորութեան պահանջը.* 275—282

XXVI. ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆԸ ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ. — *Բարոյական զարգացումի դանդաղումը.— Երեւոյթներ.— Դիտութեան նախասիրութիւնը. — Պատասխանատու ազատութիւն.—Ընկերական օրինագիրք.—Նպատակները կը հակասեն պէտքերուն.* 283—288

XXVII. ԿԵԱՆՔԻՆ ԱՂԲԻՒՐԸ.— *Արտաքինն ու ներքինը.—Ծառը իր պտուղէն.—Սրտի պահպանութիւն.— Ներդաշնակութիւն կեանքի.—Վտանգուած սիրտը եւ պահպանութեան կերպերը.—Ովիլեէմ Փէն, եւ եղբայրասիրութեան քաղաքը.* 289—295

XXVIII. ԼՈՅՍ, ԼՈՅՍ. — *Երեսունիները խորանին առջեւ.—Սիմէոն Երեսնի.—.Լոյսի եւ փառքի մարմացումը.—Կեանքը լոյսով ու փառքով խառնուած.—Լուսաւոր մարմիններ.—Լու-*

ՀՀ ԳԱԱ ԱՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

ՀՀ Ազգային գրադարան

15488